

VÝVOJ A PERSPEKTÍVY SVETOVEJ EKONOMIKY

**ENVIRONMENTÁLNE A SOCIÁLNE
VÝCHODISKÁ KONJUNKTÚRY**

BORIS HOŠOFF A KOLEKTÍV

Bratislava 2021

VEDÚCI AUTORSKÉHO KOLEKTÍVU

Ing. Boris Hošoff, PhD.

AUTORI

Ing. Daneš Brzica, PhD.

Ing. Boris Hošoff, PhD.

Ing. Veronika Hvozdíková, PhD.

Ing. Matej Korček, PhD.

prof. Ing. Saleh Mothana Obadi, PhD.

Ing. Adrián Ondrovič, PhD.

doc. Ing. Iveta Pauhofová, CSc.

prof. Ing. Juraj Sipko, PhD., MBA

prof. Ing. Peter Staněk, CSc.

Ing. Ivana Šikulová, PhD.

Ing. Vanda Vašková, PhD.

Ing. Jaroslav Vokoun

Autori sú pracovníkmi Ekonomického ústavu SAV

RECENZENTI

prof. Ing. Vladimír Gonda, PhD.

prof. Ing. Vladimír Mařík, DrSc., dr. h. c.

JAZYKOVÁ REDAKTORKA: Mgr. Judita Páleníková

TECHNICKÉ SPRACOVANIE: Mária Lacková

Vedecká monografia je súčasťou riešenia projektu VEGA č. 2/0167/19, projektu VEGA č. 2/0002/19, projektu VEGA č. 2/0007/19 a projektu VEGA č. 2/0097/19

Tlač: EQUILIBRIA, s. r. o., Košice

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied
Bratislava 2021

ISBN 978-80-7144-324-7

e-ISBN 978-80-7144-325-4

O B S A H

ZOZNAM GRAFOV A OBRÁZKOV	5
ZOZNAM TABULIEK	8
ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK.....	9
ÚVOD.....	13
1. KORPORÁTNY SVET BUDÚCNOSTI.....	15
2. ESG FAKTORY A INVESTÍCIE V KONTEXTE POST-PANDEMICKEJ OBNOVY EÚ	45
2.1. ESG FAKTORY – TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ	45
2.2. ESG RIZIKÁ V USMERNENIACH ORGÁNOV FINANČNÉHO DOHLĎADU EÚ	58
2.3. INVESTÍCIE DO UDRŽATEĽNEJ, INKLUZÍVNEJ A SPRAVODLIVEJ EURÓPSKEJ OBNOVY	67
3. ENVIRONMENTÁLNE VÝCHODISKÁ KONJUNKTÚRY	77
3.1. ANTROPOCÉN A EKOCÍDA.....	80
3.2. POLITIKA [NE]RIEŠENIA EKOLOGICKÝCH PROBLÉMOV	91
3.3. IDEOLOGICKÉ A GEOPOLITICKÉ PREKÁŽKY RIEŠENIA EKOLOGICKÝCH KRÍZ	96
4. POLARIZAČNÉ TENDENCIE A UDRŽATEĽNOSŤ SOCIÁLNEJ ARCHITEKTÚRY DIGITÁLNEJ SPOLOČNOSTI	99
4.1. PREHLBOVANIE POLARIZÁCIE AKO PODNET PRE EXTRÉMIZMUS A OBMEDZENIE MOŽNOSTI ADAPTÁCIE V ČASE KRÍZY.....	100
4.2. SPOTREBITEĽSKÉ SPRÁVANIE A POLARIZAČNÉ TENDENCIE PRI ABSENCII VYTVÁRANIA REÁLNEJ BEZPEČNOSTI	106
4.3. POLARIZÁCIA MOŽNOSTÍ VPLYVOM NOVÝCH TECHNOLOGIÍ	113
5. POROVNANIE VPLYVU SVETOVEJ FINANČNEJ KRÍZY A KORONAKRÍZY NA HOSPODÁRSKY RAST	117
5.1. NÁRAST VEREJNÉHO DLHU	122
5.2. BEŽNÝ ÚČET PLATOBNEJ BILANCIE.....	128
5.3. NEROVNOVÁHY VO VÝVOJI SVETOVÉHO OBCHODU.....	130
6. NEROVNOMERNÝ RAST SVETOVEJ EKONOMIKY A VÝVOJ GLOBÁLNEHO OBCHODU.....	141
6.1. DVE HLBOKÉ EKONOMICKÉ KRÍZY ZA 11 ROKOV	142
6.2. VÝVOJ GLOBÁLNEHO OBCHODU	142

7. EURÓPSKA ÚNIA: PANDÉMIA AKO KATALYZÁTOR ZMIEN?	173
7.1. PREPAD EKONOMICKÉHO RASTU A MASÍVNE OPATRENIA NA TRHOCH PRÁCE.....	173
7.2. ĎALŠIE UVOĽŇOVANIE MENOVEJ POLITIKY ECB A SPOMALENIE INFLÁCIE.....	178
7.3. NEGATÍVNE REKORDY VO VEREJNÝCH FINANCIÁCH A REKORDNÝ STIMULAČNÝ BALÍK.....	184
7.4. SMEROVANIE EURÓPSKEJ INTEGRÁCIE.....	191
8. REGIONÁLNE DISPARITY A KONVERGENCIA V USA	197
8.1. HLAVNÉ PARAMETRE HDP	197
8.2. LEGISLATÍVA NA VYROVNANIE REGIONÁLNYCH ROZDIELOV	201
8.3. REÁLNA KONVERGENCIA MEDZI ŠTÁTMI USA.....	204
9. HOSPODÁRSKY VÝVOJ JAPONSKA.....	217
9.1. REAKCIA EKONOMIKY A VLÁDY NA DRUHÚ VLNU PANDÉMIE COVIDU-19	217
9.2. STARNÚCE OBYVATELSTVO A POLITIKY TRHU PRÁCE S TÝM SPOJENÉ.....	220
10. HOSPODÁRSKY VÝVOJ ČÍNY.....	233
10.1. ZÁKLADNÉ VÝVOJOVÉ TENDENCIE V ROKU 2020.....	234
10.2. VÝVOJ V PRIEMYSLE, SLUŽBÁCH A OBCHODE.....	238
10.3. FINANČNÝ SEKTOR A VEREJNÉ FINANČIE	243
10.4. ZAHRANIČNÉ EKONOMICKÉ VZŤAHY.....	244
10.5. PRÍJMY DOMÁCNOSTÍ A SOCIÁLNE ZABEZPEČENIE.....	247
10.6. VEDA, TECHNOLOGIE A VZDELÁVANIE	249
11. RUSKÁ EKONOMIKA NA CESTE K ZOTAVENIU SA Z PANDÉMIE	253
11.1. VÝVOJ V DRUHEJ POLOVICI ROKA V ZNAMENÍ DRUHEJ VLNY PANDÉMIE	254
11.2. ODLOŽENÝ NÁVRAT K NEUTRÁLNEJ MENOVEJ POLITIKE	256
11.3. PRECHOD K DEFICITNÉMU HOSPODÁRENIU VÝSLEDKOM FÍŠKÁLNYCH STIMULOV A NIŽŠÍCH PRÍJMOV	262
11.4. ZA POKLESOM EKONOMIKY PREDOVŠETKÝM PREPAD SPOTREBY DOMÁCNOSTÍ.....	265
11.5. OSLABENIE BEŽNÉHO ÚČTU PLATOBNEJ BILANCIE VPLYVOM POKLESU SUROVINOVÉHO VÝVOZU	270
11.6. PANDÉMIA NESPÔSOBILA DRAMATICKÝ NÁRAST NEZAMESTNANOSTI, NEDOSTATOK PRACOVNÝCH SÍL SA OBNOVUJE	273
11.7. VYBRANÉ GEOPOLITICKÉ ASPEKTY V OBDOBÍ 2020 – 2021	275
ZHRNUTIE.....	285
EXECUTIVE SUMMARY	288
LITERATÚRA	291

ZOZNAM GRAFOV A OBRÁZKOV

Obr. 2.1	Rámec pre udržateľné investovanie	46
Graf 2.1	Prejavy klimatickej zmeny (2000 – 2019)	48
Obr. 2.2	Fyzické a tranzitné riziká	50
Obr. 2.3	Ciele udržateľného rozvoja a príklady možných ESG akcií	51
Graf 2.2	Percento NGFS členov, ktorí začlenili ESG princípy do manažmentu portfólia	57
Graf 3.1	Vývoj biodiverzity v hlavných svetových regiónoch v období 1970 až 2016	81
Graf 3.2	Vývoj priemerných mesačných koncentrácií CO ₂ v atmosfére v období rokov 1958 a 2021 (v ppm)	83
Graf 3.3	Vývoj historických koncentrácií CO ₂ v atmosfére v období 803719 p. n. l. do roku 2018 (v ppm)	84
Graf 3.4	Vývoj priemernej ročnej teploty povrchu Zeme (pevninový a oceánsky) ako odchýlky od priemeru teplôt rokov 1951 – 1980 za obdobie spoľahlivých meraní 1880 až 2020 (v °C)	85
Graf 3.5	Vývoj globálnej primárnej spotreby energie podľa typu zdroja v období 1800 až 2019 (v TWh)	87
Graf 3.6	Vývoj ekologickej stopy hlavných svetových regiónov v období 1961 až 2017 (v počte potrebných planét)	88
Graf 3.7	Vývoj ročného podielu dní globálneho ekologického dlhu v období 1970 až 2020 (v %)	90
Graf 3.8	Počet zdokumentovaných vražd environmentálnych aktivistov vo svete v období 2002 až 2019	94
Graf 5.1	Náklady na financovanie verejného dlhu (v % HDP)	125
Graf 5.2	Porovnanie zmien pri dovozoch počas pandémie covidu-19	131
Graf 5.3	Porovnanie zmien pri vývozoč počas pandémie covidu-19	132
Graf 5.4	Percentuálny podiel 10 najväčších držiteľov rezerv (v mld. USD, apríl 2021)	134
Graf 5.5	Vývoj nerovnováh v systéme TARGET2	136
Graf 6.1	Reálny vývoj globálneho outputu (v %)	141
Graf 6.2	Vývoj mesačného indexu cien komodít (2010 = 100)	145
Graf 6.3	Mesačný index cien poľnohospodárskych komodít (2010 = 100)	146
Graf 6.4	Mesačný index cien kovov a minerálov (2010 = 100)	147
Graf 6.5	Vývoj cien ropy Brent a WTI	148

Graf 6.6	Počet aktívnych ropných vrtných súprav podľa Baker Hughes	149
Graf 6.7	Vývoj akciového indexu S&P 500 a ropy Brent	150
Graf 6.8	Vývoj štruktúry trhu Brent (spread medzi kľúčovými kontraktmi s maturitou 1 a 7 mesiacov)	152
Graf 6.9	Vývoj dopytu, ponuky a zmien zásob po rope	154
Graf 6.10	Vývoj produkcie ropy vo vybraných krajinách	155
Graf 6.11	Vývoj spotreby ropy vo vybraných krajinách	156
Graf 6.12	Pozicionovanie špekulačného kapitálu na rope Brent	159
Graf 6.13	Svetové ceny plynu	161
Graf 6.14	Naplnenie európskych zásobníkov zemného plynu	162
Graf 6.15	Export LNG vybraných krajín v mld. m ³ v plynnom stave	163
Graf 6.16	Import LNG vybraných krajín v mld. m ³ v plynnom stave	164
Graf 6.17	Vývoj cien emisných povoleniek	168
Graf 7.1	Medziročné zmeny HDP (%) a príspevky zložiek HDP (p. b.) k jeho zmene v eurozóne v rokoch 2015 – 2020, prognóza na roky 2021 – 2022	174
Graf 7.2	Vývoj miery zamestnanosti v eurozóne a v EÚ (%)	177
Graf 7.3	Vývoj miery nezamestnanosti a dlhodobej nezamestnanosti v eurozóne a v EÚ od roku 2005, prognóza na roky 2021 – 2022 (%)	177
Graf 7.4	Vývoj kľúčových úrokových sadzieb ECB	179
Graf 7.5	Vývoj harmonizovaného indexu spotrebiteľských cien (HICP) a jeho zložiek v eurozóne v rokoch 2017 – 2020, prognóza EK na roky 2021 – 2022 (%)	182
Graf 7.6	Vývoj kurzu amerického dolára a britskej libry voči euru	183
Graf 7.7	Vývoj verejného dlhu v eurozóne a v EÚ (% HDP)	184
Graf 7.8	Verejný dlh v jednotlivých členských štátoch EÚ v roku 2020 (% HDP)	185
Graf 7.9	Vývoj salda verejných financií v eurozóne a v EÚ (% HDP)	186
Graf 7.10	Saldo verejných financií v jednotlivých členských štátoch EÚ v roku 2020 (% HDP)	186
Graf 8.1	Chýbajúci počet zamestnaných oproti februáru 2020 (v tis., február 2020 = 0)	198
Graf 8.2	Dvojitý deficit USA (v % HDP)	199
Graf 8.3	Rozdelenie príjmov domácností podľa decilov	200
Graf 8.4	Rozšírenie divergencie medzi štátmi USA	205
Graf 8.5	Konvergencia v rámci vybraných odvetví	206
Graf 8.6	Smerodajná odchýlka tvorby HDP medzi štátmi USA	208

Graf 8.7	Tempo rastu a korelácia HDP per capita (1997 – 2019)	210
Graf 8.8	Porovnanie HDP per capita voči USA (v %)	211
Graf 8.9	Osobný príjem na jedného obyvateľa (2010 – 2020)	213
Graf 8.10	Príjem na obyvateľa (rast v %)	214
Graf 9.1	Rast HDP v krajinách G7 (v %)	218
Graf 9.2	Vývoj počtu ľudí vo veku 15 – 64 rokov v krajinách G7 (v tis., 1990 – 2040)	221
Graf 9.3	Zamestnaní na počet obyvateľov, veková kategória 55 – 65 rokov (v %)	224
Graf 9.4	Podiel obyvateľov s tretím stupňom vzdelania vo vekovej skupine 55 – 64 rokov (v %, 2019)	227
Graf 9.5	Miera chudoby u starých ľudí (v %, 2016)	229
Graf 9.6	Náhrada predošlého príjmu a výška daní u dôchodcov (v %, 2019)	230
Graf 9.7	Zdroje príjmov starších ľudí (v %)	231
Graf 10.1	Hrubý domáci produkt a miera rastu v s. c. v rokoch 2013 – 2020 (v bil. USD, %)	235
Graf 10.2	Vývoj kurzu jüan/USD v roku 2020 a v prvom polroku 2021 (priemerné hodnoty za jednotlivé mesiace)	236
Graf 10.3	Vývoj devízových rezerv v rokoch 2013 až 2020 (v bil. USD, %)	237
Graf 10.4	Vývoj priemerného ročného čistého disponibilného príjmu prípadajúceho na jedného obyvateľa v mestských a vidieckych domácnostiach v rokoch 2014 – 2020 (v USD)	247
Graf 10.5	Výdavky na výskum a vývoj v rokoch 2014 až 2020 (v mld. USD, %)	250
Graf 11.1	Výdavková štruktúra hrubého domáceho produktu (príspevky k jeho medziročnej zmene v p. b., štvrťročné údaje), 2015 – 2020	266

ZOZNAM TABULIEK

Tabuľka 2.1	Príklady ESG faktorov (pozitívnych a negatívnych) zahrnutých do medzinárodných rámcov	47
Tabuľka 2.2	Príklady faktorov klimatických a environmentálnych rizík	62
Tabuľka 2.3	Príklady ESG faktorov (pozitívne a negatívne) uvádzané v európskych rámcoch	63
Tabuľka 2.4	Rozčlenenie finančných prostriedkov nástroja Next Generation EU	70
Tabuľka 2.5	Celkové pridelené rozpočtové prostriedky viacročného finančného rámca na roky 2021 – 2027	74
Tabuľka 3.1	Index živej planéty – úbytok biodiverzity vo svetových regiónoch v období 1970 až 2016	82
Tabuľka 5.1	Vplyv svetovej finančnej krízy a koronavírusovej krízy na regionálny hospodársky rast (v % HDP)	119
Tabuľka 5.2	Proces divergencie podľa vybraných štátov sveta (v % HDP)	121
Tabuľka 5.3	Porovnanie vývoja hrubého verejného dlhu (v % HDP)	123
Tabuľka 5.4	Porovnanie vývoja fiškálnych deficitov	124
Tabuľka 5.5	Bežný účet platobnej bilancie	129
Tabuľka 5.6	Historický vývoj svetového obchodu podľa vybraných tovarových skupín (priemerná medziročná zmena v % za obdobia rokov)	130
Tabuľka 6.1	Komparácia vývoja reálneho globálneho HDP počas dvoch globálnych ekonomických kríz (2009 a 2020)	143
Tabuľka 6.2	Svetový obchod s tovarmi podľa objemu a reálny HDP (v %, 2017 – 2021)	144
Tabuľka 7.1	Viacročný finančný rámec 2021 – 2027 – celkové pridelené rozpočtové prostriedky podľa okruhov (mld. eur, v stálych cenách roku 2018)	189
Tabuľka 8.1	Vybrané ukazovatele HDP USA (2018 – 2022)	197
Tabuľka 9.1	Vývoj HDP Japonska (2018 – 2022)	217
Tabuľka 9.2	Priemerný vek odchodu z trhu práce v krajinách G7 (2018)	223
Tabuľka 10.1	Vývoj zahraničného obchodu Slovenska a Číny v rokoch 2015 – 2020 (v mld. USD)	246

ZOZNAM SKRATIEK A ZNAČIEK

APP	- <i>Asset Purchase Programme</i> (program nákupu aktív)
ARP	- <i>American Rescue Plan</i> (Záchranný plán pre Ameriku)
ASEAN	- <i>Association of Southeast Asian Nations</i> (Združenie národov juhovýchodnej Ázie)
b. c.	- bežné ceny
bcm	- miliarda kubických metrov
BDS-3	- tretia verzia čínskej satelitnej siete Beidou
BEA	- <i>U. S. Bureau of Economic Analysis</i> (Úrad pre ekonomickú analýzu)
BEA regióny	- <i>Ďaleký západ</i> : Washington, Oregon, Kalifornia, Nevada - <i>Juhovýchod</i> : Virgínia, Západná Virgínia, Kentucky, Tennessee, Severná Karolína, Južná Karolína, Arkansas, Mississippi, Alabama, Georgia, Louisiana, Florida - <i>Juhozápad</i> : Arizona, Nové Mexiko, Oklahoma, Texas - <i>Nové Anglicko</i> : Maine, New Hampshire, Vermont, Massachusetts, Connecticut, Rhode Island - <i>Prérie</i> : Missouri, Kansas, Nebraska, Iowa, Minnesota, Južná Dakota, Severná Dakota - <i>Skalnaté vrchy</i> : Montana, Idaho, Wyoming, Utah, Colorado - <i>Stredný východ</i> : New York, New Jersey, Pensylvánia, Maryland, Delaware - <i>Veľké jazerá</i> : Ohio, Indiana, Illinois, Wisconsin, Michigan
bíl.	- bilión
BIS	- <i>Bank for International Settlements</i> (Banka pre medzinárodné platby)
bl	- barel
bl/d	- barel za deň
BRI	- <i>Belt and Road Initiative</i> (iniciatíva Novej Hodvábnej cesty)
BRICS	- skratka spoločného hospodárskeho zoskupenia Brazílie, Ruska, Indie, Číny a Južnej Afriky
CBR	- <i>The Central Bank of the Russian Federation</i> (Centrálna banka Ruskej federácie)
CNNC	- <i>China National Nuclear Corporation</i> (čínska štátna firma)
CNOOC	- <i>China National Offshore Oil Corporation</i> (čínska štátna firma)
CNY	- čínsky jüan (čínska mena)
CO ₂	- oxid uhličitý
COP26	- <i>the 26-th UN Climate Change Conference</i> (26. konferencia OSN o klimatickej zmene)
covid-19	- <i>CoronaVirus Disease</i> (ochorenie na koronavírus)
CPI	- <i>Consumer Price Index</i> (index spotrebiteľských cien)
CTA	- <i>Climate Training Alliance</i> (Aliancia pre klimatické vzdelávanie)
ČLR	- Čínska ľudová republika
DPH	- daň z pridanej hodnoty
EBA	- <i>European Banking Authority</i> (Európsky orgán pre bankovníctvo)
EC	- <i>European Commission</i> (Európska komisia)
ECB	- Európska centrálna banka (<i>European Central Bank</i>)

EIA	- <i>U. S. Energy Information Administration</i>
EK	- Európska komisia (<i>European Commission</i>)
EP	- Európsky parlament
ESG	- <i>Environmental, Social and Corporate Governance</i> (environmentálne, sociálne a riadenia a správy)
ESM	- <i>European Stability Mechanism</i> (Európsky stabilizačný mechanizmus)
EÚ	- Európska únia (<i>European Union</i>)
EUR	- menová jednotka euro
FSDC	- <i>Financial Stability and Development Committee</i> (Výbor pre finančnú stabilitu a rozvoj)
G7	- Francúzsko, Japonsko, Kanada, Nemecko, Taliansko, Spojené kráľovstvo a USA
G20	- Argentína, Austrália, Brazília, Čína, EÚ, Francúzsko, India, Indonézia, Japonsko, Južná Afrika, Kanada, Kórejská republika, Mexiko, Nemecko, Rusko, Saudská Arábia, Spojené kráľovstvo, Taliansko, Turecko a USA
GHG	- <i>Greenhouse Gas</i> (skleníkový plyn)
GPS	- <i>Global Positioning System</i> (americký navigačný systém)
GRR	- <i>gross replacement rate</i> (náhrada príjmu)
ha	- hektár
HDP	- hrubý domáci produkt
HH	- <i>Henry Hub</i> (najlikvidnejší obchodný bod zemného plynu v USA)
HICP	- <i>Harmonized Index of Consumer Prices</i> (harmonizovaný index spotrebiteľských cien)
HND	- hrubý národný dôchodok
IAIS	- <i>International Association of Insurance Supervisors</i> (Medzinárodná asociácia orgánov dohľadu nad poisťovníctvom)
ICE	- <i>Intercontinental Exchange</i> (americká komoditná burza)
ICIS	- <i>Independent Commodity Intelligence Services</i> (popredná informačná agentúra pokrývajúca európsky trh so zemným plynom)
IEA	- <i>International Energy Agency</i> (Medzinárodná agentúra pre energetiku)
IKT	- informačné a komunikačné technológie
ILO	- <i>International Labour Organization</i> (Medzinárodná organizácia práce)
IMF	- <i>International Monetary Fund</i> (Medzinárodný menový fond)
INF	- <i>Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty</i> (Zmluva o likvidácii rakiet stredného a krátkého doletu)
IT	- informačné technológie
JKM	- <i>Japan Korean Marker</i> (najlikvidnejší obchodovaný produkt LNG v Ázii)
kblld	- tisíc barelov za deň
kg	- kilogram
kW	- kilowatt
LED	- <i>Light Emitting Diode</i> (svietivá dióda, dióda vyžarujúca svetlo)
LNG	- <i>liquefied natural gas</i> (skvapalnený zemný plyn)
LPI	- <i>Living planet index</i> (Index živej planéty)
LTRO	- <i>Long-Term Refinancing Operation</i> (dlhodobé refinančné operácie)
M2, M1, M0	- menové agregáty

m ³	- kubický meter
mbl	- milión barelov
mblđ	- milión barelov za deň
MENA	- <i>Middle East, North Africa, Afghanistan</i> (Stredný východ, severná Afrika, Afganistan)
MH SR	- Ministerstvo hospodárstva SR
mil.	- milión
mlđ.	- miliarda
MMBtu	- milión britských termálnych jednotiek
MMF	- Medzinárodný menový fond (<i>International Monetary Fund</i>)
MŠVVaŠ SR	- Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky
MWh	- megawatthodina
NASDAQ	- Americký akciový index zameraný na technologické podniky
NATO	- <i>North Atlantic Treaty Organization</i> (Severoatlantická aliancia)
NBSC	- <i>National Bureau of Statistics of China</i> (čínsky národný štatistický úrad)
NGFS	- <i>Network for Greening the Financial System</i> (Sieť pre ekologizáciu finančného systému)
NS	- plynovod <i>Nord Stream</i>
NSF	- <i>National Science Foundation</i> (Národná vedecká nadácia)
OECD	- <i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i> (Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj)
OIES	- <i>Oxford Institute of Energy Studies</i> (<i>think-tank</i>)
OPEC	- <i>Organization of the Petroleum Exporting Countries</i> (Organizácia krajín vyvážajúcich ropu)
OSN	- Organizácia Spojených národov (<i>United Nations</i>)
p. b.	- percentuálny bod
PBOC	- <i>People's Bank of China</i> (Čínska ľudová banka)
PCT	- <i>Patent Cooperation Treaty</i> (dohoda o medzinárodnej spolupráci v oblasti patentov)
PELTRO	- <i>Pandemic Emergency Longer-Term Refinancing Operations</i> (núdzové pandemické dlhodobejšie refinančné operácie)
PEPP	- <i>Pandemic Emergency Purchase Programme</i> (núdzový pandemický program nákupu aktív)
PIAAC	- <i>Programme for the International Assessment of Adult Competencies</i> (Medzinárodné hodnotenie kľúčových kompetencií dospelých)
ppm	- <i>parts per million</i> (počet častíc na 1 milión ostatných častíc, alebo 0,0001 %)
PSR	- Pakt stability a rastu (<i>Stability and Growth Pact</i>)
PZI	- priame zahraničné investície
PZZP	- podzemné zásobníky zemného plynu
Q	- štvrtrok
REACT-EU	- <i>Recovery Assistance for Cohesion and the Territories of Europe</i> (Pomoc pri obnove v rámci politiky súdržnosti a pri obnove území v Európe)
REÚ	- Rada EÚ
RF	- <i>Russian Federation</i> (Ruská federácia)
RMB	- <i>renminbi</i> – oficiálna mena v kontinentálnej Číne

S&P 500	- Americký akciový index zahŕňajúci 500 najväčších podnikov obchodovaných na burze v USA
s. c.	- stále ceny
SAE	- Spojené arabské emiráty
SARS-CoV-2	- <i>Severe Acute Respiratory Syndrome CoronaVirus 2</i> (syndróm ťažkého akútneho respiračného koronavírusu 2)
SNŠ	- Spoločenstvo nezávislých štátov
SR	- Slovenská republika
STEM	- <i>Science, technology, engineering, and mathematics</i> (veda, technológie, inžinierstvo a matematika)
SURE	- <i>European Instrument for Temporary Support to Mitigate Unemployment Risks in an Emergency</i> (Európsky nástroj dočasnej podpory na zmiernenie rizík nezamestnanosti v núdzovej situácii)
SVE	- stredná a východná Európa
t	- tona
TARGET2	- <i>Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer</i> (platobný systém)
tis.	- tisíc
TLTRO	- <i>Targeted Longer-Term Refinancing Operations</i> (cieľené dlhodobejšie refinančné operácie)
TTF	- <i>Title Transfer Facility</i> (najlikvidnejší plynárenský hub v Európe, ktorý sa nachádza v Holandsku)
TWh	- terrawatthodina
TX	- <i>tax</i> (daň)
ukazovateľ	
L/S	- ukazovateľ pomeru nákupných a predajných pozícií finančných investorov
USA	- <i>United States of America</i> (Spojené štáty americké)
USD	- americký dolár
VaV	- výskum a vývoj
VFR	- viacročný finančný rámec
WB	- <i>The World Bank</i> (Svetová banka)
WEF	- <i>World Economic Forum</i> (Svetové ekonomické fórum)
WEO	- <i>World Economic Outlook</i> (Svetový ekonomický výhľad)
WTI	- cenový marker americkej ropy s dodávkou v Cushingu (Oklahoma)
WTO	- <i>World Trade Organization</i> (Svetová obchodná organizácia)
Z. z.	- Zbierka zákonov Slovenskej republiky

ÚVOD

Monografia *Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky* oboznamuje čitateľa s aktuálnym vývojom a dominantnými trendmi v globalizovanej svetovej ekonomike. Autorský kolektív z Ekonomického ústavu SAV má široké vedecko-výskumné zameranie, čo sa odráža na hĺbke analyzovaných problémov a súvislostí týkajúcich sa jednotlivých ekonomík a ich vzájomných väzieb. Previazanosť ekonomík sa v súčasnosti prejavuje viac ako kedykoľvek predtým, hlavne vo väzbe na riešenie spoločných environmentálnych a sociálnych problémov, kľúčových pre oživenie konjunktúry na pozadí ekonomických dôsledkov prvej a druhej vlny pandémie koronavírusu. Monografia je rozdelená do jedenástich tematicky súvisiacich kapitol, ktoré pokrývajú hlavné regióny a konvergenčné trendy svetovej ekonomiky.

Rast svetovej ekonomiky by sa mal v roku 2021 výrazne oživiť a napriek tretej a štvrtej vlne pandémie nového koronavírusu dosiahnuť najvyššie tempo za posledné roky. Nadchádzajúca konjunktúra hospodárskeho cyklu bude mať ale odlišné východiská od tých predchádzajúcich. Zmeny, ku ktorým vplyvom pandémie koronavírusu došlo, urýchlili transformáciu svetovej ekonomiky a oveľa zreteľnejšie osvetlili trajektóriu jej rozvoja v nasledujúcich rokoch a dekádoch. Nezmenilo sa len správanie domácností a firiem, ale prehlbším polarizácie možností aj strategické priority zodpovedných inštitúcií a vlád. Dve najväčšie svetové hospodárske recesie v tomto storočí (svetová finančná kríza a koronakríza) boli výsledkom systémového rizika a dôsledkom vnútorných a vonkajších makroekonomických nerovnováh vo svetovej ekonomike. Hlavné riziká, ktorým venujeme v tejto súvislosti pozornosť, sú preto veľký nárast verejného dlhu a nerovnováhy vo vývoji svetového obchodu. Sprievodným javom je pritom nárast inflačných tlakov, keď vidíme rast cien potravín, surovín, komodít, ale aj akcií a nehnuteľností. Viaceré ekonomiky a hospodárske authority sa snažia oživiť vývoj konjunktúry a dostať hospodársky rast na novú udržateľnú trajektóriu rozvoja. Dokladom toho sú nové akčné plány v Číne, USA a v Európskej únii. Medzi všetkými

strategickými prioritami vyčnievajú environmentálne a sociálne ciele, ktoré sa prekrývajú s prebiehajúcimi technologickými zmenami a digitalizáciou ekonomík. Napriek známkam oživenia je perspektíva svetovej ekonomiky ohrozovaná viacerými rizikami, vrátane geopolitických. Interdisciplinárny pohľad nám umožní integrovať tieto riziká a ciele do systémovej analýzy, pričom monografia si okrem uvedených súvislostí všíma aj vývoj ekonomických ukazovateľov a parametrov konjunktúry, čím vytvára reálny obraz o vývoji a perspektívach svetovej ekonomiky v roku 2021.

Boris Hošoff
vedúci autorského kolektívu

1. KORPORÁTNY SVET BUDÚCNOSTI

Korporátne štruktúra v súčasnosti prechádza obrovskými zmenami. Na štruktúru firemnej stratégie dnes pôsobí množstvo faktorov: napríklad tlak zmien prírodného prostredia, prechod na zelené financovanie, problémy s pracovnými silami, nástup technickej revolúcie v oblasti robotiky, digitalizácie a umelej inteligencie. Zároveň na ne pôsobí aj rad zmien vo vzťahoch zákazníkov a producentov, zákazníkov obchodu a producentov a dochádza aj k radikálnym zmenám v oblasti využívania pracovnej sily. Koronavírusová pandémia pôsobí v mnohých smeroch ako katalyzátor, ako zásadná zmena celkovej firemnej stratégie tak vo vzťahu k ľudskému kapitálu, ako aj vo vzťahu k využívaniu nových technológií. Vidíme to napríklad aj na výraznej zmene vzťahu k automatizácii a robotizácii. Predtým podniky pristupovali k robotizácii pomerne váhavo, dnes vidíme, že procesy automatizácie a robotizácie vyúsťujú do situácie, v ktorej na 10-tis. pracovníkov už pripadá vyše 115 robotov. Zároveň vidíme situáciu, v ktorej vytváranie virtuálnych produkčných systémov, virtuálnych dvojčiek technologických celkov vedie nielen k „vychytávaní múch“ vo fungovaní týchto celkov, ale aj k ďalšej transformácii vzťahu medzi produkčnou technológiou a človekom.

Pracovné miesto bolo dlhé roky ako určitá nemenná podoba vzťahu medzi technológiou a robotníkom (robotník nastavoval stroje, upravoval technológie, eliminoval poruchy). V súčasnosti jednou z kľúčových zmien sa javí vytváranie virtuálneho pracovného miesta, ktoré si dnes mnohí stotožňujú s použitím home officu, práce cez počítač, ale nielen v oblasti účtovníctva, personalistiky, týka sa to aj pracovných miest vo väzbe na výrobný proces. Procesy digitalizácie v podstate umožnili zásadným spôsobom inovovať informačné toky medzi produkčnou technológiou, výrobkami a pracovníkom. Pracovník dnes môže vďaka virtuálnemu dvojčaťu sedieť doma a pritom sledovať priebeh technologického procesu, môže nepriamo zasahovať pomocou informačných technológií do prípadných porúch výrobného procesu a chatboty a coboty riadené umelou inteligenciou umožňujú

opravovať prípadné technologické výpadky alebo problémy. Celý proces vedie k tomu, že stále väčšia časť pracovnej sily sa dostáva mimo vlastného technologického procesu a sústreďuje sa na dve protipólové stránky. Na jednej strane je to príprava samotných technológií najskôr vo virtuálnej podobe, potom v reálnej podobe a zabezpečovanie vstupných médií do produkčného procesu a na druhej strane je to pozícia človeka ako fenoménu, ktorý sprostredkúva vzťah medzi hotovým produktom a spotrebiteľom. Paradoxne, budúca potreba práce sa presunie do týchto dvoch krajných oblastí a oblasť samotnej produkčnej spotreby práce sa radikálne zúži. To však znamená, že pre firmu sa kľúčovou stane schopnosť komunikácie so zákazníkmi a schopnosť ľudského fenoménu vo vzťahu k zákazníkom. Možnosti digitalizácie virtuálneho sveta a využívanie internetu umožňujú výrazným spôsobom zmeniť celkovú podobu objednávanie či nákupu, akoby sa však vytratil ľudský fenomén. Je zrejmé, že v priebehu niekoľkých rokov dosiahne nasýtenosť komunikácie virtuálnymi technológiami vrchol a pre firmu sa jedným z kľúčových predpokladov úspešnosti stane zabezpečenie ľudskej komunikácie medzi predstaviteľmi a zástupcami producentskej organizácie a spotrebiteľmi.

Paradoxne, dochádza zároveň k ďalším procesom: k vytváraniu zložitej sústavy lokalizácie a personalizácie výroby, prechodu na priamu komunikáciu medzi zákazníkom a producentom a k zvyšovaniu spolupodieľania sa zákazníka na budúcej tvorbe výrobkov mení celkovú štruktúru službových činností. Svojím spôsobom vyraduje veľkú časť obchodného systému a priamo sprostredkúva vzťah medzi zákazníkom a producentom. Rad veľkých transnacionálnych korporácií na tento proces už nastúpil dávno, pretože vo vnútri výrobných systémov vytvárajú systémy finančné, marketingové, obslužné, dodávateľské atď. To však znamená jednu zo zásadných reforiem procesov typických pre 80. a 90. roky minulého storočia a v prvej dekáde po miléniu. Bol to obrovský proces outsourcingu a offshoringu činností, ktoré boli umiestňované mimo vlastnú korporátnu sféru ako službové činnosti mimo podniku, znamenali zabezpečovanie priameho vzťahu s producentom, ale na druhej strane nekomunikovali so zákazníkom, komunikácia so zákazníkom zostávala doménou finalizujúceho objednávateľa výrobkov a finalizéra produkcie. Stovky subkontraktorov

dodávajúcich komponenty napr. do automobiliek nekomunikovali so zákazníkom. Know-how komunikácie so zákazníkom si ponechával napr. Volkswagen sám a v konečnom dôsledku predstavoval rozhodujúcu formu výmeny informácie medzi zákazníkom a producentom. Lokalizácia výroby však radikálne posúva vzťah producenta a zákazníka bližšie k zákazníkovi, nielenže eliminuje potrebu zložitých systémov obchodných vzťahov, ale radikálnym spôsobom vzhľadom na použitie robotických technológií a umelej inteligencie odstraňuje potrebu outsourcingu a offshoringu. Používanie systému 3D tlače a nových materiálov vytvára úplne novú možnosť konfigurácie hotových výrobkov priamo na výrobnnej platforme a priamo na mieste budúcej spotreby.

Zmenený vzťah medzi človekom a technológiou sa zároveň premieta do toho, že človek akoby ustupoval do úzadia pri priamych technologických procesoch, ale ako ukázala pandémia, nesmierne v tejto spoločnosti chýba komunikácia človeka s človekom. Používanie rôznych foriem aplikácií, vrátane umelej inteligencie, používanie asistentov typu Siri je len čiastočnou náhradou komunikácie človeka s človekom a práve preto, že táto sa stáva kľúčovou, dostávame sa znovu k úvahám známeho profesora Lászlóa o tom, že budúca spoločnosť je založená na komunikácii, spolupráci a empatii. Prechod na túto formu produkčných procesov je nevyhnutný, ale zároveň odráža to, čo zostáva kľúčové pre človeka, bezprostredný kontakt človeka s človekom. Použitie všetkých informačných systémov používaných ľudským organizmom, bezpečnostných protokolov vyplývajúcich zo vzťahu človeka k človeku a v konečnom dôsledku vytvorenie takejto architektúry vzťahov človeka s človekom je najlepšou zárukou toho, aby si človek udržal tzv. povestný posledný gombík spúšťania v procese využívania robotiky a umelej inteligencie (nie aby došlo k odosobneniu technológií víťaziacich nad človekom).

Zároveň však korporátny svet prechádza aj ďalšou zásadnou fázou. Použitie umelej inteligencie, virtuálnej reality a digitálnych systémov umožňuje radikálnym spôsobom prehodnotiť všetky vývojové fázy: vytváranie prototypov, vytváranie kľúčovej prvej série výrobkov, testovanie výrobkov atď. stláča do veľmi krátkej časovej osi. Na jednej strane umožňuje urýchliť proces obmeny výrobkovej skladby produkovanej jednotlivými producentmi, ale na druhej strane kladie aj úplne

nové nároky na servisnú oblasť. Vidíme, že požiadavka EÚ na kvalitu a zároveň opraviteľnosť výrobkov bude znamenať, že určitá časť potreby práce sa presunie z vlastnej produkčnej činnosti do opravárenských činností, ktoré musia byť schopné prísť k zákazníkovi, prípadne zabezpečiť dopravu pokazeného výrobku zákazníka do opravárenských servisov a odtiaľ späť k zákazníkovi. Dostávame sa do polohy, v ktorej kľúčová spotreba práce bude prechádzať radikálnou transformáciou. Zmení sa celková spotreba práce v oblasti produkčných systémov a narastie ďalšia potreba práce v oblasti nových službových činností. To súvisí aj s tým, že veľká časť výrobkov dnes obsahuje stále častejšie jednotné čipy, procesory a zároveň obsahuje stále väčšiu časť softvérového vybavenia. Z tejto skutočnosti vyplývajú zásadné momenty, ktoré sa ukázali aj vo väzbe na pandemickú krízu. Výrobcovia univerzálnych čipov a procesorov využívaných v celej škále výrobkov sa stávajú kľúčovým dodávateľom, ale už to nie je subkontraktor dodávajúci konkrétny výrobok (napr. obklad, brzdové obloženia), ale subkontraktor dodávajúci kľúčovú časť softvérového vybavenia. Druhou stránkou tohto procesu je, že pokiaľ bude dochádzať ďalej k unifikácii používania predpokladov počítačovej techniky, títo producenti budú hlavnými partnermi producentov hotových výrobkov budúcnosti. Lokalizácia produkcie je viazaná na použitie univerzálnych komponentov v oblasti softvérového vybavenia, a tým sa úplne zmení vzťah medzi producentmi finálnych výrobkov a producentmi kľúčových subkomponentov pre formovanie finálnych výrobkov. Koniec-koncov vidíme to aj dnes, keď rad automobiliek musí obmedziť produkciu nie pre znížený odbyt alebo nedostatok pracovníkov, ale preto, že výrobcovia kľúčových čipov a počítačových serverov nestačia vyrábať univerzálne súčiastky do hotových výrobkov vzhľadom na dôsledky pandémie. Ak budú tieto procesy pokračovať, ďalej sa bude zvyšovať podiel softvérového a počítačového vybavenia budúcich výrobkov a hlavným lídrom v oblasti produkčných systémov sa stanú nielen producenti vlastnej finálnej podoby výrobku, ale predovšetkým producenti informačných prvkov vkladovaných do všetkých výrobkov. Vzniká zaujímavá situácia, v ktorej sa práve producenti kľúčových prvkov výpočtových systémov stávajú lídrami ovplyvňujúcimi produkciu finálnych veľkých fabriek, ako sú napríklad automobilky, výrobcovia mobilnej komunikácie a pod. Väčšina výrobcov

polovodičov, procesorov či čipov je sústredená v ázijských oblastiach a deľba medzinárodnej práce a medzinárodného obchodu medzi svetadielmi bude prechádzať obrovskou teritoriálnou transformáciou vyúsťujúcou do mohutného posilnenia úlohy ázijského a hlavne pacifického regiónu vo väzbe na produkciu kľúčových elektronických súčiastok. Môžeme konštatovať, že v podstate kľúčová pozícia výrobcov elektronických súčiastok, čipov bude zohrávať stále čoraz väčšiu úlohu a ekonomicky sa hlavne pozícia ázijského regiónu mimoriadnym spôsobom zvýši.

Celková štruktúra vyrábanej produkcie bude stále viac orientovaná na kvalitnú produkciu s požiadavkou ekologizácie, individualizácie vyrábanej produkcie a produkcie vyrábanej lokálne. Avšak tento proces bude znamenať, že dôjde k radikálnej transformácii predovšetkým v oblasti celkového kritériálneho hodnotenia týchto výrobkov. Softvérové vybavenie umožní individualizáciu výrobku a postupne bude dochádzať pravdepodobne i pri modulárnej štruktúre výrobkov k tomu, aby sa zvyšovaním podielu softvéru dosiahlo efektívnejšie plnenie požiadaviek zákazníkov. Na druhej strane prechod na softvérové vybavenie zníži tlak na suroviny, ale zároveň zvýši tlak na špecifické suroviny a výrobu špecifických informačných a počítačových systémov. Zavedenie inteligencie do bežných domácich spotrebičov bude znamenať aj výrazné zvýšenie potreby nielen počítačových čipov a procesorov, ale aj komunikačných dispozičných informačných tokov a kanálov. Z tohto hľadiska chápeme tlak na vytvorenie siete 5G a 6G. Zvýšenie elektromagnetického smogu však bude zásadným spôsobom ovplyvňovať život väčšiny populácie a už existujú desiatky štúdií, ktoré varujú pred výrazným zvýšením elektromagnetického poľa, na ktoré sa organizmus nebude schopný tak rýchlo adaptovať.

Všimnime si časový faktor zvyšovania tlaku na rozvoj tzv. inteligentnej bielej a čiernej techniky, rozvoj inteligentných domácností, smart technológií pri riadení mestských aglomerácií. Toto všetko vedie k situácii, v ktorej väčšina dnešných technológií bude nielen vzájomne prepojená, ale bude vzájomne komunikovať pomocou informačných systémov a bude dochádzať aj k vzťahu medzi individuálnou architektúrou softvérového vybavenia výrobku a univerzálnosťou informačnej siete. Vytváranie tejto kombinácie individuálneho a všeobecného systému informačných tokov sa bude, samozrejme,

premietat' aj do kľúčovej otázky bezpečnosti informačných systémov. Nutnosťou sa stáva používanie bezpečnostných protokolov v rámci informačných tokov, a to predovšetkým v situáciách, ktoré už dnes vidíme (napr. obrovské možnosti pre hackerské útoky, počítačovú kriminalitu) a toto všetko bude v budúcnosti stále viac zasahovať do celkového vývoja.

Čoraz väčšie množstvo firiem si uvedomuje nutnosť počítačovej bezpečnosti. Dnes vzhľadom na prechod na home office a na virtuálne pracovné miesta sa zároveň zvyšuje zraniteľnosť podnikových informačných tokov do počítačových systémov. Mnohé firmy preto prechádzajú na systém úplnej kontroly informačných tokov zamestnancov. Dochádza k veľkej kolízii medzi osobnou bezpečnosťou, osobným súkromím a systémami, ktoré hovoria o nutnosti chrániť podnikové informácie, predovšetkým v oblasti výskumu, vývoja, ako aj v oblasti časového fenoménu, nasadenia výrobkov či individualizácie výrobkov. Tento proces bude zrejme stále častejšie vyúsťovať do tlaku na lokalizáciu výroby a personalizovanú produkciu. Tá totiž umožní výrazným spôsobom rozsah informačných tokov medzi jednotlivými subsystémami vo väzbe medzi priestorovým rozložením podnikov a finálnou produkciou a zároveň povedie k nutnosti umožnenia bezpečnostných protokolov v menšom lokálnom rozsahu. Pokiaľ lokálny podnik funguje na vlastnej informačnej architektúre, uzavretej a oddelenej od ostatných tokov, okrem komunikácie so zákazníkmi, ktorá sa uskutočňuje priamo v centre firmy, únik informácií je minimálny a nie je možné ohroziť firmu napr. útokmi hackerov. Pokiaľ je však sieť firiem rozložená priestorovo a zároveň je nutná koordinácia jednotlivých činností vo firme, znamená to aj výrazné možnosti zásahu cudzích subjektov do informačných tokov, úniku informácií alebo priameho ovplyvňovania informačných a riadiacich tokov v rámci firemnej štruktúry. Je zrejme, že veľká časť potreby práce sa bude stále viac orientovať na oblasť bezpečnosti únikových informačných systémov, ale to len v prechodnej fáze. V momente, keď sa podarí zabezpečiť, že bezpečnosť systémov pomocou procesov umelej inteligencie bude reálna, potom bude umelá inteligencia v podstate rozhodovať o bezpečnosti informačných tokov v podnikovej hierarchii. Tým sa výrazným spôsobom zníži potreba IT špecialistov

v oblasti kybernetickej bezpečnosti, ale na druhej strane sa zúži pravdepodobne radikálnym spôsobom aj počet ľudí, ktorí môžu zasahovať do podnikovo-informačného systému. Už dnes vidíme, že celková štruktúra hierarchizácie prístupnosti informácií v podnikových systémoch prechádza veľmi zložitou transformáciou: na jednej strane sa rozširuje systém home officov, ktorý vyžaduje otvorenosť informačných tokov, na druhej strane však dochádza k hierarchizácii dostupnosti informačných tokov v rámci podnikových informačných systémov. Otázka znie, ktorý z týchto procesov bude účinnejší. Či to bude proces, v ktorom dochádza k ďalšiemu posilňovaniu bezpečnosti informačných systémov, alebo to bude iný systém, nazvime ho preverovaním pracovníkov, ktorí zabezpečia, aby pracovníci znemožnili únik informácií a únik všetkých citlivých druhov informácií.

Celý proces bude závisieť určite aj od ďalšej väzby. V súčasnosti vidíme radikálnu zmenu aj v oblasti financovania malých a stredných podnikov. Jednak vznikajú špeciálne podnikové schémy umožňujúce financovanie malých startupov a malých inovačných firiem, jednak stredné firmy stále častejšie vstupujú na kapitálové trhy a získavajú finančné zdroje od investorov. Proces klasického úverovania firmy pomocou bankových úverov a príchodu peňažných tokov len cez klasickú finančnú sféru sa výrazným spôsobom transformuje. V súčasnosti vidíme stále viac drobných investorov, ktorí vstupujú na kapitálové trhy, nemajú rozsiahle informačné zázemia ako veľké hedgeové fondy, môžu sa však pomocou internetu združovať, vytvárať zoskupenia drobných investorov, ktorí v úhrne majú váhu a sú schopní svojím spôsobom ohrozovať aj veľké fondy a finančné inštitúcie. Tento nový fenomén, ktorý vzniká práve na základe informačných technológií využívajúcich technológiu blockchainu, umožňuje radikálnym spôsobom prehodnotiť celkovú štruktúru investorov na kapitálových trhoch. Zároveň to znamená, že dostupnosť finančných zdrojov cez kapitálové trhy aj pre malé a stredné firmy radikálnym spôsobom zmení vzťah úverujúcich inštitúcií a inštitúcií využívajúcich tieto úvery v priamej produkčnej sfére. Bude teda dochádzať aj k situácii, v ktorej väčšina finančných zdrojov podnikov môže byť získavaná cez kapitálové trhy, využívaná pre podnikovú transformáciu a na to, aby sa podniky transformovali z veľkých gigantov skutočne na priestorovo

rozložené sieťové firmy, koordinované v rámci globálnej stratégie, ale fungujúce ako samostatné subjekty. Vytvorenie takejto architektúry sieťových firiem bude nepochybne znamenať zásadnú zmenu nielen súčasnej podoby veľkých hierarchických štruktúr, ale predovšetkým procesov outsourcingu a offshoringu, ktoré boli doteraz lídrami v oblasti deľby práce hlavne veľkých transnacionálnych korporácií. Vytvárali priestor a miesto pre kooperačnú súčinnosť s veľkými korporáciami, ale v konečnom dôsledku malé firmy boli vždy obeťou tlaku veľkých firiem. Najlepším dôkazom je automobilový priemysel, kde subkontraktor pre automobilku musel mať za sebou splnenie radu kritérií, než sa mohol stať subkontraktorom veľkej firmy (napr. systém *just-in-time*, kompatibilita informačných systémov, dodávanie produkcie pre iné veľké svetové firmy) a v konečnom dôsledku potvrdenie kredibility kvality vyrábanej produkcie. Splnenie týchto kritérií stálo malé firmy mnohokrát obrovské finančné prostriedky a personálne zázemie, čo komplikovalo možnosti ich zabezpečenia finančného zisku a prežitia. Stávali sa v podstate otrokmi pre veľké finalizujúce korporácie, ktoré operovali na planetárnom trhu. Jedna z kľúčových zmien, ktoré ukázala práve pandémia, je prechod od veľkých planetárnych trhov k lokálnym trhom a k lokálnej produkcii. Lokálna produkcia sa pri obmedzenosti a rizikách dopravy stáva kľúčovým fenoménom pre realizáciu vyrábanej produkcie. Hlavným úzkym miestom sa stáva dodávateľská činnosť pri internetovom obchode a práve dodávateľské služby budú pravdepodobne hlavným miestom spotreby práce v budúcnosti. Používanie robotických dronov riadených umelou inteligenciou ako dodávacích systémov pravdepodobne zostane skôr doménou v oblasti dodávania liekov či život zachraňujúcich prístrojov, ale klasické dodávanie tovarov pomocou dronov by znamenalo obrovskú transformáciu vzdušného priestoru nad aglomeráciami, vrátane vytvorenia úplne novej legislatívy a úplne nových prístupov v oblasti celkového riadenia vzdušného procesu.

Toto všetko však kladie úplne nové požiadavky aj na celkovú úroveň logistiky spojenú nielen s vlastnou produkčnou činnosťou, ale predovšetkým so servisnými službami a s individualizáciou produkcie. Vzniká otázka, či sa individuálna produkcia systému pre konkrétne želanie zákazníka uskutoční priamo v produkčnom centre, alebo

po dodaní výrobku v jeho vlastnom byte. Upozorňujeme na to preto, že takýto spôsob transformácie podnikovej sféry potom bude vyžadovať celkom inú informačnú logistiku vo vnútri firmy, ale zároveň aj inú úlohu sprostredkujúcich a logistických systémov (napr. dopravy, služieb, opravy, servisu) pre vlastný výrobný podnik. Už dnes sme svedkami transformácie vzťahu medzi výrobou, dopravou, obchodom a servisom. Doterajší systém bol založený predovšetkým na tom, že sa vyrábali výrobky, ktoré sa v podstate neopravovali a nahradzovali sa novými. Bolo to pre produkčnú sféru veľmi jednoduché, výhodné, znižovala sa potreba ľudí v servisných centrách a znamenalo to aj celkové zjednodušenie výrobného, obchodného a spotrebiteľského reťazca. Problém úverovania totiž bude pravdepodobne mimoriadne dôležitým vzhľadom na celkovú transformáciu finančného sektora. Pozrime sa len na vývoj kapitálových trhov, ktoré extrémne rastú, všeobecne podniková sféra v dôsledku koronakrízy padá, ale akcie firiem na burzách extrémne stúpajú. Treba si takisto uvedomiť preskupenie akcií firiem, ktoré sú dominantné na kapitálových trhoch. Pôvodne to boli energetické firmy a vojensko-priemyselný komplex. Dnes sú to IT firmy a firmy mobilnej komunikácie vrátane vznikajúcich nových startupov firiem, ktoré zásadným spôsobom formujú celú oblasť sektora IT. V každom prípade musíme rátať s tým, že sektor IT bude radikálnym spôsobom zohrávať stále väčšiu úlohu v samotnej produkcii, v službách, prepojení inteligentných spotrebiteľov, ako aj v celkovej komunikačnej štruktúre.

Už dnes sme svedkami zaujímavej situácie, keď IT firmy rozširujú celkový rozsah informačných tokov pomocou 5G a pravdepodobne 6G siete. Rozsah informačných tokov umožňuje podstatne jednoduchšiu komunikáciu medzi individuálne architektonicky upravenými výrobkami, ale zároveň zachováva nosnú časť komunikácie, ktorá bude dôležitá pre formovanie inteligentného prepojenia spotrebiteľov, tzv. internetu vecí. Predstava o internete ľudí, ktorí budú v neustálom komunikačnom spojení a neustálom toku informácií, však pravdepodobne narazí na jeden zásadný limit. Už v súčasnosti značná časť ľudí nie je schopná spracovať internetové informácie. Zväčšenie prepojenia medzi ľuďmi navzájom, ale aj medzi ľuďmi a inteligentnými spotrebiteľmi bude prehlbovať rozsah informačných tokov a kľúčovým sa stane hierarchizácia informácií, čo znamená obrovský informačný tok,

ktorý musí byť vnútorne štruktúrovaný na informácie, ktoré sú ľudia schopní analyzovať, spracovať a použiť na informácie, ktoré sú len súčasťou informačného toku. Prevažná väčšina budúcich spotrebiteľov má aj tak odlišný prístup. Je pravda, že niektoré veci informačného toku môže využívať umelá inteligencia. Investovanie na kapitálových trhoch pomocou umelej inteligencie je akoby ukážkou niektorých aspektov budúcnosti. Uvedomme si však skutočnosť, že umelá inteligencia pri investovaní na kapitálových trhoch využíva hlavnú výhodu, rýchlosť toku informácií (300-tis. km za sekundu). Ľudský mozog má v podstate rýchlosť 1 400 metrov za sekundu, no umelá inteligencia stále neobsahuje vedomie ako zložitú architektúru človeka schopnú analyzovať celkový systém vonkajších informácií a informácií z vnútra vlastného organizmu, teda percepčných informácií a toto všetko bude jedným z kľúčových limitov budúcnosti. Ak chceme hovoriť o tom, že zavedieme internet vecí, internet ľudí a prípadne ďalší internet, ktorý by mal umožňovať priamu a okamžitú výmenu informácií, musíme si uvedomiť, že samotný ľudský organizmus má určité bezpečnostné protokoly. Paradoxne súčasná doba smerujúca k individualizácii vyrábanej produkcie akoby si neuvedomovala základnú architektúru ľudského organizmu. Zlepšujeme konštrukciu spotrebičov, ich informačné prepojenie, väzbu na umelú inteligenciu, no pritom si neuvedomujeme, že v mnohých smeroch nepoznáme dispozičné predpoklady ľudského organizmu pre interaktívnu komunikáciu s takto upravenými ďalšími subjektmi. Nehovoriac o tom, že napríklad kľúčová časť mobilnej komunikácie by teda mala byť usmerňovaná vo väzbe na riadenie inteligentnej domácnosti a internetu vecí alebo na zjednodušenie komunikácie medzi ľuďmi navzájom.

Ak odpovedáme na tieto otázky, vidíme, že tu je niekoľko kľúčových procesov. Po prvé, individualizácia produkcie, ktorá je zameraná skôr na materiálne výrobky, ale aj na individualizáciu softvérového vybavenia týchto materiálnych výrobkov. Po druhé, produkty v oblasti softvéru umožňujúce zlepšovať a rozsiahle zlepšiť celkovú komunikáciu medzi jednotlivými ľuďmi. Po tretie, sú to informačné systémy umožňujúce ochranu informačných tokov pred kyberzločinom a pod. a ktoré budú mať pre zložitejšiu sieť informácií zložitejšie bezpečnostné protokoly. V konečnom dôsledku to môže vyústiť ad absurdum – ak chcete poslať bezpečnú informáciu, budete ju musieť zase

posielať v listovej podobe, ktorú nie je možné hacknúť. Dokonca niektoré náznaky tohto procesu vidíme už v súčasnosti, keď niektoré firmy vzhľadom na citlivosť vnútorných hlavne inovačných údajov môžu zásadným spôsobom chrániť svoje inovačné know-how práve prechodom opäť na papierovú komunikáciu alebo na úplne iný druh komunikácie ochraňovaný v rámci uzavretých informačných sietí. Pravdepodobne jeden z kľúčových limitov budúceho vývoja v oblasti korporátnej kultúry bude nutnosť vytvoriť uzavreté informačné okruhy, do ktorých bude možný obmedzený vstup pracovníkom, pričom hlavným limitom budúceho vývoja bude virtualizácia pracovného miesta spojená s nutnosťou hierarchickej dostupnosti podnikových informácií vo väzbe na možnú hrozbu úniku informácií alebo kyberzločinu.

Ak z toho hľadiska hodnotíme vývoj budúcej informačnej architektúry firiem, vidíme, že kľúčovým sa stane nielen bezpečnostná sústava protokolov, ktorá bude nástrojom na limitovanie dostupnosti informačných sietí, ale aj preverovanie pracovníkov z hľadiska možnosti prístupu k jednotlivým informačným zdrojom. Už dnes vidíme množstvo únikových informácií. Dochádza k rozsiahlemu úniku informácií z titulu vnútorných podnikových systémov, dokonca pri analýze počítačovej kriminality sa zisťuje, že viac ako 70 % kriminality súvisí s únikom podnikových informácií umožňovaných podnikovými zamestnancami, a teda kritérium lojálnosti k firme sa stane pravdepodobne jedným z kľúčových kvalifikačných predpokladov pre prijímanie pracovníkov do pracovného procesu. Skutočnosť, že firma bude považovať za rozhodujúcu priamu ľudskú komunikáciu medzi firmou aj zástupcami a spotrebiteľmi alebo druhou stranou spolupracujúcich, bude znamenať vytvorenie novej kategórie špecialistov, ktorí chápu celkovú vnútornú architektúru firmy a jej ciele, ale zároveň zachovávajú empatickú podobu komunikácie s predpokladanými partnermi alebo predpokladanými spotrebiteľmi. Poznanie vnútornej architektúry, systému vzájomne utriedenej hierarchickej postupnosti informácií bude jedným z kľúčových architektonických predpokladov pre budúcnosť. Samozrejme vytvorenie vnútorných uzavretých podnikových okruhov znamená, že môžeme uzavrieť informácie o technologickom procese, no v takomto prípade bude veľmi obtiažne zabezpečiť virtuálne miesto dohliadajúcich pracovníkov. Pokiaľ však máme preverených pracovníkov dohliadajúcich pomocou IT na chod

technologického procesu, nemusíme mať obavy z ich začlenenia do vnútorného informačného okruhu.

Hierarchické členenie informačných systémov vidíme dnes u mnohých transnacionálnych i veľkých firiem, ktoré si uvedomili rizikovosť ľudského faktora pri úniku podnikových informácií. To, že firma sleduje svojich zamestnancov pri ich chatovaní na nete, či sa zaoberajú firemnými otázkami alebo niečím iným, sa už stalo predmetom mnohých právnych sporov a súdnych konaní. Na druhej strane, citlivosť informácií povedie k tomu, že pravdepodobne bude prevažovať primárne záujem firmy nad ochranou súkromia pracovníka, nad ktorým táto firma uskutočňuje určitú formu dohľadu. Hierarchické štruktúrovanie pracovníkov a prístupu k informáciám vo firme sa pravdepodobne stane kritériálnym cieľom. Z tohto hľadiska kľúčovým je lojalnosť voči firme a schopnosť komunikovať s vonkajším prostredím ako zástupca alebo delegát firmy. Tieto dve kvalifikačné známky budú rozhodujúce pre získanie významnejšej pozície, ale možno aj akéhokoľvek zamestnania v rámci budúceho firemného sektora.

Stále výraznejšie vystupuje do popredia skutočnosť, že samotná výroba výrobkov síce môže byť pre firmu zaujímavá, no kľúčovým je komunikácia a vzťah so zákazníkom a spolupracujúcimi partnermi vrátane aspektov úverovania takejto firmy. Pokiaľ sa rozhodujúcim predpokladom pre hodnotnosť akcií firmy stane imidž firmy formovaný práve komunikáciou so zákazníkmi, partnermi, vystupovaním firmy vo vzťahu k verejnosti a pod., potom „imidž makeri“ tohto typu definovania firmy sa stanú kritériálnym predpokladom chápania firmy ako zaujímavej pre investovanie. Ak dnes hrá úlohu ebita, zisk, účtovná uzávierka, v budúcnosti aj vzhľadom na celkové preskupenie úlohy finančných aspektov bude rozhodujúcim pravdepodobne imidž firmy – či je ekologická, empatická voči svojim zamestnancom, voči okoliu, spolupracuje s miestnymi municipalitami, je prijateľná pre ľudské práva.

Môžeme teda očakávať, že aj samotné hodnotenie firiem na kapitálových trhoch prejde zásadnou transformáciou. Vytváranie bublinových štruktúr, ako vidíme dnes v rámci Dow Jonesovho indexu a pod., bude skôr záležitosťou špekulatívnych úvah, ale veľmi rýchlo môže dostať zásadný zásah nielen od členov komisie pre reguláciu kapitálových trhov, ale aj od vlastnej filozofie drobných a stredných investorov

hľadajúcich bezpečný prístav. Kladieme si otázku, prečo v súčasnej situácii narastá úloha malých a stredných investorov. Je to práve preto, že klasická podoba ekonómie vytvára obrovskú mieru neistoty, pandemické opatrenia vytvárajú ďalší obrovský fenomén neistoty, ktorý radikálnym spôsobom oslabuje dôveru v tradičné predpoklady budúcnosti firiem. Keďže ide o malých investorov s malým kapitálovým vkladom, hľadajú aspoň relatívne bezpečný prístav pre svoje malé investície aspoň na určitú krátku dobu. Jedným z významných javov v oblasti kapitálovej a korporátnej úrovne politiky bude získavanie stále väčších zdrojov cez kapitálové trhy, skôr krátkodobejšieho charakteru, závisiacich nie od účtovnej uzávierky, ale od imidžu firmy tak, ako sa vytvorí na kapitálových trhoch. Znamená to teda, že vlastná úverová stratégia firiem bude musieť byť zásadne prehodnotená, ale zároveň, čo je veľmi dôležité, bude sa meniť aj pozícia bankového sektora. Pokiaľ totiž budú malé a stredné firmy úverované cez kapitálové trhy a pokiaľ bude dochádzať k výraznému zvýšeniu váhy malých investorov, úloha bankových úverov vo firemnej stratégii prejde zásadným spôsobom transformáciou. Avšak potom zostáva pre banky základnou otázkou, akým spôsobom získavať finančné zdroje a akým spôsobom a ktoré subjekty úverovať – veľké transnacionálne korporácie alebo obyvateľstvo a na základe toho skôr zväčšiť väzbu medzi úsporami obyvateľstva a úvermi poskytnutými obyvateľstvu.

Musíme vychádzať aj z ďalšej transformácie, ktorá sa týka pracovného trhu. Akonáhle sa zväčší celkový rozsah pracovných miest, ktoré sú skôr systémom home office, akonáhle výrazne narastie počet pracovných miest na skrátenu dobu, ktoré sú v relatívnom časovom obmedzení (čiastočné úväzky) a akonáhle sa bude meniť celková transformácia spotreby práce v priemyselných procesoch a službových činnostiach, kde bude narastať podiel pracovníkov agentúrnych a nie pracovníkov kmeňových, bude musieť dôjsť aj k zásadnému prehodnoteniu úverovej stratégie bánk, pretože prevažná väčšina ľudí bude musieť skladať svoje príjmy z viacerých zdrojov. Klasická podoba jeden príjem, ktorý je istotou pre banku, na základe ktorého môže hodnotiť bonitu klienta plus hodnotenie majetku bude stále komplikovanejšia. Okrem toho, pokiaľ štátne orgány budú prechádzať na systém, v ktorom hlavným príjmom štátnej sféry bude zdanenie majetku a úspor obyvateľstva, štát bude mať presné informácie o celkovom

rozsahu úspor obyvateľstva uložených v bankách, ale aj celkovom rozsahu zadlženosti, ktoré obyvateľstvo u bánk má. Vytvorenie kritériálnej funkcie medzi zadlženosťou obyvateľstva a rozsahom úspor obyvateľstva bude tak prechádzať kritériálnou funkciou, ktorou je polarizácia bohatstva obyvateľstva. Akonáhle sa dostávame do situácie, v ktorej stále väčšia časť majetku je sústredená v rukách 5, 7, maximálne 10 % populácie a ostatná časť populácie má len úvery a bežný cash flow od výplaty k výplate, bude nutné zmeniť celkovú úverovú stratégiu spoločnosti aj bankového sektora.

Polarizácia spoločnosti a predovšetkým majetku bude takto transformovaná do polarizácie možností, ktoré znamenajú prežitie krízovej situácie pandémie. A pokiaľ konštatujeme, že budúcnosť je charakteristická predovšetkým vysokou mierou neistoty, potom miera citlivosti prevažnej väčšiny populácie na pandemické a iné šoky bude nesmierne vysoká a akékoľvek ďalšie pandemické alebo iné prírodné katastrofy môžu radikálnym spôsobom zasiahnuť kredibilitu prevažnej väčšiny populácie z hľadiska splácania úverov. Vznikne veľmi zaujímavá situácia – bude nutné preferovať dlhodobé úvery alebo prejsť v prevažnej miere na krátkodobý systém úverov, a to tak vo vzťahu k obyvateľstvu, ako aj vo vzťahu k podnikovej sfére. Krátkodobé úvery by však v tomto prípade znamenali podstatne vyššiu úrokovú sadzbu a ochranu veriteľa pred možným kolapsom dlžníka. Zoberme do úvahy, že dnes aj po pandemickej kríze bankový sektor konštatuje, že miera problémových alebo nesplácaných úverov sa pohybuje na úrovni 5 – 7 %. Teoreticky vzaté tento rozsah by nemusel vytvárať problémy. Pokiaľ ale dochádza ku kumulácii jednotlivých úverových typov a k tomu, že prevažná väčšina populácie nemá hotovostný vankúš používaný v prípade krízovej situácie, potom miera polarizácie spoločnosti vytvára naozaj obrovské riziko pre ďalšie spotrebiteľské a úverové možnosti, ktoré by stáli tak pred bankami, ako aj pred obyvateľstvom. So zmenou celkovej pracovnej angažovanosti, prechodom na čiastočné úväzky, na nutnosť vytvárať príjem skladaním viacerých príjmov súvisí aj celkový prechod na informačnú spoločnosť. Hodnotenie ceny informácií a jej používanie bude znamenať pre banku z hľadiska overovania kredibility dlžníka podstatne zložitejšiu situáciu. Tam je možné použiť systémy umelej inteligencie na verifikáciu charakteristiky dlžníka z hľadiska majetkovej a finančnej

stránky, vzhľadom na inovačný základ aj pri malých a stredných firmách však bude veľmi zložitá odhadnúť mieru rizika. Je to v rozpore s odhadom vo väzbe na umelú inteligenciu a bankový sektor. Prevažná väčšina úspor z milióna dolárov, ktoré odhaduje americký bankový sektor ako efekt využitia umelej inteligencie, je viac ako polovica orientovaná na prehodnotenie strát z titulu nekredibilných dlžníkov. Preto musíme predpokladať, že systémy umelej inteligencie budú vyhodnocovať celkovú profesnú kariéru a finančnú stránku človeka, spôsobilosť jeho komunikácie vo firemnom zaradení, ale najväčším kritériom bude právo prístupu k firemným informáciám ako kriteriálna funkcia kredibility budúceho zákazníka bankového domu. Z tohto hľadiska bude zaujímavé sledovať, ako budú banky prehodnocovať celkovú mieru klasifikácie dlžníkov a celkovú mieru prístupnosti dlžníkov k jednotlivým úverovým produktom.

Ak už dnes hovoríme o výraznom náraste počtu ľudí, ktorí majú problémy s cash flow žijúcich od výplaty k výplate, musíme počítať s tým, že tento fenomén budúcich klientov z hľadiska spotrebiteľov, i z hľadiska partnerov pre banky bude výrazným spôsobom narastať. Už teraz sa prevažná väčšina ľudí v strednej triede dostáva do stále väčších finančných problémov. Pandemická kríza len vyhrcuje tieto problémy a vedie k ďalším, kumulatívnym efektom a celková problematickosť súčasného finančného sveta sa premiestňuje ešte do ďalšej roviny. Na jednej strane je to ohrozenie prevažnej väčšiny drobných spotrebiteľov (drobných úverových klientov) a na druhej strane je to nárast obrovskej bubliny kapitálových trhov, ktoré akoby sa odtrhli od reality, nesúvisia ani s reálnymi výsledkami podnikov. Už dnes vidíme, že podniková sféra je dávno v situácii odlišného vývoja ako vývoj kapitálových trhov. Jedným z kľúčových parametrov budúceho vývoja je nielen zmena pohľadu na firemnú stratégiu, ale predovšetkým nutnosť komplexnej zmeny pohľadu na spotrebiteľskú stratégiu prevažnej väčšiny budúcich spotrebiteľov vyrábanej produkcie. A ak väčšina spotrebiteľov bude mať malú možnosť príjmu a bude závislá skôr od úverovania, vzniká otázka, akým spôsobom sa môže vyvíjať vzťah medzi spotrebou a optimalizovaním spotreby vo väzbe na požíčanie, lízing, ale aj vo väzbe na celkové delenie spotreby mnohých predmetov. Môžeme hovoriť o predpokladanom náraste obrovského

typu kolaboratívnej ekonomiky. Zaujímavé je, že pri diskusiách o návrate do vzťahu pred krízou sa hovorí o návrate do rovnakého systému ako pred pandemiou.

Dostávame sa teda do podstatne zložitejšej sústavy. Nemôžeme hovoriť len o vývoji korporátneho systému a o tom, že korporátny systém sa bude transformovať vo väzbe na používanie umelej inteligencie, výpočtovej techniky, optimalizáciu outsourcingu a offshoringu, bude prechádzať ďalšou transformovanou podobou globalizácie a lokalizácie, ale musíme sledovať aj vývoj druhej stránky, a to spotrebiteľských štruktúr. Koniec-koncov aj smernica EÚ o povinnosti vyrábať kvalitné, opraviteľné a recyklovateľné výrobky platná od roku 2021 odráža nielen snahu EÚ prejsť na zelenú nízkouhlíkovú ekonomiku alebo uhlíkovú ekonomiku s nulovými dopadmi, ale odráža aj základnú transformáciu produkčného systému. Ak bol súčasný systém posledných 30 rokov založený na rýchlej obmene výrobkov, neustálom rozširovaní tzv. služieb spojených s výrobkami, tak budúcnosť bude pravdepodobne založená na podstatne pomalšej obmene výrobkov, ktorá však znamená, že veľká časť dnešných produkčných kapacít bude zbytočná. Hovoríme o tom, že možno bude zbytočných 30 až 40 % produkčných kapacít súčasnosti, ale to znamená, že veľká časť pracovnej sily a spotreby spoločenskej práce viazaná na tento gigantický produkčný blok bude uvoľnená. Proces optimalizácie pracovnej sily a jej využitia je len inak povedaným procesom formovania budúcej reštrukturalizácie potreby práce. Vytvorenie virtuálnych pracovných miest a novej sústavy komunikátorov firiem so spotrebiteľmi a prostredím síce povedie k vytvoreniu státisícov nových pracovných miest, ale budú to pracovné miesta s úplne iným obsahom a kvalifikačnou náročnosťou. Budú vyžadovať empatiu, sociológiu, psychológiu, ktoré síce požadujú znalosti technických disciplín a ekonomického rozmeru, ale zároveň predstavujú aj potrebu znalosti predovšetkým disciplín ľudskej komunikácie. Môžeme dnes hovoriť o tom, že mnohé výskumné ústavy (napr. v Nemecku, USA či Kanade) pri úvahách o budúcich typoch profesií hovoria o potrebe komunikátora, človeka, ktorý predstavuje ľudský fenomén v digitálnom svete a vytvorenie takéhoto ľudského fenoménu v digitálnom svete bude jednou z hlavných konkurenčných výhod budúcich firiem. Nielen vyrobiť výrobok,

ale predovšetkým odkomunikovať tento výrobok so zákazníkom, vytvoriť zákazníkovi pocit účasti na tvorbe tohto výrobku, vytvoriť personalizovanú produkciu a nakoniec reflektovať to, čo sa uvádza ako kľúčový prínos umelej inteligencie, t. j. odstránenie zbytočne vyrábanej produkcie.

Ak sme v minulých materiáloch upozorňovali na to, že zbytočne vyrábaná produkcia je obrovskou záťažou nielen z hľadiska surovín a materiálov, ale i z hľadiska odpadov pre prírodné prostredie, rovnako vytvára obrovský vnútorný problémový okruh. Ľudia dostali zaplatené za výrobky, ktoré sa nezrealizovali a svojím spôsobom nepri niesli očakávaný efekt. Je to vlastne určitá forma vnútorného dlhu systému, ktorá sa môže rozširovať iba určitú dobu. Ak k tomu pridáme celkovú polarizáciu príjmov a majetku, vidíme, že polarizácia spoločnosti bude kritériálnou funkciou pre úspešnosť firiem. Akým spôsobom na ňu firmy naviažu a ako na ňu budú reflektovať, tak spolu s kritériami, ako je napríklad ekológia, budú úspešné. Vezmime do úvahy aj ďalšie smernice EÚ, ktoré nemajú analógiu v iných oblastiach, ako je zelené úverovanie. Bankový sektor má poskytovať úvery len na zelené projekty a len na projekty, ktoré prinášajú zníženie ekologickej záťaže prostredia. Znamená to, že väčšina už nebude hodnotená podľa ziskovosti, návratnosti, ebity, žiadateľov, ale podľa ekologických kritérií: či sú výrobky recyklovateľné, plnia európske normy v oblasti kvalitných výrobkov, používajú 100 % recyklovateľné materiály, chránia životné prostredie a pod. Musíme si uvedomiť, že ochrana životného prostredia sa týka nielen formovania výrobkov, ale predovšetkým všetkých materiálov použitých pri ich výrobe, a preto sa obrovským fenoménom stane potreba vody pri výrobe vyrábaných výrobkov, služieb a produkcie. Potreba vody vzhľadom na obmedzenia a klesajúci rozsah vodných zdrojov bude ďalším kritériálnym fenoménom, ktorý bude zasahovať do úspešnosti alebo neúspešnosti vyrábanej produkcie.

Pridajme aj ďalšiu skutočnosť, otázku celkového vzťahu k prírodnému prostrediu. Ukazuje sa, že proces globálneho otepľovania je len jednou časťou zložitej transformácie prírodného prostredia. Nástup agresívnych druhov rastlín a živočíchov, zmena klimatických a hydrologických pomerov, celkové procesy, ktoré súvisia so strácaním vody a pôdy a schopnosti pôdy produkovať potraviny, obrovské extrémne

suchá, to všetko bude pôsobiť nielen na prírodu a na spoločnosť, ale aj na spotrebiteľské zvyklosti. Kľúčovým parametrom sa dnes napríklad stáva čistota a kvalita vody. Všetky analýzy, ktoré uskutočnili nemecké ústavy o kvalite vody, ukázali, že viac ako 90 % vody používanej v EÚ je kontaminovaných. Kontaminovaná voda, ktorú používa človek, znamená zároveň kontamináciu vody v ľudskom organizme, obrovské zvýšenie rizika a chorôb a v konečnom dôsledku výrazné zvýšenie chorobnosti väčšiny populácie, vrátane poklesu fungovania imunitného systému, pričom imunitný systém je chápaný ako kľúčový fenomén ochrany pred pandemickými ochoreniami. Máme teda pred sebou okamžite ďalšiu oblasť spotrebiteľského záujmu, ktorá bude pravdepodobne v celkovom kontexte výrazne narastať a bude sa týkať čistenia vody, technológií na skvalitnenie vody, návratu na výrobu štruktúrovanej vody atď. Pritom tieto technológie budú potrebovať zdravotnícke zdôvodnenie, to znamená, že sa vytvorí nová väzba medzi príčinami chorôb, zdravotníctvom poskytujúcim informácie o nutnosti zmeny životného štýlu a vlastným spotrebiteľom.

Zoberme ďalšiu skutočnosť, ktorá sa ukazuje stále výraznejšie – ekologická, ale predovšetkým kvalitná produkcia agrárneho sektora (kvalitná produkcia potravín). Bude vyžadovať nielen zmeniť proces chemizácie výroby potravín, ale i celkový proces odlišnej konzervácie, skladovania a distribúcie potravín, odstránenia chemických detergentov komplikujúcich stav potravín a v konečnom dôsledku bude znamenať návrat k niečomu, čo sme nazývali kedysi koeficient čerstvosti. Nie jogurt, ktorý vydrží pol roka, ale jogurt, ktorý je spotrebovaný do 21 dní. Znamená to teda úplnú zmenu orientácie spotrebiteľov v materiálnej podobe na kvalitné, opraviteľné a recyklovateľné produkty. To všetko ale zároveň znamená väzbu na lokalizáciu produkcie, pretože nemá zmysel prevážať tisíce kilometrov mnohé druhy tovarov, čo bude znamenať znova zásadnú zmenu deľby práce a aj zásadnú zmenu celkového vzťahu medzi producentmi, obchodom a spotrebiteľmi. Mnohé náznaky už vidíme napr. v Nemecku, kde priorita kvalitných potravín je chápaná ako kľúčový predpoklad budúcej nemeckej stratégie vrátane schopnosti kvalitne spracovať vyrobené potraviny. Už samotný aspekt kvalitných potravín premietajúci sa do kvalitného zdravotníctva a viazaný predovšetkým na prevenčné funkcie zdravotníctva znamená zásadnú zmenu pohľadu na budúcu spotrebu.

Ľudia budú mať stále viac voľného času, no tento voľný čas môžu použiť aj na to, aby poznali vlastnú planétu. Nebude to teda turistický ruch klasického typu rekreácie na pláži, ale pravdepodobne to bude postupne turistický ruch orientovaný na poznanie histórie v kontinuite toku času významných historických území a na poznanie divov planéty, ale i pochopenie dynamickej rovnováhy všetkých foriem rastlinnej a živočíšnej ríše či človeka. Toto uvedomenie si vlastnej pozície v kontexte planéty a prírodného prostredia bude jedným z kľúčových parametrov budúcej turistiky, ktorá bude vyžadovať úplne inú sféru služieb, iný servis a prípravu a, samozrejme, bude predpokladať aj úplne iné finančné aspekty. Môže vytvoriť milióny pracovných miest, ale zároveň bude predstavovať aj inú podobu turistického správania ako doteraz. Transformáciu charakteru turistiky si musia uvedomiť predovšetkým krajiny prosperujúce z turistického ruchu, tie zasiahne veľmi výrazne. Príkladom je Taliansko, kde sa výrazne rozširuje virtualizácia pohľadu na historické pamiatky. Vidíme, ako pamiatky vyzerali pred tisíc rokmi, päťsto rokmi, sto rokmi a ako vyzerajú dnes (môžeme sa prechádzať vo virtuálnej histórii). Tým sa nepochybne radikálne zmení aj vzťah človeka k vlastnej i cudzej histórii.

Takisto musíme upozorniť na jeden zo závažných parametrov korporátnej stratégie: ak to doteraz bola skôr snaha vyrovnať všetky typy civilizačných modelov do jediného modelu, ktorý sa správa vo vzťahu k zákazníkom podľa univerzálnych smerníc, vidíme, že v budúcnosti bude prevažujúcou tendenciou rešpektovanie civilizačných a kultúrnych zvláštností jednotlivých teritórií, regiónov a civilizačných modelov. Rešpektovanie zvláštností je opäť založené na priamej komunikácii medzi delegátmi firmy a vlastným prostredím budúcich spotrebiteľov. Vytváranie takejto rešpektovanej situácie zároveň znamená aj jeden z významných fenoménov, diverzitu budúceho obchodného strategického myslenia. Diverzita smerujúca práve k dosiahnutiu dostatočnej miery rešpektovania historických a kultúrnych zvláštností bude jednou z primárnych funkcií, ktoré budú zabezpečovať úspešnosť firmy. V každom prípade použitie civilizačných modelov, zachovanie kultúrno-historických odlišností znamená rešpektovanie miestnej komunity, jej historického zázemia, ale zároveň, paradoxne, znamená cez túto komunikáciu podstatné zvýšenie možností úspešnej

realizácie ponúkanej produkcie tovarov, služieb atď. Poznanie historicko-kultúrnych zvláštností, vytvorenie expertov chápujúcich odlišnosti civilizačných modelov bude jedným z kľúčových strategických predpokladov pre firemné stratégie. Ak chce malá firma uspieť lokálne, môže využívať znalosti miestneho kultúrno-historického zázemia. Ak však dnes hovoríme o tom, že malé firmy by vďaka úverovaniu mohli expandovať aj mimo teritória vlastnej krajiny či vlastného regiónu, experti a špecialisti na kultúrno-historické zázemie predpokladaných oblastí podnikania budú nesmierne cennými spolupracovníkmi pri tvorbe firemnej korporátnej stratégie. Ide o využitie informácií o odlišnostiach kultúrno-historického zázemia, o ich charakteristických črtách, aj limitoch, ktoré nie je možné prekročiť. Z tohto hľadiska nové chápanie firemnej stratégie vo väzbe na rešpektovanie prírodných, historických a kultúrnych zvláštností bude jedným z kľúčových dimenzionálnych prvkov budúcej korporátnej stratégie. Snaha veľkých transnacionálnych korporácií vytvoriť jednotný planetárny trh s jednotnými výrobkami, s jednotným prístupom servisu a služieb sa ukazuje ako problémová práve preto, že miera diverzity v jednotlivých teritóriách je kľúčovým predpokladom pre prežitie týchto teritórií, ale na druhej strane rešpektovanie sa stáva kľúčovým ekonomickým predpokladom úspešnosti takýchto prístupov. A skúsme si predstaviť, koľko expertov využívajúcich kultúrno-historické zvláštnosti civilizačných modelov, ale majúcich aj ekonomické vzdelanie je k dispozícii. Môžeme používať miestnych odborníkov, to znamená vytvorenie sústavy pracovných miest pre miestnych ľudí poznajúcich miestne zvyklosti a zároveň to znamená pomoc iným krajinám a teritóriám.

Je paradoxné, že väčšina firiem sa orientuje na oblasť obchodu v oblasti vyspelých krajín. Jedinú výnimku predstavuje gigantický trh Číny. Menej hovoríme o indickom trhu, hoci prognóza demografického nárastu v Indii je významnejšia ako pokles populácie v čínskych oblastiach, no neuvedomujeme si, že indický trh je obsadený miestnymi firmami plne rešpektujúcimi historicko-kultúrne zázemie jednotlivých teritórií Indickej republiky. Pravdepodobne vo väzbe na firemnú stratégiu preto bude musieť vzniknúť nutnosť iného komplexného prístupu vychádzajúceho z novej úlohy lokalizácie. Ak dnešná predstava o malých firmách znie, že malé firmy musia byť úspešné, zväčšovať svoj prienik na zahraničné trhy a expandovať (neustále

rásť), pravdepodobne hlavnou firemnou stratégiou budúcnosti bude optimálna veľkosť firmy vo väzbe na lokálne územie, čo znamená dosiahnuť optimálnu mieru komunikácie medzi firmou a miestnou komunitou, ale zároveň dosiahnuť úplne iný vzťah firmy a lokálneho vývoja. Niečo podobné sa objavilo ako smernica OECD sociálnej spoluzodpovednosti veľkých firiem za rozvoj regiónov. Veľké firmy majú rešpektovať kultúrno-historický vývoj regiónov, kde pôsobia, a pomáhať im. Sociálna spoluzodpovednosť týchto firiem sa má premietiť aj do podpory kultúrnych, historických a iných programov. Zatiaľ, bohužiaľ, je táto sociálna spoluzodpovednosť firiem v minimálnom rozsahu. No predstavme si, že takáto firma chce byť úspešná v lokálnom profile, musí sa preto priblížiť k miestnej komunite, spolupracovať s ňou, nachádzať nové prieniky spoločných možností problémov a cieľov. Tu však musíme rozlíšiť dva druhy firiem: firmy problémovej infraštruktúry (napr. vodárenské, energetické a plynárenské firmy) a klasické firmy (produkujúce rôzne druhy tovarov, služieb) spotreby tiež individuálnej, ale architektonicky riešenej vo väzbe na potreby klientov. Veľké energetické alebo vodárenské firmy sa dnes snažia spolupracovať s miestnymi komunitami a vytvárať podnikateľský priestor pre malé lokálne firmy, vytvárať pracovné príležitosti vo väzbe na realizáciu energetických lokálnych projektov a ekologické zázemie svojich projektov, ale hlavne vždy komunikovať s miestnymi municipalitami a dosiahnuť rozumný súhlas a mieru spoluúčasti miestnych komunít na realizovaných projektoch. Vidíme to napríklad na projektoch Électricité de France alebo mnohých francúzskych či nemeckých energetických firiem – komunikujú s miestnymi municipalitami, pomáhajú pri historicko-kultúrnom rozvoji, vytvárajú pracovné miesta, možnosti pre lokálne firmy atď. Ide o spoluprácu a komunikáciu. Tieto dva princípy súhlasia s prof. Lászlóm a mali by sa stať základným smerom strategického vývoja a budúceho korporátneho aj spoločenského sektora. Schopnosť spolupráce a komunikácie umožňuje nielen multiplikačne získavať pozitíva z výhod obidvoch strán, ale aj eliminovať možné nevýhody týchto dvoch strán.

Ak sa toto všetko transformuje do novej podoby a úlohy korporátneho sektora k regionálnemu miestnemu rozvoju, znamená to aj ďalšiu vec: pochopiť, počúvať a poznať miestny vývoj. Vytvorenie sústavy lokálnych špecialistov poznajúcich lokálne podmienky a komunikujúcich

s lokálnymi municipalitami bude druhá štruktúra potreby práce v týchto firmách. Samozrejme, stále hovoríme o firmách systémovej infraštruktúry zabezpečujúcich krvný tok spoločnosti, t. j. energiu, vodu, plyn atď. Pod systémovou infraštruktúrou samozrejme chápeme aj IT firmy, pretože mobilná komunikácia v tomto smere bude kľúčovým predpokladom použitia všetkých informačných technológií od systému mobilnej komunikácie po systém umelej inteligencie. Ak vezmeme do úvahy takto chápanú korporátnu stratégiu, potom mnohé katastrofické situácie (ako napr. súčasná pandémia) znamenajú impulz pre transformáciu a jej urýchlenie. Tak, ako sa to objavilo v oblasti automatizácie, robotiky alebo umelej inteligencie, objavuje sa to aj v celkovej zmene stratégie a vzťahu firiem a lokálneho priestoru. Ukázalo sa, že obrovská závislosť firiem od sústavy subkontraktorov je výhodná v „peknom počasí“. V prípade pandemickej krízy sa stáva neuralgickým bodom celého produkčného systému. Pandémia pravdepodobne povedie k výraznému prehodnoteniu celkového teritoriálneho rozloženia a používania systému outsourcingu a offshoringu. Ukázalo sa to veľmi významne pri vzťahu medzi automobilkami a čínskymi producentmi procesorov a čipov. Na druhej strane ukazuje sa stále výraznejšie, že lokalizácia výroby bude znamenať výrazné zmenšenie nárokov na dopravnú obslužnosť, a to môže radikálnym spôsobom znížiť celkovú záťaž v spoločnosti vo väzbe na prírodné prostredie. Ďalším kritériálnym parametrom budúcej korporátnej politiky bude pravdepodobne nielen požiadavka zelených projektov a znižovania emisií, ale predovšetkým požiadavka znižovania ekologickej záťaže napr. cestou znižovania nárokov na dopravnú obslužnosť, energie, suroviny a pod. Fenomén znižovania nárokov bude pravdepodobne podstatne podrobnejšie rozpracovávaný aj v ďalších smerniciach EÚ a súvisí s tým, že aj keď úvahy o ťažbe surovín na asteroidoch či Mesiaci môžu byť zaujímavé, ale neriešia zásadný problém dnešnej civilizácie – neustále rastúcu potrebu surovín a hromadenie odpadu, ktorý zaťažuje prírodné prostredie. Ak sa nevyriešia tieto dva protikladné fenomény, možnosť nájdania homeostázy medzi dnešnou spoločnosťou a prírodou je takmer iste vylúčená.

Hľadanie dynamickej rovnováhy na regionálnej úrovni je nesmierne dôležité, pretože vytvára predpoklady aj pre nájdenie dynamickej

rovnováhy na národnej alebo globálnej úrovni. Vidíme, že postupné pripravovanie mnohých smerníc a projektov EÚ zodpovedá tomuto trendu a je vo svojej podstate rozumné. Snaha vytvoriť štatisticky priemerného Európana je však v tomto ohľade chybná. Práve naopak, kultúrna a historická diverzita jednotlivých teritórií Európy bola vždy jej najsilnejšou zbraňou. Hľadanie a prienik spoločného musí byť vždy silnejšie ako hľadanie rozdielov alebo snaha vytvoriť univerzálneho štatistického človeka či všeobecnej firmy. Návrat k poznaniu histórie vytváraný zvyšovaním podielu snáh poznať históriu svoju i cudzích krajín sa prejavuje v tzv. víkendovom turistickom ruchu i v ďalších nových javoch turistického ruchu. Vytváranie personalizovanej produkcie vyrábanej pre konkrétneho zákazníka znamená odstránenie zbytočne vyrábanej produkcie. Nájdenie vzťahu medzi predstaviteľmi firmy, delegátmi firmy a spotrebiteľmi v ľudskom dialógu a komunikácii odstraňuje riziká, ktoré vytvára odosobnenie digitálneho sveta a zároveň vytvára predpoklady pre nájdenie kľúčových prienikových vecí, ktoré môžu spájať producentov a spotrebiteľov. Takto formulovaná korporátna stratégia je potom vlastne najistejšou stratégiou smerovania k nízkouhlíkovej ekonomike odstraňujúcej zásadné diskrepancie medzi ľudskou spoločnosťou a prírodným prostredím.

Jedným z hlavných faktorov zaťažujúcich prírodné prostredie je agrárny sektor, spotreba vody, energetiky závislej od ovplyvňovania ovzdušia a produkčný systém zaťažujúci prírodu obrovským nadmerným množstvom odpadu po uskutočnenej spotrebe. Všetky tieto fenomény sú základným predpokladom k tomu, aby sa nízkouhlíková ekonomika stala skutočnosťou. Na druhej strane stále výraznejšie vstupuje do úvahy diskusia o spotrebnom charaktere spoločnosti. Ak spotreba samotná nemá byť v tej materiálnej podobe základným fenoménom tejto spoločnosti, ale skôr má byť fenoménom nehmotnej spotreby, spotreby informácií, poznania a skúseností, máme pred sebou zaujímavý transformačný proces. Využitie práve tohto výstupu integrujúceho poznanie informácie a individualitu by mohlo byť riešením budúcej charakteristiky spotreby spoločnosti. Predstava o tom, že vytvoríme umelú inteligenciu, ktorá bude slúžiť inteligentným domácim spotrebičom, inteligentnej chladničke, inteligentnej práčke, môže byť zaujímavá pre niektoré kruhy producentov, ale nebude riešiť

nízkouhlíkovú ekonomiku. Kľúčovým predpokladom nízkouhlíkovej ekonomiky je totiž nielen minimalizácia ekonomických strát, ale predovšetkým transformácia celkovej miery spotreby materiálnych výrobkov v budúcnosti tak, aby predstavovali prirodzený rozmer spotreby, nie rozmer spotreby naháňaný komerčnými marketingovými a inými cieľmi. Je paradoxné, že nad touto dimenziou budúceho vývoja sa takmer nikto nezamýšľal, okrem niektorých nemeckých skupín, ktoré upozorňujú na neudržateľnosť dnešnej masovej spotreby zaťažujúcej prírodné prostredie, celkový pohľad na budúcnosť korporátnej stratégie je stále založený na zväčšovaní objemu produkcie, získavaní ďalších trhov, zvyšovaní ziskovosti, zlepšovaní hodnoty ebity a zlepšovaní účtovnej uzávierky. Práve naopak, ukázalo sa (vďaka pandemickej kríze), že sú dva druhy podnikov: podniky priamo závislé od ľudskej komunikácie a stretávania sa (oblasť reštaurácií, stravovania, turistiky, hotelov, cestovného ruchu atď.) a oblasť, ktorá umožňuje individuálnu spotrebu (t. j. spotrebu výrobkov, ktoré spotrebúvame doma v úzkom okruhu) a tú práve vývoj pandémie vôbec neohrozil, viedol akurát k transformácii sprostredkovateľských činností, náhrade tradičných kamenných predajní internetovým obchodom a zväčšením rozsahu dopravných služieb umožňujúcich dodávanie vybraných tovarov a tovarov zakúpených cez internet. Znamená to teda, že aj samotnú pandemickú krízu môžeme chápať ako katalyzátor zmien predovšetkým v oblasti individuálnej spotreby.

Ale, paradoxne, pandemická kríza ukázala aj druhú dimenziu – potrebu ľudí stretávať sa, komunikovať s prírodným prostredím, nachádzať komunikáciu medzi sebou navzájom. To, čo ľudia predtým považovali za samozrejmé, priama komunikácia, nielen komunikácia internetová, sa naraz vo väzbe na pandémiu ukázalo v plnej nahote ako chýbajúci rozmer osobnej komunikácie. Ten bude hlavným kritériálnym predpokladom pre úspešnosť budúcich firiem, pretože práve schopnosť komunikovať, rozprávať, vymieňať si informácie so zákazníkom bude kľúčovým predpokladom preto, aby bola výroba ekologická, personalizovaná, ale zároveň realizovaná na základe osobného kontaktu. A táto skutočnosť sa naplno rozvíja aj v súčasných stratégiách. Dnes sa však v rámci korporátnych zmien diskutuje hlavne o prechode na internetový obchod po prechode na home office, na niektoré ďalšie formy, ktoré umožnil internetový obchod a pod.

V skutočnosti tieto nástroje existovali už dávno predtým. Neuvedomovali sme si možnosti týchto skupín transformačných foriem, no už vtedy vznikali štúdie upozorňujúce na limity možných nových firiem korporátnej a spotrebiteľskej stratégie. Home office je perfektnou formou úspory ciest pracovníka do práce, časových strát, skutočnosti, že doma pracuje o tretinu viac ako v práci, zvýšenie produktivity práce, ale na druhej strane existujú rovnako štúdie, ktoré hovoria o tom, že dlhodobý pobyt na home office vedie k strate sociálnych kontaktov i psychickým poruchám. Možnosť použiť určitú formu riešenia musíme zároveň kombinovať s tradičnými formami riešenia. Pritom mnohé transnacionálne korporácie začínajú zavádzať systém, v ktorom, pokiaľ je to možné, pracujete dva dni v práci a tri dni na home office. Dochádza teda k prepájaniu pozitívnych stránok obidvoch foriem využívania pracovnej sily. Na druhej strane rozvoj digitálnych nomádov ukazuje, že skutočne nemusíme byť viazaní na pracovné miesto, ale zároveň môžeme plniť mnohé úlohy firemného a iného charakteru. Týka sa to však iba určitej skupiny ľudí. Spomínaný model nie je možné použiť ako univerzálny plošný fenomén, podobne ako home office nie je možné použiť ako univerzálny jav novej formy pracovných miest. Naopak, vývoj zmien a limitov v rámci koronavírusovej pandémie ukázal nutnosť diverzifikácie prístupu tak k pracovným miestam, ako aj k pracovníkom. Pri pracovných miestach je to otázka možnosti kombinácie home officu a reálneho pobytu v práci, ale zároveň podobne ako kedysi, boli hitom space office, obrovské kancelárie, v ktorých pracovali desiatky ľudí oddelené len nízkymi múrikmi. Dnes sa vraciame k intimitě človeka a k tomu, že človek sa nestáva súčasťou obrovského šesťdesiatčlenného kolektívu v jednom priestore, ale rešpektujeme mieru jeho individuality.

Paradoxné je, že toto poznanie individuality akoby začínalo odrážať medicínske poznanie skutočnosti, že každý je iný, má iné predispozície, podmienky, možnosti. Práve preto upozorňujeme na nutnosť prístupu k polarizácii majetku a príjmov v transformácii na polarizáciu možností. Polarizácia možností je komplexnejší ukazovateľ ako ukazovateľ príjmov, ktoré nie sú produktom intelektuálnych predpokladov, produktom narodenia sa v určitom správnom priestore, ale sú integrovaným vyjadrovaním celkovej miery diverzity v štruktúre spoločnosti. Predpoklad a diverzita možností zároveň je fenoménom,

ktorý limituje možnosti optimálnej štruktúry spoločnosti a eliminácie prípadných vnútorných napätí alebo deštruktívnych fenoménov v rámci spoločenského fungovania. Diverzita rôzností firiem z hľadiska ich zamerania nesúvisí len s predmetným alebo službovým zameraním týchto firiem, súvisí aj s nutnosťou diferencovanej veľkosti týchto firiem. Predstava, že všetky veľké firmy sa rozpadnú na malé sieťové firmy tak, ako bola kedysi proklamovaná v 90. rokoch, je, bohužiaľ, znova o preklopení kyvadla na úplne nový extrém. V skutočnosti v spoločnosti bude nevyhnutne nutná štruktúra malých, stredných a veľkých firiem, veľkých firiem prepájajúcich sa zase do transnacionálnych korporácií a transnacionálnych korporácií fungujúcich v rámci planetárneho trhu. Ide aj o proces koncentrácie, v súčasnosti aj v dôsledku finančných a iných problémov veľkých automobiliek dochádza k spájaniu šiestich kľúčových automobiliek do medzinárodného gigantu, vidíme aj procesy fúzií, akvizícií v oblasti spotrebiteľského a farmaceutického priemyslu a tiež obrovský proces koncentrácie v oblasti finančného sektora. Na jednej strane proces nárastu neistoty a rizika vedie k snahe koncentrovať malý počet firiem ovládajúcich planetárny trh, na druhej strane tento typ nevyhnutne naráža na svoje prirodzené hranice a ukazuje sa, že rovnako významným je rozvoj diverzitných druhov firiem a ich veľkostí v jednotlivých regiónoch. Tak, ako sa musí pri planetárnom trhu rešpektovať špecifickosť jednotlivých území, ich kultúrno-historického zázemia, tak je nutné rešpektovať aj veľkostnú štruktúru firiem. Orientácia len na veľké alebo malé firmy je rovnakým extrémom ako v podstate extrémistický výkyv kyvadla iba na jednu stranu. Stále výraznejšie vidíme, že mnohé činnosti môžu efektívnejšie a hlavne ekologickejšie zabezpečovať lokálne malé a stredné firmy, ale ak tieto potrebujú zázemie, potom aj finančné know-how zázemie, inovačné zázemie by mali vychádzať z hľadiska pomoci pre tieto firmy.

Koniec-koncov dnes vidíme obrovskú diskusiu o úlohe priestoru. Predstava OSN o tom, že 75 % obyvateľov bude žiť vo veľkých mestských aglomeráciách, znamená pre firmy zásadnú informáciu o zmene ich stratégie. Zameranie na veľké megapolisy rozvíja výrobové štruktúry a personalizovanú produkciu, ale stále sa ukazuje koncentrácia len na mestské aglomerácie ako riziková a znamená zásadné poškodenie vzťahu ľudskej spoločnosti a prírodného prostredia. Zachovanie

kultúrneho rázu krajiny nie je len spoločensky formulovaným postulátom, je jedným z kľúčových fenoménov pochopenia zodpovednosti človeka vo vzťahu k prírodnému prostrediu. Nemôžeme vytvoriť situáciu, v ktorej bude na planéte existovať 70 alebo 100 megapolisov a všetko ostatné vrátime prírode ako divokú prírodnú scenériu, pretože fungovanie ľudskej spoločnosti tento krok neumožňuje. Práve spojenie medzi človekom a prírodou, ktoré sa ukázalo počas koronavírusovej pandémie, je nezastupiteľným fenoménom vlastným našej neurologickej a psychologickej výbave. Preto vychádzky do prírody, komunikácia s prírodou, sledovanie rastlín, živočíchov sú nevyhnutným predpokladom reálneho a optimálneho rozvoja ľudskej bytosti.

Toto všetko však vytvára nutnosť a premietnutie do firemnej stratégie. Môžeme vytvárať ekofarmy, prijateľný agrárny sektor bez chemických látok, spracovateľský priemysel potravín (lokálny, rozmiestnený v priestore a zabezpečujúci uchovanie kvality potravín vyrábaných ekologicky)? Môžeme zabezpečiť distribúciu týchto potravín vytvorením siete centier zdravej výživy, vytvoriť rozumnú komunikáciu medzi spotrebiteľmi a producentmi týchto potravín? Znamená to poskytnúť informácie o úlohe stravy v rozvoji zdravého organizmu, o úlohe prostredia v zachovaní zdravia a o tom, čo človek môže vedomou činnosťou urobiť sám pre seba. Ale predstavme si obrovský objem ľudí, ktorí sa zaoberajú práve poskytovaním týchto informácií, zdravých potravín, podmienok pre zdravý plnohodnotný život v regióne i mimo regiónu. Predstavme si aj ďalšie firmy poskytujúce možnosti cestovania a poznávania kultúrno-historických zvláštností v iných častiach, v iných regiónoch, v inom prostredí, vrátane poznatkov o tom, ako sa to poznanie vyvíjalo, ako vznikali jednotlivé formy a dimenzie tohto prostredia, akým spôsobom sa ten iný civilizačný okruh vyvíjal. Znamená to nielen prísť a pozrieť si pyramídy, ale pochopiť podstatu starovekého Egypta a egyptskej civilizácie, znamená to preniknúť do podstaty krajiny, ktorú navštívime, do jej psychológie, histórie, poznania. A v takomto prípade budeme vnímať obyvateľov tejto inej krajiny ako nebezpečných súperov, ako niekoho, kto je v konkurencii voči našim predstavám, kto je nebezpečný?

Paradoxne je jedným z hlavných parametrov súčasnej spoločnosti nedôvera. Prejavuje sa aj v rámci firemných a korporátnych stratégií –

akcionári nedôverujú manažmentu, manažment nedôveruje akcionárom, pracovníci nedôverujú manažmentu a manažment nedôveruje pracovníkom. Nedôvera sa ako rakovina zakliesnila v mnohých štruktúrach korporátneho sveta. Samozrejme, dnes máme aj možné riziko úniku informácií, predávania firemných informácií a firemných know-how. Ako sme uviedli, štatistiky ukazujú, že väčšina kriminálnych aspektov kybernetickej a informačnej spoločnosti súvisí s predajom informácií z vnútrofiremného prostredia. Prečo pracovníci predávajú firemné informácie? Chcú na nich zbohatnúť, sú frustrovaní vlastnou spoločnosťou, pretože ich poškodila? Znova sme pri otázke príčiny. Ak hlavným problémom súčasného sveta je predovšetkým nerovný vzťah medzi prírodným prostredím a spoločnosťou, musíme hľadať príčiny tohto stavu. Ak je ním nadmerná spotreba, musíme uvažovať nad optimalizáciou spotreby. Ak uvažujeme nad optimalizáciou spotreby, musíme komunikovať s producentmi aj so spotrebiteľmi a musíme hľadať cesty minimalizácie nárokov na dopravné a obslužné činnosti a hľadať optimálny vzťah medzi výrobcom a spotrebou. Nehovoríme o poklese alebo redukcii spotreby z absolútneho hľadiska, hovoríme o transformácii spotreby, o tom, aby sme dosiahli plnšie pokrytie svojich nárokov a potrieb, ale pri plnej zodpovednosti mňa ako spotrebiteľa voči prírodnému prostrediu.

Nemôžeme sa preto diviť snahe EÚ úverovať len zelené projekty, avšak nehovoríme len o zelených projektoch produkcie, hovoríme o zelených projektoch spotreby a o tom, že by sme mali dosiahnuť zelenú podobu celého výrobnospotrebitelského recyklačného reťazca. Preto toľko diskusií o recyklácii a o používaní recyklovateľných materiálov, aby sme predĺžili cyklus spotrebnej životnosti výrobkov a v konečnom dôsledku, aby sme dosiahli stav, v ktorom budeme schopní dosiahnuť optimálny vzťah medzi spotrebou a prírodným prostredím.

Je paradoxné, že dnes hovoríme o náraste počtu obyvateľov, preľudnenosti, ale prevažná väčšina nárastu obyvateľstva je daná predĺžením veku dožitia. O pár desiatok rokov môžeme byť v situácii, v ktorej mohutné povojnové populačné ročníky a ročníky 60. rokov minulého storočia budú umierať a dôjde k poklesu populácie. Zároveň sme v situácii, keď sa väčšina populácie presunie do miest, ale mestá sa ukazujú stále ako jeden z problémových fenoménov pre život. Spätosť s prírodou znamená výrazný fenomén harmónie a podstatne dlhšieho

a plnšieho života. A práve tieto paradoxy, ktoré by sme mali identifikovať, by mali byť základom pre riešenie budúcich služieb tovarov a činností vyúsťujúcich do toho, aby sme hľadali novú mieru homeostázy medzi ľudskou spoločnosťou a prírodným prostredím. Je paradoxné, že v niektorých firmách sa tieto prvky vo firemnej stratégii začínajú objavovať, nielen cestou ekologizácie surovín, recyklačných služieb, ale aj optimalizácie vzťahu komunikácie so zákazníkom tak, aby sme informačne a ekologicky pôsobili na zákazníka, aby si uvedomoval mieru spoluzodpovednosti za využívanie a následnú recykláciu výrobku. Samozrejme, môžeme zaviesť požiadavku recyklačného poplatku pre výrobcu, ktorý by potom následne mal recyklovať tovary po použití. Inou stránkou je optimalizovať samotný objem vyrábanej produkcie tak, že nezmenšíme rozsah užívateľského štandardu, ale zmenšíme tlak na množstvo tovarov a odpadu, ktorými zaťažujeme prírodné prostredie. Ako sme schopní začať akcie proti plastovým taškám zamorujúcim svetové oceány, mohli by sme rozmýšľať aj nad tým, aká je miera skutočnej spotreby tovarov a služieb a miera vplyvu týchto tovarov a služieb na rozvoj človeka.

Virtuálne a počítačové hry sú v súčasnosti obrovským fenoménom, vznikajú dokonca festivaly, v ktorých súťažia družstvá vo virtuálnych hrách. Môže to byť len určitá nová forma športu alebo práve virtuálny svet môže byť svetom, v ktorom sme schopní rozvinúť vlastný spôsob rozvoja i nájsť nový vzťah k prírodnému prostrediu či k ostatným ľuďom v ľudskej spoločnosti a k sebe samému. Počítačové hry teda nebudú plné násilia, strelania a zabíjania, budú napríklad obrazom modelovania našej úlohy v spoločnosti k prírode, obrazom nášho vzťahu k histórii, k poznaniu vlastných historických skúsenosti.

Pri víkendovom turizme sa snažíme navštíviť zaujímavé historické mestá (z hľadiska kultúrneho, technického, historického), dostať integrovanú ponuku obrazov života v týchto teritóriách a v podstate nezaťažovať zásadným spôsobom ani prírodu, ani svoj časový rámec. Rozvoj nového druhu turistiky je veľmi zaujímavý, no musíme rešpektovať aj skutočnosť, že mnohé oblasti sú dnes také nasýtené turistami, až sa stávajú nevýhodnými pre miestnych obyvateľov a v konečnom dôsledku je výsledkom snaha municipalít o limitovanie počtu turistov navštevujúcich jednotlivé oblasti. Ale je možné rozvinúť

napríklad oblasť turistického ruchu vo väzbe na virtuálnu podobu (navštívime virtuálne Benátky, katedrálu Notre-Dame v Paríži alebo európske múzeá). Vytvorenie bloku virtuálnej reality by mohlo byť nielen zásadným spôsobom transformácie turistického ruchu, ale predovšetkým nás samých. V tomto prípade prídu o prácu ubytovacie kapacity, stravovacie kapacity, predajcovia suvenírov, ale na druhej strane možno takto nájdeme optimálnu rovnováhu medzi tým, čo chceme poznávať pri turistických zájazdoch a tým, čo sme schopní poskytnúť tvorcom ubytovacích kapacít. Nech sa zúčastnia tvorby virtuálneho sveta vlastného prostredia, nech sa na ňom podieľajú finančne i ziskovo a nech zároveň poskytnú tieto informácie pre virtuálnu podobu turistického ruchu.

* * *

Ak v súčasnosti hovoríme, že turistický ruch je jeden z najvýznamnejších svetových fenoménov, tak to znamená nielen poskytnúť priestor pre pobyt na plážach, ale predovšetkým priestor pre poznanie danej krajiny. Táto dimenzia informačnej spoločnosti by mohla zohrať nesmierne významnú úlohu a mohla by byť jedným z kriteriálnych fenoménov riešiacich v novej rovine vzťah digitalizácie a tradičných snáh a spotreby ľudskej spoločnosti. Tak, ako chceme zdravé potraviny, chceme aj prijateľný turistický ruch a ako chceme informačnú bezpečnosť, chceme aj virtuálny svet. A práve nájdanie optimálnej rovnováhy medzi týmito dvoma kriteriálnymi funkciami bude obrovským korporátnym priestorom budúcnosti, no musíme zabudnúť, že kriteriálnym predpokladom je zisk, profitabilita, návratnosť a ebita. Tieto veci zostávajú typické pre obdobie 20. storočia, ale ak chceme vážne realizovať informačnú spoločnosť, ekologický svet a nový charakter spoločnosti, digitálnej spoločnosti využívajúcej umelú inteligenciu, musíme si uvedomiť, že kriteriálne funkcie musia byť iné. Musí to byť ekologickosť, prijateľnosť, užívateľský štandard, ale hlavne zachovanie ľudského rozmeru, komunikácie a spolupráce. A toto nenahradí žiadna umelá inteligencia, chatbot ani robot, je to v ľuďoch samotných. Môžeme to chápať ako zásadnú výzvu k transformácii korporátneho sektora.

2. ESG FAKTORY A INVESTÍCIE V KONTEXTE POST-PANDEMICKEJ OBNOVY EÚ

Séria nadväzujúcich lapsusov, ktorá na jeseň 2008 v USA vyústila do následne globálne rozšírenej finančnej krízy, upriamila (okrem iného) pozornosť na problém uplatňovania vysoko neetických praktík v sektore financií a odštartovala jeho zásadnú rozsiahlu reformu. Extrémne náklady krízy orientovali reformné úsilie na elimináciu prístupu privatizácie ziskov a socializácie strát finančných inštitúcií, ako aj na prevenciu manažérskych zlyhaní a manipulácie s údajmi spojenej s interpretačnými defektmi i netransparentnosťou tak dovnútra firiem, ako i navonok. Kríza odštartovala zvýšený záujem investorov o etické a spoločensky zodpovedné investovanie, ktoré sa popri zisku zaujíma aj o spoločenský prospech a ktorého princípy predstavila OSN už v roku 2006. Faktory environmentálne, sociálne a riadenia a správy (ESG) poskytujú spoločnosti prehľad o celkovej rizikovej expozícii a dlhodobej udržateľnosti podnikania a ich zohľadňovanie v investičnom procese je mnohými považované za aktuálny megatrend predstavujúci celosvetovo kritickú tému pre takmer každú organizáciu. Využitie údajov o výkonnosti a riadení rizík a príležitostí môže pre organizáciu generovať obchodnú hodnotu, pozitívnu zmenu a konkurenčnú výhodu, pričom ignorovanie významu začlenenia ESG rizík môže mať vážne následky nielen pre organizáciu, ale aj pre planétu.

2.1. ESG faktory – teoretické východiská

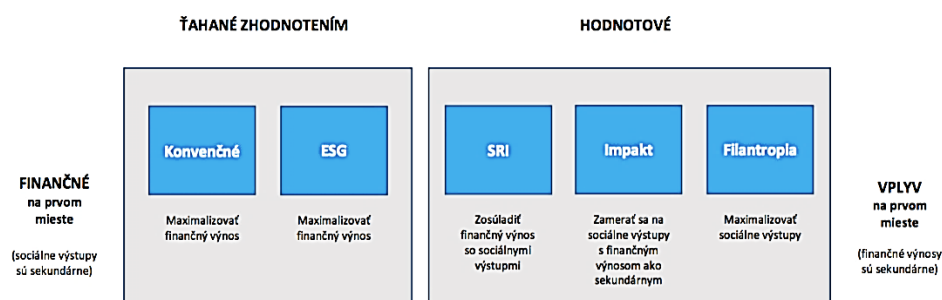
Etické, spoločensky zodpovedné investovanie presahuje základné kritériá investície (dostupnosť a výnos) a rozširuje záber investora o prizmu účelu či reálneho cieľa investovaných prostriedkov, čo obvykle vylučuje zbrane, hazardné hry, alkohol, tabakový priemysel, detskú prácu, špekulácie s potravinami či korupčné správanie. Na základe etických a morálnych princípov prideľujú etickí investori kapitál spoločnostiam, ktoré zodpovedajú ich osobnému presvedčeniu. V novodobých dejinách reprezentujú nábožensky motivovaný etický

režim investovania kvakeri, metodisti či islamské bankovníctvo¹. V 20. storočí sa ťažisko etického investovania posúva do sociálnej oblasti s tendenciou reflektovať vtedajšiu politickú klímu a spoločenské trendy – kým 60. – 70. roky v USA boli charakteristické postojom proti tým, ktorí profitovali z vietnamskej vojny a podporou spoločností presadzujúcich rovnosť a práva pracovníkov, v 90. rokoch sa pozornosť orientuje na životné prostredie a odklon od fosílnych palív k podpore čistej udržateľnej energie (Atkins, 2020).

Udržateľnosť, ktorá je najčastejšie definovaná ako uspokojenie potrieb súčasnosti bez ohrozenia schopnosti budúcich generácií uspokojiť tie svoje, sa v rastúcej miere dostáva do pozornosti investorov, ktorí hľadajú nielen ekonomický zisk, ale aj spoločenské dobro. Obrázok 2.1 objasňuje pozície jednotlivých termínov v kontexte rámca udržateľného investovania.

O b r á z o k 2.1

Rámec pre udržateľné investovanie

Prameň: Adams (2018).

Hoci existuje všeobecná zhoda, že ESG faktory predstavujú tri hlavné piliere udržateľnosti – environmentálny, sociálny a riadiaci – ich konzistentné pochopenie a manažment komplikuje skutočnosť, že väčšina medzinárodných rámcov a štandardov nezaviedla ich jednotnú definíciu (tab. 2.1).

¹ Islamské financovanie je vo svojej podstate zakotvené v základných zásadách šarije (udržateľnosť, spravodlivosť, rovnosť), a preto sú s ňou súladné investície dobré pre komunitu a nepoškodzujú ju. Islamské finančné inštitúcie čoraz viac zohľadňujú ESG faktory pri zabezpečovaní zodpovedných investícií a medzi vlastnosti ich produktov patrí zabezpečenie aktív, etika, dobrá správa vecí verejných a spravodlivé zdieľanie rizík (Hajjar, 2020).

Tabuľka 2.1

Príklady ESG faktorov (pozitívnych a negatívnych) zahrnutých do medzinárodných rámcov

<i>Environmentálne</i>	<i>Sociálne</i>	<i>Riadenie a správa</i>
✓ GHG emisie ✓ Spotreba energie a energetická efektívnosť ✓ Látky znečisťujúce ovzdušie ✓ Používanie a recyklácia vody ✓ Produkcia odpadu a odpadové hospodárstvo (odpadová voda, tuhé odpady, nebezpečný odpad) ✓ Dopad na biodiverzitu a závislosť od biodiverzity ✓ Dopad na ekosystémy a závislosť od ekosystémov ✓ Inovácie v oblasti výrobkov a služieb priateľských k životnému prostrediu	✓ Sloboda združovania pracovnej sily ✓ Detská pracovná sila ✓ Nútená a povinná práca ✓ Zdravie a bezpečnosť na pracovisku ✓ Zdravie a bezpečnosť zákazníka ✓ Diskriminácia, diverzita a rovnosť príležitostí ✓ Dopad na chudobu a komunitu ✓ Manažment dodávateľského reťazca ✓ Školenia a vzdelávanie ✓ Súkromie zákazníka ✓ Vplyv na komunitu	✓ Kódex správania a zásady podnikania ✓ Zodpovednosť ✓ Transparentnosť a poskytovanie informácií ✓ Odmeňovanie riadiacich pracovníkov ✓ Diverzita a štruktúra správnej rady ✓ Úplatkárstvo a korupcia ✓ Zapojenie zainteresovaných strán ✓ Práva akcionárov

Prameň: EBA (2021).

Na základe spoločných znakov dostupných rámcov týkajúcich sa ESG faktorov vykazuje ESG faktor jeden alebo viaceré z nasledujúcich atribútov, ktoré môžu byť potenciálne vzájomne prepojené (EBA, 2021):

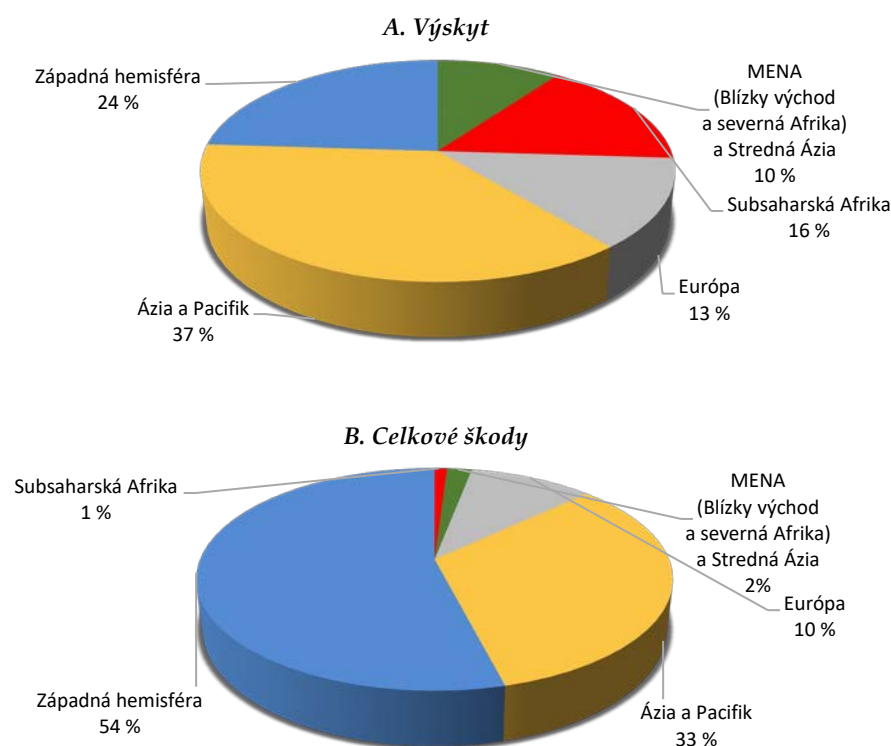
- *faktory tradične považované za nefinančné*: odrážajú charakteristiky ako emisie skleníkových plynov, environmentálna stopa, sociálna starostlivosť, chudoba, rovnosť práv a etika, ktoré dopĺňajú faktory tradične považované za finančné (napr. výnosy, kapitál, náklady);
- *neistota vo veci vplyvu*: tieto faktory sa môžu objaviť kedykoľvek, časový horizont ich vplyvov je neistý, je preto dôležité nesústrediť sa len na strednodobé či dlhodobé hľadisko, pretože negatívne efekty sa môžu vyskytnúť aj v krátkom období (napr. akútne environmentálne riziko a náhla implementácia environmentálnych politík);
- *negatívne ekonomické externality*: v centre záujmu širokej verejnosti sú niektoré ESG faktory (ako znečistenie, emisie skleníkových plynov, chudoba), ktoré trhové mechanizmy plne nezachytávajú a predstavujú kolektívne náklady, aj keď odrážajú sumárny vplyv individuálnych aktivít;
- *vzory vyplývajúce z hodnotového reťazca*: týkajú sa vplyvov činností subjektu a jeho interakcií s rôznymi záujmovými stranami;

- *zvýšená citlivosť na zmeny vo verejnej politike*: signatári Parížskej dohody a cieľov udržateľného rozvoja OSN sa zaviazali k ambicióznemu úsiliu na dosiahnutie vytýčených cieľov a úloh, ktoré predpokladajú zásadné zmeny vo verejnej politike a regulačných rámcoch, pričom zásadné posuny či štrukturálne zmeny sú ťažko predvídateľné.

Aj keď koncept ESG zohľadňuje tri súvislosti podnikania – environmentálne, sociálne a riadiace, najrozvinutejšou je *E* časť, t. j. problematika životného prostredia, pričom megatrendom je klimatická zmena (graf 2.1).

G r a f 2.1

Prejavy klimatickej zmeny (2000 – 2019)

Prameň: IMF (2021).

Rast svetovej populácie a pokračujúca urbanizácia v rozvojových krajinách zvyšujú spotrebu elektriny, rastie dopyt po obmedzených zdrojoch, zvyšujú sa emisie skleníkových plynov i množstvo odpadu.

Problém by mohli vyriešiť najmä pokrokové technológie v oblasti životného prostredia ako obnoviteľné zdroje energie (solárne panely, veterné elektrárne), uchovávanie energie a optimalizácia jej prepravy, LED osvetlenie či elektrické automobily. Firmy prinášajúce riešenia súčasných megatrendov z nich môžu dlhodobo benefitovať a ponúknuť perspektívne príležitosti pre investorov.

Klimatické riziko a ďalšie ESG riziká stále viac dominujú politickým, sociálnym a ekonomickým diskusiam, pričom ich riešenie významne sťažuje nedostatok spoľahlivých a konzistentných údajov. Najväčšia pozornosť je však venovaná environmentálnym rizikám, ktoré sa ďalej delia na riziko fyzické a riziko prechodu, najmä vzhľadom na rastúcu incidenciu negatívnych javov i náklady s tým spojené.

Fyzické riziká vznikajú z častejších a závažnejších prejavov počasia, ktoré môžu mať za následok finančné straty z dôvodu škôd na majetku a infraštruktúre, prerušenia dopravy a obchodu a nižšej hospodárskej produktivity. Udalosti spôsobujúce fyzické riziká by mohli mať negatívny dopad na firmu a ocenenie aktív, ako aj na tržby (kvôli poklesom výroby a prerušeniu dodávateľských reťazcov a dopravných trás). Straty z fyzických rizík môžu byť natoľko závažné, že môžu narušiť finančný sektor (nárast insolventnosti, znehodnotenie kolaterálu) a nárast výšky poisťnej prémie môže viesť k nepoistiteľnosti niektorých regiónov kvôli ich vysokej expozícii, napr. v roku 2018 predstavovali poisťné straty celosvetovo 80 mld. USD, čo je dvojnásobok o infláciu upraveného priemeru za posledných 30 rokov (RBC, 2020).

Tranzitné riziká (resp. riziká prechodu) sú priamym následkom zmien spôsobených technologickým pokrokom (vznik nízkouhlíkových alternatív/náhrad), politikou vlád (podpora firiem, ktoré vysoko plnia ESG ukazovatele/ESG metriky), trhovým sentimentom (zvýšený dopyt zákazníkov po zelených produktoch), právnymi obavami (spory súvisiace s neschopnosťou zmierniť alebo poskytnúť informácie o klimatických rizikách) a reputačnými obavami (zmeny v očakávaníach zákazníkov v súvislosti s environmentálnou politikou firiem).

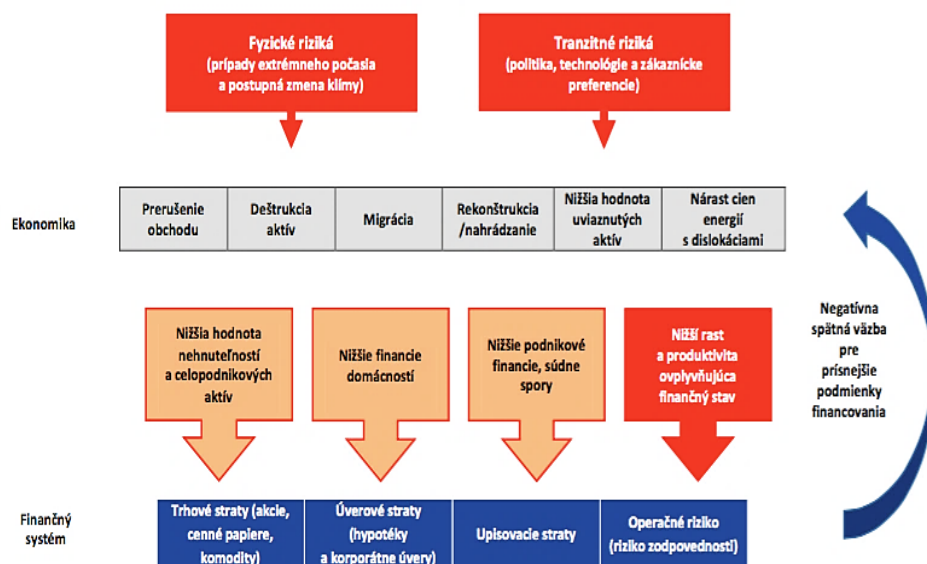
Príkladom následkov je napr. uviaznutie uhlíkovo intenzívnych aktív v súvislosti s náhlým a nekontrolovaným prechodom na nízkouhlíkovú ekonomiku alebo náhle preceňovanie finančných nástrojov vrátane akcií, korporátnych dlhopisov a derivátov z dôvodu zvýšeného prerozdelenia kapitálu do zelených investícií. Štúdia Princípov OSN

pre zodpovedné investície zistila, že hodnota akcií jednej z piatich spoločností na MSCI ACWI Indexe (ktorá zahŕňa viaceré najhodnotnejšie firmy sveta) môže byť ovplyvnená v rozsahu 10 % (buď pozitívne alebo negatívne) implementáciou klimatickej politiky (RBC, 2020). Potenciálne vplyvy týchto rizík uvádza obrázok 2.2.

O b r á z o k 2.2

Fyzické a tranzitné riziká

Riziká vo vzťahu k ekonomike súvisiace s klimatickou zmenou majú dva hlavné kanály, ale mnohé potenciálne dopady

Prameň: IMF (2019).

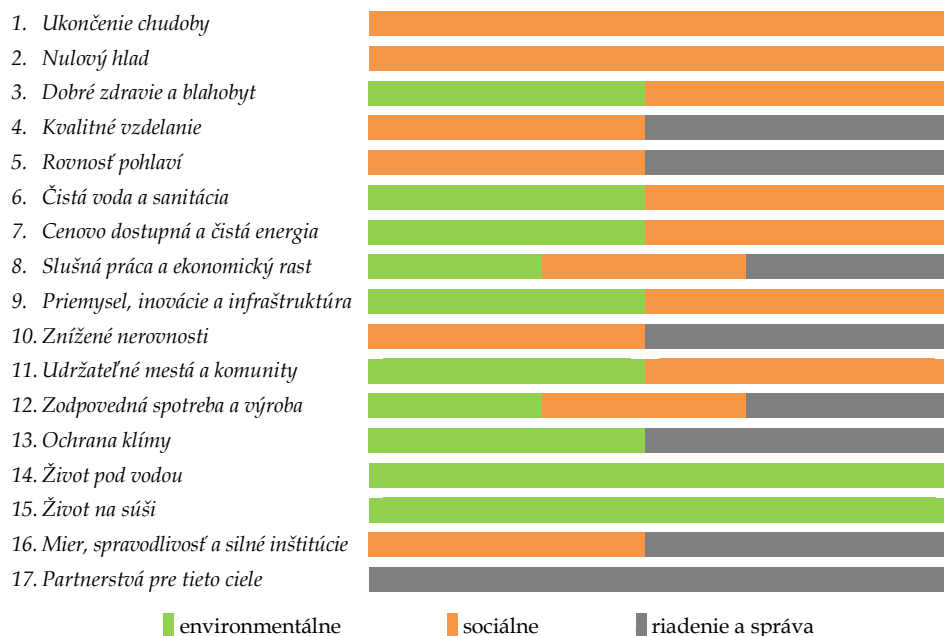
Jedným z nedávno evidovaných problémov, ktorý prispieva k výzvam na ochranu investora, sú praktiky *greenwashingu*, t. j. klamlivého uvádzania nepravdivých údajov o ekologickosti výrobkov. Sú to praktiky alebo informácie, ktoré vytvárajú klamlivý dojem o tom, ako dobre sú výrobok, firma alebo aktivita zosúladené s cieľmi environmentálnej udržateľnosti (alebo obširnejšie s ESG cieľmi). Jeho vznik a rozvoj podporili najmä nedostatok jednotnej taxonómie výrobkov pre udržateľné aktivity/investície, všeobecná nedostatočnosť kvalitných dát súvisiacich s klímou a chýbajúci štandardný rámec pre nefinančné vykazovanie. Greenwashing môže podkopávať dôveru v udržateľné financie a ESG investičné produkty.

Koncept ESG v investičnej praxi vybraných medzinárodných zoskupení

Agenda OSN pre udržateľný rozvoj 2030, ktorú v roku 2015 prijalo viac než 190 vlád sveta, je zameraná na podporu ďalšieho rozvoja celého radu vzájomne prepojených ekonomických, sociálnych a environmentálnych cieľov, akými sú posilnenie globálnej odpovede na eradikáciu chudoby, hrozba klimatickej zmeny a prístup k zdravotnej starostlivosti, bezpečnosť potravín, výživa, vzdelanie a slušná práca v mierumilovnejšej a inkluzívnejšej spoločnosti. Agenda zahŕňa 17 cieľov udržateľného rozvoja a 169 súvisiacich cieľov do roku 2030, ktorých splnenie si vyžaduje veľkú spoločenskú transformáciu a mobilizáciu významných finančných zdrojov z verejného i súkromného sektora, pričom aktuálne sa odhady tejto finančnej medzery pohybujú na úrovni 2 – 3 bil. USD ročne pre všetky krajiny (EBA, 2021). Variabilitu možných akcií ESG v kontexte cieľov udržateľného rozvoja OSN ilustruje obrázok 2.3.

O b r á z o k 2.3

Ciele udržateľného rozvoja a príklady možných ESG akcií

Prameň: Atkins (2020).

V Parížskej dohode z rovnakého roka sa 194 signatárov zaviazalo obmedziť zvyšovanie globálnej priemernej teploty pod 2 stupne Celzia a pokračovať na 1,5 stupňa, čo predpokladá výrazné a čo najrýchlejšie zníženie emisií skleníkových plynov² spojené s vysokými investičnými nárokmi.

Princípy zodpovedného investovania OSN sú spoločnou iniciatívou Globálneho kompaktu OSN a iniciatívy financovania Programu OSN pre životné prostredie zameranou na inkorporovanie problematiky ESG do investičného rozhodovania a vlastníckych praktík (PRI, 2006). Vychádza z premisy, že inštitucionálni investori a manažéri aktív sú povinní konať v najlepšom dlhodobom záujme svojich investorov, a preto musia primerane zvažovať vplyv ESG faktorov na výkonnosť investičných portfólií. Poskytnutím rámca na integráciu zodpovedného podnikania do investičných stratégií prispieva táto iniciatíva k propagácii cieľov ESG v sektore financií. Šesť princípov zodpovedného podnikania požaduje od investorov:

1. začlenenie otázok ESG do investičných analýz a rozhodovacích procesov;
2. aktívne vlastníctvo a začlenenie problémov ESG do ich vlastníckych politík a postupov;
3. úsilie o náležité zverejnenie informácií o otázkach ESG zo strany subjektov, do ktorých investujú;
4. podporu akceptácie a implementácie zásad v investičnom priemysle;
5. spoluprácu na zvýšení ich efektívnosti pri implementácii zásad;
6. podávanie správ o ich aktivitách a pokroku pri implementácii zásad.

Sprievodný súbor 35 možných akcií, ktoré slúžia ako usmernenie pre implementáciu týchto zásad, sa vzťahuje na celý rad súvisiacich otázok vrátane investičného rozhodovania, aktívneho vlastníctva, transparentnosti, spolupráce a dosiahnutia širšej podpory týchto praktík v rámci celého sektora finančných služieb. Podpisom princípov sa investori verejne zaväzujú prijať ich a implementovať v súlade so svojimi fiduciárnymi povinnosťami. Od signatárov sa očakáva podávanie správ o implementácii alebo poskytnutie vysvetlenia v prípade

² Podľa správy Medzinárodného panelu OSN o zmenách klímy z roku 2018 si udržanie nárastu teploty na 1,5 °C vyžiada pokles svetových emisií na 0 do roku 2050.

nesúladu. Navyše sa od nich v záujme lepšieho zladenia investičných aktivít so širšími záujmami spoločnosti požaduje zhodnotenie efektívnosti a časom aj zlepšovanie obsahu týchto princípov.

Usmernenia OECD pre nadnárodné spoločnosti (OECD, 2007) spája s Princípmi zodpovedného investovania OSN spoločný cieľ – posilniť pozitívny príspevok súkromného sektora k ekonomickému, sociálnemu a environmentálnemu progresu s ohľadom na dosiahnutie udržateľného rozvoja. Tieto usmernenia sú odporúčaniami vlád³ nadnárodným spoločnostiam pôsobiacim (dovnútra i navonok) na území 39 krajín, aby sa podieľali na vytváraní priaznivej investičnej klímy a zabezpečili tak harmóniu s politikami krajín svojho pôsobenia a so spoločenskými očakávaniami. Usmernenia sú súčasťou Deklarácie OECD o medzinárodných investíciách a nadnárodných spoločnostiach a predstavujú nástroj Investičného výboru OECD na integrovanie hodnôt zodpovedného podnikania do medzinárodných investícií so zámerom posilniť ich prispievanie k udržateľnému rastu. Sú to nezáväzné princípy a štandardy pokrývajúce oblasti ako ľudské práva, zverejňovanie informácií, antikorupcia, zdaňovanie, pracovné vzťahy, životné prostredie, hospodárska súťaž a ochrana spotrebiteľa.

Na vytvorení vyššie uvedených princípov zodpovedného investovania OSN, ktoré zásadne prispeli k popularite zahrňovania ESG do investičného rozhodovania, sa významnou mierou podieľala *Svetová banka*, jej environmentálny a sociálny rámec definuje záväzok k udržateľnému rozvoju prostredníctvom bankovej politiky a štandardov (WB, 2017). Vo svojej vízii udržateľného rozvoja sa skupina Svetovej banky⁴ globálne zaviazala k environmentálnej udržateľnosti, vrátane dôraznejšej kolektívnej akcie na podporu zmiernenia klimatických zmien a adaptácie na ne, uvedomujúc si i túto nevyhnutnosť vo svete vyčerpatelných zdrojov. Svetová banka sa zaväzuje podporovať

³ Teritóriá týchto krajín sú cieľom 90 % tokov priamych zahraničných investícií a 97 z top 100 nadnárodných spoločností.

⁴ Skupinu Svetovej banky tvorí 5 organizácií: Medzinárodná banka pre obnovu a rozvoj (IBRD), Medzinárodné združenie pre rozvoj (IDA), Medzinárodná finančná korporácia (IFC), Agentúra pre garanciu multilaterálnych investícií (MIGA) a Medzinárodné stredisko pre riešenie investičných sporov (ICSID). Svetová banka predstavuje najväčší zdroj rozvojového financovania vo svete a je najväčším poskytovateľom rozvojovej pomoci vrátane koordinačných služieb.

klientske krajiny v manažovaní ich ekonomík, dekarbonizácii a investíciách do odolnosti, pri súbežnom odstraňovaní chudoby a posilňovaní zdieľanej prosperity. Rovnako sociálny rozvoj a inklúzia sú nevyhnutné pre všetky rozvojové intervencie Svetovej banky a pre dosiahnutie udržateľného rozvoja.

Inklúzia zahŕňa politiky na podporu rovnoprávnosti a nediskriminácie zlepšovaním prístupu všetkých ľudí, vrátane chudobných a znevýhodnených, k službám a výhodám, akými sú vzdelávanie, zdravie, sociálne zabezpečenie, infraštruktúra, dostupná energia, zamestnanosť, finančné služby a produktívne aktíva. Taktiež zahŕňa akcie na odstraňovanie bariér voči tým, ktorí sú často vylučovaní z procesu rozvoja, ako napr. ženy, deti, osoby s postihnutím, mládež a menšiny. V parametroch projektu sa banka snaží:

- vyhnúť alebo zmierniť negatívne dopady na ľudí a životné prostredie;
- zachovať a rehabilitovať biodiverzitu a prírodné habitáty a propagovať účinné a spravodlivé využitie prírodných zdrojov a služieb ekosystému;
- podporovať zdravie a bezpečnosť pracovníkov a komunity;
- zabezpečiť, že sa nevyskytnú predsudky či diskriminácia voči jednotlivcom alebo komunitám ovplyvneným projektom a obzvlášť venovať patričnú pozornosť pôvodnému obyvateľstvu, minoritným skupinám a znevýhodneným a zraniteľným, obzvlášť tam, kde sa môžu objaviť negatívne dopady, alebo kde sa majú zdieľať výhody rozvoja;
- venovať dopadom na projektovej úrovni na klimatickú zmenu a zväžiť dopady klimatickej zmeny na výber, umiestnenie, plánovanie, dizajn a implementáciu a vyradovanie projektov a
- maximalizovať zapojenie zúčastnených strán prostredníctvom posilnenia konzultácií, participácie a zodpovednosti.

Banka sa zaväzuje k otvorenému dialógu, verejným konzultáciám, včasnému a úplnému prístupu k informáciám a mechanizmom reakcie na sťažnosti.

*Environmentálne a sociálne štandardy*⁵ stanovujú požiadavky na dlžníkov, pričom banka má za to, že zamerajúc sa na identifikáciu a manažment environmentálnych a sociálnych rizík ich aplikácia týchto štandardov podporí v zámere znížiť chudobu a zvýšiť prosperitu udržateľným spôsobom v prospech životného prostredia a občanov. Tieto štandardy:

- a) podporia dlžníkov pri dosahovaní dobrej medzinárodnej praxe v oblasti environmentálnej a sociálnej udržateľnosti;
- b) pomôžu dlžníkom pri plnení ich národných a medzinárodných environmentálnych a sociálnych povinností;
- c) posilnia nediskrimináciu, transparentnosť, participáciu, zodpovednosť a riadenie a správu;
- d) posilnia účinok projektov na udržateľný rozvoj cez angažovanosť zainteresovaných strán.

Vo svojom vyhlásení z 2. apríla 2021 (WBG, 2021) prezident skupiny Svetovej banky zverejnil kľúčové prvky nového akčného plánu pre zmenu klímy a zdôraznil, že na splnenie dvojitého cieľa znižovania chudoby a zvyšovania spoločnej prosperity je nevyhnutné pomôcť krajinám maximalizovať vplyv klimatického financovania s merateľným zlepšením životných podmienok prostredníctvom adaptácie a zmierňovania s kvantifikovateľným znížením emisií skleníkových plynov. K tomu má prispieť najmä zvyšovanie financovania v oblasti klímy z 26 na 35 % a jeho rozšírenie na celkové financovanie bankovej skupiny, vybudovanie silnej analytickej základne na globálnej úrovni, podpora transformačných investícií do kľúčových systémov s najväčšou zraniteľnosťou v oblasti klímy, pomoc klientskym krajinám pri prechode od uhlia k čistejším alternatívam, a tiež zosúladenie finančných tokov bankovej skupiny s cieľmi Parížskej dohody⁶.

⁵ Environmentálne a sociálne štandardy Svetovej banky: 1. Hodnotenie a manažment environmentálnych a sociálnych rizík a vplyvov, 2. Práca a pracovné podmienky, 3. Efektívnosť zdrojov a prevencia a manažment znečistenia, 4. Zdravie a bezpečnosť komunity, 5. Akvizícia pozemkov, obmedzenia využívania pôdy a nedobrovoľné presídlenie, 6. Ochrana biodiverzity a udržateľný manažment živých prírodných zdrojov, 7. Domo-rodé obyvateľstvo/historicky znevýhodnené tradičné miestne komunity subsaharskej Afriky, 8. Kultúrne dedičstvo, 9. Finanční sprostredkovatelia, 10: Zapojenie zainteresovaných strán a zverejňovanie informácií.

⁶ Svetová banka plánuje zosúladiť všetky nové operácie do 1. júla 2023. V prípade IFC a MIGA sa 85 % nových operácií zosúladiť do 1. júla 2023 a 100 % do 1. júla 2025.

Súvislosti klimatickej zmeny a environmentálnych rizík celkovo sú v centre pozornosti centrálnych bánk a orgánov dohľadu. Osem z nich v decembri 2017 na samite *One Planet* v Paríži založilo *Sieť na ekologizáciu finančného systému* (NGFS)⁷. Účelom siete je podporiť posilnenie globálnej odpovede potrebnej na dosiahnutie cieľov Parížskej dohody, ako aj posilnenie úlohy finančného systému v súvislosti s manažmentom rizík a mobilizáciou kapitálu pre zelené a nízkouhlíkové investície v širšom kontexte environmentálne udržateľného rozvoja. Pre komunitu centrálnych bánk a orgánov dohľadu je zodpovedné investovanie v centre záujmu a jeho dôležitosť sa stále zvyšuje⁸, pričom ich zámerom je dostať udržateľné investície do centra pozornosti. Medzi svoje praktiky riadenia portfólia inkorporovalo ESG princípy 76 % členov NGFS (graf 2.2). Scenáre NGFS upriamujú pozornosť na niektoré dôležité témy vrátane rýchlej dekarbonizácie elektriny, zvyšujúcej sa elektrifikácie, efektívnejšieho využívania zdrojov a spektra nových technológií. V závislosti od toho, ako hladko sa prechod uskutoční, bude vplyv na ekonomiku mierny či dokonca pozitívny (NGFS, 2021).

Angažovanosť centrálnych bánk a orgánov dohľadu pri budovaní odolnosti finančného systému voči klimatickým rizikám potvrdzuje aj oznámenie z júla 2021 o vytvorení *Aliancie pre klimatické vzdelávanie* (Climate Training Alliance – CTA), v ktorej sa spojili NGFS, Banka pre medzinárodné zúčtovanie (BIS), Medzinárodná asociácia orgánov dohľadu nad poisťovníctvom (IAIS) a Fórum pre trvalo udržateľné poistenie. CTA prináša koordinovaný prístup k odbornej príprave centrálnych bánk a orgánov dohľadu v oblasti klimatických rizík, pričom využíva zavedenú vzdelávaciu infraštruktúru BIS (FSI Connect). Poskytuje tak otvorenú platformu pre spoluprácu finančných orgánov a medzinárodných organizácií s cieľom zdieľať a zverejňovať znalosti a najlepšie postupy v oblasti riadenia klimatických rizík, ich integrácie do aktivít bankového a poisťovacieho dohľadu, analýzy scenárov,

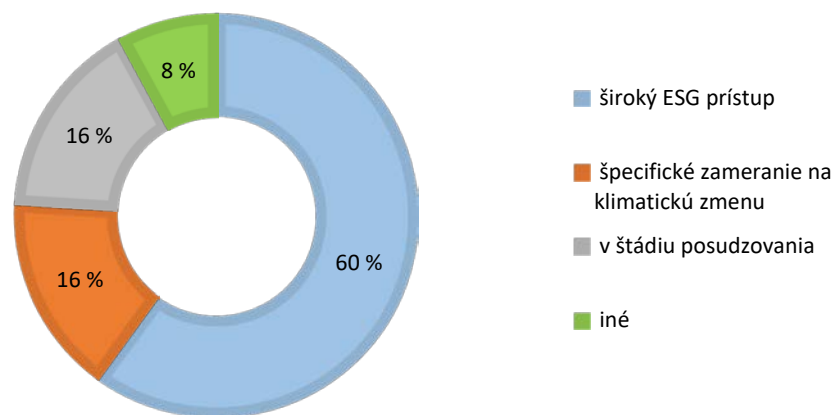
⁷ K polovici júna 2021 mala NGFS 92 členov a 14 pozorovateľov na piatich kontinentoch.

⁸ Napr. Banque de France, kde sídli sekretariát NGFS, prijala v roku 2018 Chartu zodpovedného investovania, ktorú cez relevantnú stratégiu operatívne aplikuje na vlastné investície (23 mld. eur), pričom aktuálne nastúpila cestu ústupu od fosílnych palív s celkovým ukončením v roku 2024.

menovej politiky a správy portfólia. Lepšia kvalifikácia by mohla prispieť k zásadnému posunu v boji proti zmene klímy už v kontexte konferencie COP26, ktorá sa bude konať v novembri v škótskom Glasgowe (IAIS, 2021).

G r a f 2.2

Percento NGFS členov, ktorí začlenili ESG princípy do manažmentu portfólia

Prameň: RBC (2020).

V boji proti klimatickej zmene sa angažujú aj mnohé ďalšie známe spoločnosti pôsobiace v sektore finančných služieb. Príkladom je iniciatíva *The Climate Pledge* založená spoločnosťou Amazon, počet signatárov ktorej k 21. aprílu 2021 prekročil 100. Signatári vytvárajú globálne príjmy presahujúce 1,4 bil. USD a majú vyše 5 mil. zamestnancov v 25 odvetviach v 16 krajinách. Pred viac než 2 rokmi vyzvali k dosiahnutiu nulových čistých ročných emisií uhlíka do roku 2040, t. j. 10 rokov pred cieľom Parížskej dohody (TCP, 2021). Súčasťou tejto iniciatívy je aj renomovaná spoločnosť z oblasti platobných technológií Visa, ktorá sa zaviazala k proaktívnemu prístupu v boji za udržateľnejší a inkluzívnejší svet, pričom cieľ úplného prechodu na 100 % obnoviteľnú energiu mala dosiahnuť v 2020, zlepšenie udržateľnosti kancelárií a dátových centier prostredníctvom energetickej a vodnej efektívnosti, presmerovaním odpadu na skládky a globálny program

zelených tímov pre zamestnancov. Na podporu tohto úsilia vydala spoločnosť Visa v roku 2020 ekologický dlhopis v hodnote 500 mil. USD, ktorý je považovaný za prvý svojho druhu v sieti digitálnych platieb.

2.2. ESG riziká v usmerneniach orgánov finančného dohľadu EÚ

V súlade s globálnymi iniciatívami nadväzujúcimi na prijatie Parížskej dohody o zmene klímy a Agendy OSN 2030 pre udržateľný rozvoj v roku 2015 vytyčuje *Európska zelená dohoda* z decembra 2019 starému kontinentu plán prechodu na udržateľnú ekonomiku obsahujúci balíček opatrení od znižovania emisií skleníkových plynov po investovanie do výskumu, inovácií a ochrany prírodného prostredia. Ciele EÚ pre oblasť klímy stanovené v roku 2015 zahŕňali aj záväzný cieľ minimálne 40 % zníženia emisií skleníkových plynov do roku 2030 oproti roku 1990. V septembri 2020 Komisia navrhla zvýšiť tento cieľ na 55 %, pričom si EÚ navyše vytýčila dlhodobý strategický cieľ stať sa do roku 2050 prvým klimaticky neutrálnym kontinentom.

V súlade s *Akčným plánom Európskej komisie na financovanie udržateľného rastu* z marca 2018 a jeho tromi hlavnými cieľmi – 1. nasmerovanie kapitálových tokov k udržateľným investíciám na dosiahnutie udržateľného a inkluzívneho rastu, 2. manažovanie finančných rizík vyplývajúcich z klimatickej zmeny, zdrojov, environmentálnej degradácie a sociálnych záležitostí, a 3. posilnenie transparentnosti a dlhodobého zamerania vo finančných a ekonomických aktivitách – sa pri prechode na zelenšiu a udržateľnejšiu ekonomiku očakáva kľúčová pozícia finančného sektora, ktorý v tejto súvislosti bude popri vlastnej transformácii vystavený aj rizikám vyplývajúcim z transformácie ekonomiky, čo by malo inštitúcie podporiť, aby pristupovali k ESG rizikám zo strategickej perspektívy a v zmysle aktuálnych usmernení orgánov dohľadu.

Všeobecné zásady ku klimatickým a environmentálnym rizikám: očakávania dohľadu v súvislosti s riadením rizík a zverejňovaním informácií

V novembri 2020 zverejnila ECB (2020) všeobecné zásady⁹, ktorých cieľom je zvýšiť transparentnosť jej ponímania spoľahlivého, účinného a komplexného riadenia a vykazovanie klimatických a environmentálnych rizík podľa aktuálneho prudenciálneho rámca, ako aj zlepšiť informovanosť a pripravenosť bankového odvetvia na riadenie klimatických a environmentálnych rizík (box 2.1). Tieto zásady, ktoré predstavujú základ dohľadového dialógu a nie sú pre inštitúcie záväzné, vypracovala ECB spolu s príslušnými vnútroštátnymi orgánmi, aby bolo zabezpečené jednotné uplatňovanie vysokej úrovne štandardov dohľadu v rámci celej eurozóny.

Významné inštitúcie ich majú uplatňovať podľa závažnosti miery, do akej sú týmto rizikám vystavené. V závislosti od obchodného modelu, prevádzkového prostredia a rizikového profilu môže byť inštitúcia (bez ohľadu na veľkosť) koncentrovaná v priestore (na trhu, v sektore alebo geografickej oblasti) vystavenom závažným fyzickým rizikám a rizikám prechodu, čo ju robí mimoriadne zraniteľnou účinkami klimatickej zmeny a degradácie životného prostredia. Od začiatku roka 2021 budú spoločné dohliadacie tímy v rámci dohľadového dialógu významné inštitúcie žiadať, aby ECB informovali o prípadnom odklone ich súčasnej praxe od očakávaní dohľadu podľa týchto všeobecných zásad aj o opatreniach zameraných na zabezpečenie ich postupného plnenia. V rámci dohľadu nad menej významnými inštitúciami sa kompetentným vnútroštátnym orgánom odporúča, aby očakávania stanovené v týchto všeobecných zásadách uplatňovali spôsobom primeraným povahe, rozsahu a zložitosti činností príslušnej inštitúcie.

⁹ Všeobecné zásady nadobudli platnosť dátumom ich zverejnenia.

Box 2.1

Prehľad očakávaní dohľadu ECB

Od inštitúcií sa očakáva, že:

1. budú mať prehľad o dosahu klimatických a environmentálnych rizík na podnikateľské prostredie, v ktorom pôsobia, v krátkodobom, strednodobom a dlhodobom horizonte, aby mohli prijímať riadne podložené strategické a obchodné rozhodnutia;
2. pri stanovovaní a realizácii obchodnej stratégie budú prihliadať na klimatické a environmentálne riziká, ktoré majú vplyv na ich podnikateľské prostredie v krátkodobom, strednodobom alebo dlhodobom horizonte;
3. ich riadiaci orgán bude klimatické a environmentálne riziká zohľadňovať pri stanovovaní celkovej obchodnej stratégie, obchodných cieľov a rámca riadenia rizík inštitúcie, a že bude klimatické a environmentálne riziká účinným spôsobom monitorovať;
4. explicitne začlenia klimatické a environmentálne riziká do ich rámca rizikových preferencií;
5. rozdelia zodpovednosti za riadenie klimatických a environmentálnych rizík v rámci organizačnej štruktúry v súlade s modelom troch obranných línií;
6. na účely interného vykazovania budú vykazovať agregované rizikové údaje o miere ich vystavenia klimatickým a environmentálnym rizikám, na základe ktorých riadiaci orgán a príslušné podvýbory môžu prijímať riadne podložené rozhodnutia;
7. začlenia klimatické a environmentálne riziká ako faktory existujúcich rizikových kategórií do existujúcich rámcov riadenia rizík v záujme ich riadenia, monitorovania a zmierňovania počas dostatočne dlhého časového horizontu, a budú pravidelne revidovať ich postupy; inštitúcie majú tieto riziká identifikovať a kvantifikovať v rámci ich celkového procesu zabezpečovania kapitálovej primeranosti;
8. v rámci riadenia kreditného rizika budú klimatické a environmentálne riziká zohľadňovať vo všetkých relevantných fázach procesu poskytovania úverov a že tieto riziká budú monitorovať vo svojich portfóliách;
9. zvažia potenciálne negatívny vplyv klimatických a environmentálnych udalostí na ich nepretržitú činnosť, ako aj rozsah potenciálneho nárastu rizika straty dobrého mena a/alebo rizika zodpovednosti vzhľadom na povahu ich činností;
10. budú priebežne monitorovať vplyv klimatických a environmentálnych faktorov na ich aktuálne trhové riziko a budúce investície; mali by tiež vypracovať záťažové testy so zohľadnením klimatických a environmentálnych rizík;
11. vyhodnotia primeranosť ich záťažového testovania a začlenia tieto riziká do základného a nepriaznivého scenára v prípade, že sú vystavené významným klimatickým a environmentálnym rizikám;
12. posúdia, či významné klimatické a environmentálne riziká môžu viesť k čistým záporným hotovostným tokom alebo vyčerpaniu likviditných rezerv, a že v takom prípade tieto faktory zohľadnia pri riadení likviditných rizík a kalibrácii likviditných rezerv;
13. na účely regulačného zverejňovania informácií budú zverejňovať zmysluplné informácie a kľúčové ukazovatele o klimatických a environmentálnych rizikách, ktoré považujú za významné, s náležitým prihliadnutím na usmernenia Európskej komisie k zverejňovaniu nefinančných informácií: doplnok týkajúci sa podávania správ súvisiacich s klímou.

Fyzické riziká a riziká prechodu ovplyvňujú hospodárske aktivity¹⁰ následne vplývajúce na finančný systém¹¹ buď priamo (napr. v dôsledku nižšej ziskovosti podnikov alebo zníženia hodnoty aktív) alebo nepriamo (ako dôsledok makrofinančných zmien). V strednodobom až dlhodobejšom horizonte ohrozujú tieto riziká predovšetkým odolnosť obchodných modelov opierajúcich sa o sektory a trhy, ktoré sú im vystavené vo vyššej miere, pričom môžu navyše viesť k ďalším stratám priamo či nepriamo vyplývajúcim z právnych nárokov (tzv. riziko zodpovednosti) a straty dobrého mena inštitúcie následkom jej spájania s nepriaznivými vplyvmi na životné prostredie. Fyzické riziká a riziká prechodu sú tak faktormi existujúcich rizík, najmä kreditného, operačného, trhového a likviditného rizika, ako aj rizík mimo prvého piliera, napr. rizika migrácie, rizika kreditného rozpätia v bankovom portfóliu, realitného rizika a strategického rizika (tab. 2.2).

Klimatické a environmentálne riziká môžu byť súčasne faktormi niekoľkých rôznych rizikových kategórií či podkategórií existujúcich rizikových kategórií. Potenciálne straty¹² vyplývajúce z klimatických a environmentálnych rizík závisia predovšetkým od prijímania klimatických a environmentálnych politík v budúcnosti, od technologického vývoja, zmien spotrebiteľských preferencií a postoja trhu. Istá kombinácia fyzických rizík a rizík prechodu sa však s najväčšou pravdepodobnosťou prejaví na súvahách inštitúcií v eurozóne a v ekonomickej hodnote ich expozícií, pričom aktuálne odhady nepriaznivých dlhodobých makroekonomických účinkov klimatickej zmeny poukazujú na významné a trvalé straty na majetku napr. v dôsledku spomalenia

¹⁰ Medzi najzraniteľnejšie sektory z hľadiska fyzických rizík patria najmä poľnohospodárstvo, lesné hospodárstvo, rybolov, zdravotníctvo, energetika, banský priemysel, doprava, infraštruktúra a turizmus; k sektorom ohrozeným najmä prechodom na nízkouhlíkové hospodárstvo patria energetika, doprava, výroba, stavebníctvo a poľnohospodárstvo (ECB, 2020).

¹¹ ECB v posledných prehľadoch rizík Jednotného mechanizmu dohľadu opakovane označuje klimatické riziká za jeden z hlavných rizikových faktorov v bankovom systéme eurozóny, podľa nej by mali inštitúcie ku klimatickým a environmentálnym rizikám zaujať strategický, perspektívny a komplexný prístup (ECB, 2020).

¹² Najnákladnejšími účinkami klimatickej zmeny v Európe by podľa prognóz Európskej environmentálnej agentúry mali byť zvýšenie dopytu po energiách a vlny horúčav v južnej Európe, pobrežné záplavy a vlny horúčav v západnej Európe, pobrežné a riečne záplavy v severnej Európe a riečne záplavy vo východnej Európe, pričom rozsah účinkov môže byť v daných sektoroch a zemepisných oblastiach značne odlišný (ECB, 2020).

investícií a nižšej produktivity výrobných faktorov v mnohých sektoroch hospodárstva, ako aj nižšieho potenciálneho rastu HDP.

Informácie, ktoré ECB získala v rámci mapovania situácie, poukazujú na to, že inštitúcie k tejto téme pristupujú predovšetkým z hľadiska podnikovej sociálnej zodpovednosti a neuplatňujú zatiaľ komplexný postup riadenia rizík. Napriek celkovému uznávaniu klimatických a environmentálnych rizík nemá väčšina inštitúcií nástroje na meranie účinku týchto rizík na súvahu a len málo inštitúcií ich v plnej miere začlenilo do rámcov riadenia rizík.

T a b u l k a 2.2

Príklady faktorov klimatických a environmentálnych rizík

Príslušné riziká	Fyzické riziká		Riziká prechodu	
	Klimatické	Environmentálne	Klimatické	Environmentálne
	✓ Extrémne poveternostné javy ✓ Chronické prejavy počasia	✓ Nedostatok vody ✓ Nedostatok prírodných zdrojov ✓ Strata biodiverzity ✓ Znečistenie ✓ Iné	✓ Politiky a regulácia ✓ Technológie ✓ Postoj trhu	✓ Politiky a regulácia ✓ Technológie ✓ Postoj trhu
Kreditné riziko	Na pravdepodobnosť zlyhania (PD) a stratu v prípade zlyhania pri expozíciách v rámci sektorov alebo zemepisných oblastí vystavených fyzickému riziku môže mať vplyv napríklad nižšie ocenenie kolaterálu v portfóliách nehnuteľností v dôsledku zvýšeného rizika povodní.		Štandardy energetickej efektívnosti môžu mať za následok značné náklady a nižšiu ziskovosť podnikov, čo môže viesť k vyššej úrovni PD a zníženiu hodnoty kolaterálu.	
Trhové riziko	Mimoriadne fyzikálne javy môžu viesť k posunom v trhových očakávaniach a mohli by spôsobiť preceňovanie, vyššiu volatilitu a pokles hodnoty aktív na niektorých trhoch.		Faktory rizika prechodu môžu spôsobiť náhle preceňovanie cenných papierov a derivátov, napríklad pri produktoch spojených s odvetvami postihnutými stratou hodnoty aktív.	
Operačné riziko	V dôsledku extrémnych poveternostných javov môže dôjsť k fyzickému poškodeniu majetku, pobočiek a dátových center bank a následne k narušeniu ich prevádzky.		Škandály spôsobené financovaním environmentálne kontroverzných činností môžu v dôsledku meniaceho sa spotrebiteľského postoja ku klimatickým otázkam viesť k riziku zodpovednosti a riziku straty dobrého mena banky.	
Ďalšie druhy rizík (likviditné riziko, riziko obchodného modelu)	Banky môžu čeliť likviditnému riziku, ak si klienti začnú vyberať z účtov prostriedky na financovanie odstraňovania škôd.		Faktory rizika prechodu môžu bez prijatia potrebných adaptačných alebo diverzifikačných opatrení ovplyvniť životaschopnosť niektorých obchodných línií a pri určitých obchodných modeloch viesť k strategickému riziku. Náhle preceňovanie cenných papierov, napríklad z dôvodu poklesu hodnoty aktív, môže viesť k zníženiu hodnoty vysokokvalitných likvidných aktív bank, a tým ovplyvniť likviditné rezervy.	

Prameň: EBA (2021).

Správa EBA o manažmente a dohľade nad ESG rizikami pre úverové inštitúcie a investičné spoločnosti

Správa (EBA, 2021) vyplýva z viacerých mandátov EBA v súvislosti so zahrnutím ESG rizík do troch pilierov prudenčného rámca pre oblasť bankovníctva a poskytuje jednotné definície ESG faktorov a rizík, uvádza kvantitatívne a kvalitatívne indikátory a metriky spolu s popismi niekoľkých nástrojov a metodológií na podporu identifikácie, posúdenia a vyhodnotenia ESG rizík, a odporúča, ako by mali byť ESG riziká včlenené do dohľadového preskúmania a hodnotenia vykonávaného kompetentnými orgánmi.

T a b u ľ k a 2.3

Príklady ESG faktorov (pozitívne a negatívne) uvádzané v európskych rámcoch

<i>Environmentálne</i>	<i>Sociálne</i>	<i>Riadenie a správa</i>
✓ GHG emisie ✓ Spotreba energie a energetická efektívnosť ✓ Expozícia fosílnym palivám ✓ Látky znečisťujúce vodu, ovzdušie a pôdu ✓ Používanie vody, recyklácia a manažment ✓ Znehodnocovanie pôdy, dezertifikácia, strata priepustnosti pôdy ✓ Produkcia odpadu a odpadové hospodárstvo (nebezpečný odpad, nerecyklovaný odpad) ✓ Spotreba surovín ✓ Biodiverzita a ochrana zdravých ekosystémov ✓ Deforestácia	✓ Implementácia základných dohovorov ILO (Medzinárodná organizácia práce) ✓ Porušenie zásad OSN Global Compact ✓ Začlenenie/nerovnosť ✓ Vystavenie kontroverzným zbraňam ✓ Diskriminácia ✓ Nedostatočná ochrana informátorov (whistle-blowers) ✓ Miera výskytu nehôd a počet dní stratených v dôsledku zranení, nehôd, smrteľných nehôd alebo ochorení ✓ Politika v oblasti ľudských práv ✓ Investície do ľudského kapitálu a komunít ✓ Obchodovanie s ľuďmi	✓ Protikorupčná politika a politika proti podplácaniu ✓ Neprimerane vysoké odmeny pre vedúcich pracovníkov exekutívy ✓ Diverzita (neupravené rozdiely v platoch medzi mužmi a ženami a rodová diverzita správnej rady)

Prameň: EBA (2021).

ESG riziká pre inštitúcie sú definované ako riziká, ktoré pramenia zo súčasných alebo budúcich vplyvov ESG faktorov (tab. 2.3) na ich protistrany alebo investované aktíva, t. j. riziká vznikajúce z hlavných činností inštitúcie. ESG riziká sa materializujú cez tradičné kategórie

finančných rizík (úverové, trhové, operačné a reputačné, likvidity a financovania) a podľa EBA je potrebné posilniť ich inkorporáciu do obchodných stratégií (na zabezpečenie odolnosti obchodných modelov v krátkodobom, strednodobom a dlhodobom horizonte, rozšírenie časového horizontu pre strategické plánovanie aspoň na 10 rokov ap.), procesov vnútorného riadenia (zavedenie jasných pracovných postupov, funkcií internej kontroly ap.) a do rámcov rizikového manažmentu (vytvorenie metrík monitoringu rizika a metodológií na testovanie odolnosti inštitúcií voči ESG rizikám atď.).

V súlade s legislatívnymi mandátmi EBA sú súčasťou analýzy aj sociálne a riadiace faktory a správa skúma, prečo a akým spôsobom môžu byť tieto faktory tiež zdrojom rizika pre inštitúcie. EBA uznáva, že kvalitatívne a kvantitatívne indikátory, metriky a metódy, ktorými inštitúcie v súčasnosti pri hodnotení rizík disponujú, môžu byť pokročilejšie v prípade environmentálnych rizík než pri rizikách sociálnych a riadiacich. Preto by mali inštitúcie pri manažmente ESG rizík, okrem inkorporácie ESG rizík v oblasti dohľadu, v iniciačnej fáze, venovať osobitnú pozornosť klimatickým a širším environmentálnym rizikám. Napriek tomu progres v tejto oblasti, vrátane ďalšieho rozvoja európskej taxonómie, postupne umožní inštitúciám a orgánom dohľadu pokročiť v identifikácii a hodnotení procesov týkajúcich sa sociálnych a riadiacich faktorov a integrovať tieto riziká do manažmentu a dohľadu ESG rizík.

Pre potreby správy EBA definuje ESG faktory ako záležitosti životného prostredia, society a riadenia a správy s potenciálnym pozitívnym alebo negatívnym vplyvom na finančný výkon alebo solventnosť, pričom na strane negatív môžu ESG faktory ovplyvniť finančný výkon inštitúcie materializáciou prostredníctvom kategórií finančného rizika (úverové, trhové, operačné, likvidity a financovania), preto ESG riziká EBA definuje ako akýkoľvek negatívny finančný vplyv na inštitúciu pochádzajúci zo súčasného alebo budúceho vplyvu ESG faktorov na jej protistrany (napr. dlžník, klient alebo emitent) alebo investované aktíva. Transmisnými kanálmi transformujúcimi rizikové faktory na kategórie finančných rizík sú nižšia ziskovosť, nižšia hodnota nehnuteľností, nižší majetok domácností, nižšia výkonnosť aktív, zvýšené náklady na dodržiavanie predpisov a zvýšené právne náklady. Okrem

inštitúcie môžu finančné riziká zasiahnuť finančný sektor a ekonomiku ako celok s potenciálnymi systémovými konzekvenciami. Negatívny vplyv ESG faktorov by mohol ovplyvniť makroekonomické faktory ako produktivita práce, ekonomický rast, vládny dlh, HDP a spoločensko-ekonomické zmeny.

Environmentálne faktory sa vzťahujú na kvalitu a funkčnosť prírodného prostredia a prírodných systémov a zahŕňajú faktory ako klimatická zmena, biodiverzita, spotreba energie, znečistenie a manažment odpadu. Environmentálne riziká sú finančné riziká priamo či nepriamo súvisiace s nepriaznivým vplyvom environmentálnych faktorov ako klimatická zmena a iné formy environmentálnej degradácie. Environmentálne faktory môžu viesť k negatívnym finančným vplyvom cez kategórie fyzického rizika, ktoré môže byť akútne (udalosti súvisiace s klímou a počasím, akútna deštrukcia životného prostredia) alebo chronické (vychádza z dlhodobějších trendov ako progresívny posun vo vzorcoch klímy a počasia alebo postupná strata ekosystémových služieb), a rizika prechodu (vplyv troch faktorov: zmeny v politike týkajúcej sa klímy a životného prostredia, technologické zmeny a zmeny v preferenciách a správaní spotrebiteľov a investorov), pričom medzi oboma kategóriami existujú úzke vzájomné interakcie.

Sociálne faktory zahŕňajú kategórie ako (ne)rovnosť, zdravie, inklúzia, pracovné vzťahy, zdravie a bezpečnosť na pracovisku, ľudský kapitál a komunity, ktoré sú vo zvýšenej miere zohľadňované v obchodných stratégiách a operačných rámcoch inštitúcií a ich proti-strán. Definovanie sociálnych faktorov je vo všeobecnosti komplikovanejšie než v prípade environmentálnych¹³. Investori, manažéri aktív a ratingové agentúry považujú za časť S svojej ESG analýzy sociálne kritériá ako porušovanie ľudských práv, vzťahy so zamestnancami, pracovné praktiky, chudobu a spotrebiteľské interakcie. Sociálne riziká môžu byť poháňané najmä: 1. environmentálnymi rizikami, pričom environmentálna degradácia môže zhoršiť migráciu a sociálne a politické nepokoje v najviac zasiahnutých regiónoch s potenciálne

¹³ Európsky pilier sociálnych práv Európskej komisie poskytuje takúto definíciu uvedením 20 princípov vzťahujúcich sa na rovnaké príležitosti a prístup na trh práce, férové pracovné podmienky, a sociálnu ochranu a inklúziu (EBA, 2021).

devastačným dosahom v globálnom meradle, 2. zmenou politiky a trhového sentimentu v spojení so sociálnou transformáciou na inkluzívnejšiu, spravodlivú spoločnosť, 3. očakávanými dodatočnými politickými akciami v nasledujúcich rokoch zameranými na splnenie cieľov udržateľného rozvoja do roku 2030 predstavujúcimi potenciálne riziko pre spoločnosti, ktoré nie sú ochotné alebo pripravené adaptovať sa a mohli by sa stať terčom sťažností, právnych sporov, tlaku trhu či poškodenia reputácie.

Faktory riadenia a správy sa vzťahujú na exekutívne líderstvo, odmeňovanie exekutívy, audity, interné kontroly, daňové úniky, nezávislosť predstavenstva, práva akcionárov, korupciu a podvody, a tiež na spôsob, akým sa spoločnosti začleňujú environmentálne a sociálne faktory do svojich politík a postupov, pričom sú tieto faktory často súčasťou národnej legislatívy (napr. kódexy korporátneho riadenia a správy). Riziká riadenia a správy môžu byť vyvolané napr. nepriemeraným manažmentom environmentálnych a sociálnych záležitostí¹⁴, ako aj nedodržiavaním korporátnych rámcov riadenia či málo dôrazným postupom proti praniu špinavých peňazí, čo môže negatívne ovplyvniť dôveru zákazníkov aj investorov.

Integrácia ESG rizík do riadiacich procesov a ich dohľadu čelí radu výziev: 1. *úroveň neistoty* (ťažko predvídateľné načasovanie a vplyv politických opatrení a súvisiacich regulátornych intervencií), 2. *nedostatočné dáta* (malé množstvo relevantných, porovnateľných, spoľahlivých a užívateľsky ústretových dát, čo obmedzuje pochopenie potenciálnych vplyvov ESG rizík na výkonnosť finančných aktív), 3. *metodologické obmedzenia* (pri posudzovaní súčasných i budúcich rizík sa väčšina modelov rizikového manažmentu zakladá na použití historických dát, ktoré často nereflektujú ESG faktory), 4. *nesúladsť v časovom horizonte* (medzi nástrojmi tradičného manažmentu a časovým rámcom pre materializáciu ESG rizík, pričom plný vplyv environmentálnych faktorov sa často vyvíja celé dekády), 5. *viacbodový vplyv ESG rizík na inštitúcie* (svojím vplyvom na finančné rizikové kategórie môžu

¹⁴ Prepojenosť faktorov riadenia a správy s environmentálnymi faktormi a konsekvencie nedostatočného manažmentu environmentálnych rizík reflektuje diesellový emisný škandál nemeckého autovýrobcu Volkswagen, ktorý ho stál v pokutách 2,8 mld. USD a vyčíslené škody len v USA dosiahli 17 mld. USD (EBA, 2021).

ESG riziká ovplyvniť finančnú pozíciu inštitúcie viacerými spôsobmi), 6. *nelineárnosť* (fyzické riziká aj riziká prechodu môžu vytvárať komplexné reťazové reakcie a kaskádovité efekty, ktoré by následne mohli generovať nepredvídateľnú environmentálnu, geopolitickú, sociálnu a ekonomickú dynamiku).

EBA zároveň pripomína, že prax hodnotenia ESG rizík je stále v počiatočnom štádiu, aj keď mnoho inštitúcií a orgánov dohľadu začalo inkorporovať ESG faktory do svojich rámcov.

2.3. Investície do udržateľnej, inkluzívnej a spravodlivej európskej obnovy

Kolektívna obnova Európy, riadená zásadou solidarity, súdržnosti a konvergencie, bola reakciou na riziko, že v dôsledku rozdielnych možností členských štátov podporiť svoje krízou viac či menej zasiahnuté ekonomiky vzniknú nerovnaké podmienky a obnovu poznačí nerovnováha a prehĺbenie rozdielov. Spoločný záujem sa preto sústredil na posilnenie jednotného trhu a investovanie do európskych hodnôt a priorít. Z podporných iniciatív na úrovni EÚ získali najväčšiu pozornosť dva nižšie uvedené nástroje, Európsky nástroj dočasnej podpory na zmiernenie rizík nezamestnanosti v núdzovej situácii (SURE) a Next Generation EU, ktoré zohrávajú kľúčovú úlohu z hľadiska ekonomického, sociálneho i ekologického. Európska komisia odhadla, že si cesta udržateľnej obnovy vyžiada v rokoch 2021 a 2022 minimálne 1,5 bil. eur dodatočných výdavkov z verejných i súkromných zdrojov.

Európsky nástroj dočasnej podpory na zmiernenie rizík nezamestnanosti v núdzovej situácii (SURE)

V reakcii na pandémiu koronavírusu navrhla Komisia 2. apríla 2020 dočasný nástroj SURE s cieľom reagovať na sociálno-ekonomické dôsledky výskytu ochorenia covid-19. Rada následne 19. mája návrh schválila a prijala nariadenie (REÚ, 2020), podľa ktorého s cieľom zachovať jasné zameranie ustanoveného nástroja a jeho účinnosť „môžu opatrenia súvisiace so zdravím na účely uvedeného nástroja zahŕňať

opatrenia zamerané na zníženie nebezpečenstva pri práci a zabezpečiť ochranu pracovníkov a samostatne zárobkovo činných osôb na pracovisku a v prípade potreby aj iné opatrenia súvisiace so zdravím“. Členský štát môže o finančnú pomoc, ktorá je vo forme úveru, požiadať len ak došlo po 1. februári 2020 k náhlemu a prudkému zvýšeniu jeho skutočných a prípadne aj plánovaných verejných výdavkov z dôvodu vnútroštátnych opatrení priamo súvisiacich s režimami skráteného pracovného času a podobnými opatreniami na riešenie hospodárskych a sociálnych následkov výnimočnej udalosti spôsobenej výskytom ochorenia covid-19¹⁵. Maximálna suma finančnej pomoci nesmie prekročiť 100 mld. eur pre všetky členské štáty. Členské štáty môžu prispieť do nástroja poskytnutím protizáruky za riziko znášané Úniou. Na zabezpečenie zlučiteľnosti podmieneného záväzku vyplývajúceho z takýchto úverov s príslušným viacročným finančným rámcom a stropmi vlastných zdrojov by mali byť záruky poskytnuté členskými štátmi neodvolateľné, bezpodmienečné a dostupné na požiadanie, pričom by sa stabilita systému mala posilniť dodatočnými bezpečnostnými opatreniami, ktoré by mali zahŕňať konzervatívne finančné riadenie, maximálnu ročnú expozíciu a dostatočnú diverzifikáciu úverového portfólia.

Inovatívny nástroj SURE bol aktivovaný 20. septembra 2020 a prvá úhrada sa uskutočnila 5 týždňov po sprístupnení nástroja. Európska komisia 7. októbra 2020 oznámila, že pripravované EU SURE dlhopisy s hodnotou do výšky 100 mld. eur vydá ako *sociálnoinvestičné dlhopisy*, ktoré sú pre investorov zárukou použitia mobilizovaných financií na sociálne účely. Bezprecedentný a historicky prvý krok smerom na globálne kapitálové trhy s dlhovými nástrojmi urobila Európska komisia prvotnou emisiou 21. októbra 2020 a dopyt po tomto nástroji s vysokým ratingom viac než desaťnásobne presiahol ponuku. V roku 2020 sa uskutočnili tri emisie a v správe Komisie sa uvádza, že vďaka tomuto nástroju bolo podporených 25 – 30 mil. ľudí za rok 2020 (čo predstavuje asi štvrtinu celkového počtu zamestnancov v 18 prijímajúcich členských štátoch) a využilo ho 1,5 – 2,5 mil. postihnutých firiem.

¹⁵ Uvedený dátum mal zabezpečiť rovnaké zaobchádzanie so všetkými členskými štátmi a umožniť finančné krytie ich skutočného a ev. aj plánovaného zvýšenia výdavkov v súvislosti s následkami pre trhy práce členských štátov.

Doposiaľ bolo realizovaných sedem emisií (posledná 18. mája 2021) a podpora 19 členských štátov, ktoré o príspevok požiadali, sa vyšplhala na takmer 90 mld. USD. Členské štáty podporili EK pri získavaní prostriedkov pre SURE zárukou vo výške 25 mld. eur ako signál európskej solidarity. Vzhľadom na vysoký rating EÚ ušetrila členským štátom použitím nástroja SURE 5,8 mld. eur na úrokových platbách. Nástroj bude k dispozícii do konca roka 2022 (EC, 2021 a; b).

Úspech nástroja SURE pripravil cestu pre Next Generation EU a spustenie Mechanizmu na podporu obnovy a odolnosti.

Next Generation EU ako hybná sila konkurencieschopnej udržateľnosti

Cieľom impozantných investícií Plánu európskej obnovy, ktorému dominuje zelená a digitálna transformácia, je vybudovanie udržateľnejšej, odolnejšej a spravodlivejšej Únie (EC, 2020b). Na zvládnutie tejto výnimočnej výzvy Komisia navrhla vytvoriť v rámci vylepšeného dlhodobého rozpočtu EÚ *nový nástroj obnovy* s názvom *Next Generation EU*. Spoločná investícia vo výške 750 mld. eur (tab. 2.4) je pre Európu jedinečnou príležitosťou vyjsť z pandémie silnejšia a odolnejšia než predtým, realizovať dvojakú transformáciu ekonomiky a vytvárať podnikateľské príležitosti i pracovné miesta v súlade s napĺňaním novej ambicióznej vízie starého kontinentu. Všetky finančné prostriedky získané v rámci nástroja Next Generation EU a nového rozpočtu EÚ budú poskytované prostredníctvom programov EÚ. Finančné prostriedky z nástroja Next Generation EU sa budú investovať v rámci troch pilierov prostredníctvom grantov a úverov poskytnutých členským štátom.

Do prvého piliera *podpory investovania a reforiem členských štátov na riešenie krízy* patrí nový Mechanizmus na podporu obnovy a odolnosti, nová iniciatíva REACT-EU (navýšenie prostriedkov na podporu súdržnosti a najodkázanejších osôb, pracovníkov a malých a stredných podnikov atď.) a Komisiou navrhnuté dodatočné finančné prostriedky do Fondu na spravodlivú transformáciu a Európsky poľnohospodársky fond pre rozvoj vidieka.

T a b u ľ k a 2.4

Rozčlenenie finančných prostriedkov nástroja Next Generation EU

Mechanizmus na podporu obnovy a odolnosti	672,5 mld. eur
z toho úvery	360,0 mld. eur
z toho granty	312,5 mld. eur
React-EU	47,5 mld. eur
Horizont Európa	5,0 mld. eur
Program Invest EU	5,6 mld. eur
Rozvoj vidieka	7,5 mld. eur
Fond na spravodlivú transformáciu (FST)	10,0 mld. eur
Kapacity rescEU	1,9 mld. eur
SPOLU	750 mld. eur

Prameň: EC (2020a).

Druhý pilier je *naštartovanie hospodárstva EÚ podporou súkromného investovania*, ktorý zahŕňa nový nástroj na podporu platobnej schopnosti pre inak dobre fungujúce podniky v najviac postihnutých odvetviach a regiónoch, Komisiou navrhovanú modernizáciu programu Invest EU (čo viac ako zdvojnásobí kapacitu tohto hlavného investičného programu EÚ) a vytvorenie nástroja strategických investícií v rámci programu Invest EU.

Tretím pilierom je *ponaučenie z krízy* s Komisiou navrhovaným novým samostatným programom EU4Health (investície do oblasti zdravia – prevencia, obstarávanie liekov a vybavenia), s ďalšími posilnenými programami (najmä rescEU a Horizont Európa) a nástrojmi (Nástroj susedstva a rozvojovej a medzinárodnej spolupráce a nástroj humanitárnej pomoci kvôli lepšej podpore globálnych partnerov).

*Mechanizmus na podporu obnovy a odolnosti*¹⁶ (EP a REÚ, 2021) je inovatívnym, špecializovaným, komplexným a zo skúseností vychádzajúcim nástrojom určeným na riešenie nepriaznivých účinkov a dôsledkov krízy spôsobenej ochorením covid-19 v Únii, ktorý by mal zabezpečiť účinnú a významnú finančnú podporu na dôraznejšie vykonávanie udržateľných reforiem a implementáciu súvisiacich verejných investícií v členských štátoch. Za predpokladu dodržania pravidiel štátnej pomoci by sa súkromné investície mohli stimulovať aj prostredníctvom programov verejných investícií vrátane finančných nástrojov, subvencií a iných nástrojov.

¹⁶ Do platnosti vstúpil 19. februára 2021.

Reformy a investície v rámci mechanizmu by mali vytvoriť európsku pridanú hodnotu a posilniť strategickú autonómiu EÚ, čo sa má dosiahnuť podporou opatrení zameraných na oblasti politiky európskeho významu rozdelené do týchto šiestich pilierov:

1. zelená transformácia;
2. digitálna transformácia;
3. inteligentný, udržateľný a inkluzívny rast vrátane hospodárskej súdržnosti, pracovných miest, produktivity, konkurencieschopnosti, výskumu, vývoja a inovácií a dobre fungujúceho vnútorného trhu so silnými malými a strednými podnikmi;
4. sociálna a územná súdržnosť;
5. zdravie a hospodárska, sociálna a inštitucionálna odolnosť s cieľom okrem iného zvýšiť pripravenosť na krízy a schopnosť reakcie na krízy a
6. politiky pre budúcu generáciu, deti a mládež, ako sú vzdelávanie a zručnosti.

Priorizovanú zelenú transformáciu by mali podporovať reformy a investície do zelených technológií a kapacít vrátane biodiverzity, energetickej efektívnosti, obnovy budov a obehového hospodárstva a zároveň by mala prispievať k plneniu cieľov Únie v oblasti klímy, podporovať udržateľný rast, vytvárať pracovné miesta a zachovávať energetickú bezpečnosť.

So zreteľom na Európsku zelenú dohodu ako európsku stratégiu udržateľného rastu a význam boja proti zmene klímy v súlade so záväzkami Únie vykonávať Parížsku dohodu a plniť ciele udržateľného rozvoja OSN by opatrenia podporované z mechanizmu a zahrnuté do plánov obnovy a odolnosti jednotlivých členských štátov mali prispievať k zelenej transformácii vrátane biodiverzity alebo k riešeniu výziev, ktoré z nich vyplývajú a mali by na základe metodiky sledovania klímy stanovenej v prílohe k tomuto nariadeniu predstavovať sumu, ktorá sa rovná najmenej 37 % celkových pridelených prostriedkov plánu obnovy a odolnosti. Po dohode dotknutého členského štátu s Komisiou by malo byť možné zvýšiť koeficienty na podporu cieľov v oblasti klímy v prípade jednotlivých investícií na 40 % alebo 100 %, ako je vysvetlené v pláne obnovy a odolnosti, s cieľom zohľadniť

sprievodné reformné opatrenia, ktoré vierohodne zvyšujú ich vplyv na ciele v oblasti klímy. Mechanizmus by mal podporovať činnosti, ktoré sú v plnej miere v súlade s klimatickými a environmentálnymi normami a prioritami Únie a zásadou *výrazne nenarušiť*¹⁷.

Kríza spôsobená ochorením covid-19 zasiahla obzvlášť ženy, keďže dominujú v zdravotníckych a opatrovateľských pozíciách. V oblasti starostlivosti sú preto nevyhnutné investície do stabilnej infraštruktúry na: 1. zabezpečenie rodovej rovnosti a posilnenie ekonomického postavenia žien, 2. budovanie odolných spoločností, 3. boj proti neistým podmienkam v odvetviach s dominanciou žien, 4. podporu tvorby pracovných miest a 5. predchádzanie chudobe a sociálnemu vylúčeniu.

Nenávratná finančná podpora¹⁸ v rámci mechanizmu by mala mať formu príspevku Únie *sui generis*, ktorý sa určí na základe maximálneho finančného príspevku vypočítaného pre každý členský štát a s prihliadnutím na odhadované celkové náklady na plán obnovy a odolnosti, pričom by sa mal vyplatiť na základe dosiahnutých výsledkov meraných podľa *míľnikov a cieľov*¹⁹ plánov obnovy a odolnosti.

Finančné prostriedky by sa mali sprístupniť do 31. decembra 2023. Na uvedený účel by malo byť možné do 31. decembra 2022 právne zaviazat' 70 % sumy, ktorá je k dispozícii na nenávratnú finančnú podporu, a 30 % od 1. januára 2023 do 31. decembra 2023. Na žiadosť členského štátu, ktorá sa má predložiť spolu s plánom obnovy a odolnosti, sa do 31. decembra 2021 môže vyplatiť suma do výšky 13 % finančného príspevku a tam, kde je to použiteľné, do 13 % úveru dotknutého členského štátu vo forme predbežného financovania, a to,

¹⁷ *Výrazne nenarušiť* znamená nepodporovať alebo nevykonávať hospodárske činnosti, ktoré výrazne poškodzujú akékoľvek environmentálne ciele.

¹⁸ 70 % maximálneho finančného príspevku, ktorý je pre členské štáty v rámci mechanizmu k dispozícii ako nenávratná finančná podpora, by sa malo vypočítat' na základe počtu obyvateľov, prevrátenej hodnoty HDP na obyvateľa a relatívnej miery nezamestnanosti každého členského štátu a 30 % tohto príspevku by sa malo vypočítat' na základe počtu obyvateľov, prevrátenej hodnoty HDP na obyvateľa a v rovnakom pomere zmeny reálneho HDP v roku 2020 a súhrnnej zmeny reálneho HDP v období rokov 2020 – 2021 na základe prognóz Komisie z jesene 2020 pre údaje, ktoré nie sú dostupné v čase výpočtu a ktoré sa majú aktualizovať do 30. júna 2022.

¹⁹ *Míľniky a ciele* sú miery pokroku pri vykonávaní reformy alebo implementácii investície, pričom míľniky predstavujú kvalitatívne výsledky a ciele kvantitatívne výsledky.

v maximálnej možnej miere, do dvoch mesiacov od prijatia právnych záväzkov Komisiou.

Vykonávanie mechanizmu by malo prebiehať v súlade so zásadou správneho finančného riadenia vrátane účinnej prevencie a stíhania podvodov vrátane daňových podvodov, daňových únikov, korupcie a konfliktov záujmov. Komisia by mala do 31. júla 2022 predložiť Európskemu parlamentu a Rade správu o preskúmaní vykonávania mechanizmu. Na uvedený účel by Komisia mala zohľadniť spoločné ukazovatele a hodnotiacu tabuľku obnovy a odolnosti uvedenú v tomto nariadení, ako aj iné dostupné relevantné informácie.

Na základe riadne odôvodnenej žiadosti dotknutého členského štátu a za podmienky uzavretia dohody o úvere s Komisiou by mala byť dostupná podpora vo forme úveru. Žiadosť o úverovú podporu by mala byť odôvodnená vyššími finančnými potrebami spojenými s dodatočnými reformami a investíciami zahrnutými do plánu obnovy a odolnosti, ktoré sú relevantné najmä pre zelenú a digitálnu transformáciu, a vyššími nákladmi plánu obnovy a odolnosti, než je maximálny finančný príspevok pridelený formou nenávratného príspevku. S cieľom zabezpečiť prednostné poskytnutie zdrojov by mali členské štáty žiadať o úverovú podporu do 31. augusta 2023. Maximálny objem úveru pre každý členský štát by nemal presiahnuť 6,8 % jeho hrubého národného dôchodku (HND) na základe údajov z Eurostatu z mája 2020. Úvery na podporu realizácie národných plánov obnovy a odolnosti by sa mali poskytnúť do 31. decembra 2023 a mali by mať splatnosť, v ktorej sa zohľadní dlhodobejšia povaha týchto výdavkov.

Úverová podpora na plán obnovy a odolnosti dotknutého členského štátu nesmie byť vyššia ako rozdiel medzi celkovými nákladmi na plán obnovy a odolnosti (prípadne v prepracovanom znení). Úver sa vypláca v čiastkových platbách podmienených plnením míľnikov a cieľov.

V záujme účinného monitorovania realizácie by mali členské štáty v kontexte európskeho semestra dvakrát za rok podávať správy o pokroku dosiahnutom pri plnení plánu obnovy a odolnosti.

Znázornenie pokroku v realizácii plánov obnovy a odolnosti členských štátov v každom zo šiestich pilierov a pokroku dosiahnutého pri realizácii plánov obnovy a odolnosti vo vzťahu k spoločným

ukazovateľom mechanizmu má zachytávať hodnotiacu tabuľka, ktorá by mala byť zavedená do decembra 2021 a Komisia by ju mala dva-krát za rok aktualizovať²⁰.

Komisia by mala predkladať Európskemu parlamentu a Rade výročnú správu o vykonávaní mechanizmu.

Nariadenie tiež špecifikuje prípady, kedy komisia môže Rade predložiť návrh na pozastavenie všetkých záväzkov alebo platieb alebo ich časti, pričom preskúmanie uplatňovania príslušného článku uskutoční Komisia do 31. decembra 2024.

Next Generation EU spolu s viacročným finančným rámcom (VFR) 2021 – 2027 (tab. 2.5) reprezentujú najväčší stimulačný balík v histórii EÚ. Nové mechanizmy flexibility zaručia schopnosť VFR adekvátne reagovať tak na dnešnú realitu, ako aj na nepredvídané okolnosti zajtrajšej neistoty. Podľa dohody v poslednej etape prijímania budúceho dlhodobého rozpočtu EÚ dňa 17. decembra 2020 pôjde viac ako 50 % z tejto sumy na podporu modernizácie, ktorá sa bude týkať výskumu a inovácií (prostredníctvom programu Horizont Európa); spravodlivej klimatickej a digitálnej transformácie (prostredníctvom Fondu na spravodlivú transformáciu a programu Digitálna Európa); a pripravenosti, obnovy a odolnosti (prostredníctvom Mechanizmu na podporu obnovy a odolnosti, programu rescEU a nového zdravotníckeho programu EU4Health).

Tabuľka 2.5

Celkové pridelené rozpočtové prostriedky viacročného finančného rámca na roky 2021 – 2027

	VFR	Next Generation EU
Jednotný trh, inovácie a digitálna ekonomika	132,8 mld. eur	10,6 mld. eur
Súdržnosť, odolnosť a hodnoty	377,8 mld. eur	721,9 mld. eur
Prírodné zdroje a životné prostredie	356,4 mld. eur	17,5 mld. eur
Migrácia a riadenie hraníc	22,7 mld. eur	-
Bezpečnosť a obrana	13,2 mld. eur	-
Susedstvo a svet	98,4 mld. eur	-
Európska verejná správa	73,1 mld. eur	-
SPOLU	1 074,3 mld. eur	750 mld. eur

Prameň: EC (2020a).

²⁰ Hodnotiacu tabuľku sa sprístupní verejnosti na webovom sídle alebo na internetovom portáli.

Medzi ďalšie podporované oblasti patria *modernizácia tradičných politík* (ako politika súdržnosti a spoločná poľnohospodárska politika) s cieľom maximalizovať ich prínos pre priority Únie; *boj proti zmene klímy* s doposiaľ najväčšou alokáciou rozpočtových prostriedkov EÚ vo výške 30 %; a *biodiverzita a rodová rovnosť*.

Zdrojom príjmov rozpočtu EÚ zostávajú naďalej clá, príspevky členských štátov na základe dane z pridanej hodnoty a príspevky na základe hrubého národného dôchodku. Ďalším zdrojom má byť novozavedený vnútroštátny príspevok založený na nerecyklovanom odpade z plastových obalov. Komisia predloží návrhy týkajúce sa vytvorenia nových zdrojov príjmov súvisiacich s mechanizmom kompenzácie uhlíka na hraniciach, digitálnou daňou a systémom EÚ na obchodovanie s emisiami v termíne do júna 2021 a následne do júna 2024 by k novým zdrojom príjmov mala patriť aj daň z finančných transakcií, finančný príspevok súvisiaci s podnikovým sektorom a nový spoločný základ dane z príjmov právnických osôb.

* * *

Zohľadňovanie faktorov ESG pri investičnom rozhodovaní nie je nové, v posledných rokoch sa však stále výraznejšie presadzuje. Globálne výzvy ako klimatická zmena a ekonomická inklúzia obrátili pozornosť investorov na význam dlhodobých priorít a nefinančných správ. K rozšíreniu konceptu ESG prispela OSN a jej princípy zodpovedného investovania spolu s ďalšími inštitúciami, ale tiež tri krízy za posledných 12 rokov. Svetová pandémia zvýšila povedomie o vzájomnej prepojenosti a upozornila na rýchlosť, akou môžu vonkajšie šoky ovplyvniť ekonomiku s následkami aj na jej transparentnosti a dôvere. Investične vysoko náročný „zelený“ prechod na udržateľnú spoločnosť dnes už nie je možnosťou, ale nevyhnutnosťou a stane sa najväčšou sociálnou otázkou budúceho desaťročia.

Prepuknutie pandémie covidu-19 je príkladom interakcie medzi environmentálnymi a sociálnymi faktormi – na environmentálnej strane sa zdôrazňovala dôležitosť vplyvu straty biodiverzity na pôvod a rozšírenie nových chorôb so zdravotnými a sociálnymi dôsledkami, pričom viaceré štúdie uvádzali pokles emisií CO₂ počas

epidemiologických obmedzení najmä v súvislosti so zníženým využívaním dopravy. Zo sociálneho hľadiska ekonomické následky rozsiahlych obmedzení proti šíreniu nákazy viedli k nárastu nezamestnanosti a zníženiu príjmov, medzi krajinami sa zvýraznili rozdiely v ekonomickom rozvoji, kultúrnych vzorcoch i odlišných spoločných hodnotách, začali rezonovať otázky budúcnosti demokracie a ľudských práv a slobôd. Zdravotná a ekonomická kríza vyvolaná koronavírusom sa tak stala zároveň príležitosťou na preskúmanie a hlbšie pochopenie rozsahu, rýchlosti a formy interakcie klimatických a sociálnych rizík a jej vplyvu na inštitúcie.

3. ENVIRONMENTÁLNE VÝCHODISKÁ KONJUNKTÚRY

Ekologické problémy a hrozby, ktorým čelí súčasná globálna civilizácia, sú vo verejnej a predovšetkým odbornej diskusii prítomné už niekoľko desaťročí, pričom v krajinách tzv. západného sveta sú ekologické problémy, predovšetkým prebiehajúca klimatická zmena, súčasťou každodennej politickej agendy. Zároveň sa ekologické témy stali nástrojom politického boja a dochádza aj k zneužívaniu ekologických hrozieb v mocenskom súperení, a to aj na medzinárodnej úrovni. Tento vývoj okrem iných efektov prináša aj efekt ekologickej a zároveň antiekologickej extremizácie. Na jednej strane pozorovať čoraz väčšiu frustráciu časti obyvateľstva z neefektívnej environmentálnej politiky, kde deklarované ciele nie sú dosahované a prehľbovanie ekologických problémov v podstate pokračuje. Na druhej strane prevažne pravicovo orientované politické sily ekologickú politiku čoraz viac odmietajú ako takú, označujú ju za ľavicovú liberálnu agendu, a preto nezlučiteľnú s pravicovou hodnotovou orientáciou. Napriek tomu, že riešenie závažných ekologických problémov súčasnosti je v záujme každého obyvateľa planéty nezávisle od politickej orientácie, politicko-mocenský boj polarizuje spoločnosť aj v ekologických postojoch, čím zásadne prispieva k zhoršovaniu vyhliadok reálneho riešenia týchto naliehavých a životne dôležitých problémov.

Pandémia ochorenia covid-19 v rokoch 2020 – 2021 priniesla príklad zásahu vyššej moci vis maior do spôsobu fungovania súčasnej civilizácie, ako rýchlo a zásadne dokáže vyššia moc zmeniť život prakticky celej globálnej spoločnosti. Výrazné obmedzenie ekonomických aktivít sa prejavilo v zlepšení stavu vôd a ovzdušia vo viacerých častiach sveta. V Európe hlásili zlepšenia stavy vody Benátky a niektoré prístavy v Taliansku. V Anglicku sa zlepšená kvalita vzduchu v rušných oblastiach prejavila napríklad polovičným poklesom ošetrovaných astmatických záchvatov (Guardian, 2020). Po postupnom zrušení protipandemických opatrení obmedzujúcich pohyb sa prirodzene predchádzajúca miera znečisťovania rýchlo vrátila.

Existenčné ekologické problémy súčasnosti sú považované spolu s potenciálnou hrozbou jadrovej vojny medzi veľmocami za najväčšiu hrozbu pre život na planéte. Z globálneho pohľadu je najväčšou výzvou antropogénna klimatická zmena, ktorá mení prírodné podmienky po celej planéte. Meniace sa prírodné podmienky znamenajú zmenu v dostupnosti životných zdrojov pre celú faunu a flóru. Väčšia nedostupnosť zdrojov znamená tlak na početnosť a pestrosť živočíšnych druhov a tlak na zvýšenú migráciu za zdrojmi. Zvýšená migrácia vytvára podmienky na vznik nových konfliktov.

Aktivity človeka majú široké spektrum ekologických dôsledkov. Rozsah niektorých regionálnych ekologických problémov nabral také rozmery, že ich už možno považovať za globálne. Masívne odlesňovanie v niektorých častiach sveta okrem deštrukcie prirodzeného habitatu zvierat a rastlín prináša zvýšené riziko nových chorôb a pandémieí, pretože divoké a exotické zvieratá sa presúvajú do blízkosti ľudských sídiel (Afelt, 2018). Veľké suchá v strategicky dôležitých pestovateľských oblastiach, ako sú napríklad západné a juhozápadné oblasti USA či južné oblasti Ruska (obe krajiny patria medzi najväčších exportérov pšenice na svete), ohrozujú medzinárodný obchod so základnými potravinárskymi komoditami a pre krajiny ako napríklad Egypt a mnohé ďalšie, ktoré sú existenčne závislé od dovozu potravín, predstavujú tieto suchá bezpečnostnú hrozbu. Juhozápadnú oblasť USA v súčasnosti ohrozuje tzv. megasucho, ktoré sa odhaduje ako najhoršie za štyristo rokov (Kaufman, 2021).

Súčasná globálna civilizácia emisiami zo svojej činnosti znečisťuje vodu, vzduch, pôdu, chemikáliami kontaminuje život do takej miery, že nielen prudko ubúda hmyzu, ktorý stojí na začiatku suchozemského potravinového reťazca (početnosť 40 % druhov hmyzu klesá, 30 % druhov hmyzu je ohrozených, globálne medziročne klesá početnosť hmyzu o 2,5 %; Carrington, 2019), a vytvára prostredie, v ktorom živé bytosti trpia množstvom závažných ochorení, ale dokonca likviduje svoju reprodukčnú schopnosť. V posledných dekádach poklesla mužská plodnosť a kvalita mužských spermií a štúdie naznačujú, že príčiny sú v znečistení pracovného a životného prostredia (Pizzol a kol., 2021).

Pred konštatovaním základných faktov o vývoji a stave životného prostredia na planéte je potrebné uviesť niekoľko príkladov nelogických a protichodných javov v kontexte environmentálnej deštrukcie. Podľa správy o potravinovom odpade *Programu pre životné prostredie OSN* v roku 2019 skončilo ako odpad približne 931 mil. ton potravín (61 % domácnosti, 26 % stravovacie zariadenia, 13 % maloobchod), čo predstavuje približne 17 % celkovej svetovej ročnej produkcie potravín. Globálny priemer je až 74 kg potravinového odpadu na hlavu ročne (UNEP, 2021). Podľa odhadov, ktoré zahŕňajú aj nepozbieranú úrodu a odpad, ktorý vzniká v spracovateľskom a výrobnom procese, sú celkové straty potravinovej produkcie na úrovni 30 – 50 % (Institution of Mechanical Engineers, 2013). Pre úplnosť treba dodať, že vo svete v roku 2019 trpelo hladom a podvýživou takmer 690 miliónov ľudí, čo predstavuje 8,9 % svetovej populácie. To bolo oproti roku 2014 o 60 miliónov ľudí viac (UN, 2020). Objem zbytočne premrhaných zdrojov, zbytočne použitej poľnohospodárskej chémie na produkciu potravín, ktoré skončia v odpade, je ohromný. V období 2010 – 2016 predstavoval potravinový odpad až 8 – 10 % emisií skleníkových plynov (Mbow a kol., 2019). Súvisiacim faktom je, že prevažná väčšina už zmiznutých tropických pralesov (zmizlo už viac ako 50 % tropického lesa) bola vyklčovaná pre účely poľnohospodárskej produkcie. V období rokov 2000 až 2010 približne 40 % z vyklčovaného tropického pralesa zmizlo pre účely chovu dobytka, pestovania sóje a palmového oleja (FAO, UNEP, 2020). Staršia štúdia Svetovej banky (Margulis, 2004) skúmajúca odlesňovanie brazílskej Amazónie odhadla, že v období rokov 1970 až 1995 až 91 % vyklčovanej plochy bolo využívaných na účely živočíšnej výroby. S týmto faktom súvisí aj zmena v charaktere spotreby, resp. v kultúre stravovania vo svete, keď v období rokov 1961 až 2009 vzrástla globálna spotreba mäsa z 23 kg na 42 kg per capita ročne (European Environment Agency, 2014).

Obdobne sa javí i odevný priemysel. Výrobcovia vo vzájomnej súťaži produkujú objemy, z ktorých sa časť nestihne pred príchodom ďalšej módnjej sezóny predať, a preto skončí ako odpad na skládkach a v spaľovniach. Spotrebná kultúra módnych trendov spôsobuje, že úplne funkčné odevy z dôvodu, že vyšli z módy, zákazníci vyhodí (Guardian, 2017). Celkovo takmer 20 % odpadovej vody a takmer

10 % emisií skleníkových plynov vyprodukuje odevný priemysel (UNECE, 2018). Významná časť tejto ekologickej škody teda vznikla úplne zbytočne. Nehovoriac o ďalších škodách zo znečistenia, ktoré vznikajú pri pestovaní bavlny a ďalších surovín, pri výrobe a likvidácii. Popritom idú chronicky známe problémy s právami a podmienkami pracovníkov v tomto odvetví.

V oboch prípadoch, v potravinárskom i odevnom priemysle, sa stretávame s protichodnými javmi – na jednej strane stojí podniková efektivita dosahovania zisku, kde trhové prostredie doslova vyžaduje od firiem nadvýrobu, a na druhej strane stoja ekologické škody obrovského rozsahu, z ktorých časť je vďaka nadprodukcii úplne zbytočná. Spotrebitelia sú marketingovými metódami manipulovaní ku konzumnému správaniu, a tým sa vytvára kultúra materialistického iracionálneho a deštruktívneho prístupu k životu. Takýchto príkladov nepochybne existuje viac aj v odvetviach ako kozmetický či farmaceutický priemysel a v ďalších.

Žijeme v ére globálneho kapitalizmu, čiže globálnych nadnárodných korporácií, ktoré vyrábajú a predávajú po celom svete, kde suroviny a tovary putujú tisícky a tisícky kilometrov. Súčasná globálna spoločnosť je spoločnosťou globálnej výroby a globálnej spotreby, pričom aj kultúra samotnej spotreby, čiže to, čo spotrebujeme, je globálna. Pri pohľade na ekologické problémy v rôznych regiónoch sveta je preto neraz zrejmá ich spojitosť aj so slovenskou ekonomikou, resp. slovenskou spoločnosťou.

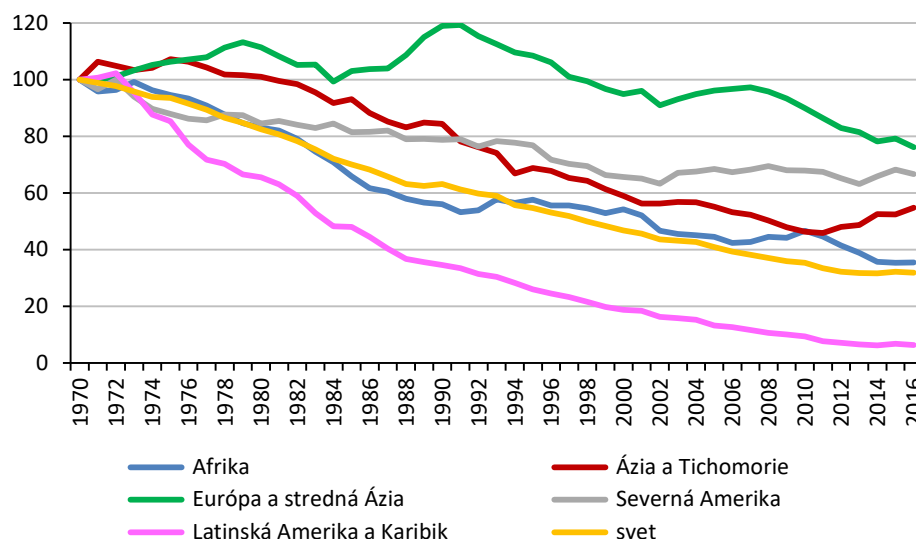
3.1. Antropocén a ekocída

Vplyv činnosti človeka na planétu dosiahol také rozmery, že skupina expertov navrhla na medzinárodnom geologickom kongrese v Kapskom meste v roku 2016 vyhlásenie novej geologickej epochy antropocénu, ktorá by mala vystriedať epochu holocénu. Za začiatok novej epochy je navrhovaný rok 1950, kedy sa po planéte rozšírili rádioaktívne elementy z testov jadrových výbuchov. Ako ďalšie signály novej epochy boli navrhnuté znečistenie planéty plastmi, sadze z elektrární či betón.

Moderná éra je charakteristická bezprecedentnou materiálnou prosperitou určitej časti globálnej spoločnosti. Jedným z mnohých sprievodných javov tejto prosperity je tzv. šieste masové vymieranie živočíšnych druhov, ktoré prebieha práve vďaka globálnej hospodárskej aktivite človeka. Je potrebné dodať, že biológovia predchádzajúce piate masové vymieranie druhov datujú na obdobie pre 65 miliónmi rokov, kedy kvôli zásahu Zeme asteroidom vyhynuli dinosaury.

Graf 3.1

Vývoj biodiverzity v hlavných svetových regiónoch v období 1970 až 2016

Prameň: Ourworldindata.org (2021a).

Index živej planéty (*Living planet index* – *LPI*) je nástroj merania stavu biologickej diverzity sveta založený na meraní početnosti populácie stavovcov zo suchozemských, sladkovodných a morských biotopov. Dramatický pokles stavu populácie divožijúcich živočíchov na planéte za posledných päť desaťročí je spôsobovaný predovšetkým premenou pôvodných prírodných prostredí na poľnohospodárske aktivity. Graf 3.1 ilustruje vývoj početnosti sledovaných živočíšnych druhov v hlavných regiónoch sveta od roku 1970 do roku 2016. V prípade regiónov Európy a Strednej Ázie a čiastočne aj Ázie a Tichomoria vidíme, že početnosť sledovaných druhov dokonca rástla

(niekoľko rokov dokonca aj Latinská Amerika a Karibik). Ostatné regióny sveta zaznamenávajú kontinuálny pokles početnosti sledovaných živočíšnych druhov, pričom jednoznačne najviac postihnutým regiónom je Latinská Amerika a Karibik, kde už niekoľko desaťročí prebieha masívne odlesňovanie. Latinská Amerika a Karibik stratili v období 1970 – 2016 viac ako 93 % početnosti sledovaných druhov (tab. 3.1), nasledované Afrikou (–64,53 %) a východnou Áziou a Tichomorím (–45,24 %). Najviac populácie sledovaných druhov ubudlo v takpovediac „výrobných regiónoch sveta“, a najmenší úbytok zaznamenali „spotrebné regióny“ Severnej Ameriky (–33,29 %) a Európy (–23,87 %). Svetový priemer úbytku početnosti sledovaných druhov v roku 2016 oproti roku 1970 bol hrozivých –68,14 %.

T a b u ľ k a 3.1

Index živej planéty – úbytok biodiverzity vo svetových regiónoch v období 1970 až 2016

Región	1970	2016	Zmena (pp)
Afrika	100 %	35,47 %	–64,53
Ázia a Tichomoríe	100 %	54,76 %	–45,24
Európa a Stredná Ázia	100 %	76,13 %	–23,87
Latinská Amerika a Karibik	100 %	6,33 %	–93,67
Severná Amerika	100 %	66,71 %	–33,29
Svet	100 %	31,86 %	–68,14

Prameň: Ourworldindata.org (2021a).

Podľa LPI (WWF, 2021) stoja za úbytkom živej prírody na planéte priame faktory ako rast ľudskej populácie, drancovanie zdrojov, klimatická zmena, invázne druhy, strata a degradácia prirodzeného prírodného prostredia. Za nepriame poháňače sú považované spotreba, demografické zmeny, komerčné inštitúcie, verejná správa, ekonomika a technológie. Tlak na prírodu vyvoláva rybárstvo, poľnohospodárstvo, výroba energie, ťažobný priemysel, výstavba infraštruktúry, lesníctvo, turistický ruch.

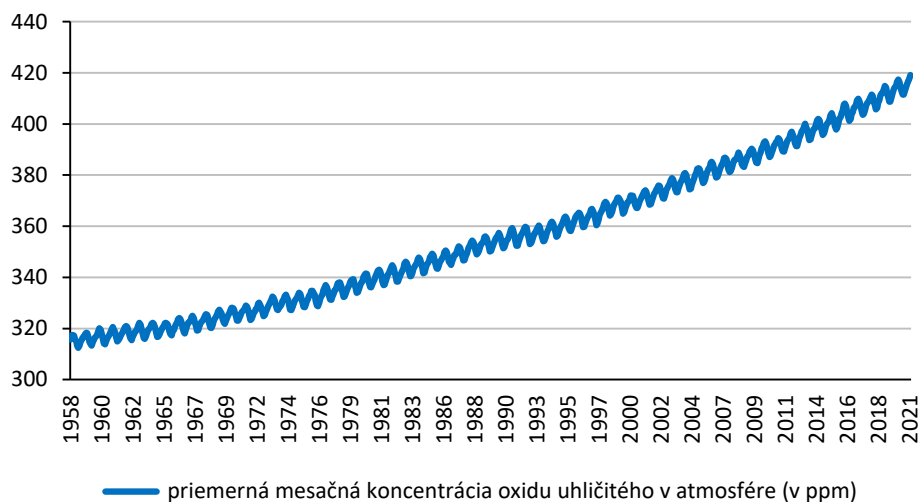
Zabezpečovanie ľudstva potravinami zmenilo aj štruktúru biomasu na planéte. Zo všetkých suchozemských cicavcov predstavujú v súčasnosti 36 % ľudia, 60 % chovný dobytok, 4 % sú divoké zvieratá. Vtáctvo sveta tvoria zo 70 % kurence a iná hydina a len 30 % sú

divožijúce vtáky. Celkovo od vzostupu ľudskej civilizácie zmizlo zo sveta 83 % divožijúcich cicavcov, 80 % morských cicavcov, 50 % rastlín, 15 % rýb (Bar-On – Phillips – Milo, 2018). Pre tento masový úbytok biomasy živých tvorov sa ustálil termín ekocída.

Z dôvodu protipandemických opatrení vo svete klesli ročné emisie CO₂ z energií v roku 2020 o 5,8 %²¹, čo je najvyšší medziročný pokles v histórii, ktorý bol takmer päťkrát väčší ako pokles v roku 2009 v čase finančnej krízy. Predpoklad na rok 2021 je, že emisie CO₂ stúpnu na druhú najvyššiu medziročnú mieru od začiatku meraní (o 4,8 %) hneď po náraste v roku 2010 po finančnej kríze. Tento predpoklad vychádza z ohlásených masívnych stimulov do utlmených ekonomík v mnohých štátoch sveta (IEA, 2021). Aj pokles emisií CO₂ v roku 2020 o takmer 2 Gt (celkový objem 31,5 Gt) sa premietol do zvýšenia koncentrácií CO₂ v atmosfére (graf 3.2) – v máji 2021 boli namerané na úrovni 419,13 ppm (417,31 ppm v máji 2020).

G r a f 3.2

Vývoj priemerných mesačných koncentrácií CO₂ v atmosfére v období rokov 1958 a 2021 (v ppm)

Prameň: NASA (2021a).

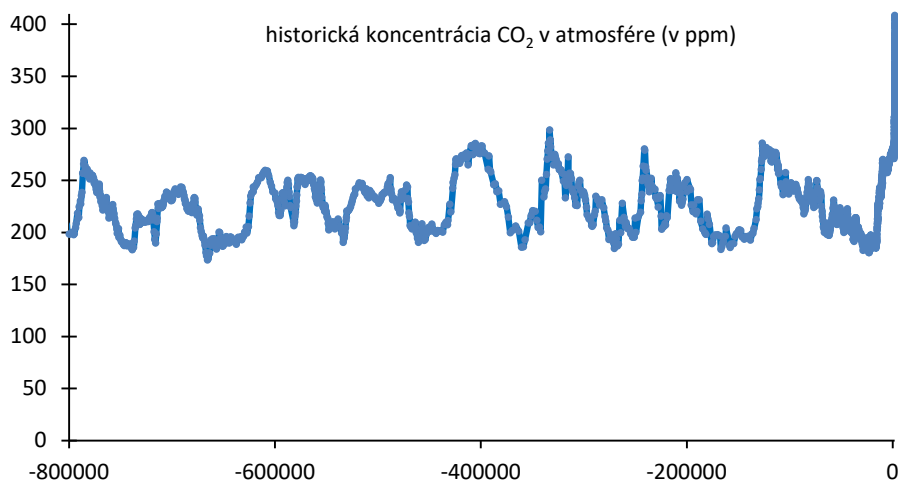
²¹ Odhady uskutočnené na konci roka 2020 predpokladali medziročný pokles až o 7 %.

Od roku 1850 ľudská činnosť zvýšila koncentrácie CO₂ v atmosfére o 48 % oproti obdobiu pred začiatkom industriálnej éry. Toto je viac ako prirodzený nárast počas obdobia 20 000 rokov od posledného maxima doby ľadovej – z 185 ppm na 280 ppm (koncentrácia CO₂ 280 ppm je považovaná za koncentráciu pred industriálnou érou).

Pre pochopenie výnimočnosti a zároveň závažnosti stavu súčasnej koncentrácie CO₂ v atmosfére je potrebné vnímať ho v kontexte geologického času. Nepriame merania koncentrácií CO₂ v atmosfére sa uskutočňujú analýzou ľadovcových vrtov a pohľad do minulosti troch ľadových dôb (graf 3.3) cca 800-tisíc rokov ilustruje, že súčasný expresný nárast v priebehu niekoľkých desaťročí je výnimočný jav, následky ktorého v súčasnosti nedokážeme dostatočne pochopiť.

G r a f 3.3

Vývoj historických koncentrácií CO₂ v atmosfére v období 803719 p. n. l. do roku 2018 (v ppm)

Prameň: NASA (2021b).

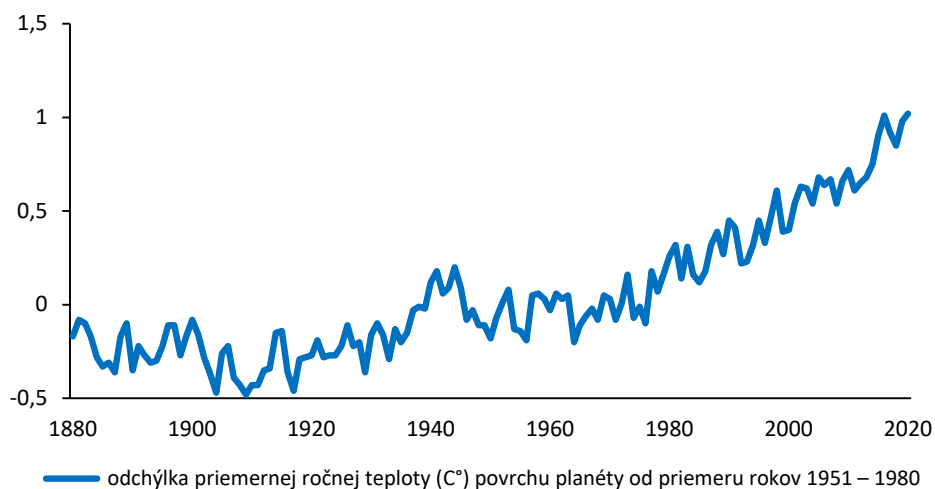
Hľadanie obdobia s podobnou výškou koncentrácií CO₂ v období histórie Zeme nás privádza do obdobia tzv. klimatického optima geologickej epochy pliocén pred 4,1 až 4,5 miliónmi rokov, kedy koncentrácie CO₂ boli blízko pod alebo nad hodnotou 400 ppm. V tom čase boli hladiny morí vyššie o približne 23,5 metrov ako v súčasnosti (Dumitru – Austermann – Polyak, 2019), priemerná teplota bola

približne o 4 °C vyššia ako v čase pred industriálnou érou (Fedorov a kol., 2013), a štúdie naznačujú, že v oblastiach súčasnej arktickej tundry boli rozsiahle lesy. Aké rozsiahle a aké rýchle budú zmeny na planéte v dôsledku zvyšujúcej sa koncentrácie CO₂ v atmosfére a čo to bude znamenať pre život ľudského druhu a pre život ako taký na planéte, je v princípe nepredstaviteľné.

Vývoj globálnej priemernej teploty Zeme (graf 3.4) ukazuje, že trend je stále stúpajúci, keď devätnásť najteplejších rokov bolo nameraných po roku 2000 (rekordný bol aj rok 1998) s tým, že rok 2020 a rok 2016 boli najteplejšie v histórii. Vlny horúčav každoročne stoja životy tisícok ľudí po celom svete.

G r a f 3.4

Vývoj priemernej ročnej teploty povrchu Zeme (pevninový a oceánsky) ako odchýlky od priemeru teplôt rokov 1951 – 1980 za obdobie spoľahlivých meraní 1880 až 2020 (v °C)

Prameň: NASA (2021c).

V Parížskej dohode sa signatárske štáty zaviazali udržať nárast globálnej priemernej teploty hlboko pod 2 °C oproti obdobiu pred industriálnou érou, pričom sa vlády majú usilovať udržať zvýšenie globálnej priemernej teploty o 1,5 °C. Rok 2016 ako najteplejší rok dosiahol bol teplejší už o 1,2 °C, a roky 2015 a 2017 boli teplejšie o 1,1 °C (WMO, 2019).

Vedeckým úzusom sa za obdobie pred industriálnou érou považuje priemer teplôt za obdobie 1850 – 1900 (moderné záznamy o teplotách sa datujú od roku 1850). Samotná Parížska dohoda a ani mnohé základné dokumenty Klimatického panelu presne nedefinujú, aké presne sú to hodnoty predindustriálnej éry, obmedzujú sa na slovné spojenie *pred industriálnou érou*. Označovanie obdobia od roku 1850 za začiatok industriálnej éry však nie je úplne samozrejmé, keďže priemyselné aktivity a spaľovanie fosílnych palív začali už pred rokom 1850. Z týchto a ďalších dôvodov bolo navrhnuté aj iné základné porovnávacie obdobie, a to obdobie rokov 1720 až 1800. Toto obdobie bolo pravdepodobne o 0,55 – 0,80 °C chladnejšie ako obdobie 1986 – 2005, pričom rok 2015 bolo pravdepodobne prvý rok, ktorý bol teplejší o 1 °C (Hawkins a kol., 2017).

Je zrejmé, že jednoznačné zvolenie základného porovnávacieho obdobia v oficiálnych a záväzných dohodách by neposkytovalo dostatočný politicky využiteľný manévrovací priestor, a preto je možné, že sa v budúcnosti objavia pokusy o zmenu v súčasnosti zaužívaného základného obdobia 1850 – 1900. Z určitého pohľadu je posunutie základného porovnávacieho obdobia napríklad na roky 1720 – 1800 možné považovať za správny krok.

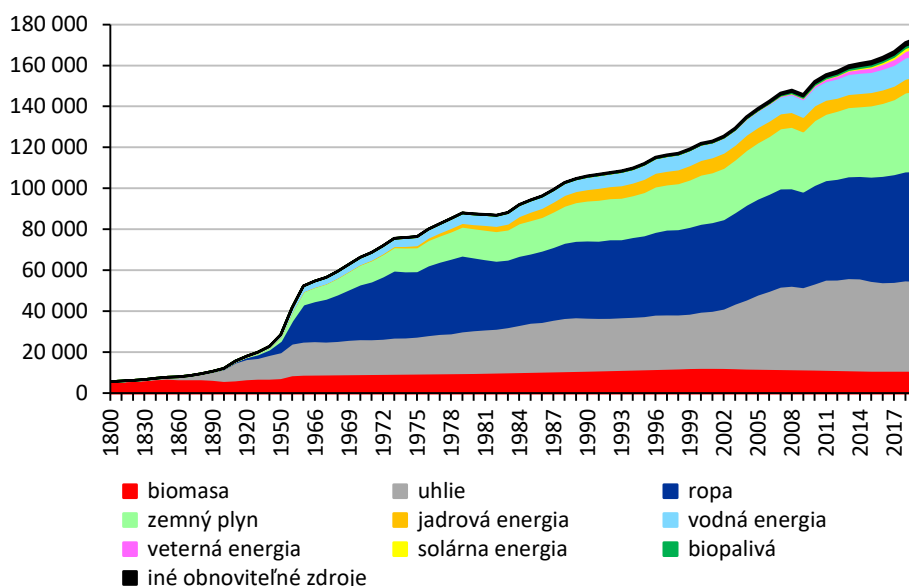
Priamym logickým prejavom rastúcej teploty povrchu planéty je pokles zrážok, sucho a požiare – javy, ktoré sú na vzostupe v mnohých regiónoch sveta. Štúdia letokruhov 126 reliktných dubov v strednej Európe odhalila, že séria suchých rokov v Európe od roku 2015 bola za posledných 2 110 rokov bezprecedentná (Büntgen – Urban – Krusic, 2021).

Ľudská civilizácia až do industriálnej éry využívala výlučne energiu ľudských a zvieracích svalov, biomasy, energiu z vetra a vody. Čiže energiu, ktorá je prítomná na povrchu planéty v jej atmosfére. Objavením uhlia spolu s technologickými zlomami prišiel vo veľmi krátkom čase, z pohľadu ľudskej histórie, zásadný prerod v živote ľudského druhu a jeho vzťahu k planéte. Energia, ktorú človek využíva od počiatku industriálnej éry, totiž nielen v mnohých oblastiach zlepšila kvalitu života pre určitú časť globálnej spoločnosti. Jej získavanie a zároveň jej používanie je v princípe pre život na planéte deštruktívne a akousi pomyselnou korunou tejto deštrukcie je antropogénna

klimatická zmena. Graf 3.5 zobrazuje primárnu spotrebu energie podľa jej zdroja, a to od roku 1800. Z grafu je evidentné, že skutočný zlomový nárast nastúpil po druhej svetovej vojne.

G r a f 3.5

Vývoj globálnej primárnej spotreby energie podľa typu zdroja v období 1800 až 2019 (v TWh)

Prameň: Ourworldindata.org (2021b).

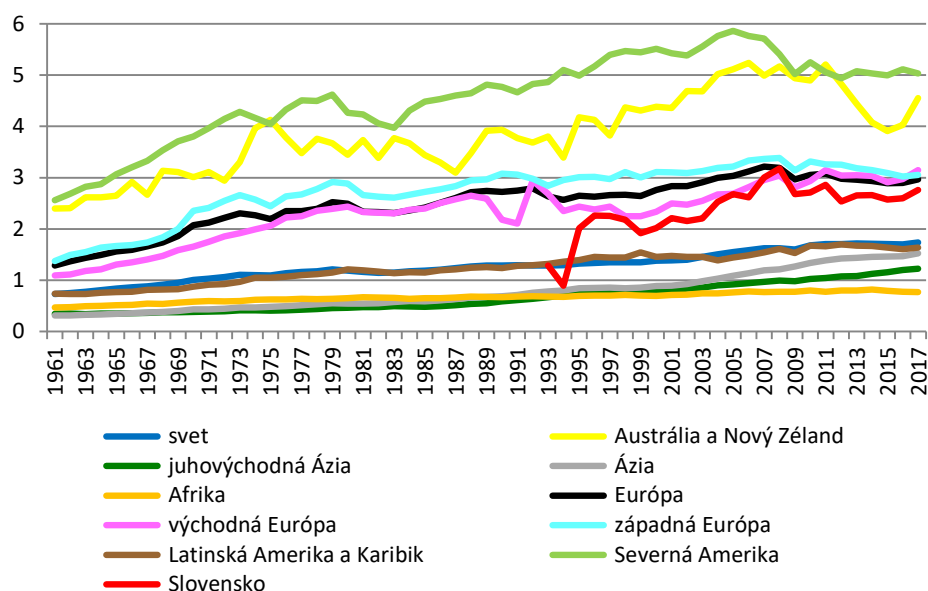
Spotreba energie z uhlia kontinuálne rastie až na niekoľko výnimiek, kedy medziročne poklesla (roky medziročného poklesu 1967, 1971, 1990 až 1992, 1997, 1998, 2009, 2014 až 2016 a 2019). Celkovo však možno konštatovať, že od začiatku osemdesiatych rokov minulého storočia sa za necelých štyridsať rokov zdvojnásobila na úroveň 43 849 TWh v roku 2019. Spotreba energie z ropy taktiež až na výnimky medziročne stúpa (medziročný pokles nastal v rokoch 1974, 1975, 1980 až 1983, 1993, 2008 a 2009) a v podstate od roku 1970 sa zdvojnásobila na 53 620 TWh v roku 2019. Spotreba plynu ako tretieho hlavného zdroja emisií CO₂ medziročne klesla len v rokoch 1997 a 2009 a zdvojnásobila sa oproti roku 1991 na úroveň 39 292 TWh v roku 2019. Okrem emisií CO₂, ktoré spotrebou uhlia, ropy a zemného plynu človek uvoľní do atmosféry, uvoľní do nej aj energiu, ktorá

bola pôvodne uložená v zemi. Táto dodatočná energia narušuje energetickú rovnováhu povrchu planéty.

Globálne síce rastie objem energie vyrobenej z jadra, vody, vetra a ďalších zdrojov, avšak existujúce technologické riešenia zatiaľ nedokážu vyrobiť požadované objemy a v potrebnej stabilite (slnko občas zájde za oblaky, vietor občas nefúka). A aj keby potrebné technológie existovali, najnovšie výskumy naznačujú, že aj spotrebovaná energia z obnoviteľných zdrojov by v obrovskom objeme mala efekt otepľovania atmosféry, keďže prakticky každá ľudmi spotrebovaná energia sa mení na odpadové teplo, ktoré sa uvoľňuje do atmosféry. V súčasnosti je zatiaľ efekt odpadového tepla podstatne nižší ako efekt koncentrácie CO₂ v atmosfére. S postupom času sa však môže situácia otočiť, emisie CO₂ môžu vďaka technológiám klesnúť takmer na nulu a otepľovanie atmosféry bude spôsobovať tzv. zelená energia efektom odpadového tepla (Ananthaswamy – Michael, 2012).

G r a f 3.6

Vývoj ekologickej stopy hlavných svetových regiónov v období 1961 až 2017 (v počte potrebných planét)

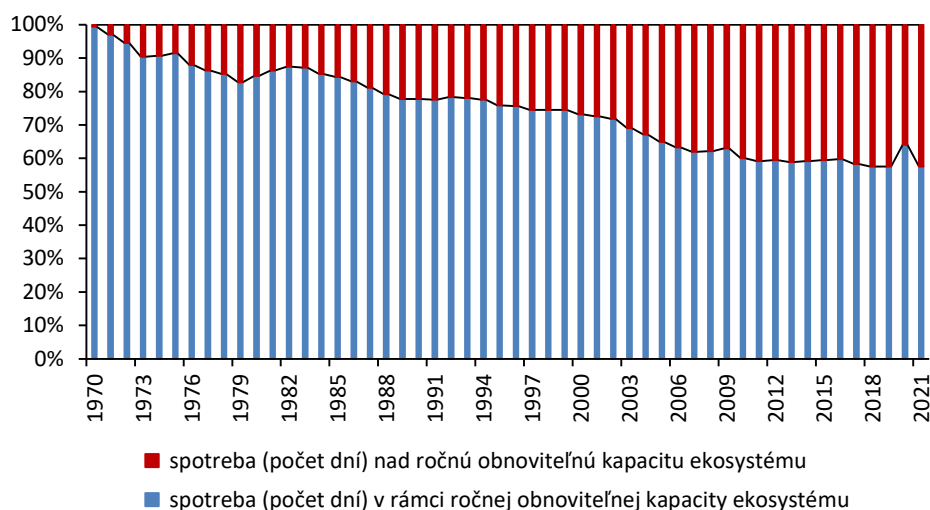
Prameň: Global Footprint Network (2020a).

Ukazovateľ ekologickej stopy [aký veľký priestor potrebuje živočíšny druh na prežitie] je obrátený ukazovateľ k ukazovateľu ekologickej únosnosti územia [akú veľkú populáciu určité územie uživí] za podmienky neprekročenia biologickej kapacity. V grafe 3.6 vidíme vývoj ekologickej stopy hlavných regiónov sveta v počte potrebných planét Zem – rekordným rokom bol rok 2005, v ktorom región Severnej Ameriky (USA a Kanada) spotreboval také množstvo prírodných zdrojov, že keby všetky krajiny sveta žili týmto spôsobom, ľudstvo by potrebovalo zdroje 5,86 planét Zem (zdroje každoročne vyprodukované ekosystémom planéty). Inými slovami, ak by celá planéta žila ako Severná Amerika, tak za rok 2005 sa spotrebovalo toľko zdrojov, ako Zem vyprodukuje za takmer šesť rokov. Ekologická stopa regiónu Severnej Ameriky je dlhodobo jednoznačne najvyššia, pričom je badateľný pokles po finančnej kríze 2008 a stabilizovala sa na úrovni piatich planét Zem. Je to mimoriadne vysoká ekologická stopa, ktorá hovorí, že tento región žije dlhodobo na ekologický dlh a na úkor zvyšných oblastí sveta. Druhým zdrojovo najnáročnejším regiónom je Austrália a Nový Zéland. Na úrovni spotreby zdrojov troch planét sa už tri dekády nachádza región západnej Európy, pričom východná Európa sa od obdobia globálnej ekonomickej krízy priblížila a v podstate vyrovnala západnej Európe. Slovensko sa v rámci krajín EÚ nachádza v dolnej polovici rebríčka, keď po ekonomickej kríze osciluje zvyčajne na úrovni 2,7 – 2,8 planét Zem ročne. Región Južnej Ameriky prekročoval ekostopu jednej planéty už od roku 1974, avšak nárast bol pozvoľný a posledné údaje ukazujú ekostopu regiónu na úrovni približne 1,7. Región Ázie začal prekračovať ekostopu jednej planéty až od roku 2004 a posledná hodnota z roku 2017 je na úrovni 1,52 planét Zem. Pod hodnotou jednej planéty Zeme sa stále udržuje Afrika, ktorá síce svoju ekostopu zvýšila, ale len z cca 0,5 na 0,8 planét Zem počas obdobia takmer šiestich dekád. Celosvetový priemer ekostopy bol v roku 2017 1,73 planéty Zem, a prvýkrát prekročil hodnotu jednej planéty v roku 1971. Z vývoja ukazovateľa ekologickej stopy vyplýva, že historicky sú za deštrukciu planéty jednoznačne zodpovedné západné štáty, ku ktorým sa pridali aj krajiny východnej Európy. Štáty týchto regiónov dlhodobo žijú na úkor zvyšného sveta a nie je preto prekvapujúce, keď rozvojové krajiny odmietajú prijať bremeno ekologickej politiky aj v prípade ochrany atmosféry Zeme.

Ekosystém planéty má určitú obmedzenú obslužnú a absorpčnú kapacitu, ktorá umožňuje ľudskej spoločnosti využívať prírodné zdroje a produkovať znečistenie bez vážnejších ekologických škôd na ekosystéme. Prekročovanie tejto obslužnej a absorpčnej biokapacity spôsobuje deštrukciu ekosystému, tzv. ekologický deficit. Ľudská spotreba prírodných zdrojov prekračuje obnoviteľnú každoročnú biokapacitu planéty od roku 1971. Deň prekročenia (tzv. overshoot day) biokapacity planéty sa dlhodobo stále viac posúva negatívnym smerom, čiže každoročne, až na výnimky, je dátum prekročenia biokapacity skôr (graf 3.7). V roku 2019 globálna civilizácia žila na ekologický dlh až 155 dní v roku. O dekádu späť v roku 2009 to bolo 135 dní v roku a v roku 1999 to bolo 93 dní v roku. Vďaka protipandemickým opatreniam sa deň prekročenia v roku 2020 vrátil o niekoľko dní – na ekologický dlh ľudstvo žilo 131 dní. Ukončenie protipandemických obmedzení ekonomiky a ohlásené investície na obnovu ekonomickej aktivity posunuli deň prekročenia v roku 2021 opäť na úroveň roku 2019.

G r a f 3.7

Vývoj ročného podielu dní globálneho ekologického dlhu v období 1970 až 2020 (v %)

Prameň: Global Footprint Network (2020b).

3.2. Politika [ne]riešenia ekologických problémov

Vážne existenčné ekologické problémy sa riešia na najvyšších fórach sveta už niekoľko desaťročí bez relevantných výsledkov. Spomalenie zhoršovania ekologických problémov v zásade nastalo iba počas globálnej ekonomickej krízy v roku 2008 a počas roku globálnej pandémie ochorenia covid-19 v roku 2020. Súčasný trendy emisií CO₂ neumožňujú dosiahnuť ciele stanovené Parížskou dohodou 2 °C, resp. 1,5 °C. Pokiaľ emisie neklesnú do roku 2040 na nulu, nebude možné dosiahnuť stanovené ciele. V pandemickom roku 2020 klesli emisie CO₂ najviac v histórii a ak by sa mal dosiahnuť cieľ maximálneho zvýšenia priemernej globálnej teploty pod 1,5 °C, museli by emisie klesať každoročne o 7 % ešte celú dekádu. EÚ, USA i Čína ohlásili ambiciózne plány na zníženie emisií.

Po nástupe nového prezidenta J. Bidena začiatkom roku 2021 ohlásila nová vláda USA návrat k záväzkom Parížskej klimatickej dohody²², od ktorej USA odstúpili počas vlády predchádzajúceho prezidenta D. Trumpa v roku 2017. Nová vláda USA zároveň ohlásila plán dosiahnuť 100 % čistú energiu a čisté nulové emisie²³ do roku 2050.

V USA sa od roku 2019 vo verejnosti a na politickej scéne diskutuje o súbore politík na boj s klimatickými zmenami a sociálnymi nerovnosťami s názvom *the Green New Deal*²⁴, tzv. Nová zelená dohoda. Tento podrobný ekologický sociálny a ekonomický program vo forme zákona bol v roku 2019 kongresom USA odmietnutý. Stretol sa so zásadným odmietnutím zo strany pravicovo a konzervatívne orientovaných politických síl. Stal sa však inšpiráciou pre podobné programy vo svete – v EÚ, vo Veľkej Británii, v Kanade, Austrálii.

²² Parížsku dohodu uzavrelo spolu 196 krajín sveta v roku 2015 po takmer 25 rokoch vyjednávania na rôznych fórach o záväzkoch znížovania emisií skleníkových plynov.

²³ Čisté nulové emisie znamenajú rovnováhu medzi človekom vyprodukovanými emisiami skleníkových plynov do atmosféry a medzi úbytkami koncentrácií stratégiou aktívneho odbúravania koncentrácií z atmosféry. Neznamenajú teda, že by ľudská aktivita úplne prestala produkovať emisie skleníkových plynov.

²⁴ Pomenovanie programu vychádza z ekonomicko-sociálneho programu *New Deal* prezidenta F. D. Roosevelta v rokoch 1933 až 1939 zameraného na boj s následkami Veľkej hospodárskej krízy.

Jednou zo šiestich priorít EÚ pre obdobie 2019 – 2024 je stratégia *Európska zelená dohoda* (European Green Deal). Podľa samotného dokumentu je Zelená dohoda „*novou stratégiou rastu, ktorej cieľom je transformovať EÚ na spravodlivú a prosperujúcu spoločnosť s moderným a konkurencieschopným hospodárstvom, ktoré efektívne využíva zdroje, kde budú do roku 2050 čisté emisie skleníkových plynov na nule, a kde hospodársky rast nezávisí od využívania zdrojov*“ (Európska komisia, 2019). EÚ má v súčasnosti približne tridsať parciálnych klimatických cieľov. Hlavný cieľ na najbližšiu dekádu do roku 2030 hovorí o znížení domácich emisií skleníkových plynov o 40 % oproti roku 1990. Okrem strategických cieľov v oblasti produkcie skleníkových plynov, EÚ v roku 2021 predstavila stratégiu *Budovanie Európy odolnej proti zmene klímy – nová stratégia EÚ pre adaptáciu na zmenu klímy*, ktorá sa zameriava predovšetkým na budovanie kapacít a infraštruktúry, ktoré pripraví členské krajiny na zmeny prírodného prostredia v dôsledku klimatickej zmeny.

Čína patrí v posledných desaťročiach k najväčším producentom skleníkových plynov. Patrí k hlavným výrobným a technologickým centráam sveta, a preto úspechy tejto krajiny v boji s klimatickou zmenou sú kľúčové pre celú planétu. Zároveň predstavuje vďaka odlišnosti svojho mocensko-politického usporiadania alternatívny model riadenia a riešenia spoločenských otázok. Predstavuje akúsi ideologickú súťaž pre západný kapitalistický blok krajín. Aj z tohto dôvodu sú úspechy a neúspechy tejto krajiny v boji s klimatickou zmenou podrobne sledované.

Cieľ Číny je dosiahnuť vrchol emisií CO₂ najneskôr v roku 2030. Z hľadiska HDP chce Čína dosiahnuť v roku 2030 60 – 65 % zníženie emisií na jednotku HDP oproti roku 2005 (China's National Focal Point for UNFCCC, 2015). Celkovo má krajina 64 cieľov v oblasti boja s klimatickou zmenou. Štrnásť päťročný plán predkladá konkrétne ekologické ciele do roku 2025 a zahrňuje aj dlhodobý plán dosiahnuť klimatickú neutralitu do roku 2060.

Nové zelené stratégie ohlásené v posledných rokoch síce môžu byť považované za kroky správnym smerom, avšak určitý skepticizmus je na mieste. V prvom rade deklarované ciele sú vo všeobecnosti

odbornými kruhmi považované za nedostatočné, resp. málo ambiciózne, aby sa vôbec podarilo naplniť stanovené ciele Parížskou dohodou. V druhom rade reálne skúsenosti posledných minimálne dvoch dekád hovoria, že politikmi ohlasované environmentálne ciele zostávajú až príliš často nenaplnené. Realita ukazuje, že environmentálna politika je až príliš často klasickým falošným politickým marketingom.

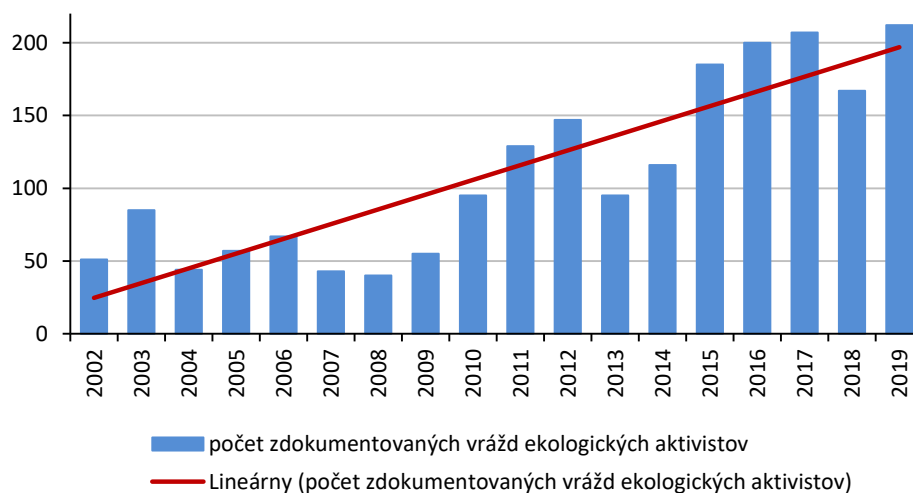
Oproti uhladenému nádej vzbudzujúcemu jazyku nových zelených stratégií stojí drsná a beznádej vzbudzujúca realita. Samotný Národný úrad pre oceán a atmosféru USA (National Oceanic and Atmospheric Administration), ktorý meria koncentrácie CO₂ v atmosfére, pri údajoch z mája 2021 uvádza: *„Áno, merania ukazujú, že napriek dekádam dohadovaní globálna spoločnosť nedokázala spomaliť a nie to obrátiť, každoročný nárast koncentrácií CO₂ v atmosfére“* (NOAA, 2021).

Neustále pokračujúci a zvyšujúci sa tlak na životné prostredie rezultuje do konfrontácií ochranárov a pôvodných obyvateľov území, na ktoré prichádzajú korporácie so svojimi extraktívnymi záujmami. Trend rastúcej konfrontácie sa premieta aj v rastúcom násilí. Organizácia *Global Witness* okrem iného aj monitorujúca environmentálne konflikty každoročne reportuje zdokumentované prípady vražd environmentálnych aktivistov a ochranárov z dôvodu ich ochranárskych aktivít (graf 3.8).

Trend vývoja počtu zdokumentovaných vražd environmentálnych aktivistov od roku 2002 jednoznačne potvrdzuje zostrujúcu sa konfrontáciu, pričom je nepochybné, že skutočný počet násilných činov, vražd a zastrásovania s environmentálnym pozadím je násobne vyšší. Podľa správ organizácie *Global Witness* sú hlavnými príčinami konfliktov deštrukcia pôdy baníckymi (drahé a vzácne kovy a pod.) a ťažobnými (ropa, drevo) aktivitami, poľnohospodárskymi aktivitami (záber pôdy, odlesňovanie, používanie poľnohospodárskej chémie), ničenie a čerpanie vodných zdrojov (regulovanie vodných plôch a stavba priehrad), pytliactvo a ďalšie aktivity.

Graf 3.8

Počet zdokumentovaných vrážd environmentálnych aktivistov vo svete v období 2002 až 2019

Prameň: Global Witness (2014; 2015; 2016; 2017; 2018; 2019; 2020).

Z geografického hľadiska prevažná časť násilností sa odohráva v Latinskej Amerike, kde sa stalo v ostatných desiatich rokoch až 2/3 zo zdokumentovaných prípadov. Nasleduje región juhovýchodnej Ázie a s odstupom africký kontinent. Najviac prípadov sa takmer každoročne odohrá v Brazílii, v Kolumbii, na Filipínach, v Hondurase, Guatemale, Peru, Mexiku. Približne polovica zo zavraždených sú pôvodní obyvatelia území, ktoré zaberajú korporácie pre svoje aktivity. V ostatných regiónoch sveta prevládajú skôr nenásilné taktiky ako zastrašovanie a kriminalizácia.

Vážnosť ekologickej krízy sa začala premietiť aj do radikálnejších politických aktivít. V mnohých krajinách už síce niekoľko desaťročí pôsobia tzv. zelené politické strany, neustále sa prehĺbujúce ekologické problémy svedčia o ich mocenskej irelevantnosti, resp. neschopnosti priniesť potrebnú zmenu paradigmy. Ekologické témy sa stali v západných krajinách marketingovými politickými taktikami a stratégiami bez reálneho obsahu. Spoločenské triedy držiace reálnu moc dokážu na politický marketing a mocenský boj použiť prakticky akúkoľvek tému a využiť ju vo svoj prospech, čím neraz dosiahnu aj

vznik významného antagonizmu určitej časti spoločnosti voči týmto témam a problémom. V roku 2018 sa začalo formovať medzinárodné a v súčasnosti už globálne (k hnutiu sa hlási už viac ako 1 200 skupín z celého sveta; Extinction rebellion, 2021a) decentralizované apolitické hnutie s názvom *Extinction rebellion* (*Rebélia proti vyhynutiu*), ktoré si nenásilnými prejavmi občianskej neposlušnosti žiada od vlád, aby 1) pravdivo informovali verejnosť o závažnosti súčasných ekologických kríz a vyhlásili stav klimatickej a ekologickej núdze; 2) začali okamžite konať s cieľom zastaviť stratu biodiverzity a znížiť emisie skleníkových plynov na nulu čo najskôr; 3) vytvorili občianske zbory, na odporúčania ktorých budú vlády konať. Hnutie otvorene deklaruje, že tradičné stratégie ako petície, lobing, voľby a protesty považujú za neúčinné kvôli „zakoreneným politickým a ekonomickým silám“ (Extinction rebellion, 2021b), a preto zvolilo stratégiu otvorenej nenásilnej občianskej neposlušnosti. Na reálnu možnosť dosiahnutia svojich požiadaviek hnutie predpokladá, že musí dosiahnuť masovosť na úrovni 3,5 % celkovej populácie, pričom túto hranicu aktívnej mobilizácie odvodzujú od vedeckých štúdií. Zvolená stratégia a určitá radikálnosť požiadaviek hnutia nepochybne priťahuje predovšetkým mladú generáciu a už teraz je možné konštatovať, že hnutie predstavuje ďalší kvalitatívne nový prvok v spoločenskej konfrontácii.

V roku 1947 atómoví vedci z vedeckého časopisu *Bulletin of the Atomic Scientists* po prvýkrát predstavili *Hodiny súdneho dňa* alebo *Hodiny skazy* (Doomsday clock) a nastavili ich na čas 23:53 (polnoc znamená koniec ľudskej civilizácie z dôvodu jadrovej vojny). Myšlienka hodín skazy pochádza od vedcov, ktorí boli súčasťou projektu Manhattan, čiže projektu vývoja jadrovej bomby, ktorý vyústil do tragédií v Hirošime a Nagasaki. Pri zvažovaní hrozieb ľudstvu však vedci v súčasnosti uvažujú už aj o iných hrozbách. V roku 2007 boli hodiny skazy nastavené na čas 23:55 a po prvýkrát vedci vzali do úvahy aj prebiehajúcu klimatickú zmenu uvádzajúc: „Hrozby vyplývajúce z klimatickej zmeny sú takmer také extrémne ako sú hrozby z jadrových zbraní“ (Bulletin of the Atomic Scientists, 2007). Hrozby ako jadrová vojna, dopady klimatickej zmeny, bioterorizmus a ďalšie sa odvtedy ešte zhoršili a od roku 2020, a aj pre rok 2021, sú hodiny súdneho dňa nastavené na čas 23:58:20, čiže na 100 sekúnd do polnoci (Bulletin

of the Atomic Scientists, 2021). Čas na hodinách skazy je v súčasnosti najbližšie k polnoci od roku 1947. Stav sveta je skutočne vážny a časť vedeckej komunity vyzýva vodcov a občanov sveta, aby sa prebudili a zabránili skaze ľudstva, ku ktorej sa blížime.

3.3. Ideologické a geopolitické prekážky riešenia ekologických kríz

Pri skúmaní komplexného problému deštrukcie prírodného prostredia je potrebné spomenúť aj ideologické a geopolitické prekážky, ktoré neumožňujú naliehavú zmenu [seba]deštrukčnej trajektórie globálnej civilizácie. Európska zelená dohoda vyslovene konštatuje, že ide o stratégiu rastu s cieľom rozpojenia ekonomického rastu od spotreby zdrojov. Nie je celkom jasné, ako je takýto cieľ vôbec logicky možný, keď v doterajšej histórii ľudstva platil vzťah, že viac aktivity (akejkolvek) vyžaduje viac energie a zdrojov. Tento vzťah vzájomnej závislosti vychádza zo samotnej fyzickej podstaty existencie života a človeka na planéte. Celú agendu rozpojenia ekonomického rastu a spotreby zdrojov možno označiť prinajmenšom za nereálnu, ak nie vyslovene za zavádzajúcu. Ideológia a politika podpory ekonomického rastu v environmentálnych stratégiách sú v priamom rozpore s potrebou zastavenia deštrukcie planéty. Nesvedčia o úprimnosti deklarovaných environmentálnych cieľov a snáh.

Zníženie emisií skleníkových plynov na nulu nie je možné aj z dôvodu geopolitickej dominancie a medzinárodnej mocenskej súťaže medzi štátmi. Pripomeňme si, že súčasné veľmoci určujúce chod sveta sú v prvom rade USA, ku ktorým možno pripočítať mocnosti skupiny krajín G7, krajiny EÚ 12 a mocnosti ako Rusko alebo Čína či India, Pakistan a ďalšie. Dominancia a zároveň stabilita sú postavené na vojenskej moci, ktorá technologicky stojí na energii z ropy. V kapitalistickom spoločenskom systéme nie sú len ekonomické subjekty vo vzájomnej súťaži. Vo vzájomnej súťaži sú aj štáty, keď ich vzájomná geopolitická mocenská súťaž je zameraná na prírodné zdroje a trhy. Táto súťaž sa opiera o diplomatické a vojenské kapacity, pričom vojenské kapacity sú primárny spôsob dosahovania medzinárodnej dominancie. Dobrovoľné odkázanie sa od vojenských kapacít

postavených na energii z fosílnych palív by oslabilo každú mocnosť, ktorá by také rozhodnutie uskutočnila. Takýto krok by bezpochyby geopolitickí konkurenti mali záujem využiť na zmenu mocenských pomerov vo svoj prospech. Úplne odkázanie sa od energií fosílnych palív je preto v blízkej budúcnosti nepravdepodobné.

Z uvedeného môžeme jednoznačne konštatovať, že inštitucionálne usporiadanie modernej spoločnosti zásadným spôsobom blokuje racionálne rozhodovanie vo vlastnom existenčnom záujme ľudskej civilizácie ako celku. Na druhej strane je potrebné konštatovať, že doterajšia história jednoznačne nevylučuje, skôr naopak potvrdzuje, že rozhodnutia vládnuccích elít takéto ciele v skutočnosti nemusia sledovať, ale sa skôr zameriavajú na záujmy len časti spoločnosti reálne držiacej moc. Je preto odôvodnené predpokladať, že environmentálna kríza sa bude v najbližších rokoch naďalej prehľbovať a konflikty s environmentálnym podtextom budú pribúdať.

* * *

Globálna pandémie ochorenia covid-19 v roku 2020 zasiahla celú planétu spôsobom, ktorý v podstate nemá v modernej histórii paralelu. Obmedzenia spoločenského a hospodárskeho života boli také rozsiahle, že na mnohých miestach planéty bolo možné pozorovať významné zlepšenie stavu životného prostredia. To však nastalo takpovediac iba na okamih a po pár mesiacoch sa environmentálna deštrukcia vrátila do stavu pred vypuknutím pandémie.

Za obdobie ostatných piatich desaťročí, kedy globálna ekosťopa ľudskej spoločnosti začala prekračovať obnoviteľnú kapacitu Zeme, planéta prišla o takmer dve tretiny svojej biodiverzity, emisie škodlivín všetkého druhu spôsobujú vymieranie živočíchov v masívnom rozsahu, emisie skleníkových plynov priniesli klimatickú zmenu, ktorá zásadne mení planétu a s ňou aj globálnu ľudskú spoločnosť. Klimatická zmena spolu s hrozbou jadrového konfliktu medzi veľmocami sú považované za najväčšie hrozby pre život človeka na Zemi a pre život ako taký. Časť odbornej i laickej verejnosti čoraz hlasnejšie upozorňuje, že zdravie planéty je skutočne zlé a je nevyhnutné, aby nastala zmena vo fungovaní globálnej spoločnosti.

Vývoj vo svete počas pandemických rokov 2020 a 2021 ukázal, resp. potvrdil niekoľko elementárnych faktov o ľudskej spoločnosti súčasnosti. Prvým faktom sa ukázalo, že napriek alarmujúcemu stavu životného prostredia vo svete a v zásade existujúcemu všeobecnému povedomiu o tom, bola potrebná až vyššia moc v podobe nového koronavírusu, aby ľudská spoločnosť zásadne, zatiaľ však iba na krátko dočasne, zmenila svoj modus operandi. Ukazuje sa, že len hrozba eminentnej povahy, akou bola pandémia, je schopná prinútiť spoločnosť radikálne konať. Neporovnateľne vážnejšia hrozba environmentálnej katastrofy a klimatickej zmeny, ktorá je však viac plíživej povahy, doposiaľ nedokázala prinútiť globálnu spoločnosť radikálne konať v záujme vlastnej záchrany. Druhým faktom, ktorý epidémia koronavírusu potvrdila, je povaha súčasného globálneho kapitalizmu, ktorý Naomi Kleinová nazvala katastrofickým kapitalizmom – každý šok, ktorý spoločnosť utrpí, sa vládnuca elita snaží využiť na posilnenie distribúcie bohatstva smerom nahor a na ďalšie upevnenie a koncentráciu vlastnej moci. To platí aj pre geopolitické súperenie veľmocí, kde aj také vážne javy ako epidémia sa využívajú ako nástroj pre boj s protivníkmi.

Tieto fakty ukazujú, že globálna štruktúra spoločenskej moci ako by zo svojej podstaty neumožňovala prijatie rozhodnutí, ktoré by otočili kurz ničenia prírodného prostredia a odvrátili tak hrozbu zničenia ľudskej spoločnosti, ako ju poznáme. Tieto konštatovania o stave súčasného sveta a o povahe prebiehajúcich procesov nám, žiaľ, neumožňujú na budúcnosť nazerať optimisticky.

4. POLARIZAČNÉ TENDENCIE A UDRŽATEĽNOSŤ SOCIÁLNEJ ARCHITEKTÚRY DIGITÁLNEJ SPOLOČNOSTI

Polarizácia²⁵ vo väzbe na vývoj v spoločnosti či v ekonomike je pomerne frekventovaným pojmom, podobne ako problematika nerovností medzi krajinami, resp. vo vnútri krajín (regionálny pohľad). V odboroch ekonómie a sociológie bola donedávna spájaná s polarizáciou príjmov, polarizáciou majetku a s chudobou. Súčasné výskumné aktivity sa postupne rozširujú o tzv. polarizáciu možností jednotlivcov či určitých skupín ľudí. Vo verejnom živote sa v posledných rokoch objavujú agentúrne správy s politickým akcentom polarizácie spoločnosti, t. j., že určité politické rozhodnutia spoločnosť polarizujú, rozdeľujú. Téma polarizácie je viacvrstvová a vyžaduje interdisciplinárny výskum, predovšetkým s ohľadom na rôznorodosť a kumulatívny vplyv determinantov, ktoré ju v čase prehľbujú.

Vplyv procesov naštartovaných šírením infekčného ochorenia koronavírusom SARS-CoV-2 do takmer všetkých regiónov sveta a presadzovanie často rozporuplných opatrení urýchljuje prijímanie a aplikovanie nových technológií takmer nepozorovane a bez väčších verejných diskusií. Strach z následkov dotknutého ochorenia vytesnil dovtedy často pertraktované výsledky bádania o vzniku nových odborov ekonomickej činnosti a dopyt po absolútne nových profesiách, čím sa malo postupne vylúčiť z trhu práce signifikantné množstvo klasických profesií a počet pracovníkov pri istej úrovni náhrady. Ide o procesy, ktoré sa realizujú akoby skryto. V dôsledku striktných opatrení v súvislosti s pandémiou zaniklo značné množstvo pracovných miest, rieši sa prežitie veľkého počtu firiem a podnikov, hľadajú sa

²⁵ Rozvoj civilizácie je sprevádzaný polarizáciou spoločnosti už od staroveku. Vo všeobecnosti ide o tendencie zvyšovania rozdielov medzi sociálnymi skupinami rôzneho charakteru, na základe čoho dochádza ku konfliktu ich záujmov. Znamená to, že k nárastu či prehľbovaniu polarizácie prispieva určitá zásadná zmena v správaní sa niektorej, resp. viacerých sociálnych kategórií. Spúšťačom nárastu polarizácie sú rôzne determinanty spojené s prelomovými historickými procesmi a spoločenskými aktivitami. V súčasnosti ide o signifikantný vplyv nových technológií vo väzbe na pokročilé etapy digitálnej spoločnosti, čo sa premieňa v špecifických požiadavkách v oblasti štruktúry profesií, flexibility práce, oslabení všeobecných sociálnych podmienok a benefitov od zamestnávateľa, s priamym prenosom do oblasti životnej úrovne jednotlivcov a domácností.

východiská v rovine tvorby dôchodkov podnikov a domácností. Otvára sa viacero otázok spojených so štruktúrou príjmov a polarizácia sa akoby začala dotýkať príjmov a majetku menej akútne, najmä pri diskusiách o tzv. základnom nepodmienenom príjme a širšom pôsobení kolaboratívnej ekonomiky. Nepôjde však o všelieky, naopak, plynulé „pochovávanie“ dlho budovaného profilu sociálneho štátu prinesie do digitálnej spoločnosti mnohé prekvapenia, ktoré je v súčasnosti neopatrné a ťažké konkrétne opísať. S istotou však možno tvrdiť, že principiálny obsah polarizácie príjmov a majetku pri existencii peňažného systému bude prolongovateľný, a teda bude záležať na ochote vytvorenia mantinelov, v ktorých sa bude prehlbovanie polarizácie riadiť.

4.1. Prehlbovanie polarizácie ako podnet pre extrémizmus a obmedzenie možnosti adaptácie v čase krízy

Už niekoľko desaťročí sa renomované výskumné a vedecké inštitúcie problematikou polarizácie zaoberajú a pravidelne vykazujú stav a vývoj celkovej úrovne polarizácie spoločnosti v oblasti príjmov a bohatstva. Dokumentujú, ako postupne dochádza k zvyšovaniu bohatstva len úzkej skupiny ľudí (cca 7 – 10 % populácie), ako sa mení štruktúra a pozícia strednej triedy a ako sa sformovala skupina chudobných pracujúcich. Súčasná polarizácia obsahuje tiež pojmovo relatívne novú skupinu populácie, ktorá sa nazýva *prekariát* a znamená, že ide o rastúcu skupinu jedincov, ktorí žijú v neistote vzhľadom na svoju prácu, príjmy alebo bývanie²⁶. Z dôvodu značných spoločenských rizík, vyplývajúcich z prehlbovania polarizácie príjmov a bohatstva, bol tento proces a stav zaradený medzi tzv. globálne riziká, čo viac-krát zaznievalo na Svetovom ekonomickom fóre v Davose (napr. WEF, 2021; WEF, 2018). V súčasnosti sa hovorí v širšom kontexte sociálnych problémov ako o riziku erózie sociálnej kohézie. V predchádzajúcom období išlo priamo o poukázanie na sociálnu nestabilitu, na formovanie extrémizmu v spoločnosti, vyplývajúce zo straty viacerých sociálnych istôt, celkového zhoršovania zabezpečovania životných podmienok a straty možností vymaniť sa z chudoby.

²⁶ Je to spoločenská trieda, charakteristická stratou identity jedinca, jeho frustráciou a odcudzením sa.

Desaťročia bol záujem výskumných inštitúcií nasmerovaný na hľadanie cesty z chudoby nielen v rozvojových, ale aj v rozvinutých krajinách (napr. Sachs, 2006; Garfinkel – Haverman, 2013; Milanovic, 2007).

Dôraz v bádani i v následných politických a administratívnych opatreniach sa nachádzal predovšetkým v oblasti príjmov, ktoré u veľkej časti spoločnosti postupne nestačili zabezpečovať základné funkcionality života. To sa v dlhodobom časovom horizonte prejavovalo v rozdelení spoločnosti z aspektu kumulovania finančných zdrojov a majetku. Vyvstáva otázka, či takýto dlhodobý proces prehlbovania polarizácie spoločnosti je odrazom nutného rozvrstvenia a rôznorodosti spoločnosti, či sa takto vytvára relatívna *odolnosť spoločnosti voči krízovým situáciám*.

Na príklade podmienok vzniknutých v dôsledku infekčného ochorenia covid-19 u značnej časti populácie krajín sveta a prijímaných opatrení možno konštatovať, že vývoj za rok a pol v rôznej úrovni karanténnych obmedzení poukázal na nedostatočné internetové zabezpečenie, vybavenie počítačmi a celkové limitované technické možnosti u prevažnej časti spoločnosti. Majú sa na mysli ťažkosti predovšetkým v súvislosti s dištančným vzdelávaním, s realizáciou zdravotníckeho zabezpečenia na diaľku, ale tiež s komunikáciou obyvateľstva so štátnou a verejnou správou. Ide jednoznačne nielen o dôsledky príjmovej polarizácie. Táto sa premieta do diferencovaného vybavenia a technického zabezpečenia jednotlivých domácností. No následne sa „prelieva“ do širšej polarizácie možností v oblasti ďalšieho vzdelávania a profesnej špecializácie, kedy sú jedinci z nízkopríjmových domácností zásadne znevýhodnení vzhľadom na perspektívu a okamžité z aspektu nízkej či nulovej schopnosti adaptovať sa na krízovú situáciu. Istým príkladom z pohľadu adaptácie na krízové podmienky sú slovenské nízkopríjmové domácnosti, v ktorých podľa Inštitútu vzdelávacej politiky MŠVVaŠ SR (TASR, 2020) 23- až 32-tisíc žiakov základných škôl nie je vybavených počítačmi a pripojením na internet, a teda ich možnosť dištančného vzdelávania bola nulová. Na zásadné problémy s nefunkčnosťou a neefektívnosťou dištančnej výučby poukazuje aj Úrad komisára pre deti (2021). Tiež v iných domácnostiach, ktoré nemožno označiť za nízkopríjmové a sú počítačom/počítačmi

a internetom vybavené, dochádzalo k problémom v dištančnej výučbe. Dôvodom bola skutočnosť, že napríklad obaja rodičia pracovali na diaľku z domu a tieto aktivity neboli časovo zlučiteľné s dištančnou výučbou ich detí, resp. nemohli deťom s úlohami súčasne pomáhať. Karanténne opatrenia rôznej úrovne zamedzovali na jednej strane mobilitu, teda dochádzku do školy, na druhej strane boli tieto deti z nízkopríjmových domácností bez vybavenosti pre dištančné vzdelávanie hendikepované. Zdalo sa, že tento *druh spoločenskej vylúčenia* sa už Slovenska netýka, no nastala vážna krízová situácia, dôsledky príjmovej polarizácie sa naplno odhalili v zrkadle reality a ukázali sa v ňom mnohé nedostatky prechodu základných a stredných škôl na dištančné vzdelávanie. Potvrdili sa tak i zásadné odlišnosti v príjmovej polarizácii medzi východom a západom krajiny (Pauhofová a kol., 2018).

Možno konštatovať, že aj vývoj a stav ochorení jedincov na covid-19 do určitej miery kopíroval polarizačné proporcie a diferencie v regiónoch na východe a západe Slovenska, čo sa výrazne prejavilo aj v chorobnosti takmer celých osád s rómskou populáciou, kde väčšina ľudí žije z podpory v nezamestnanosti, invalidných dôchodkov a dávok v hmotnej núdzi pri absolútne nízkej miere dosiahnutého vzdelania a v nedostatočnej úrovni hygienických podmienok. Zároveň slabá, resp. žiadna forma komunikačných a spojovacích prostriedkov v regióne ukazuje, aké sú alebo môžu byť systémové dôsledky príjmovej a majetkovej polarizácie obyvateľstva. V týchto podmienkach nemožno očakávať existenciu prístupu k neštátnemu vzdelávaniu, k adekvátnemu šíreniu informácií a varovaní. Obyvatelia sa tak nemôžu systematicky dozvedať o vývoji podmienok choroby, kedy a kde sú aktivované odberné a očkovacie miesta a pod. Isté informačne izolované miesta môžu predstavovať mimoriadne silný stresový faktor pre regióny dobre vybavené informáciami a spoločnosť ďalej polarizovať v oblasti možností. Pri zvažovaní dotknutých podmienok v prípade vývoja ochorenia sa schopnosť adaptácie v krízových situáciách, v prípade prehlbovania polarizácie príjmov a majetku, ukázala ako mimoriadne nízka až katastrofálna, vyžadujúca z hľadiska štátnej ingerencie

prijatie extrémnych opatrení²⁷. Je dôležité pritom doplniť, že pre nízko-príjmové domácnosti je charakteristická väčšia spotreba menej kvalitných potravín, s čím súvisí aj vysoký podiel ochorení spojených s obezitou, ako sú cukrovka či srdcovo-cievne problémy, tiež rôzne ochorenia dýchacieho aparátu. Ako je už v súčasnosti dobre známe, ide o závažné riziká vo väzbe na ochorenie covid-19.

Aká by bola úroveň adaptácie v regiónoch s prevažujúcimi nízko-príjmovými domácnosťami napríklad v prípade prírodnej katastrofy? Existuje predstava o tom, aké reakcie a adaptáciu na krízové podmienky možno očakávať v rovine zásobovania potravinami, energetickými a finančnými zdrojmi? Je zrejmé, že z hľadiska pripravenosti na krízové situácie nemožno pri tendencii prehľbovania polarizácie predpokladať adekvátnu reakciu v zmysle bezproblémového zvládnutia a bez výdatnej pomoci štátu tam, kde sa adaptácia realizovať nemá ako a za čo. Znamená to, že bez určitých finančných rezerv v regiónoch s vysokým podielom nízko-príjmových domácností sa vytvárajú podmienky značného rizika pre nevyhnutnú adaptáciu. Toto riziko zostáva na riešenie pre orgány štátnej správy a je finančne náročné. Naproti tomu v regiónoch s malým podielom nízko-príjmových domácností, resp. v bohatých regiónoch, je možné predpokladať lepšie finančné vybavenie a úspory pre nepredvídateľné situácie, čím je riziko nezvládnutia krízovej situácie nižšie, adaptácia môže byť pomerne hladká a od štátu sa neočakávajú významné finančné zdroje. Avšak bez štátnej ingerencie v regiónoch s vysokým podielom nízko-príjmových domácností sa vytvárajú podmienky, ktoré signifikantne prispievajú k nárastu medziregionálnych rozdielov. Zvyšovanie podielu nízko-príjmových domácností v regióne vytvára multiplikačný efekt v podobe zoslabovania lokálnej ekonomiky. Dlhé mesiace bez príjmu a následný finančný „prepad“ na strane podnikateľov v ekonomicky menej výkonných a zaostalých regiónoch s vysokým podielom nízko-príjmových domácností, v ktorých sa v čase krízy generuje výrazne väčšie množstvo chudobných (pracujúcich a nezamestnaných),

²⁷ Z dôvodu zabezpečenia dodržiavania protipandemických opatrení boli niektoré rómske osady uzavreté. To vyžadovalo dovoz potravín, vody a liekov, u väčšiny týchto obyvateľov neexistuje finančná istota v podobe určitých rezerv pre krízové situácie, schopnosť tvorby úspor nie je takmer žiadna a nákup predmetov dennej potreby sa realizuje nárazovo v čase obdržania sociálnych dávok. Miera finančnej rizikovosti je u tejto skupiny populácie v prípade krízovej situácie mimoriadne vysoká.

znamená zásadné zredukovanie a vyčerpanie rezerv a neschopnosť dostať sa vlastnými silami zo závislosti od dlhovej služby.

Predpokladá sa, že ekonomicky výkonné regióny, kde je len malý podiel nízkopríjmových domácností, sú schopné vzhľadom na celkovú úroveň príjmov obyvateľstva a rozsah finančných rezerv podnikateľských skupín lepšie prežiť krízovú situáciu a dosiahnuť stav, v ktorom by bez štátnej pomoci mohla prežiť veľká časť podnikateľského sektora. Netýka sa to však všetkých segmentov hospodárskej štruktúry v dotknutých regiónoch, najmä tých segmentov, ktoré nie sú ekonomicky veľmi výkonné. Majú sa na mysli predovšetkým služby pre obyvateľstvo v podobe reštauračných prevádzok, športových a kultúrnych zariadení. Tie z pohľadu financií dosiahli dno, vyčerpali malé rezervy a dostali sa do straty. Znamená to, že aj v ekonomicky výkonnejších regiónoch, kde sú napríklad významné podniky automobilového či elektrotechnického priemyslu, zatvorenie prevádzok a inštitúcií služieb pre obyvateľstvo na veľa mesiacov viedlo u mnohých z nich k zásadnému oslabeniu ich finančného statusu, u niektorých i k likvidácii. V ekonomicky zaostalých regiónoch/okresoch znamenalo uzatvorenie prevádzok spomenutých služieb na mnoho mesiacov takmer ich 100 % likvidáciu, nakoľko nemali finančné rezervy dlhšie ako na jeden až dva mesiace.

Tieto fakty charakterizujú jeden zo spôsobov, ako štát otvorene prispel k prehĺbeniu polarizácie príjmov, majetku, k odštartovaniu ďalšej etapy schudobňovania slovenskej populácie a k pokračovaniu zadlžovania sa domácností. Na veľkosť podpory zo strany štátu malým a stredným podnikateľom, ako aj domácnostiam nielen nízkopríjmovým, dokáže v súčasnosti expertne odpovedať veľká časť podnikateľov a ich profesijných zástupcov, ako aj bežní ľudia, ktorí s nádejou sledujú a mnohí aj podporujú aktivity vlády vzídené z volieb v roku 2020.

K prehľbovaniu polarizácie dochádza i v ďalších krajinách EÚ, ekonomicky silné Nemecko nevynímajúc. V čase dlhotrvajúcej pandemickej krízy bola ohrozená až tretina malých a stredných podnikov, predovšetkým v službách spojených s cestovným ruchom (reštauračné a stravovacie služby, hotely a penzióny, regionálna doprava). Ide o mimoriadne dôležitú sieť prevádzok z hľadiska lokálnej zamestnanosti a schopnosti tvorby regionálnych príjmov na úrovni domácností i podnikov. I keď tieto nie sú nejaký významne vysoké, skôr ide o široké väzby lokálneho charakteru. Pri ich narušení dochádza nevyhnutne

k poškodeniu schopnosti regiónu ako celku fungovať na ekonomických princípoch a jednotlivé lokálne subsystémy začínajú kolabovať.

Vo všeobecnosti má uvedené dopad aj na príjmy municipalít, ktoré ich prudký výpadok môžu riešiť zvyšovaním daní z nehnuteľností. To sa negatívne premietne v nákladových položkách rozpočtov domácností a môže narásť počet neplatičov. Samosprávy môžu očakávať aj zníženie príjmov z podielových daní, lebo štát ich úpravami bude riešiť svoje problémy. V konečnom dôsledku to predstavuje bariéru pre dodržanie zákona²⁸ v oblasti vyrovnaného hospodárenia. Ide o akýsi kruh, kde menší objem príjmov u obyvateľstva a podnikovej sféry sa pretavuje do nižšieho rozsahu príjmov municipalít, ktoré sú tak nútené obmedziť investovanie a tlmiť plnenie funkcií, vyplývajúcich podľa Ministerstva vnútra SR (2002) z Európskej charty miestnej samosprávy. Samosprávy sú následne odkázané na získavanie drahých úverov, zadlžujú sa, porušuje sa princíp vyrovnaného rozpočtovania. Dlhová špirála sa roztáča a hrozí nútená správa. Takýto vývoj prispieva k neželateľnému nárastu rozdielov medzi regiónmi. V dlhšom časovom horizonte, pri prolongovaní neriešenia daného stavu, dochádza k prehĺbovaniu polarizácie v oblasti príjmov i majetku. Dôsledkami sú nízka úroveň adaptácie v prípade nástupu krízových podmienok a extrémna náročnosť na finančné zdroje štátu – ak je na strane štátnej ingerencie vôbec ochota významnejšie prispieť postihnutým skupinám domácností či podnikateľom v kolabujúcich odboroch hospodárskej činnosti. Takúto situáciu možno registrovať v súčasnosti, v roku 2021.

Nie je možné v uvedených súvislostiach nespomenúť tú skutočnosť, že v rámci EÚ narastajú nerovnosti medzi veľkými regiónmi a krajinami i bez ohľadu na pandemickú krízu. Táto kríza však problémy spojené s transformáciou verejného sektora v krajinách bývalého východného bloku násobí a stávajú sa rizikom pre celok, teda EÚ. Napríklad na Slovensku bol podľa prístupových protokolov prijatý záväzok vyriešiť modernizačný dlh nemocníc, škôl, cestných komunikácií, ako aj ekologických projektov. K splneniu tohto záväzku vo veľkej časti prípadov zatiaľ nedošlo. Pre väčšinu samospráv súčasné krízové podmienky znamenajú, že naplnenie dotknutých záväzkov nebude

²⁸ Zákon 523 Z. z. z 23. septembra 2004 o rozpočtových pravidlách verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

možné ani v dlhšom časovom horizonte. Pre mnohé z nich bude prioritou plnenie tzv. záchovnej funkcie, teda prežitie, nie investovanie do modernizácie (lepšie nazvanie je do modernizačných dlhov). Krízová situácia naplno obnažila status quo najmä zdravotníckych zariadení a ich vybavenia. Pokiaľ sa do nich nebude investovať v zmysle modernizácie, nemožno očakávať dosahovanie vysokej úrovne zdravotnej starostlivosti, vrátane adekvátneho mzdového ohodnotenia, ktoré má zabezpečiť aj spoločenské uznanie plnenia služby človeku. Spolu s pribrzdením modernizácie škôl, faktického odstavenia ich prevádzky v čase realizácie dištančného vzdelávania a s nedostatočnou, resp. nevyhovujúcou úrovňou dopravnej obslužnosti, ide o podstatné články verejného života, ktoré prispievajú k znižovaniu ekonomickej výkonnosti regiónu. Zdá sa, akoby kultúra prestávala byť kľúčovým prvkom základne spoločnosti, divadlá a filmová produkcia iba prežívajú, bez možnosti výraznejšej štátnej finančnej podpory modernizácie budov, vybavenia a pod.

Ide však i o ekonomickú činnosť, ktorá bola počas pandémie pozastavená. Nízka výkonnosť generuje nízke mzdy a následne i nižšie príjmy samospráv. Zložité obdobie nielenže zmrazilo, konzervovalo medziregionálne diferencie v ekonomickej výkonnosti, ale naštartovalo procesy ich prehĺbovania tiež smerom dovnútra regiónov. Nízka a slabnúca ekonomická výkonnosť regiónov je živná pôda pre založenie polarizačných tendencií. Nízke mzdy možno na jednej strane pomohli v rámci niektorých odborov hospodárskych činností, najmä v oblasti služieb, zachovať aspoň nejaký počet zamestnaneckých miest pri prežití prevádzok a zároveň udržania jednoduchého chodu domácností zamestnancov, no prispeli k slabej úrovni ekonomickej výkonnosti regiónu. Práve v skúmaní polarizačných tendencií napr. v oblasti príjmov je možné registrovať úzku previazanosť národohospodárskych zákonitostí pretavených v živote regiónov.

4.2. Spotrebiteľské správanie a polarizačné tendencie pri absencii vytvárania reálnej bezpečnosti

Medzi formovaním spotreby na strane obyvateľstva a polarizačnými tendenciami existujú signifikantné národohospodárske súvislosti. Tieto sa v čase nástupu krízových podmienok snád' najviditeľnejšie

prejavujú v celom spektre dôsledkov. Predovšetkým polarizácia príjmov postupne a zásadne mení spotrebiteľské správanie populácie. Rozhodovanie sa medzi zdravými vysokokvalitnými potravinami a tovarmi rýchleho prihotovenia či produktmi nízkej kvality a neznámej proveniencie je ovplyvňované predovšetkým cenou. Kvalitné potraviny patria spravidla do vyšších cenových kategórií. Preto sa väčšina nízkopríjmových domácností v podstate nedobrovoľne rozhoduje pre nižšiu kvalitu potravinárskych tovarov, ktoré sú cenovo nízke, no i tak predstavujú významný podiel spotrebných výdavkov týchto domácností. Ďalšou výraznou položkou v spotrebných výdavkoch týchto domácností sú náklady na bývanie, kam patria aj energie a voda. Ich podiel v štruktúre spotrebných výdavkov rastie, čím sa redukuje priestor na obstaranie základných kvalitnejších ekologických tovarov dlhodobej spotreby, resp. ich obmenu v domácnosti (Pauhofová – Dováľová, 2015; Pauhofová – Páleník, 2005). Prehodnocovanie spotreby bolo evidentné i pred pandemickou krízou, intenzívne sa zvažovali možnosti a celková úroveň poskytovaných úverových služieb. Po nástupe krízy sa však spotreba odviazala od reálnych možností úspor alebo reálneho zvyšovania miezd a naplno sa priviazala k rôznej forme úverových služieb, ktoré umožňujú nielen realizovať väčšiu časť spotreby, ale tiež financovať splátky predchádzajúcich úverov. Takéto extrémne zadlžovanie sa nielen nízkopríjmových domácností spôsobuje posilňovanie nálože prehlbovania polarizácie v spoločnosti z hľadiska spotrebiteľských možností a zvyklostí.

Logicky možno predpokladať, že obyvateľstvo bude poučené neistotou, neprijateľnosťou potenciálnych rizík zostane opatrné a možno očakávať zvýšenie sklonu aspoň k minimálnym úsporám. Ak však príjmy nie sú stabilné, resp. ich úroveň klesá, pomer medzi príjmami a výdavkami v rozpočtoch domácností je maximálne úzky, keď objem príjmov je dostatočný len na plnenie zálohových funkcií domácností, manévrovací priestor pre úspory nie je takmer žiadny. V tejto súvislosti je potrebné si uvedomiť, že plazivé a často skryté zvyšovanie cien potravín a niektorých základných služieb vytesňuje možnosti splácania starých úverov a iných foriem dlhov. Domácnostiam v konečnom dôsledku nepomôže ani odloženie splátok o 6 či 9 mesiacov. Profitovať z toho budú opäť iba banky, nakoľko dlžníci budú splácať dlhy za iných úverových podmienok ako doteraz. Už i tak malý

manévrovací priestor pre spotrebu sa ešte viac zúži a môže sa premietnuť do redukcie spotreby vo fyzických jednotkách. To v prípade potravín znamená chudobu spojenú s hladovaním a možnú stratu strechy nad hlavou, vzhľadom na pripravované zmeny v dani z nehnuteľností. Vývoj starobných dôchodkov, zmeny v ich valorizácii, likvidácia tzv. trinásteho dôchodku, rast cien základných tovarov a služieb nasvedčujú, že nepriaznivým vývojom životných podmienok budú najviac postihnuté domácnosti dôchodcov, domácnosti jednočlenné. Osamelí seniori sa tak postupne stávajú závislí od príspevkov svojich najbližších, s čím súčasná výkonná moc aj počíta. Otázky generačnej solidarity začínajú byť však chúlостivejšie a predpoklad jej pôsobenia je oslabovaný predovšetkým problémami rastu miezd mladej populácie i celkovým mzdovým vývojom a jeho perspektívami (Pauhofová a kol., 2017).

V uvedených, tiež širších súvislostiach, je veľa otázok, ktoré vychádzajú z existencie nie dobrých proporcií príjmovej polarizácie na úrovni regiónov Slovenska. Tieto sa práve s ochorením na SARS-CoV-2 stávajú katalyzátorom reťazenia dôsledkov polarizácie spoločnosti. Nejde teda len o negatívny vplyv prehlbovania polarizácie príjmov v oblasti spotreby, kde sa jej vysoký podiel realizuje úvermi, ani o vrcholenie problému, že sa bude zvyšovať podiel obyvateľov na financovaní zdravotnej starostlivosti. Ide o to, že série pnutí, ktorými je charakteristická slovenská spoločnosť v súčasnom období koronavírusovej pandémie sú istým prejavom formujúcej sa polarizácie s ohrozením stability spoločnosti, silnejúcej citlivosti na nastúpený krízový vývoj a zvyšovania vnútornej rozpoltenosti obyvateľstva. Rastie riziko kolapsu spoločnosti, rodiaceho sa z nevládnutia krízových situácií a objavujú sa nebezpečné znaky segregácie obyvateľstva.

Slabá adaptácia na krízové podmienky spojené s ochorením na SARS-CoV-2 je sprevádzaná nárastom neistoty najmä pri dvoch podstatných segmentoch ekonomiky – podnikoch a domácnostiach. Na strane výkonnej moci sa prezentuje úspešné programovanie pripravenosti na zvládnutie krízového stavu nielen pre doterajšie, ale aj budúce obdobie. Pokiaľ sa takéto charakterizovanie riešenia problémov vydáva za reálne, je predpoklad, že ohrozenia, spočívajúce v zosilňovaní prírodných zmien, ak sa stanú realitou v podobe katastrof, budú de facto bez skutočných príprav na adekvátne varovania a riešenie dôsledkov.

Nejde však len o silnejúci potenciál prírodných katastrof a ďalších pandémieí. Ide o absenciu takej bezpečnostnej stratégie, ktorá až do detailných postupov dokáže vytvoriť zodpovedajúcu bázu pre adaptáciu všetkých oblastí a zložiek spoločnosti na krízové podmienky (reakcie na komplex potravinovej, energetickej, zdravotníckej a informačnej bezpečnosti). Aj v tomto prípade vstupuje do roviny riešenia téma príjmovej polarizácie. Mnohé otázky sa budú musieť riešiť z úrovne regiónov na základe národnej stratégie komplexnej bezpečnosti, ktorej vytvorenie bude vyžadovať viac ako krízový štáb na riešenie pandémie. Majú sa na mysli skupiny skutočných erudovaných odborníkov s dlhoročnými skúsenosťami v dotknutých oblastiach, schopní pracovať s odborníkmi v nových smeroch rozvoja technológií (technické i biologické vedy), psychológie, medicíny a niektorých odborov spoločenských vied. Tak často požadovaný interdisciplinárny prístup tu nájde svoje aplikačné miesta. Takáto príprava je finančne mimoriadne náročná, jej praktický prienik do regiónov a „naformátovanie“ bezpečnostných protokolov je spojené aj s finančným vybavením jednotlivých regiónov, ich ekonomickou výkonnosťou a špecifickým potenciálom jednotlivých regiónov. Na základe dôkladného prehodnotenia cieľov a funkcií štátu, ktoré sa v konkrétnych regiónoch plnia, je možné vytvárať aj kvalitnejšie vzťahy štátu a regiónov. Súčasne je však potrebné mať na zreteli, že riešenie bezpečnosti musí zohľadňovať potrebu značných finančných zdrojov pre chudobné, resp. málo rozvinuté regióny, čo v konečnom dôsledku kladie na plecia štátu veľké bremeno, ktoré musí niesť a nie odhodiť ho čo najďalej. Prakticky to znamená zodpovednejší prístup, prehodnotenie daňových, odvodových systémov a zmenu vzťahu k príjmovej polarizácii spoločnosti, bez tolerancie úniku financií v čiernej a šedej ekonomike.

Vždy na konci krízového a v pokrízovom období je nutné počítať s tým, že spoločnosť bude mať obmedzené zdroje a vysoké náklady v rámci dlhovej služby. Často sa siaha pri hľadaní financií po istých zmenách v štruktúre daní, ktoré na prvý pohľad vyzerajú mimoriadne pokrokovovo, napr. ekologická daň. No z pohľadu príjmovej polarizácie, keď sa nakoniec ekologická daň, ktorou je zaťažovaný producent, premietne v spotrebnej dani, výsledkom je rast cien a zvyšovanie podielu výdavkov v rozpočte domácností, čo je mimoriadne citlivé

v prípade tých nízkopríjmových. Nastavené politické spektrá pri výkone moci v rôznych krajinách sveta v súčasnosti nepovažujú za efektívne zvyšovať dane z majetku. Nebudú mať relevantný dopad, odlišne zapôsobia na chudobné vrstvy obyvateľstva a inak na bohatých. Sústreďenie sa výhradne na oblasť zmien v daňovom systéme nemusí jednoznačne priniesť potrebné zdroje. Naopak, môže prispieť k schudobňovaniu a posilňovaniu polarizačných tendencií. Naproti tomu existujú viaceré nádejné oblasti, v rámci ktorých je možné zdroje zabezpečiť, ako je reálny boj s korupciou, s čiernou a šedou ekonomikou, zníženie rozsahu transferových cien či tvrdý postup proti práci na hrane zákona.

Za isté mnohofunkčné riešenie zlepšenia podmienok života, a teda aj zastavenia prehĺbovania príjmovej polarizácie, sa považuje zavedenie nepodmieneného základného príjmu²⁹. Na oficiálnych stránkach EÚ sa pod *Európskou iniciatívou občanov* možno stretnúť s informáciou o zbere vyhlásení v jednotlivých krajinách k zavedeniu nepodmienených základných príjmov v celej EÚ, ktorý sa má ukončiť do 25. 6. 2022. Testovalo sa a testuje sa už vo viacerých krajinách EÚ (Španielsko, Taliansko, Fínsko, Nemecko), ale tiež napr. v Indii či Keni³⁰. Myšlienka vychádza z presvedčenia, že s postupujúcou automatizáciou bude platenej práce čoraz menej. Významne sa má bojovať s chudobou (bojuje sa už desiatky rokov bez viditeľného úspechu). Podľa tohto konceptu má ľudstvo príležitosť vybudovať šťastnejšiu, slobodnejšiu a kreatívnejšiu spoločnosť, kde sa namiesto práce „iba pre peniaze“ otvorí možnosť robiť to, čo človeku dáva hlbší zmysel. Koncept má veľa odporcov „rozdávania peňazí zadarmo“, ktoré by bolo treba získavať najmä zvyšovaním DPH a spotrebných daní, resp. z fondov, vytvorených na základe získania finančných zdrojov z obchodovania s prírodným národným bohatstvom. Z rôznych prirodzených dôvodov

²⁹ Koncept sociálneho zabezpečenia prostredníctvom pravidelného vyplácania určitej peňažnej čiastky, a to bez ohľadu na to, či je človek zamestnaný alebo nie a aká je jeho sociálna situácia. Príjem by mal byť v takej výške, aby umožňoval dôstojné uspokojenie základných životných potrieb.

³⁰ Pri testovaní nepodmieneného základného príjmu sa v jednotlivých krajinách možno stretnúť s jeho diferencovanou výškou, napr. v Španielsku 650 eur, v Taliansku 550 eur, vo Fínsku to bolo 560 eur a v Nemecku je to 1 200 eur. Taktiež doba testovania je medzi krajinami rôzna. Aby testovanie získalo podporu širokej verejnosti a odborníkov naprieč širokého spektra profesií, je realizované pod dohľadom vedeckých inštitúcií.

existujú medzi krajinami diferencované možnosti zavedenia dotknutého nepodmieneného príjmu. No je vysoko pravdepodobné, že budúca štruktúra príjmov bude výrazne odlišná, tvorená nielen odmenou za prácu, ale tiež rôznymi formami sociálnych príjmov.

Ešte pred pár rokmi predstavovali informácie o nových typoch profesií budúcnosti na Slovensku len akúsi platformu pre diskusie medzi špecialistami na trh práce, mládežou, pedagógmi a odborníkmi v napredujúcich oblastiach. Prvé karantény, práca z domu, dovtedy nepredstaviteľné uzatváranie prevádzok výroby i služieb, masový prechod obyvateľov na online nákupy a dištančná výučba radikálnym spôsobom zmenili život, ako bol poznaný do „príchodu“ SARS-CoV-2. Postupne sa mení uvažovanie o tom, že klasická podoba výlučne pracovného príjmu bude udržateľná, lebo sa naplno zviditeľnili oblasti ako zmena spotreby ľudskej práce vzhľadom na technickú revolúciu, vývoj umelej inteligencie, digitalizáciu. Práca nadobúda rôznorodejšiu podobu, bežnou sa stáva práca z domu či kombinovaná práca, čiastočné úväzky a pod. Vytvára sa podstatne zložitejšia štruktúra príjmov. V rámci rozvoja tzv. kolaboratívnej ekonomiky je predpoklad, že záujem zásadne rozširovať svoj majetok o veci, o ktoré sa dá deliť, môže pribrzdiť prehlbovanie polarizácie majetku. No nemusí. Podobne u príjmovej polarizácie. Nespôsobí práve zavedenie nepodmieneného základného príjmu nárast chudoby pri súčasnej strate obrovského množstva pracovných miest? Za obdobie koronavírusovej pandémie v EÚ doteraz „zmizla“ práca pre takmer 6 miliónov ľudí (Eurofound, 2021).

Vývoj ukazuje, že vizualizácia spoločenského života sa vo vysokej miere presúva do virtuálneho sveta. Za pozitívum sa považuje obrovská úspora energie a materiálov v prospech komplexného „zazelenenia“, ekologického víťazstva človeka a unikátnej podoby jeho sebarealizácie. Virtuálna turistika alebo virtuálna história bude znamenať nezmenené nároky na príjmy obyvateľov. Programy recyklácie tovarov nastaví nové požiadavky na kvalitu a zmeny nastanú i v štruktúre výdavkov domácností. Väčšinu tovarov dlhodobej spotreby nebude nutnosť obmieňať skôr ako o 8 – 10 rokov. Takéto nastavenie, kde by za súčasných podmienok pokles či strata príjmov znamenali okamžité ohrozenie z pohľadu výdavkov najmä nízkopríjmových domácností, znamená, že nová variabilita príjmov za účasti nepodmieneného

základného príjmu a výraznejšia ekologická spotreba môžu byť akýmsi ideálom riešenia príjmovej polarizácie a schudobňovania obyvateľov. Avšak tieňom z minulosti, ktorý sa vynára v podobe nutnosti splácania úverov, sa domácnosti ťažko vyhnú. Môže sa stať, že na ne nebude stačiť ani nepodmienený príjem, ani zmenená štruktúra spotrebných výdavkov v dôsledku využívania nízkych cien služieb napr. vo virtuálnom priestore. V dôsledku plazivého rastu cien potravinárskych tovarov sa zväčší ich podiel na spotrebných výdavkoch predovšetkým v nízkoprájmových domácnostiach. Veľká časť zadlženej populácie bude musieť prehodnocovať riziko osobného bankrotu.

Na to, aby mohol internet vecí fungovať, je potrebné domácnosť vybaviť úplne novou generáciou spotrebičov, obsahujúcich umelú inteligenciu. Vzhľadom na existujúce cenové relácie týchto spotrebičov je zrejme, že výraznejší dopyt zo strany väčšiny populácie nemožno očakávať. Podľa odborníkov až väčší objem predaja môže ceny znížiť. Znamená to, že je prítomná polarizácia možností, kedy si dotknuté tovary a s nimi spojené služby bude môcť dovoliť iba skupina bohatých domácností, kým tá oveľa početnejšia – stredne a nízko-príjmová bude musieť zostať „verná“ tradičným výrobkom, ktoré môžu byť v cene zaťažené uhlíkovou stopou. Finančná náročnosť novej generácie techniky v rovine internetu vecí spočíva aj v nárokoch na informačnú bezpečnosť, čo v súčasnej dobe predstavuje oblasť, v ktorej sa vytvára vysoký podiel pridanej hodnoty, a teda aj cena produktov je vysoká.

Otázne je tiež, do akej miery možno počítať s vývojom cien a následne i spotrebných výdavkov v prípade tzv. personalizovanej produkcie. Aj v tomto smere sa počíta s masívnym nasadzovaním robotických technológií a zároveň je vytváraná zóna pre mimoriadne úzku spoluprácu s klientom. Producenti tvrdia, že postupne by sa mala cena individualizovaných výrobkov znižovať, no vstupné investície do takéhoto typu výroby sú pomerne vysoké, preto očakávania nižších cien môžu zostať dlho nenaplnené. Individualizované produkty musia byť vysoko rentabilné a podieľať sa na primeranej výške zisku výrobcu či predajcu. Očakávať, že sa výrobcovia a obchod budú podieľať na riešení problémov spojených s príjmovou polarizáciou, je zrejme naivné.

4.3. Polarizácia možností vplyvom nových technológií

Paradigma polarizácie možností sa v súčasnosti koncentruje v strete troch zásadných problémov. Prvý sa nachádza v oblasti Priemyslu 4.0 a robotiky, kde by akcelerácia nových prístupov mala viesť k podstatnej úspore v spotrebe práce a k reštrukturalizácii ekonomiky. Logickým dôsledkom reštrukturalizácie bude aj prechod na čiastočné pracovné miesta, zmena štruktúry príjmov i zmena konštrukcie príjmu jednotlivca. Druhým problémom/témou je koncepcia, ktorú chce preferovať EÚ. Je založená na zvýhodňovaní produkcie kvalitných tovarov s dlhšou dobou fungovania, čo znamená, že celkový objem výroby sa očakáva podstatne menší. Vychádza sa pritom z toho, že celková výroba v spoločnosti, založená na permanentnom kvantitatívnom raste spotreby, je už neudržateľná. Tretím diskutovaným problémom je možný návrat k opravám vyrábaných tovarov, s cieľom predĺžiť dobu ich životnosti, čo má prispieť k zmenšeniu vyrábanej produkcie i celkovej spotreby práce. Predpokladá sa, že tým môžu vzniknúť nové pracovné miesta, ktoré by znamenali čiastočnú kompenzáciu straty pracovných miest z dôvodu výrazného zavádzania robotiky.

Technická revolúcia je predkladaná ako objektívny proces, ktorý sa nereguluje, má svoj vlastný život. Druhý jav je tiež v rovine objektívneho procesu a dotýka sa prírodných zmien. Znamená to, že ak ide o objektívne procesy neregulovateľného charakteru, elity v konečnom dôsledku nie sú zodpovedné ani za vývoj v oblasti trhu práce, odmeňovania a ani za prehlbovanie polarizácie spoločnosti.

Ak platia úvahy o zmenách prírodných podmienok, opodstatneným dôsledkom je kryštalizovanie viacerých problémov, pretože väčšina prírodných zmien sa uskutočňuje oveľa rýchlejšie, ako sa doteraz predpokladalo. Ukazuje sa, že prírodné procesy sú systémovejšie, nejde iba o zmenu teploty, ale sú to aj otázky hydrologických pomero-rov, odparovania vody, zdrojov a spôsobu ťažby prírodných surovín a tiež nárast diverzity agresívnych druhov flóry i fauny a ich posun do pásiem, kde sa doteraz nevyskytovali.

Keď sa prírodné podmienky začínajú radikálne meniť, je zásadné, ktoré z nich budú rozhodujúce. V tejto súvislosti sú určujúce voda,

potraviny a priestor na prežitie. Tak to prezentujú i materiály Svetového ekonomického fóra medzi globálnymi rizikami (WEF, 2021). Je reálny predpoklad, že s postupnými prírodnými zmenami si stále menšia časť populácie bude môcť dovoliť dostatok pitnej vody či mať zabezpečený prístup k vode. Treba poznamenať, že technológie v oblasti zabezpečenia dostupnosti vody existujú, sú však veľmi drahé. Pre väčšinu rozvíjajúcich sa krajín a pre málo ekonomicky rozvinuté krajiny, v ktorých zohráva dôležitú úlohu agrárny sektor malovýrobného charakteru s veľkou náročnosťou na potrebu vody, to znamená, že si ich nebudú môcť dovoliť. Následkom bude radikálne zúženie produkcie potravín v týchto krajinách, čo s veľkou pravdepodobnosťou povedie k istému novému druhu kolonializmu. Potraviny sa budú vyrábať za využitia drahých technológií vo vyspelých krajinách a dovážať do ekonomicky málo vyspelých krajín ako protihodnota za určité politické ústupky. Uvedené je možné už v súčasnosti postrehnúť v niektorých krajinách Južnej Ameriky, juhovýchodnej Ázie, tiež v Afrike.

Ak by však spoločnosť budúcnosti nebola založená na permanentnom ekonomickom raste a zväčšovaní spotreby, čo bude hlavným hýbateľom spoločnosti? Všetky nastúpené trendy ukazujú na posúvanie sa spoločnosti do ďalšej etapy informatizácie, a teda kľúčovým hýbateľom sa stali a zostávajú informácie. Tieto majú nemateriálnu podobu, nepotrebujú suroviny, potrebujú však energiu.

Je možné evidovať, že stále významnejšie sa spotreba z materiálnej oblasti presúva do nemateriálnej. Nemateriálna spotreba je signifikantne závislá od vytvárania spoločenskej mienky, ktorú formujú elity pomocou informačných technológií. Ak sa vo väčšine spoločnosti bude zásadne zvyšovať podiel spotreby v oblasti módy, dizajnu, turistiky, hobby, kultúry týmto spôsobom a cestou ovplyvňovania, dôjde k určitej fragmentácii portfólia spotreby medzi krajinami s rôznou ekonomickou vyspelosťou. Budú regióny pre chudobných a „superdestinácie“ pre bohatých.

Do týchto úvah vstupuje otázka dôvodu potreby existencie kontrolovanej spoločnosti a jej posunu do ďalšej etapy. Ak sa naplno prizná potreba jej existencie, procesy kontroly a riadenia vyúsťia do novej formy polarizácie spoločnosti. Pôjde o polarizáciu možností, teda

nielen o príjmovú polarizáciu alebo polarizáciu majetku. Polarizácia možností znamená, že aj keď jedinec formálne má dostatok peňazí, no nie je súčasťou určitej elity, nebude mať možnosť reálne využívať isté materiálne statky.

Dôsledkom takéhoto vývoja bude kompenzácia skutočných možností spotreby virtuálnou spotrebou. Znamená to rozšírenie virtuálneho sveta, v ktorom si môže jedinec dovoliť napr. bohatú dovolenku, nového partnera či dopravný prostriedok. Ide však len o virtuálnu podobu určitých statkov a želaní. Reálna podoba uvedených príkladov zostane iba pre niekoľko percent populácie. Znamená to, že k príjmovej polarizácii, polarizácii majetku a možností sa pričlení i nerovnosť vo virtuálnej a skutočnej spotrebe. Keďže prírodné zdroje budú obmedzené dôsledkami zmien prírodného prostredia a deštrukciou prírodného potenciálu, vyhlási sa, že väčšine chudobnej populácie bude poskytnutá virtuálna realita prežitia a vyvoleným bohatým sa dostanú reálne podmienky života.

Polarizácia spoločnosti tak nadobudne novú podobu. Výsledkom bude „rozčesnutie“ spoločnosti na tú, v ktorej sú využívané reálne veci a takú, v ktorej sa využívajú veci virtuálne. Aby medzi týmito, charakterom diferencovanými skupinami, nedochádzalo ku konfliktom, je nevyhnutné, aby fungovala kontrolovaná spoločnosť. Znamená kontrolu každého jedinca, čo vyžaduje veľké množstvo informácií o ňom. Má sa na mysli používanie systémov informačnej kontroly celej spoločnosti, na základe čoho sa má udržiavať status quo, zachovávať v čase a priestore určité rozdelenie spoločnosti v želateľnej podobe jej štruktúry. V istom slova zmysle tieto vrstvy môžu pripomínať podobu kást v Indii, kde nedotknuteľní už nebudú tou najnižšou vrstvou, pretože sú označení za nedotknuteľných, ale preto, lebo ich finančné možnosti, možnosti reálneho života a virtuálny prístup budú limitované tak, že zostanú v spodnej časti spoločnosti. Znamená to, že dôsledkom tohto vývoja môže byť/bude vďaka informačným technológiám úplne nová podoba polarizácie spoločnosti, založená na dostupnosti a kvalite informácií.

Nevidia sa však fundamentálne rozpory, spočívajúce v tom, že spoločnosť bude umelo rozdelená na dve skupiny ľudí. 90 % tých, o ktorých blaho v skutočnosti nejde a majú im stačiť virtuálne pôžitky

a 10 % bohatých, majúcich v rukách moc, a o ktorých priority v skutočnosti ide. Pôjde tak o vyvrcholenie technologickej kombinácie, ktorá bola najskôr sprevádzaná polarizáciou príjmov a majetku, a pokračuje cez polarizáciu možností akcelerovaním digitalizácie spoločnosti.

* * *

V pandemickom období dochádza k akémusi prekryvaniu konkrétnej masy pracujúcich a nepracujúcich a dotknutú kompenzáciu na pracovnom trhu je skôr možné považovať za rozporuplnú. Stretnúť sa možno so znižovaním rozsahu pracovného času potrebného pri výkone určitej činnosti, s nárastom podielu práce z domu, s rôznymi formami príjmu, sociálnych dávok a s testovaním základného nepodmieneného príjmu. Je potrebné počítať s tým, že transformácia spotreby spoločenskej práce je „rozbehnutý vlak, naberajúci rýchlosť“, bude veľmi intenzívna a rozsiahla. Zrejme bude vyžadovať zmenu chápania príjmov obyvateľstva ako takých s tým, že pracovný príjem sa stane jedným z možných príjmov, zabezpečujúcich fungovanie jednotlivca i domácnosti/rodiny. Nielen z ekonomického, ale aj sociologického či psychologického pohľadu vzniká celý rad otázok, ako bude napr. nepracujúci zdravý mladý človek profilovaný v spoločnosti a schopný návyky, ktoré sa väčšinou nadobúdajú štúdiom a v pracovnom procese, získať, lebo sú potrebné pre samoorganizáciu jeho normálneho zdravého osobného života.

Ak sa transformuje a prijme nový pohľad na štruktúru príjmov, kde príjem z práce bude iba jedným z disponibilných príjmov, potom sa bude meniť aj pohľad na príjmovú polarizáciu a chápanie jej významu. Ak sa v značnej miere zredukuje i potreba vlastníť v podobe fungovania tzv. kolaboratívnej ekonomiky, potom nastupuje fáza, že v prípade polarizácie sa bude skôr hovoriť o polarizácii možností. Stále tu však zostane akýsi príjem a majetok, ľudia sa nestanú budhistickými mníchmi bez majetku a osobného príjmu dostávajúcimi jedlo jedenkrát denne.

Polarizácia možností pri nedostatku príjmu a majetku bude v súčasných i v nasledujúcich rokoch zásadným spôsobom limitovať dožitie a starostlivosť o zdravie, vzdelanie i premiestňovanie sa obvyčajného človeka v priestore.

5. POROVNANIE VPLYVU SVETOVEJ FINANČNEJ KRÍZY A KORONAKRÍZY NA HOSPODÁRSKY RAST

Cieľom tejto časti je porovnať vonkajšie a vnútorné makroekonomické nerovnováhy a poukázať na to, ako svetová finančná kríza a súčasná koronakríza ovplyvnili vývoj týchto nerovnováh. V tomto storočí bola svetová ekonomika zasiahnutá dvomi výraznými hospodárskymi recesiami. Obidve recesie zaznamenali najvyšší prepád hospodárskeho rastu od Veľkej hospodárskej krízy v rokoch 1929 až 1933.

Pre súčasný vývoj svetovej ekonomiky je charakteristická vysoká miera neistoty spojenej s pretrvávajúcimi a narastajúcimi rizikami. Jedným z hlavných faktorov narastajúcej neistoty je vývoj svetovej koronavírusovej krízy. Ťažko predvídateľný vývoj súvisí s potenciálnym rizikom šírenia infekcie, ako aj úspešnosťou kampane očkovania a účinnosťou očkovania i opatrení proti šíreniu infekcie. Vysoký stupeň pretrvávajúcich rizík môže viesť k nerovnomernému oživeniu svetovej ekonomiky. Kríza spojená s covidom-19 viedla aj k prehĺbeniu procesu divergencie medzi ekonomickými komplexmi, jednotlivými štátmi a v rámci týchto štátov. Medzi základné faktory, ktoré viedli k veľkej divergencii, patrí predovšetkým štruktúra jednotlivých národných ekonomík a ich odolnosť čeliť systémovým reálnym vonkajším šokom. Najviac postihnuté sektory ekonomiky sú predovšetkým tie, ktoré poskytujú služby, turistiku a cestovanie vo všeobecnosti.

Koronavírusová kríza negatívne ovplyvnila aj trh práce. Postihnutá je hlavne mladá generácia, ženy a najviac zraniteľná skupina zamestnaných predovšetkým s nižším vzdelaním. Tento nepriaznivý vývoj vedie k zvýšeniu chudoby a k prehĺbeniu už predtým existujúcich nerovností³¹.

Negatívne dôsledky súčasnej krízy viedli k prehĺbeniu už existujúcich vonkajších a vnútorných makroekonomických nerovnováh.

³¹ Covid-19 viedol k narastaniu disparity v príjmoch, prehĺbil nerovnomernosti príležitosti k vzdelaniu, zdravotníckym službám, ako aj nerovnosti v oblasti digitalizácie.

Negatívne dôsledky pandémie covidu-19 viedli k enormnému nárastu verejného dlhu, fiškálnych deficitov, deficitov na bežnom účte platobnej bilancie, k pasívnym saldám obchodnej bilancie, k zmene objemu devízových rezerv a rastu nezamestnanosti.

Svetová finančná kríza vznikla v roku 2008 vo finančnom sektore, hlavne v bankovníctve. Jej epicentrom sa stali USA. Hypotekárna kríza bola výsledkom zlyhania riadenia kompetentných inštitúcií na úrovni centrálnych orgánov štátnej správy USA. Okrem toho boli dokumentované zlyhania na úrovni riadenia zodpovedajúcich inštitúcií vo finančnom sektore, vrátane audítorských a ratingových spoločností. Svetová finančná kríza postihla reálnu ekonomiku, ale hlavne ekonomiku priemyselne vyspelých štátov.

Na rozdiel od svetovej finančnej krízy, kríza spojená s covidom-19 vznikla mimo reálnej ekonomiky, ale vzhľadom na veľký rozsah postihla všetky sektory reálnej ekonomiky. Svetová koronavírusová kríza viedla k uzatvoreniu prevádzok, podnikov, ale hlavne služieb spojených s cestovným ruchom a turistikou takmer na celom svete.

Podľa údajov v tabuľke 5.1 možno porovnať vývoj hospodárskeho rastu vo svete, ako aj v rámci jednotlivých regiónov a medzi vybranými priemyselne vyspelými štátmi v období vzniku svetovej finančnej krízy i súčasnej krízy spojenej s covidom-19. Z porovnaní vyplýva, že vplyv koronavírusovej krízy oveľa väčšou mierou postihol jednotlivé hospodárske regióny a jednotlivé štáty vo svetovej ekonomike v porovnaní so svetovou finančnou krízou. Ešte pred vznikom svetovej finančnej krízy niektoré štáty dosahovali relatívne vysoké tempá hospodárskeho rastu. V roku 2007 bol zaznamenaný svetový hospodársky rast na úrovni 5,7 %. Po skončení svetovej finančnej krízy sa nepodarilo dosiahnuť túto úroveň svetového rastu HDP.

Kritickým rokom, čo sa týka dôsledkov vplyvu svetovej finančnej krízy na hospodársky rast, bol hlavne prvý polrok 2009. V tomto roku boli zaznamenané záporné hodnoty hospodárskeho rastu hlavne v priemyselne vyspelých štátoch. Novoindustrializované štáty, predovšetkým štáty juhovýchodnej Ázie na čele s Čínou dosiahli v roku 2009 relatívne vysoké tempo rastu na úrovni 6,9 %.

T a b u ľ k a 5.1

Vplyv svetovej finančnej krízy a koronavírusovej krízy na regionálny hospodársky rast (v % HDP)

	2007	2008	2009	2019	2020	2021*
Svetový HDP	5,3	2,8	-0,6	2,8	-3,3	6,0
Priemyselne vyspelé štáty	2,7	0,2	-3,2	1,6	-4,7	5,1
USA	1,9	0,0	-2,6	2,2	-3,5	6,4
Eurozóna	2,9	0,5	-4,1	1,3	-6,6	4,4
Japonsko	2,4	-1,2	-5,2	0,3	-4,8	3,3
Novoindustrializované štáty	8,7	6,0	2,5	3,6	-2,2	6,7
Ázia	11,4	7,7	6,9	5,3	-1,0	8,6
Latinská Amerika a Karibik	5,7	4,3	-1,7	0,2	-7,0	4,6
Blízky východ a stredná Ázia	6,0	5,0	2,0	1,4	-2,9	3,7
Subsaharská Afrika	7,0	5,5	2,6	3,2	-1,9	3,4

* Prognóza.

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov Medzinárodného menového fondu.

Svetová finančná kríza viedla k svetovej recesii v roku 2009, vtedy bol dosiahnutý -0,6 % svetový hospodársky rast. Rýchle a nekontrolovateľné šírenie svetovej koronavírusovej pandémie viedlo k tomu, že uzavretie (angl. lockdown) jednotlivých národných ekonomík viedlo k bezprecedentnému poklesu svetového hospodárskeho rastu, ktorý bol v roku 2020 zaznamenaný na úrovni -3,3 %. Keď sa svetová ekonomika dostala v dôsledku koronavírusovej krízy do „kómy“, bolo možné sledovať nepriaznivé dôsledky na takmer všetky národné ekonomiky vo svete.

Pre rok 2021 je charakteristické postupné, ale výrazne odlišné oživenie jednotlivých ekonomík. V súčasnosti možno sledovať nerovnomerné oživenie vo svetovej ekonomike s rôznou rýchlosťou v jednotlivých štátoch. Pokrízové oživenie je preto spojené s procesom prehlbujúceho sa nerovnomerného hospodárskeho rastu, tak v rámci priemyselne vyspelých, novoindustrializovaných, rozvojových štátov, ako aj štátov s najnižšími príjmami.

Podobne ako v prípade oživenia svetovej ekonomiky po svetovej finančnej kríze aj v súčasnosti nastúpenom procese oživenia možno sledovať proces výraznej divergencie medzi jednotlivými štátmi (pozri tab. 5.2). Napríklad v rámci priemyselne vyspelých štátov Austrália patrí k tým štátom vo svetovej ekonomike, ktoré dosahujú za posledné

dekády dlhodobý udržateľný hospodársky rast³². Svetovú ekonomiku po vzniku svetovej finančnej krízy pred veľkou recesiou zachránila ekonomika s najvyšším podielom na vývoze a druhá najväčšia ekonomika vo svete, t. j. čínska ekonomika.

Pobaltské štáty (Estónsko, Litva, Lotyšsko) boli najviac postihnuté svetovou finančnou krízou. V jej dôsledku zaznamenali výrazný prepád hospodárskeho rastu, ako napr. v roku 2009 Estónsko -13,9 %, Litva -14,8 % a Lotyšsko -18 %. V súčasnosti možno sledovať, že táto skupina štátov si v celku dobre poradila s dôsledkami súčasnej hlbkej hospodárskej krízy. Tento priaznivý trend je aj výsledkom nastavenia hospodárskych politík v uvedených štátoch, ktoré sú počas koronakrízy viac odolné voči reálnym šokom z vonkajšieho prostredia.

Do skupiny štátov, ktoré dlhodobo zaznamenávajú stabilný hospodársky rast, patria nesporne Austrália, Čína, Južná Kórea a Singapur. Počas svetovej finančnej krízy aj počas súčasnej svetovej koronavírusovej krízy tak ekonomika Austrálie, ako aj Číny zaznamenali kladné tempá hospodárskeho rastu. Čínska ekonomika svojím vysokým rastom HDP v roku 2009 na úrovni 9,1 % pomohla odvrátiť svetovú ekonomiku od hlbšej recesie. Podobne ako v roku 2009, aj v roku 2020 to bola práve ekonomika Číny, ktorá už v minulom roku pokračovala v hospodárskom raste na úrovni 2,3 % aj napriek tomu, že sa tento najľudnatejší štát stal epicentrom svetovej koronavírusovej krízy. V roku 2021 sa očakáva relatívne veľmi vysoký hospodársky rast na úrovni 8,4 %. Predpokladá sa, že v tomto roku čínska ekonomika dosiahne rast HDP predkrízovej úrovne.

Na druhej strane bolo možné sledovať výrazný pokles hospodárskeho rastu v niektorých vybraných priemyselne vyspelých ekonomikách, hlavne v niektorých štátoch eurozóny³³. Svetová finančná kríza viedla k výraznej recesii, ktorá postihla hlavne niektoré najzadlženejšie štáty eurozóny (Grécko -2 %, Španielsko -3,7 % a Taliansko -5 %).

³² Austrália v rámci priemyselne vyspelých štátov dosahuje stabilne dlhodobý hospodársky rast od roku 1991. Tento trend je výsledkom hospodárskej politiky orientovanej na spravodlivé prerozdelenie a znovuprerozdelenie vytvorených hodnôt v štáte.

³³ Podľa oficiálnych údajov zverejnených Národným štatistickým byrom v Číne v prvom štvrtroku 2021 čínska ekonomika zaznamenala vysoké tempo hospodárskeho rastu na úrovni 18,2 % (http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202104/t20210416_1816315.html).

V porovnaní so svetovou finančnou krízou koronakríza mala niekoľkonásobne vyšší negatívny vplyv na hospodársky rast v týchto štátoch (Grécko -8,2 %, Španielsko -12,4 % a Taliansko -10,7 %). Z uvedeného vyplýva, že niektoré vybrané štáty eurozóny sú naďalej menej odolné voči synchrónnym a systémovým reálnym ekonomickým šokom z vonkajšieho prostredia.

T a b u ľ k a 5.2

Proces divergencie podľa vybraných štátov sveta (v % HDP)

	2007	2008	2009	2010	2019	2020	2021
Austrália	4,8	2,2	2,1	3,0	1,9	2,4	4,5
Čína	14,2	9,6	9,1	10,5	5,8	2,3	8,4
Estónsko	6,9	-5,1	-13,9	1,8	5,0	-2,9	3,4
Grécko	4,5	2,0	-2,0	-4,0	1,9	-8,2	3,8
Južná Kórea	5,1	2,3	0,2	6,1	2,0	-1,0	3,6
Litva	10,0	2,8	-14,8	1,3	4,3	-0,8	3,2
Lotyšsko	10,0	-4,2	-18,0	-1,0	2,0	-3,6	3,9
Ruská federácia	8,5	5,2	-7,9	4,0	2,0	-3,1	3,8
Singapur	8,5	1,8	-1,3	15,0	1,3	-5,4	5,2
Slovensko	10,6	6,2	-4,7	4,1	2,3	-5,2	4,7
Španielsko	3,6	0,9	-3,7	-0,3	0,9	-12,4	6,0
Taliansko	1,5	-1,3	-5,0	1,0	0,3	-10,7	4,5
Turecko	4,7	0,7	-4,7	7,8	0,9	1,8	6,0
Ukrajina	7,9	2,1	-15,1	3,7	3,2	-4,2	4,0

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov Medzinárodného menového fondu.

Jednotlivé štáty vo vzájomnom porovnaní zaznamenali rôzne tempá hospodárskeho rastu (pozri tab. 5.2). Negatívne dôsledky svetovej finančnej krízy sa výraznejšie prejavili v prípade pobaltských štátov. Kríza spojená s covidom-19 viedla k bezprecedentnému prepadu svetového hospodárskeho rastu pri porovnaní so svetovou finančnou krízou.

Tak v prípade svetovej finančnej krízy, ako aj v prípade svetovej koronavírusovej krízy možno sledovať výrazný proces divergencie oživenia svetovej ekonomiky, pričom pri súčasnej kríze je oveľa výraznejší v porovnaní so svetovou finančnou krízou. Okrem výrazného procesu divergencie vo vývoji hospodárskeho rastu možno sledovať nerovnomerný, rozdielny vývoj pri iných tempách oživenia v jednotlivých ekonomických komplexoch, národných ekonomikách, ako aj regiónoch vo vnútri jednotlivých štátov. Krízový vývoj spojený s pandémiou covidu-19 viedol k historicky najvyššej úrovni verejného dlhu.

5.1. Nárast verejného dlhu

Dedičstvom svetovej finančnej krízy je vysoká miera zadlženia a rast chudoby a nerovnosti v príjmoch³⁴. Od vzniku svetovej koronavírusovej krízy jednotlivé štáty prijali mimoriadne expanzívnu menovú a fiškálnu politiku³⁵. V porovnaní so svetovou finančnou krízou rôzne štáty prijímali tak reštriktívnu, ako aj expanzívnu fiškálnu politiku. Po vzniku súčasnej krízy jednotlivé štáty prijali expanzívnu politiku orientovanú na rozsiahle fiškálne stimuly na boj s covidom-19, kompenzácie pre podnikateľský sektor a výdaje na udržanie sociálnej stability.

Zvýšené výdavky štátnych rozpočtov viedli v jednotlivých štátoch k vysokým deficitom verejných financií a k historicky najvyššej úrovni verejného dlhu. Zaznamenané hodnoty verejného dlhu v tabuľke 5.3 dokumentujú vývoj svetového verejného dlhu v rámci skupiny G7, vybraných priemyselne vyspelých štátov, novoindustrializovaných štátov a Slovenska. Od vzniku svetovej finančnej krízy možno sledovať výrazný nárast verejného dlhu vo svete (pozri tab. 5.3). Aj napriek priaznivému hospodárskemu rastu sa nepodarilo v niektorých štátoch v rokoch 2010 až 2019 znížiť nepriaznivý vývoj verejného dlhu.

Mimoriadny nárast verejného dlhu za obdobie rokov 2010 až 2019 je výsledkom prijímania, respektíve neprijímania a nedostatočného implementovania opatrení pre zabezpečenie úrovni tak na strane príjmovej, ako aj výdavkovej strane rozpočtov jednotlivými štátmi. Jednou z najdôležitejších výziev v pokrízovom vývoji v strednodobom horizonte je sústrediť sa na prijatie opatrení na udržateľnosť verejných financií. Preto v tomto kontexte orientácia na mobilizáciu³⁶ zdrojov na strane príjmov sa javí v súčasnosti viac ako potrebná. V tomto kontexte možno pozitívne hodnotiť zasadnutie priemyselne vyspelých štátov zoskupených v skupine G7 a stanovenie dane z korporácií³⁷.

³⁴ V dôsledku svetovej finančnej krízy bol zaznamenaný nielen rast chudoby, ale aj rast nerovnosti a nerovnosti príležitostí.

³⁵ Jednotlivé štáty prijali veľmi rýchlo makroekonomický mix politík orientovaných na expanzívnu tak menovú, ako aj fiškálnu politiku.

³⁶ V pokrízovom období by sa jednotlivé štáty mali sústrediť na mobilizáciu zdrojov na príjmovej časti rozpočtu.

³⁷ Skupina G7 na svojom zasadnutí začiatkom júna 2021 prijala rozhodnutie o stanovení minimálnej dane korporácií na minimálnej úrovni 15 %.

Tabuľka 5.3

Porovnanie vývoja hrubého verejného dlhu (v % HDP)

	2007	2008	2009	2010	2019	2020	2021	2026*
Priemer vo svete	57,5	60,6	68,5	73,8	103,8	120,1	122,5	121,1
Skupina 7	82,9	89,5	103,4	110,4	118,0	136,7	139,5	138,0
Novoindustrializované štáty	36,3	34,6	35,9	40,7	54,7	64,4	65,1	73,2
USA	62,3	71,6	85,2	94,4	108,2	127,1	132,8	134,5
Japonsko	187,7	195,0	216,3	220,0	234,9	256,2	256,2	254,7
Slovensko	29,6	27,8	35,4	41,8	48,5	60,7	64,0	64,5

* Prognóza MMF.

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov Medzinárodného menového fondu.

V súvislosti s pokračujúcou krízou v oblasti verejného zdravotníctva je naďalej dôležité, aby jednotlivé štáty poskytovali dotačné finančné zdroje do tohto kritického sektora. Okrem toho je dôležité, aby jednotlivé štáty naďalej poskytovali finančnú podporu podnikateľskému sektoru a prostriedky z rozpočtu na automatické stabilizátory, vrátane investícií do infraštruktúry a reálnej ekonomiky.

Predčasné zníženie stimulov môže mať nepriaznivé dôsledky pre pokrízový vývoj. Na druhej strane v niektorých prípadoch stimuly budú mať veľký vplyv na nárast verejného dlhu. V súčasnosti hlavnou prioritou by mali byť investície do zdravotníctva. Tieto investície môžu vyžadovať dlhodobý charakter.

Vzhľadom na pokračujúci nepriaznivý vývoj v oblasti klimateckej zmeny a podnebia na planéte bude potrebné, aby sa jednotlivé štáty pripravili na potenciálny vznik rôznych možných pandémieí v budúcnosti. Z toho vyplýva, že najlepšou investíciou do budúcnosti je investovanie do sektora zdravotníctva, t. j. orientovanie sa na prevenciu a zvýšenie imunity obyvateľov. Práve tieto investície môžu byť jednou z alternatív na postupné pokovidové oživenie a na postupnú konsolidáciu verejných financií.

Fiškálna bilancia

Fiškálna bilancia (rozdiel medzi výdavkami a príjmami) je rozhodujúca pri posudzovaní udržateľnosti verejných financií, ale tiež je dôležitá pri posudzovaní dynamiky verejného dlhu. Hodnoty fiškálnych deficitov v tabuľke 5.4 dokumentujú vývoj fiškálnej bilancie

za obdobie rokov pred vznikom svetovej finančnej krízy, vývoj po nej a od vzniku koronavírusovej pandémie.

V období relatívne stabilného svetového hospodárskeho rastu do vzniku svetovej finančnej krízy bol zaznamenaný veľmi priaznivý trend fiškálnej bilancie. Aj napriek recesii, ktorá bola spojená hlavne s nižšími príjmami do rozpočtov jednotlivých štátov, celkový priemer vo svete v roku 2009 zaznamenal deficit na úrovni 7,9 %. Tento vysoký deficit sa podarilo postupne znižovať, ale nepodarilo sa dosiahnuť vyrovnané rozpočty aj napriek relatívne dlhodobému oživeniu svetovej ekonomiky na úrovni, ktorá bola pred vznikom svetovej finančnej krízy.

V dôsledku krízy v súvislosti s covidom-19 boli zaznamenané vyššie deficity verejných financií v porovnaní s obdobím svetovej finančnej krízy (pozri tab. 5.4). Aj napriek tomu, že výhľad celkovej fiškálnej bilancie vo svete je relatívne priaznivý, je potrebné poukázať na potrebné dodatočné výdavky štátneho rozpočtu, ktoré súvisia so začatým procesom transformácie na digitálnu, zelenú a sociálne spravodlivú ekonomiku³⁸.

T a b u ľ k a 5.4

Porovnanie vývoja fiškálnych deficitov

	2007	2008	2009	2010	2019	2020	2021	2026*
Priemer vo svete	-0,6	-2,3	-7,1	-5,9	-2,9	-11,7	-10,4	-2,8
Skupina 7	-2,1	-4,6	-10,1	-8,0	-0,6	-7,6	-6,7	-1,6
Industrializované štáty	0,1	-0,5	-4,8	-3,7	-4,7	-9,8	-9,2	-5,8
USA	2,7	-6,5	-12,8	-10,3	-5,7	-15,8	-15,0	-4,7
Japonsko	-2,4	-4,2	-10,3	-9,2	-3,1	-12,6	-9,4	-2,4
Slovensko	-1,8	-2,1	-8,0	-7,9	-1,4	-7,3	-7,1	-3,3

* Prognóza MMF.

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov Medzinárodného menového fondu.

³⁸ Dodatočné výdavky spojené s procesom transformácie možno vnímať ako kapitálové investície do budúcnosti. V kontexte prehlbujúcej sa klimateckej zmeny a celkovej zmeny podnebia bude potrebné v rozpočtoch vyčleniť dodatočné finančné zdroje z rozpočtu. To pochopiteľne bude mať vplyv na celkovú fiškálnu pozíciu každého štátu. V súčasnosti sa odhaduje, že jednotlivé štáty v dôsledku klimateckej zmeny a zmeny prírodných podmienok budú potrebovať vyčleniť v rozmedzí medzi 0,6 až 2 % HDP ročne. Vzhľadom na nepredvídanosť vývoja klimateckej zmeny a podnebia tento údaj nemožno považovať za konečný. Vzniká zásadná otázka vzťahujúca sa k udržateľnosti verejných financií, ako sa dá zabezpečiť priaznivý vývoj fiškálnej bilancie v jednotlivých národných rozpočtoch, pri rozdielnych tempách hospodárskeho rastu, v nových podmienkach transformácie.

S konsolidáciou a udržateľnosťou verejných financií bezprostredne súvisí aj otázka nákladov na financovanie verejného dlhu.

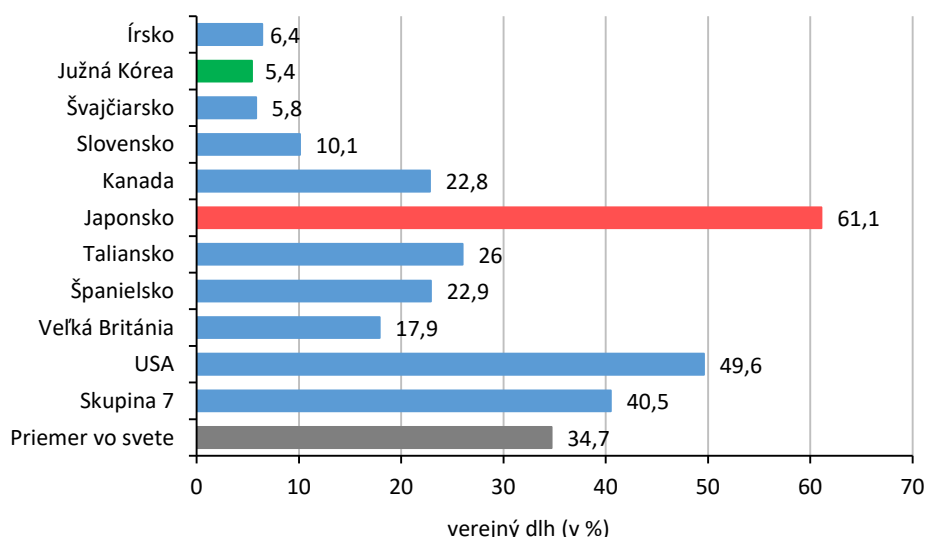
Náklady na financovanie verejného dlhu 2021 (% HDP)

Rozhodujúca pri posudzovaní udržateľnosti verejných financií je otázka spojená s nákladmi na financovanie verejného dlhu. Rôzne dĺžky stĺpcov na grafe 5.1 poukazujú na rozdielnú úroveň nákladov na financovanie verejného dlhu v priemyselne vyspelých štátoch zoskupených v skupine G7 a niektorých vybraných priemyselne vyspelých štátoch.

Z hodnôt grafu 5.1 vyplýva, že náklady na financovanie verejného dlhu v priemyselne vyspelých štátoch predstavujú relatívne vysoké ročné objemy k výške štátneho HDP. Najvyššie náklady na financovanie verejného dlhu predstavujú pre Japonsko (61 % HDP) a USA (49,6 % HDP). Na druhej strane v štátoch, kde je dlhodobá orientácia na udržateľnosť verejných financií, dosahuje relatívne prijateľné náklady na financovanie verejného dlhu (Južná Kórea 5,4 % HDP a Švajčiarsko 5,8 % HDP).

G r a f 5.1

Náklady na financovanie verejného dlhu (v % HDP)

Prameň: Vlastné grafické spracovanie podľa údajov Medzinárodného menového fondu.

V súčasnosti je veľmi nepriaznivý vývoj v oblasti fiškálnej neudržateľnosti. Tento nepriaznivý trend je výsledkom nastavenia hospodárskych politík v jednotlivých štátoch. Preto je potrebné, aby štáty, ktoré čelia problémom neudržateľného verejného dlhu, neodkladne prijali a implementovali opatrenia orientované na mobilizáciu zdrojov na príjmovej strane rozpočtu a na minimalizovanie hlavne neproduktívnych výdavkov.

Málokedy v moderných ekonomických dejinách bola taká naliehavá otázka stabilizácie fiškálnych zdrojov ako v súčasnosti. K mobilizácii zdrojov môže pomôcť aj posledné zasadnutie skupiny G7, ktoré prijalo minimálnu daň pre korporácie. Súčasná recesia a kríza v zdravotníckom sektore viedli k bezprecedentnému nárastu verejného dlhu v najchudobnejších štátoch sveta.

Reštrukturalizácia dlhu v rozvojových štátoch sveta

Koronaríza viedla k enormnému nárastu verejného dlhu v rozvojových, ale hlavne v najchudobnejších a najzadlženejších štátoch sveta. Svetová finančná kríza viedla k situácii, keď viac ako dvadsať rozvojových a najchudobnejších štátov vo svetovej ekonomike požiadalo o stabilizačné programy s Medzinárodným menovým fondom a Svetovou bankou a regionálnymi rozvojovými bankami³⁹. V dôsledku svetovej koronavírusovej krízy 86 rozvojových a najzadlženejších štátov požiadalo Medzinárodný menový fond o reštrukturalizáciu verejného dlhu⁴⁰.

Nárast verejného dlhu hlavne v štátoch s najnižšími príjmami znamenal najvyššiu úroveň. Koronakríza viedla k zvýšeniu dodatočných výdavkov do oblasti zdravotníctva v týchto štátoch. Zníženie vývozu viedlo k zníženiu príjmov, čo malo za následok prudké zvýšenie verejného dlhu v týchto štátoch.

³⁹ Medzi regionálne rozvojové banky patria: Africká rozvojová banka, Ázijská rozvojová banka, Medziamerická rozvojová banka a Európska banka pre obnovu a rozvoj.

⁴⁰ Reštrukturalizáciou verejného dlhu sa zaoberá Parížsky klub, ktorý združuje 18 najväčších veriteľov vo svete. V súvislosti s covidom-19 sa na rokovaniach o reštrukturalizácii verejného dlhu aktívne zúčastnili aj súkromní veritelia. Práve súkromní veritelia môžu významnou mierou prispieť k reštrukturalizácii dlhu v najchudobnejších a najzadlženejších štátoch sveta.

Niektoré z najzraniteľnejších štátov majú limitovaný prístup k získaniu finančných zdrojov na financovanie verejného dlhu. V dôsledku koronakrízy štáty s najnižšími príjmami čelia nepriaznivému vývoju v oblasti likvidity, ako aj solventnosti⁴¹. V štátoch, kde úroveň verejného dlhu a jeho dynamika sú neudržateľné, multilaterálne menovo-finančné inštitúcie poskytujú stabilizačné programy a zároveň reštrukturalizáciu dlhu pri vopred stanovených podmienkach⁴².

Okrem reštrukturalizácie verejného dlhu Medzinárodný menový fond poskytol pomoc v podobe grantov pre 29 štátov na zníženie dopadov pandémie s využitím nástroja tzv. Catastrophe Containment and Relief Trust. Na základe tohto nástroja Medzinárodný menový fond poskytol pomoc pri riešení verejného dlhu s orientáciou na krytie dlhovej služby v časovom rozmedzí od apríla 2020 do apríla 2021⁴³. Celkový objem prostriedkov predstavoval pri prvých dvoch splátkach 500 mil. USD.

V prípade štátov, ktorých verejný dlh je neudržateľný, bola medzinárodnými veriteľmi prijatá zásada, že bude rýchlejší prístup v odpisovaní dlhu. V priebehu roku 2020 v súvislosti s pandemiou 44 štátov požiadalo pozastavenie platenia dlhovej služby, čo predpokladá približne 5 mld. USD. V prípade štátov, kde verejný dlh je neudržateľný, je potrebný relatívne rýchly proces reštrukturalizácie dlhu. V štátoch s najnižšími príjmami bude závisieť od každého jednotlivého štátu, ako bude schopný splácať svoje záväzky.

Súkromní veritelia, ktorí disponujú finančnými aktívami, môžu zohrať významnú úlohu pri riešení neudržateľnosti verejného dlhu a jeho reštrukturalizácii. Očakáva sa, že títo veritelia poskytnú finančnú pomoc pri riešení dlhu pomocou oficiálnych bilaterálnych

⁴¹ Podľa rámca pre udržateľnosť verejného dlhu vypracovaného Medzinárodným menovým fondom a Svetovou bankou sa odhaduje, že niektoré štáty s najnižšími príjmami nebudú schopné splácať svoje záväzky, preto už požiadali o reštrukturalizáciu svojich dlhov.

⁴² Pri akceptácii reštrukturalizácií dlhu pre jednotlivé štáty je potrebné, aby tieto štáty implementovali zodpovednú hospodársku politiku.

⁴³ Členské štáty skupiny G20 na svojom zasadnutí prijali záväzok, aby počiatočné odloženie platieb za dlhovú službu bolo predĺžené do konca júna 2021.

veriteľov⁴⁴. Je všeobecne známe, že bez oficiálnej finančnej pomoci multilaterálnych menovo-finančných inštitúcií by štáty s najnižšími príjmami nemali dostatok finančných zdrojov na základné výdavky v oblasti zdravotníctva a v sociálnej oblasti.

Vzhľadom na narastajúcu úroveň verejného dlhu tak priemyselne vyspelých, novoindustrializovaných, rozvojových, ako aj v štátoch s najnižšími príjmami sa očakáva, že multilaterálne menovo-finančné inštitúcie pripravlia základný rámec pre udržateľnosť verejného dlhu pri zohľadnení jeho dynamiky.

Nárast verejného dlhu v priemyselne vyspelých štátoch pri relatívne nízkych tempách hospodárskeho rastu môže viesť k jeho neudržateľnosti a následne k prehĺbeniu procesu divergencie medzi jednotlivými štátmi a regiónmi. Aj napriek tomu, že novoindustrializované štáty môžu mať vyšší potenciálny hospodársky rast, bremeno verejného dlhu môže spomaliť rast reálneho HDP. Štáty s najnižšími príjmami dlhodobo čelia udržateľnosti verejného dlhu.

Bez dodatočnej finančnej pomoci, grantov od multilaterálnych menovo-finančných inštitúcií, vrátane dodatočných finančných zdrojov od súkromných veriteľov je viac ako nepravdepodobné, že táto skupina môže nastúpiť na trajektóriu udržateľného hospodárskeho rastu⁴⁵. Jedným z najdôležitejších ukazovateľov pri hodnotení vonkajšej makroekonomickej nerovnováhy je bežný účet platobnej bilancie.

5.2. Bežný účet platobnej bilancie

Podobne ako v prípade vnútornej makroekonomickej nerovnováhy, tak aj v prípade vonkajšej makroekonomickej nerovnováhy možno sledovať výrazné rozdiely v deficitoch, respektíve v prebytkoch platobných bilancií (pozri tab. 5.5). Bežný účet platobnej bilancie je preto základným ukazovateľom pre hodnotenie vývoja vonkajšej makroekonomickej nerovnováhy.

⁴⁴ Členské štáty Skupiny G20 pripravujú nový rámec pri riešení udržateľnosti verejného dlhu, kde počítajú s účasťou súkromnými oficiálnymi bilaterálnymi veriteľmi.

⁴⁵ Po vzniku svetovej finančnej krízy bolo možné sledovať relatívne nízky objem investícií. Práve nízky objem investícií viedol k relatívne nízkej úrovni produktivity práce.

Priemyselne vyspelé štáty dosahovali pred vznikom pandémie (v roku 2019) mierny prebytok na bežnom účte platobnej bilancie. Niektoré vybrané priemyselne vyspelé štáty, hlavne niektoré vybrané anglosaské štáty (Veľká Británia a USA) dosahujú dlhodobý deficit na bežnom účte platobnej bilancie.

Podľa predbežných prognóz zverejnených Medzinárodným menovým fondom možno očakávať, že niektoré vybrané anglosaské štáty môžu mať deficit bežného účtu platobných bilancií aj v roku 2026 (tab. 5.5). Na druhej strane aj napriek veľkým rozdielom medzi jednotlivými štátmi eurozóny⁴⁶ možno sledovať dlhodobo veľmi výrazné prebytky na bežnom účte platobnej bilancie hlavne v prípade Holandska, Spolkovej republiky Nemecka a Írska.

T a b u ľ k a 5.5

Bežný účet platobnej bilancie

	2019	2020	2021	2026
Priemyselne vyspelé štáty	0,7	0,3	0,2	0,8
Eurozóna	2,3	2,3	2,8	2,8
Cyprus	-6,3	-10,3	-8,5	-3,7
Grécko	-2,2	-7,4	-6,6	-3,5
Holandsko	9,9	10,0	9,0	8,3
Japonsko	3,7	3,3	9,6	3,2
Nemecko	7,1	7,1	7,6	6,8
Singapur	14,3	17,6	14,6	13,5
Švajčiarsko	6,7	3,8	6,8	7,5
USA	-2,2	-3,1	-3,9	-2,0
Veľká Británia	-3,1	-3,9	-3,9	-3,5

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov Eurostatu a Medzinárodného menového fondu.

Okrem vybraných členských štátov eurozóny dlhodobo prebytky na bežných účtoch platobných bilancií dosahujú v rámci priemyselne vyspelých štátov hlavne štáty, ktoré sa orientujú na vývoz a ktoré dosahujú relatívne vysokú úroveň celkovej konkurencieschopnosti.

Výnimočne vysoké prebytky na bežných účtoch platobných bilancií dosahujú predovšetkým Japonsko, Singapur a Švajčiarsko. Ide o štáty, ktoré výraznou mierou dominujú na zahraničných trhoch. Tieto štáty dosahujú vysokú konkurencieschopnosť svojich výrobkov

⁴⁶ Niektoré vybrané členské štáty eurozóny, ktorých príjmy sú závislé od turistiky, hlavne Grécko, Portugalsko, Španielsko, Taliansko, a dosiahli nielen vysoké deficity na bežnom účte platobných bilancií, ale aj neudržateľnú úroveň verejného dlhu.

na zahraničných trhoch. Dosiahnutá konkurencieschopnosť súvisí aj s verejnými a súkromnými investíciami do vedy, vývoja a výskumu.

Pri posudzovaní vývoja vonkajšej makroekonomickej nerovnováhy má dôležité miesto zahraničný obchod s tovarmi a službami.

5.3. Nerovnováhy vo vývoji svetového obchodu

Svetový obchod predstavuje dôležitý príspevok k hospodárskemu rastu. V druhej polovici minulého storočia prehlbujúci sa proces globalizácie viedol k nárastu svetového obchodu. V tomto období bol zaznamenaný rýchlejší rast svetového obchodu v porovnaní so svetovým hospodárskym rastom. Proces globalizácie ešte viac prehĺbil tento trend. Svetová finančná kríza viedla k veľmi výraznému poklesu medzinárodného obchodu, potom nasledovali obdobia rokov, kedy boli zaznamenané nižšie tempá rastu svetového obchodu v porovnaní s obdobím svetového hospodárskeho rastu.

Vývoj svetového obchodu podľa vybraných tovarových skupín je za vybrané obdobia v rozmedzí rokov 2003 až 2021 zaznamenaný v tabuľke 5.6.

Tabuľka 5.6

Historický vývoj svetového obchodu podľa vybraných tovarových skupín (priemerná medziročná zmena v % za obdobia rokov)

	2003 – 2012	2013 – 2022	2019	2020	2021
Priemer	5,6	2,8	0,9	-8,5	8,7
Strojárske výrobky	9,1	-0,9	0,4	-3,1	2,0
Palivá	15,5	-6,3	-10,2	-32,7	41,7
Potraviny	6,8	-0,7	3,1	1,7	13,9
Nápoje	9,2	-1,3	-8,2	-3,8	3,3
Kovy	15,3	0,3	3,7	3,5	32,1

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov Medzinárodného menového fondu.

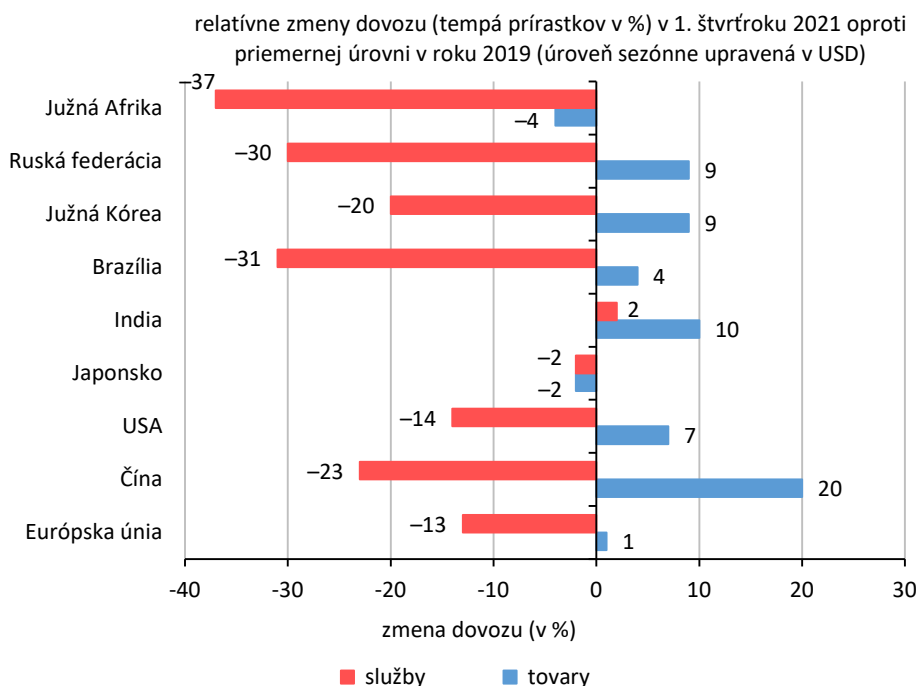
Vznik a rýchle šírenie covidu-19 viedlo vo zvýšenej miere k zmenám v dovozoch a vývozočoch medzi štátmi, ktoré majú najväčšie podiely na svetovom obchode. V grafe 5.2 na príklade 10 najväčších dovozcov tovarov a služieb možno sledovať výrazné rozdiely pri porovnaní prvého štvrťroka 2021 s rokom 2019. Z grafu 5.2 vyplýva, že koronavírusová kríza výrazne ovplyvnila dovozy v jednotlivých

štátoch. Najnižšie výkyvy zmien v dovozoch tovarov a služieb v sledovanom období boli zaznamenané v Japonsku.

Najvyššie percentuálne zmeny v oblasti dovozov služieb boli zaznamenané v štátoch BRICS s výnimkou Indie. Brazília, Ruská federácia, Čína a Južná Afrika zaznamenali najvyšší pokles v porovnaní s ostatnými štátmi. To pochopiteľne súvisí aj so štruktúrou dovozov tovarov a služieb novoindustrializovaných štátov v porovnaní s priemyselne vyspelými štátmi, napr. Japonskom, štátmi Európskej únie a USA. Na druhej strane najvyšší rozdiel pri dovozoch služieb zaznamenala Južná Afrika.

G r a f 5.2

Porovnanie zmien pri dovozoch počas pandémie covidu-19

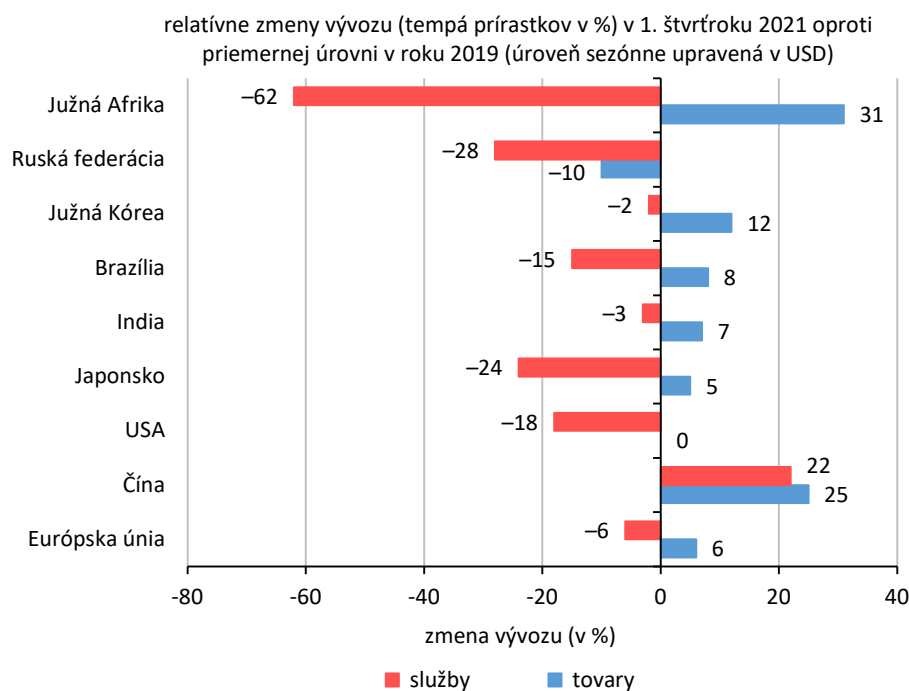
Prameň: Vlastné spracovanie z údajov UNCTAD a Svetovej obchodnej organizácie.

Pri hodnotení vývozov (pozri graf 5.3) možno sledovať rozdielny vývoj pri porovnaní s dovozmi na vzorke tých istých štátov a integračného zoskupenia (Európskej únie; EÚ). Zo všetkých skúmaných štátov, vrátane EÚ, jedine Čína zaznamenala relatívne najvyššie kladné

percentuálne prírastky tak vo vývozoch tovarov, ako aj služieb. Svedčí to aj o tom, že ako bolo spomenuté, čínska ekonomika v roku 2020 dosiahla najvyšší hospodársky rast zo všetkých sledovaných štátov, vrátane EÚ. V roku 2021 čínska ekonomika pokračuje relatívne vysokým tempom hospodárskeho rastu v porovnaní s ostatnými štátmi. Najnižší pokles vývozu služieb zaznamenala Južná Afrika (–62 %) pri porovnaní s Čínou, ktorá dosiahla 22 % nárast.

G r a f 5.3

Porovnanie zmien pri vývozoch počas pandémie covidu-19

Prameň: Vlastné spracovanie z údajov UNCTAD a Svetovej obchodnej organizácie.

Covid-19 veľkou mierou ovplyvnil postavenie najväčších vývozcov a dovozcov vo svete s tovarmi a službami. To súvisí bezprostredne so štruktúrou jednotlivých národných ekonomík a ako sú jednotlivé štáty odolné voči reálnym šokom z vonkajšieho prostredia. Najvyššie rozdiely v obchode s tovarmi a službami, t. j. tak pri vývoze, ako aj pri dovoze boli zaznamenané v Južnej Afrike (pozri graf 5.3).

Na druhej strane Čína hlavne pri vývozoch obidvoch položiek znamenala výrazný vzostup. Ďalší vývoj v oblasti dovozov a vývozov tovarov a služieb bude závisieť od toho, ako budú jednotlivé štáty pokračovať v nastúpenom procese pokrízového vývoja, ale aj od toho, aká je štruktúra dovozov a vývozov tovarov jednotlivých štátov.

Štáty, v ktorých dominujú vo vývozoch a dovozoch suroviny, sú viac vystavené väčším cenovým zmenám ako štáty, ktoré sa orientujú na dovoz a vývoz hotových výrobkov. Z uvedenej analýzy uskutocnenej na vzorke 9 štátov vrátane členských štátov EÚ vyplýva, že jednotlivé štáty nie sú schopné dostatočne čeliť rôznym šokom z vonkajšieho prostredia. S nerovnomerným vývojom svetového obchodu bezprostredne súvisí aj rozdielny vývoj a akumulácia devízových rezerv.

Vývoj devízových rezerv

Celkový objem devízových rezerv ovplyvňuje podiel vývozov tovarov a služieb v jednotlivých štátoch vo svetovej ekonomike. Graf 5.4 zobrazuje 10 štátov vo svetovej ekonomike s najväčším objemom devízových rezerv. Dosahujú ho proexportné štáty, hlavne štáty v juhovýchodnej Ázii⁴⁷.

Podiel najväčšieho exportéra⁴⁸ vo svetovej ekonomike predstavuje takmer 35 % podiel na svetových devízových rezervách. Japonsko je jediným štátom zo skupiny G7, ktorý dlhodobo dosahuje vysoký objem devízových rezerv. Švajčiarsko je jediným európskym štátom, ktorý dosahuje najväčší objem devízových rezerv (14,5 % na grafe 5.4). V štruktúre 10 štátov, ktoré dosahujú relatívne vysoký podiel na objeme svetových devízových rezerv, je okrem Švajčiarska (11,2 %) aj Ruská federácia⁴⁹ (6,3 %).

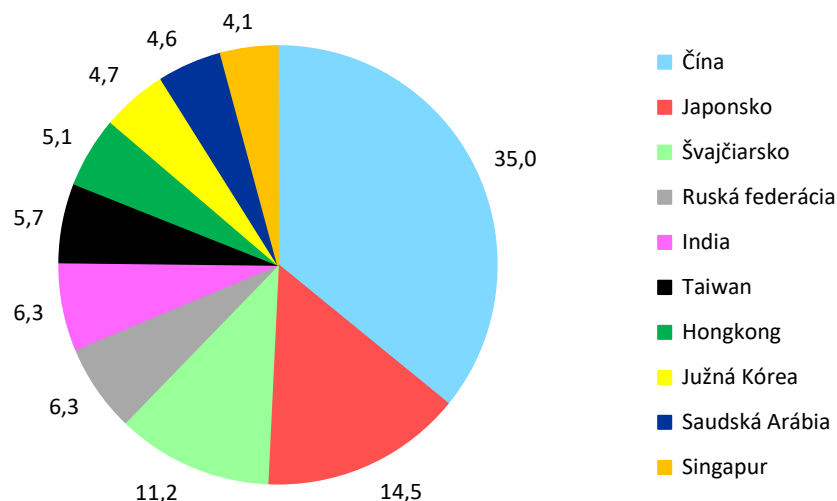
⁴⁷ Celkový objem devízových rezerv v apríli tohto roku dosahoval takmer 9,5 bil. USD. Najväčší podiel na svetových devízových rezervách dosahuje 7 štátov z toho regiónu juhovýchodnej Ázie.

⁴⁸ Čína je najväčším vývozcom tovarov a služieb. Okrem toho ďalšie štáty s čínskou kultúrou (Hongkong, Singapur a Taiwan) majú takmer 50 %-ný podiel na svetových devízových rezervách.

⁴⁹ Saudská Arábia a Ruská federácia sú dva štáty zo štruktúry, ktoré získavajú devízové rezervy z vývozov.

Graf 5.4

Percentuálny podiel 10 najväčších držiteľov rezerv (v mld. USD, apríl 2021)

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov MMF.

Najväčší nárast devízových rezerv za posledných 30 rokov podľa údajov zverejnených Medzinárodným menovým fondom zaznamenali štáty juhovýchodnej Ázie. Ak v roku 1990 celkový objem devízových rezerv predstavoval 202,14 mld. USD, o desať rokov neskôr tieto štáty dosiahli už 698,70 mld. USD.

Pred vznikom svetovej finančnej krízy celkový objem devízových rezerv týchto štátov dosiahol objem takmer 3 bil. USD (2 916 mld. USD). Dokonca reálny nárast devízových rezerv predstavoval o takmer 700 miliárd viac, ako bolo prognózované.

V apríli 2021 boli svetové devízové rezervy vo výške 9 biliónov a 485 miliárd a podiel Číny na svetových devízových rezervách predstavoval takmer viac ako tretinu (s celkovým objemom na úrovni 3,2 bil. USD). O veľkom náraste devízových rezerv štátov juhovýchodnej Ázie svedčí hlavne pokračujúci trend podielu na zahraničnom obchode s tovarmi a službami týchto štátov.

Výrazné nerovnováhy boli zaznamenané v platobnom systéme TARGET2 v rámci členských štátov eurozóny.

Nerovnováhy v Eurosystéme – TARGET2

Krízový vývoj v súvislosti s covidom-19 viedol k enormnému nárastu deficitov a prebytkov v rámci Eurosystému (TARGET2). Platobné a zúčtovacie operácie v rámci členských štátov eurozóny sa uskutočňujú prostredníctvom systému TARGET2⁵⁰. Graf 5.5 zobrazuje vývoj nerovnováh v systéme TARGET2 za obdobie od vzniku svetovej finančnej krízy až po súčasnosť.

V období svetovej finančnej krízy bolo možné sledovať postupný nárast nerovnosti v systéme TARGET2 v rámci členských štátov eurozóny. Významný vplyv na rast nerovnosti v Eurosystéme mal vznik a vývoj dlhovej krízy⁵¹, kde epicentrom tejto krízy sa stali niektoré vybrané štáty eurozóny. Tento nepriaznivý trend pokračoval až do roku 2012. Bývalý prezident Európskej centrálnej banky Mario Draghi v júli 2012 deklaroval, že „čokoľvek bude potrebné pre záchranu eura“, Európska centrálna banka je pripravená prijať všetky dostupné nástroje na jeho záchranu.

Podľa údajov zverejnených Európskou centrálnou bankou za mesiac apríl 2021 boli zaznamenané veľmi výrazné nerovnováhy v rámci Eurosystému (pozri graf 5.5), napr. Belgicko (-28,6), Fínsko (85,5), Francúzsko (18,0), Grécko (-92,4), Holandsko (26,4), Luxembursko (299,7), Portugalsko (-82,4) Spolková republika Nemecko (1 024,7), Taliansko (-480,7) a Španielsko (-498,7) miliárd eur.

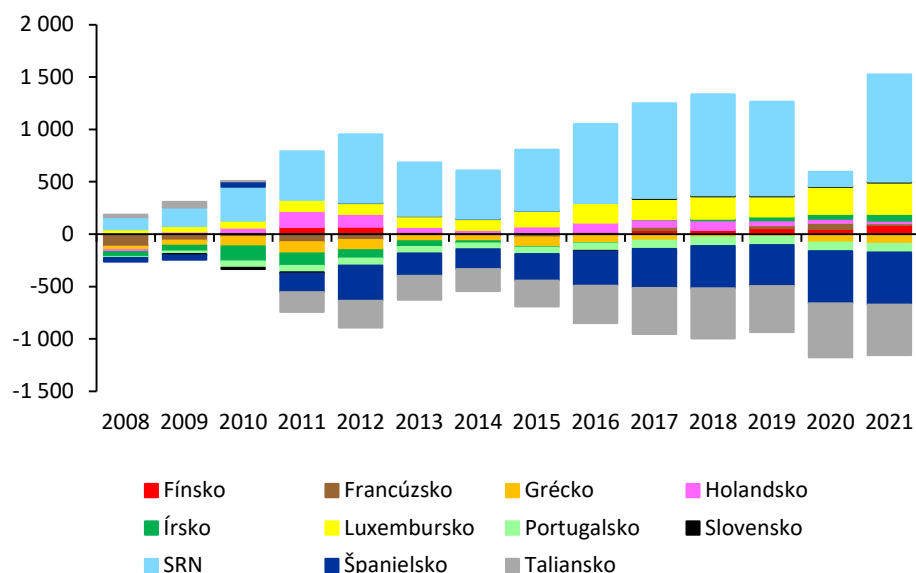
Medzi členské štáty eurozóny s najväčšími prebytkami v systéme TARGET2 patria Fínsko, Luxembursko, Holandsko, Spolková republika Nemecko, kde celkový objem v apríli toho roka predstavoval 1 436,3 miliárd eur. Dva štáty eurozóny, Taliansko a Španielsko, dosiahli najväčšie deficit v systéme TARGET2 pri celkovom objeme - 979,3 miliardy eur.

⁵⁰ Eurosystém – TARGET (Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer System) je medzibankový platobný systém v reálnom čase, ktorý uskutočňuje cezhraničné platby v rámci členských štátov eurozóny. Pôvodný systém TARGET bol v novembri 2007 nahradený systémom TARGET2.

⁵¹ Viac ako dva roky po vzniku a prehĺbení dlžníckej krízy v eurozóne boli prijaté a implementované opatrenia orientované na zabezpečenie stability v eurozóne.

Graf 5.5

Vývoj nerovnováh v systéme TARGET2

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov Európskej centrálnej banky.

Z grafu 5.5 vyplýva, že od vzniku svetovej finančnej krízy bolo možné sledovať postupný nárast deficitov v systéme TARGET2 do roku 2012. V rokoch 2012 až 2014 bol zaznamenaný najpriaznivejší trend rovnováhy v Eurosystéme. V rokoch 2015 až 2018, keď bol veľmi priaznivý hospodársky rast v štátoch eurozóny, boli zaznamenané aj prehlbujúce sa nerovnováhy v systéme TARGET2.

Rýchle šírenie ochorenia covid-19 viedlo k obmedzeniu výroby a vývozu v členských štátoch eurozóny. Štáty eurozóny, ktoré dosahovali vysoké prebytky v Eurosystéme pred vznikom svetovej vírusovej krízy, zaznamenali aj výrazný pokles svojich prebytkov už v roku 2020. Na druhej strane, niektoré členské štáty eurozóny, ktoré zaznamenali dlhodobé deficity v systéme TARGET2, v roku 2020 nezaznamenali pokles deficitov.

S postupným otváraním jednotlivých národných ekonomík v eurozóne za obdobie od januára do apríla roku 2021 možno sledovať výrazný nárast nerovnováh v Eurosystéme. Tento trend bezprostredne

súvisí hlavne s tými štátmi, ktoré sa orientujú na vývoz, najmä Spolková republika Nemecko⁵².

V Eurosysteme TARGET2 možno sledovať dlhodobý trend nerovnováh v rámci členských štátov eurozóny. Tento sa najvýraznejšie prejavil v prvých mesiacoch roku 2021.

Nerovnováhy nevytvárajú dostatočné predpoklady pre postupnú nominálnu konvergenciu v rámci členských štátov eurozóny. V tomto kontexte je potrebné poukázať na to, že plán obnovy a jeho efektívne implementovanie môže vytvoriť vecné a systémové predpoklady pre zníženie týchto enormných nerovnováh v platobnom systéme TARGET2.

* * *

Dve najväčšie svetové hospodárske recesie v tomto storočí boli výsledkom systémového rizika a viedli k asynchrónnemu vývoju v rámci jednotlivých ekonomických komplexov vo svetovej ekonomike, medzi jednotlivými štátmi a v rámci jednotlivých štátov.

Tento asynchrónny trend viedol k prehĺbeniu vnútorných a vonkajších makroekonomických nerovnováh vo svetovej ekonomike. Aj napriek rozdielnemu pôvodu vzniku týchto recesií obidve viedli k prehĺbeniu už existujúcich makroekonomických nerovnováh, ktoré vznikali postupne od začiatku tohto storočia. Tieto sa najviac prejavili narastajúcim prehľbujúcim sa fiškálnym deficitom, narastajúcim objemom verejného dlhu, deficitom na bežnom účte platobnej bilancie a pasívnou obchodnou bilanciou. Covid-19 v porovnaní so svetovou finančnou krízou viedol v moderných ekonomických dejinách k bezprecedentnému poklesu hospodárskeho rastu, ktorý dosiahol v roku 2020 -3,3 %.

Tento prepád svetového hospodárskeho rastu bol výsledkom zatvárania jednotlivých podnikov, prevádzok ako dôsledok rýchleho šírenia covidu-19. V nastúpenom procese oživenia svetovej ekonomiky

⁵² Podiel Spolkovej republiky Nemecka na celkovom prebytku v rámci eurozóny dosiahol v apríli 2021 viac ako 91 %. Tento prebytok súvisí hlavne s exportnou výkonnosťou tejto ekonomiky, ako aj s dosiahnutím vysokej konkurencieschopnosti tovarov a služieb v porovnaní s inými členskými štátmi eurozóny.

bude dôležitá proporcionálna distribúcia vakcín, prevencia a skvalitnenie úrovne zdravotníctva. Boj s vírusom môže byť úspešný len vtedy, ak bude úspešný na celom svete. V tomto kontexte v súčasnosti najefektívnejšou investíciou sa javí investícia do zdravotníctva.

Očakáva sa, že niektoré vybrané štáty dosiahnu v tomto roku úroveň predkrízového hospodárskeho rastu. Predpokladá sa, že v niektorých štátoch by predkrízová úroveň mohla byť dosiahnutá v rokoch 2022 a 2023. Všetko závisí od toho, ako sa podarí prekonať súčasnú krízu spojenú s ochorením covid-19.

So sľubným procesom oživenia svetovej ekonomiky je spojená vysoká miera divergencie, nerovnomernosť, ale hlavne extrémne vysoká miera neistoty prepojená aj s inými rizikami vo svetovej ekonomike.

Celosvetový prepád hospodárskeho rastu v dôsledku pandémie viedol k zníženiu príjmov do štátneho rozpočtu a následne prehĺbil už aj tak vysokú mieru zadlženosti v jednotlivých štátoch. Vysoká úroveň verejného dlhu je dedičstvom svetovej finančnej krízy, hlavne v niektorých priemyselne vyspelých, novoindustrializovaných a rozvojových štátoch, vrátane štátov s najnižšími príjmami.

Prevažná väčšina štátov vo svetovej ekonomike v boji s vírusom zvýšila výdavky štátneho rozpočtu orientované do sektora zdravotníctva, na podporu hospodárskeho rastu a na zabezpečenie stability v sociálnej oblasti. Tieto výdavky viedli tak k prehĺbeniu fiškálnych deficitov, ako aj k nárastu verejných dlhov v jednotlivých štátoch.

Aj napriek zvýšeniu verejných deficitov a verejných dlhov bude naďalej potrebné investovať do zdravotníctva, pokračovať v poskytovaní jednotlivých stimulov. Ak bude boj s covidom-19 úspešne ukončený, jednotlivé štáty by mali prijať a implementovať stratégiu na dosiahnutie strednodobej a dlhodobej fiškálnej udržateľnosti.

V súčasnosti sa ponúka veľký priestor pre politikov, realizátorov hospodárskych politík, aby boli prijaté a implementované všetky potrebné opatrenia smerujúce k spravodlivému prerozdeleniu vytvorených hodnôt v spoločnosti. Najväčší priestor je na strane fiškálnej politiky, predovšetkým na strane mobilizácie príjmov do národných rozpočtov.

Existujú obrovské objemy finančných aktív, ktoré sa nachádzajú v daňových rajoch, v oblasti prania špinavých peňazí, pretrvávajúcej

korupcie, šedej ekonomiky, netransparentnosti pri verejných tendroch, ale hlavne spravodlivé prerozdelenie zdrojov vytvorených v spoločnosti. Otvorenou je tiež otázka, ako ďalej pokračovať s bezprecedentným a kontraproduktívnym zvyšovaním výdavkov na zbrojenie, ktoré v roku 2020 predstavovali 2 bil. USD.

Po skončení koronavírusovej krízy sa očakáva, že verejný dlh by sa mal postupne znižovať. Nižšia úroveň verejného dlhu môže vytvoriť lepšie podmienky pre hospodársky rast a zároveň môže lepšie čeliť nepredvídaným udalostiam, ktoré môžu súvisieť tak s potenciálnymi hospodárskymi recesiami, ako aj s mimoriadnymi udalosťami, ktoré súvisia hlavne s klimatickou zmenou. Preto je potrebné postupne znižovať verejný dlh, aby jednotlivé štáty mohli čeliť nepredvídaným rizikám v budúcnosti.

Štáty s relatívne nízkou úrovňou verejného dlhu majú možnosť investovať do infraštruktúry, ktorá je potrebná pre rozvoj toho ktorého štátu. V prípade vysokej úrovne verejného dlhu niektoré štáty v snahe zvýšiť príjmy do národných rozpočtov môžu zaviesť vyššie progresívne dane, aby tieto nemali negatívny vplyv na produktivitu práce.

Kríza súvisiaca s covidom-19 viedla k prehĺbeniu vonkajších makroekonomických nerovnováh vo svetovej ekonomike. Dominantné postavenie vo svetovej ekonomike postupne zaujímajú štáty juhovýchodnej Ázie, ktoré dosahujú vysoké prebytky na bežných účtoch platobných bilancií, aktívnu obchodnú bilanciu, ako aj vysoký objem devízových rezerv.

Vznik a šírenie svetovej koronavírusovej krízy viedli aj k prehĺbeniu už existujúcich nerovnováh v platobnom systéme TARGET2. Pro-exportne orientované štáty v eurozóne dosahujú veľmi vysoké prebytky a na druhej strane zadlženejšie štáty eurozóny zaznamenali vysoké deficity v Eurosystéme. Tieto historicky najväčšie nerovnováhy od vzniku systému TARGET2 môžu viesť k pokračujúcej divergencii medzi týmito štátmi.

Covid-19 významnou mierou ovplyvnil aj vývoj svetového obchodu. Narušenie fungovania svetových hodnotových reťazcov viedlo k nerovnomernému vývoju svetového obchodu s tovarmi a službami, pričom výraznejšie sa to prejavilo pri obchode so službami ako pri obchode s tovarmi pri dovozoch.

Dve svetové recesie v tomto storočí výraznou mierou ovplyvnili vnútorné a vonkajšie makroekonomické nerovnováhy. V súčasnosti stojí pred svetovým spoločenstvom naliehavá úloha riešiť existujúce makroekonomické nerovnováhy, ktoré môžu viesť k už existujúcim divergenciám. Najdôležitejšou úlohou je nutnosť spolupráce vo všetkých oblastiach, ktoré sú spojené s narastajúcimi rizikami ďalšieho vývoja.

História nám pripomína príkladnú spoluprácu na konci druhej svetovej vojny, kedy boli prijaté a implementované vecné a systémové opatrenia spojené s inštitucionálnym a legislatívnym rámcom na zabezpečenie povojnovej obnovy a prosperity vo svetovej ekonomike.

V súčasnom období prehlbujúcich sa rizík a narastajúcich hrozieb spojených s klimatickou zmenou a bojom s ochorením covid-19 je tiež potrebná vzájomná spolupráca všetkých štátov.

V nastúpenom procese transformácie na nový model založený na troch vzájomne prepojených pilieroch, t. j. na orientácii na zelenú, digitálnu a sociálne spravodlivú ekonomiku sa ponúka vzájomne výhodná spolupráca všetkých štátov pri budovaní udržateľnej, inkluzívnej a odolnej svetovej ekonomiky. Iba taká môže vytvoriť predpoklady pre stabilný rozvoj spoločnosti pre všetkých ľudí žijúcich na planéte.

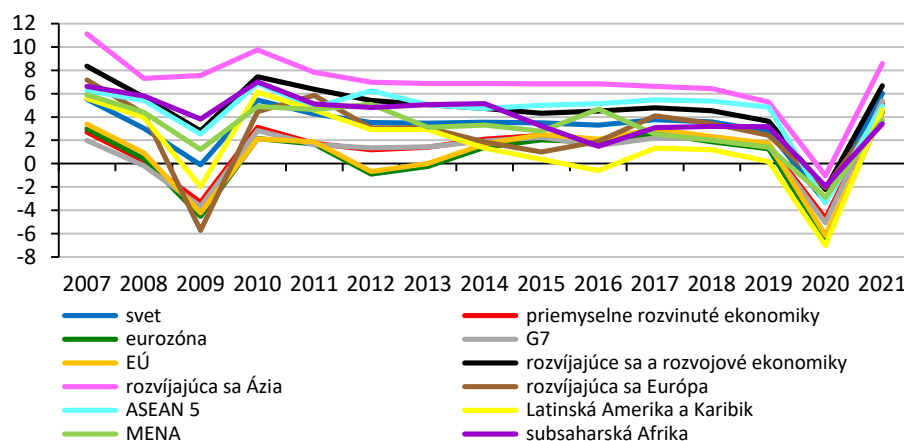
6. NEROVNOMERNÝ RAST SVETOVEJ EKONOMIKY A VÝVOJ GLOBÁLNEHO OBCHODU

Po hlbokkej recesii v minulom roku (2020) spôsobenej pandémiou covidu-19 by mala svetová ekonomika v tomto roku (2021) dosiahnuť historicky najsilnejší rast po recesii za posledných 80 rokov (World Bank, 2021a). Podľa odhadu odborníkov Svetovej banky spomínaný rast nebude rovnomerný a do veľkej miery reflektuje úroveň oživenia v niektorých kľúčových ekonomikách.

V mnohých rozvíjajúcich sa a rozvojových ekonomikách sú ekonomické aktivity stále brzdené problémami s vakcináciou. Ekonomovia Medzinárodného menového fondu (MMF) odhadli v apríli 2021 ešte silnejší rast v roku 2021 ako ekonómovia Svetovej banky, a to o 0,4 percentuálneho bodu. Obe medzinárodné inštitúcie sa zhodujú v tom, že globálny ekonomický výhľad naďalej podlieha významným rizikám zníženia rastu a závisí od ďalších vln ochorenia covid-19, od toho, ako efektívne môžu hospodárske politiky uplatňované pri vysokej neistote obmedziť trvalé škody spôsobené touto bezprecedentnou krízou, od efektívnosti podpornej politiky zameranej na premostenie k normalizácii pomocou vakcín a od vývoja finančných podmienok.

G r a f 6.1

Reálny vývoj globálneho outputu (v %)

Prameň: IMF, World Economic Outlook, April (2021).

6.1. Dve hlboké ekonomické krízy za 11 rokov

Od hlbkej economickej krízy v roku 2009 nikto nepredpokladal, že za približne 11 rokov zažije svet ďalšiu a horšiu ekonomickú krízu. Kým kríza v roku 2009 bola zapríčinená do veľkej miery morálnym hazardom spojeným s ekonomickým, resp. finančným profitom, v roku 2020 bola kríza zapríčinená pandémiou ochorenia covid-19. Vďaka internacionalizácii a interdependencii sa kríza v roku 2009 veľmi rýchlo rozšírila z epicentra krízy USA do takmer celého sveta. V roku 2020 sa kríza rozšírila ešte rýchlejšie ako predchádzajúca, avšak zo zatiaľ neznámeho zdroja. Bez ohľadu na zdroj pôvodného vírusu, ten spôsobil hlbokú ekonomickú a humanitárnu krízu na celom svete.

Jedno je isté, že ekonomická kríza v roku 2020 bola hlbšia ako v roku 2009 nielen percentuálne o 0,1 bodu, ale v širšom slova zmysle vertikálne a horizontálne.

6.2. Vývoj globálneho obchodu

Svetový obchod mal z hľadiska objemu v minulom roku (2020) rovnakú klesajúcu tendenciu ako globálny output, keď dosiahol pokles na úrovni 5,3 %. Po tomto poklese by mal podľa odhadov WTO (Svetová obchodná organizácia) dosiahnuť v tomto roku 8 % rast. Tento relatívne pozitívny výhľad pre globálny obchod je poznačený regionálnymi disparitami, kontinuálnym slabým vývojom obchodu so servismi a hrozbou novej vlny ochorenia covid-19. Z nominálneho hľadiska globálny obchod s tovarmi zaznamenal v minulom roku (2020) prudší pokles ako z hľadiska objemu, keď obchod s tovarmi dosiahol 8 % pokles. Najväčší pokles zaznamenal obchod so službami, keď dosiahol 20 % pokles. Tento pokles možno pripísať reštriktívnym opatreniam v oblasti cestovného ruchu a medzinárodnej dopravy.

Pokiaľ ide o vplyv pandémie na objem obchodu s tovarmi, ten sa v jednotlivých regiónoch líšil. Avšak väčšina regiónov zaznamenala prudký pokles tak vývozu, ako aj dovozu. Výnimkou bol región Ázie, ktorý dosiahol v objeme vývozu rast o 0,3 % a mierny pokles v objeme dovozu. Regióny závislé od príjmu zo surovín zaznamenali najväčší pokles v dovoze, vrátane Afriky (-8,8 %), Južnej Ameriky (-9,3 %)

a Stredného východu (-11,3 %), a to v dôsledku zníženia príjmov z vývozu po poklese cien ropy o 35 %.

Tabuľka 6.1

Komparácia vývoja reálneho globálneho HDP počas dvoch globálnych ekonomických kríz (2009 a 2020)

	2009	2020
Svetový output	-0,6	-3,3
<i>Rozvinuté ekonomiky</i>	<i>-3,2</i>	<i>-4,7</i>
USA	-2,6	-3,5
Eurozóna	-4,1	-6,6
Francúzsko	-2,5	-8,2
Nemecko	-4,7	-4,9
Španielsko	-3,7	-11,0
Taliansko	-5,0	-8,9
Japonsko	-5,2	-4,8
Spojené kráľovstvo	-4,9	-9,9
Kanada	-2,5	-5,4
Ostatné rozvinuté ekonomiky	-1,2	-2,1
<i>Rozvíjajúce sa a rozvojové ekonomiky</i>	<i>2,5</i>	<i>-2,2</i>
Európska únia	-4,2	-6,1
Rozvíjajúca sa Európa	-6,5	-2,0
Rusko	-7,9	-3,1
Rozvíjajúca sa a rozvojová Ázia	6,9	-1,0
Čína	9,1	2,3
India	5,7	-8,0
ASEAN 5 ¹	1,7	-3,4
Latinská Amerika a Karibik	-1,7	-7,0
Brazília	-0,2	-4,1
Mexiko	-6,5	-8,2
Stredný východ a severná Afrika	2,0	-3,4
Subsaharská Afrika	2,6	-1,9
Európska únia	-4,1	-6,1
Globálny rast v trhových cenách	-2,0	-3,6
Objem svetového obchodu (tovary a služby)	-11,0	-8,5
Import		
Rozvinuté ekonomiky	-12,7	-9,1
Rozvíjajúce sa a rozvojové ekonomiky	-8,2	-8,6
Export		
Rozvinuté ekonomiky	-12,4	-9,5
Rozvíjajúce sa a rozvojové ekonomiky	-7,8	-5,7
Ceny komodít (USD)		
Ropa	-36,3	-32,7
Spotrebiteľské ceny		
Rozvinuté ekonomiky	0,1	0,7
Rozvíjajúce sa a rozvojové ekonomiky	5,2	5,1

¹ ASEAN 5 – Filipíny, Indonézia, Malajzia, Thajsko, Vietnam.

Prameň: IMF, World Economic Outlook, April (2021) a IMF Database (2021).

T a b u ľ k a 6.2

Svetový obchod s tovarmi podľa objemu a reálny HDP (v %, 2017 – 2021)

	2017	2018	2019	2020	2021 ¹
<i>Objem globálneho obchodu²</i>	4,9	3,2	0,2	-5,3	8,0
Export					
Severná Amerika	3,4	3,8	0,3	-8,5	7,7
Južná Amerika	2,3	0,0	-2,2	-4,5	3,2
Európa	4,1	1,9	0,6	-8,0	8,3
Spoločenstvo nezávislých štátov	3,9	4,1	-0,3	-3,9	4,4
Afrika	4,7	2,7	-0,5	-8,1	8,1
Stredný východ	-2,1	4,7	-2,5	-8,2	12,4
Ázia	6,7	3,8	0,8	0,3	8,4
Import					
Severná Amerika	4,4	5,1	-0,6	-6,1	11,4
Južná Amerika	4,5	5,4	-2,6	-9,3	8,1
Európa	3,9	1,9	0,3	-7,6	8,4
Spoločenstvo nezávislých štátov	14,0	4,1	8,5	-4,7	5,7
Afrika	-1,7	5,4	2,6	-8,8	5,5
Stredný východ	1,1	-4,1	0,8	-11,3	7,2
Ázia	8,4	5,0	-0,5	-1,3	5,7
<i>Svetový HDP v trhových cenách (rast v %)</i>	3,3	3,0	2,4	-3,8	5,1
Severná Amerika	2,3	2,8	1,9	-4,1	5,9
Južná Amerika	0,8	0,2	-0,7	-7,8	3,8
Európa	2,8	2,0	1,5	-7,1	3,7
Spoločenstvo nezávislých štátov	2,3	2,9	2,1	-0,5	1,0
Afrika	3,1	3,1	2,9	-2,9	2,6
Stredný východ	0,7	0,5	0,1	-6,0	2,4
Ázia	5,1	4,6	4,1	-1,1	6,1

¹ Údaje na rok 2021 sú prognózované tímom WTO.² Priemer exportu a importu.

Prameň: WTO (2021).

Podľa správy WTO (Press/876, marec 2021) globálny obchod s tovarmi v roku 2021 bude ťahaný regiónom Severnej Ameriky okolo 11,4 %, a to vďaka veľkej fiškálnej injekcii v USA, ktorá by mala stimulovať aj ostatné ekonomiky prostredníctvom obchodných kanálov. Európa a Severná Amerika by mali zaznamenať v tomto roku (2021) okolo 8 % rast dovozu, kým ostatné regióny by mali dosiahnuť nižší rast. Veľkú časť dopytu po dovoze uspokojí región Ázie, od ktorého sa očakáva rast vývozu v roku 2021 8,4 %. Vývoz z Európy by mal

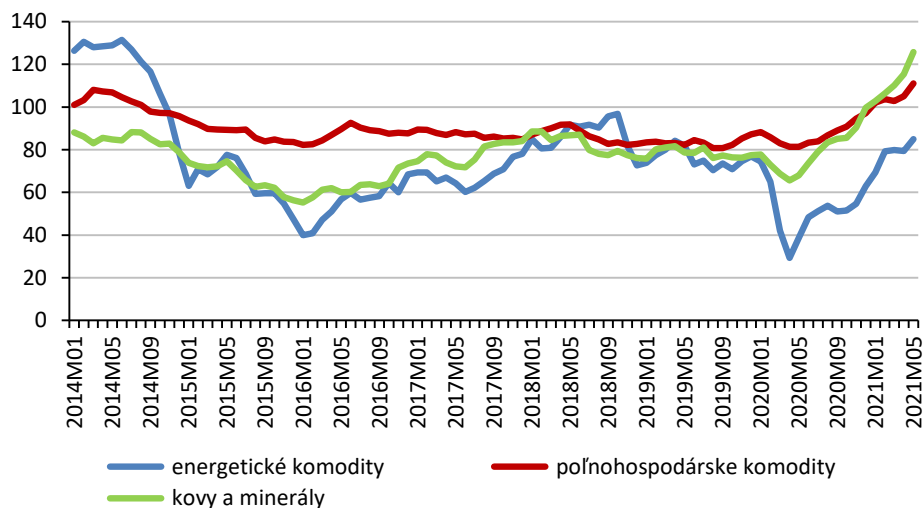
rásť o 8,3 %, zatiaľ čo vývoz zo Severnej Ameriky bude rásť o 7,7 %. Najvyšší nárast exportu by mal dosiahnuť región Stredného východu o 12,4 %, ktorý ale závisí od zvýšenia cestovných výdavkov v priebehu roka, ktoré by posilnilo dopyt po rope. Najnižší rast vývozu okolo 3,2 % by mali zaznamenať regióny Južnej Ameriky a Spoločenstva nezávislých štátov (SNŠ).

Vývoj cien komodít

Takmer všetky ceny komodít v prvom štvrtroku 2021 vzrástli. Oživenie trhu s komoditami pokračuje od polovice roka 2020. V súčasnosti všetky ceny komodít dosahujú svoju predpandemickú úroveň, ba dokonca vyššiu, najmä ceny kovov. Napríklad ceny medi boli v marci 2021 o 50 % vyššie ako v poslednom štvrtroku 2019. Toto oživenie bolo zapríčinené zlepšením globálneho ekonomického výhľadu pomocou významných menových a fiškálnych stimulov v priemyselne vyspelých ekonomikách a zlepšenie pandemickej situácie v mnohých regiónoch sveta.

Graf 6.2

Vývoj mesačného indexu cien komodít (2010 = 100)

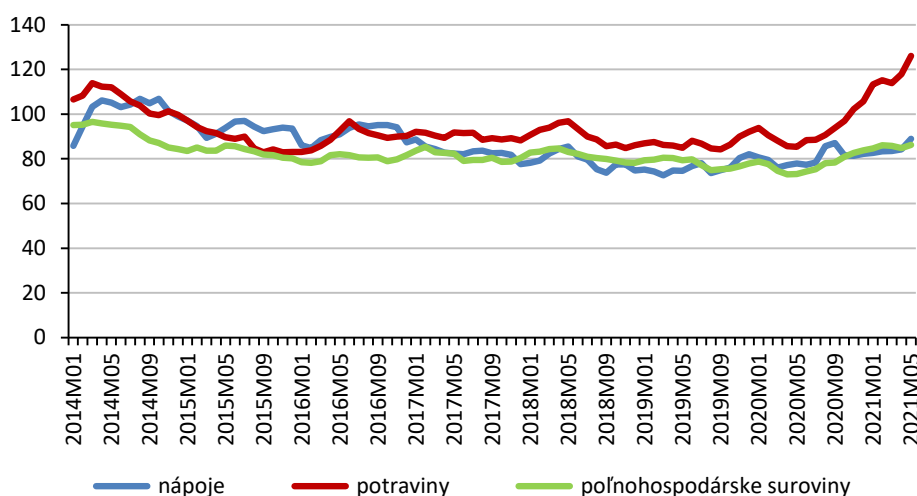
Prameň: World Bank, Commodity Market Outlook (2021b).

Ceny poľnohospodárskych komodít

Podľa indexu cien komodít Svetovej banky index cien poľnohospodárskych komodít sa zvýšil v 1. štvrťroku 2021 v porovnaní s 1. štvrťrokom 2020 o 9 % po solidnom raste v predchádzajúcich štvrťrokoch. Ceny týchto komodít vzrástli o 20 %, čo dosiahli takmer sedemročné maximum. Index cien obilia vzrástol v porovnaní s predchádzajúcim rokom o 25 %, čo viedlo k zvýšeniu indexu cien potravín na sedemročné maximum. Tento nárast bol zapríčinený výpadkami produkcie a silnejším ako očakávaným dopytom. Najväčší nárast zaznamenali ceny kukurice. Tie sa zvýšili v 1. štvrťroku o 25 %. Ceny ryže a pšenice vzrástli o 10 %. Podľa Commodity Markets Outlook Svetovej banky produkcia horeuvedených hlavných obilnín by mala v 2. a 3. štvrťroku tohto roku postupne rásť, čo znižuje riziká ďalšieho zvyšovania cien.

G r a f 6.3

Mesačný index cien poľnohospodárskych komodít (2010 = 100)

Prameň: World Bank, Commodity Market Outlook (2021b).

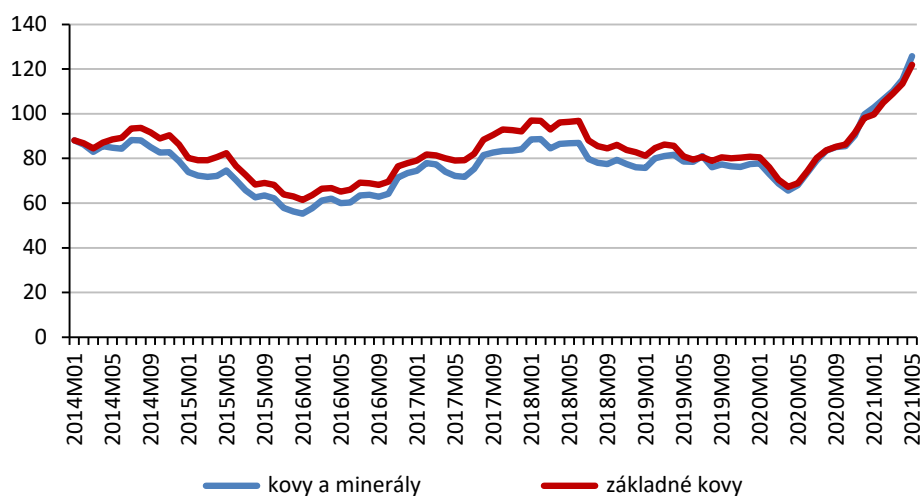
Ceny kovov a minerálov

Podľa indexu cien kovov a minerálov vydávaného Svetovou bankou pokračovala rastúca tendencia, keď v 1. štvrťroku 2021 vzrástli o 16 %. Ceny kovov v marci 2021 boli takmer o 70 % vyššie ako v apríli 2020. Tento nárast bol zapríčinený silným dopytom v Číne, pozitívnym

výhľadom svetovej ekonomiky, prerušením dodávok a slabším americkým dolárom (CMO, 2021). Podľa odhadov Svetovej banky ceny kovov v roku 2021 by mali rásť o 30 % v porovnaní s predchádzajúcim rokom. Riziká vyššieho nárastu cien kovov sú vysoké a závisia od vývoja pandémie covidu-19.

G r a f 6.4

Mesačný index cien kovov a minerálov (2010 = 100)

Prameň: World Bank, Commodity Market Outlook (2021b).

Vývoj cien ropy

V minuloročnej monografii sme analýzu cien ropy ukončili na konci mája, keď cena ropy dosahovala úroveň 35 USD/bl, keď sa marker WTI v apríli 2020 dokonca krátkodobo obchodoval v negatívnych hodnotách v dôsledku preplnených skladov a masívneho poklesu dopytu⁵³.

Na konci apríla 2021 dosahuje cena ropy takmer 69 USD/bl napriek pokračujúcim obmedzeniam ekonomickej aktivity v súvislosti s pandemiou a dopytom, ktorý je podľa EIA naďalej o 7 % nižší ako v rovnakom období roku 2019.

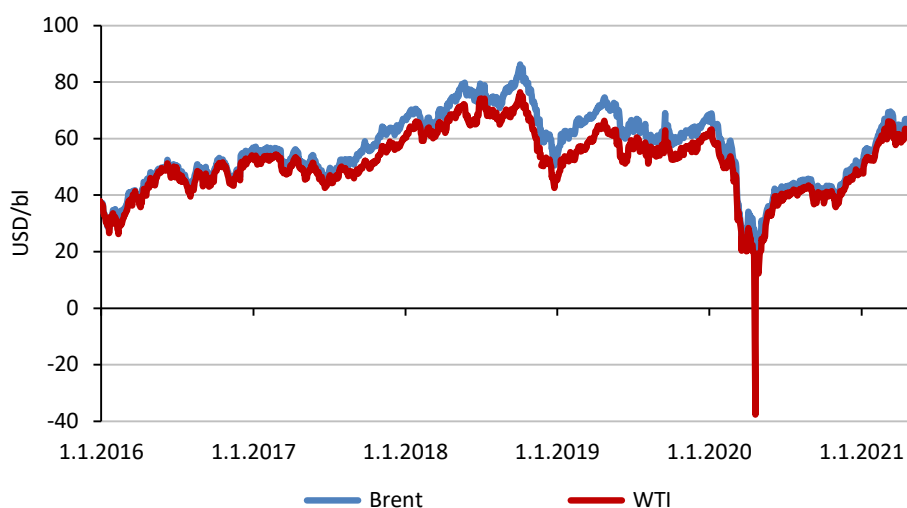
⁵³ Svoju úlohu zohrali aj technické aspekty obchodovania s ropou.

Našu kapitolu začneme chronologickou analýzou vývoja ceny za posledných dvanásť mesiacov od júna 2020. Ďalej sa budeme venovať analýze globálneho dopytu, ponuky vrátane pohybov špekulačného kapitálu, ktorý hral v ostatnom roku dôležitú úlohu na všetkých trhoch.

Počas júna 2020 pokračovala cena ropy v raste z predchádzajúceho mesiaca a pripísala si 16 %, keď na konci mesiaca dosahovala 41 USD/bl. Dôvodov pre nárast bolo viacero. V prvom rade to bol dopyt podporený nákupmi ropy zo strany Číny, ktorá využila obdobie nízkych cien na budovanie strategických zásob. Rovnako významnú úlohu hrali zároveň obmedzenia na strane ponuky, keď sa k výraznejšiemu obmedzeniu ponuky zaviazal Irak, ktorého májová produkcia prekročila kvótu, no v júni sa zaviazal o to agresívnejšie znižovať ťažbu. Na trh v tomto čase negatívne vplývali zlé pandemické vyhliadky Ruska, Brazílie, Indie, USA a Veľkej Británie, ktoré sú zodpovedné za tretinu spotreby ropy. Napriek nižšiemu dopytu boli škrtý produkcie schopné už v tomto období zmazať časť nahromadených rezerv z prvej časti roka 2020.

G r a f 6.5

Vývoj cien ropy Brent a WTI

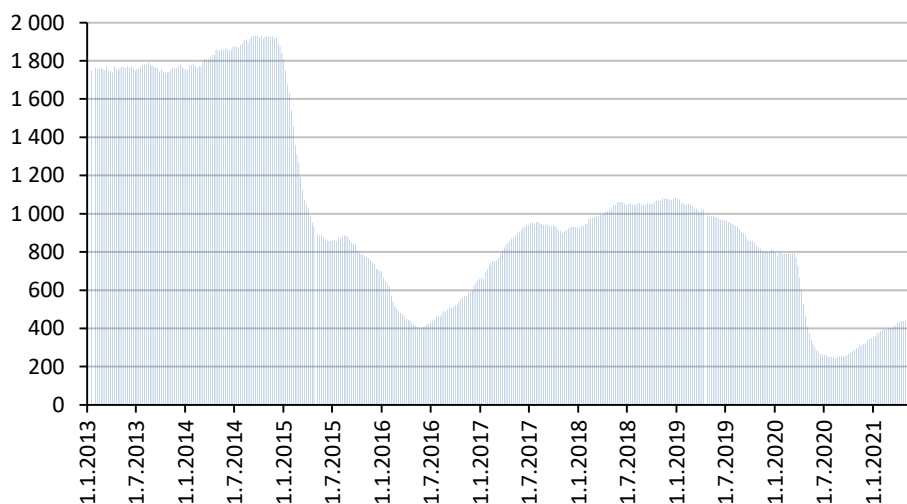

Prameň: Spracované podľa údajov databázy spoločnosti Refinitiv Eikon.

V júli 2020 ceny ropy vzrástli o 3 % na 43 USD/bl. Počas mesiaca vyšli správy hlavných agentúr sledujúcich trh s ropou (EIA, OPEC, IEA), ktoré zrevidovali svoj predchádzajúci odhad dopadu pandemických opatrení na spotrebu počas druhého kvartálu. Napríklad IEA (Medzinárodná energetická agentúra; 2020) prehodnotila svoj negatívny výhľad a podľa aktualizovaných údajov klesla spotreby ropy v 2. kvartáli „len“ o 16,4 mbld namiesto pôvodného odhadu 23,1 mbld. Na ročnej báze očakávala v novom reporte kontrakciu dopytu o 7,9 mbld a v roku 2021 nárast o 5,3 mbld. Veľkým rizikom počas júla naďalej ostávala situácia okolo pandémie, keď napriek uvoľneniu opatrení bola vo veľkých európskych mestách doprava výrazne ľahšia (napr. kongescie v Berlíne v júli poklesli medziročne o 22 %, v Madride o 39 % a v Paríži o 21 %). Počas júla 2020 sa navyše začali zvyšovať počty nakazených aj v Ázii a očakávali sa ďalšie sprísňovania opatrení naprieč celým svetom.

G r a f 6.6

Počet aktívnych ropných vrtných súprav podľa Baker Hughes

Prameň: Spracované podľa dát z <www.investing.com>.

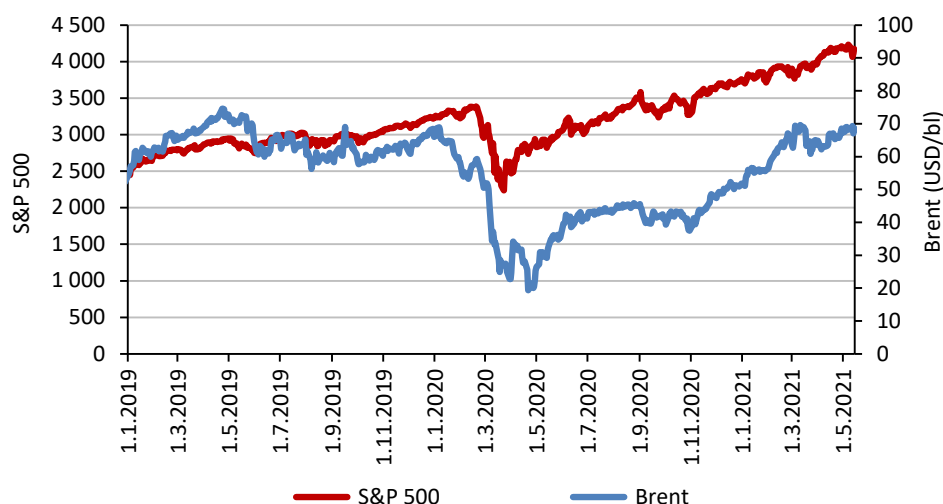
Ceny ropy Brent tak v auguste pokračovali v oscilačnom obchodovaní a za mesiac si pripísali 5 %. Počas augusta dosiahol počet aktívnych vrtných súprav v USA, ukazovateľ predikujúci vývoj ťažby ropy,

svoje dno so 172 aktívnymi jednotkami a ku koncu mesiaca začal tento ukazovateľ mierne rásť. Na konci augusta tak bolo v USA podľa spoločnosti Baker Hughes v USA 180 aktívnych ropných vrtných súprav, pre porovnanie na začiatku roka 2021 ich bolo 650 kusov. Hlavné naratívy vplývajúce na ceny počas mesiaca boli naďalej obmedzenia produkcie zo strany zoskupenia OPEC+ a riziká súvisiace s pandémiou. Svoju úlohu zohralo v auguste aj počasie, keď sa do Mexického zálivu dostal hurikán Laura, ktorý spôsobil výpadok produkcie 14,4 mbl, čo predstavovalo najvyšší výpadok v produkcii spôsobený hurikánom od roku 2008 (EIA, 2020).

Počas septembra cena ropy Brent klesla o takmer 10 % na 41 USD/bl. Za primárny dôvod možno považovať zmenu nálady a kapitálových tokov na finančných trhoch, keďže akciové indexy v tomto období zaznamenali korekciu, S&P 500 stratil v septembri 5 %, NASDAQ 6 %. Z ostatných dôvodov možno spomenúť postupný návrat exportu ropy z Líbye po utíšení násilností – export vzrástol z menej ako 100 kbld na viac ako 250 kbld, pričom do konca roka sa očakával rast na 500-tis. bl/d až 1 mbl/d. K negatívnemu trendu vývoja cien ropy prispela aj informácia z Indie, kde sa HDP v druhom štvrtroku prepadol oproti prvému o 30 %.

Graf 6.7

Vývoj akciového indexu S&P 500 a ropy Brent

Prameň: Spracované podľa údajov databázy spoločnosti Refinitiv Eikon.

Pokles cien pokračoval v októbri, počas ktorého stratila cena ropy Brent ďalších 9 % a mesiac zakončila na 37,5 USD/bl. Dôvody poklesu boli už pre rok 2020 tradičné: zhoršujúca sa situácia okolo koronavírusu v Európe, vedúca k ohláseniu prísnych opatrení na dopytovej strane ohrozujúcich 6 mbld spotreby, relatívne rýchly nábeh líbyjskej produkcie po utíšení násilia (+500 kbld) a rast produkcie v USA po odznení hurikánov (+1,2 mbld).

Situácia sa rapídne zmenila počas novembra, v ktorom si ropa pripísala 27 % a dostala sa takmer na 48 USD/bl. Rast cien rozbehla informácia o efektívnych vakcínach proti koronavírusu. Svoje spravilo víťazstvo Joea Bidena v prezidentských voľbách USA, ktoré sa spájalo s očakávaním dodatočných fiškálnych stimulov. A svoj podiel malo na raste cien ropy aj zoskupenie OPEC+, ktoré ohlásilo, že počas januára zvýši dodávky na svetový trh len o 500 kbld, pričom trh v deficite plánuje udržiavať do konca druhého štvrťroku 2021 tak, aby došlo k zníženiu nahromadených zásob. Prekvapivo silný ostal napriek zavedeniu *lockdownov* v Európe aj dopyt, keď sa ukázalo, že priemyselná aktivita bola dotknutá len minimálne. Silný dopyt bol badateľný naďalej aj v krajinách Ázie.

Rast cien pokračoval v decembri, počas ktorého ropa vzrástla o 7 % na 52 USD/bl. Vývoj ceny bol skôr opatrný. Silný dopyt, ktorý potiahol cenu, prichádzal predovšetkým z Ázie vzhľadom na zavedenie *lockdownov* v Európe a podobne opatrný postup v USA. Stabilitu cenám dodal OPEC, ktorý pokračoval v obmedzovaní dostupnej ponuky.

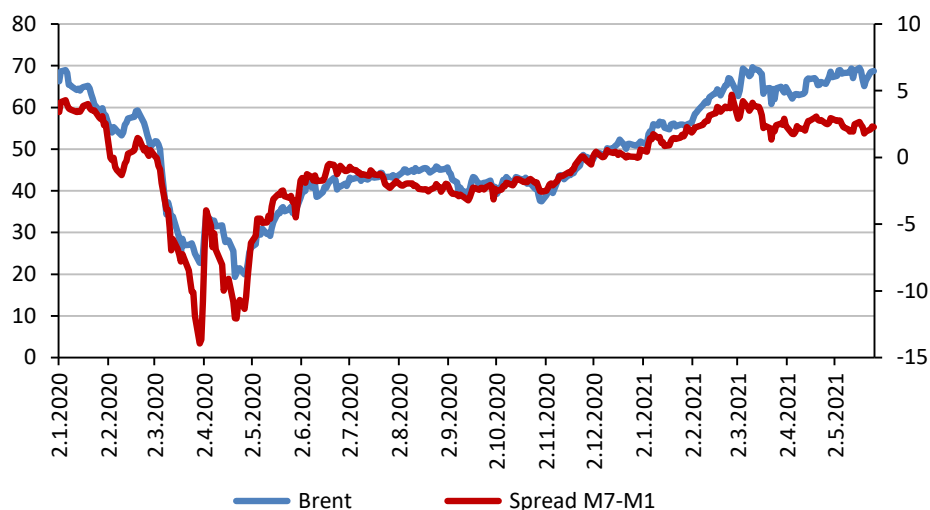
Ceny ropy Brent v januári 2021 pokračovali v opatrnom raste a pripísali si 8 %. Saudská Arábia oznámila, že pre február a marec zníži svoju produkciu o 1 mbld a väčšiu expozíciu voči rope Brent začali budovať aj finanční hráči. Ceny za samotné fyzické dodávky ropy boli naopak pod tlakom v dôsledku zavádzania nových opatrení znižujúcich mobilitu obyvateľstva naprieč celým svetom.

Hlavným naratívom vplývajúcim na pohyb cien vo februári 2021 bola perióda extrémne nízkych teplôt v americkom Texase, ktorá na viac ako týždeň vyradila z produkcie približne 1,2 mbld produkcie. Zoskupenie OPEC+ na prekvapenie účastníkov trhu napriek rastu cien naďalej dodržiavalo dohodu o produkčných obmedzeniach. Úroveň dosiahnutej produkcie bola dokonca pod dohodnutou úrovňou

u všetkých hlavných zúčastnených strán (Saudská Arábia, SAE, Irak, Kuvajt). Ceny ropy vo februári tak vzrástli o 18 % na 66 USD/bl napriek pokračujúcim obmedzeniam v pohybe obyvateľstva. Prehlbujúca štruktúra backwardation (ropa s dodávkou v najbližších mesiacoch je drahšia ako s dodávkou neskôr) zároveň tlačila na väčší dopyt po uskladnenej rope – zníženie zásob ropy, vytvorené počas úvodného dopytového šoku pandémie, tvorilo *vankúš*, ktorý tlmiť nárast cien ropy a jeho zníženie bolo od začiatku hlavným cieľom produkčných kvót OPEC+.

Graf 6.8

Vývoj štruktúry trhu Brent (spread medzi kľzavými kontraktmi s maturitou 1 a 7 mesiacov)

Poznámka: Spread < 0 znamená, že trh je v kontangu, ak je spread > 0, hovoríme o backwardation; pri kontangu sa oplatí ropu uskladniť a predať neskôr, pri štruktúre backwardation dochádza k väčšiemu využitiu skladov.

Prameň: Spracované podľa údajov databázy spoločnosti Refinitiv Eikon.

Marec 2021 sa začal stretnutím zoskupenia OPEC+, na ktorom v rozpore s očakávaným navýšením produkcie o 1 mbld krajiny kartelu oznámili, že počas marca budú pokračovať v nezmenenej produkcii. To viedlo k nárastu ropy k 70 USD/bl. Počas mesiaca však došlo k prudkému rastu výnosu amerických dlhopisov, ktoré spôsobilo zníženie pozície finančných investorov v rizikových aktívach ako

ropa (dlhé pozície investorov poklesli o 9 %) a ropa sa krátkodobo dostala pod 61 USD/bl. K negatívnemu sentimentu prispelo aj opätovné sprísnenie protipandemických opatrení v Európe. 23. marca 2021 ovplyvnil trh s ropou ďalší šok, keď došlo k zablokovaniu Suezského kanálu kontajnerovou loďou Evergiven, ktoré spôsobilo meškanie dodávok a čiastočné presmerovanie globálnych tokov ropy okolo Južnej Afriky. Cena ropy v reakcii na to vzrástla a mesiac zakončila len so stratou 4 % na úrovni 64 USD/bl.

Ceny ropy Brent boli počas apríla 2021 relatívne stabilné – vzrástli o cca 6 %. Dôvodom mohlo byť oslabenie amerického dolára, ktorého výmenný kurz voči euru stratil počas mesiaca viac ako 3 %. Negatívne na ceny ropy pôsobili správy z Indie, kde sa rozpútala ďalšia vlna pandémie, ktorá mala podľa dohadov znížiť indický dopyt o cca 1 mbld. Zo správ ťahajúcich cenu ropy nadol možno spomenúť aj rozhodnutie OPEC+ o navýšení produkcie ropy o 1,2 mbld v období od mája do júla 2021.

Ceny ropy počas mája ostali relatívne stabilné, keď vzrástli o 3 % na 70 USD/bl. Máj začal tým, že sa americký systém ropovodov Colonial, ktorý má na starosti 45 % dodávok ropných produktov na východnom pobreží, stal terčom kybernetického útoku prostredníctvom tzv. *ransom softvéru*. Útočníkom sa tento ropovod na niekoľko dní podarilo znefunkčniť. Negatívne na trh naopak vplývali správy z Indie, kde vrcholila druhá vlna pandémie, ktoré podľa odhadu analytikov, krátkodobo znížili spotrebu ropných produktov o 30 % v porovnaní s rovnakým mesiacom minulého roka. Ďalšou témou, ktorá začala naberať na intenzite, boli rastúce očakávania o obnovení iránskej jadrovej dohody a obnovení exportu iránskej ropy, ktorý by sa v krátkej dobe mohol viac ako zdvojnásobiť na približne 2 mbld.

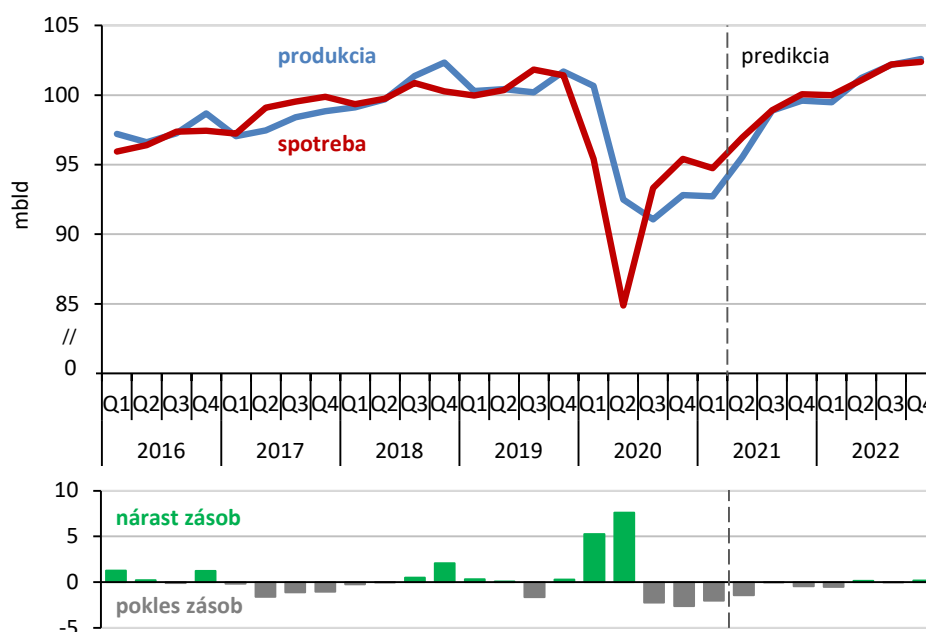
Ponuka, dopyt a zásoby

Hlavnými fundamentmi, ktoré determinovali fyzické toky ropy počas dvanástich mesiacov, ktoré v tejto publikácii sledujeme, bol prudký prepád globálneho dopytu v dôsledku opatrení prijatých proti šíreniu pandémie a reakcia zo strany OPEC+ a amerických producentov bridlicovej ropy, ktorí globálny trh balansovali. Opätovný nábeh dopytu po rope bol naprieč svetom nerovnomerný a v tejto časti

publikácie sa bližšie pozrieme na vývoj nielen na úrovni sveta, ale aj jednotlivých krajín, ktoré umožnia lepšie pochopiť, prečo sú ceny ropy na úrovni takmer 70 USD/bl napriek tomu, že za ostatných 12 mesiacov bol globálny dopyt v priemere nižší o 7 mbld ako pred vypuknutím pandémie.

G r a f 6.9

Vývoj dopytu, ponuky a zmien zásob po rope

Prameň: Spracované podľa EIA Short Term Energy Outlook.

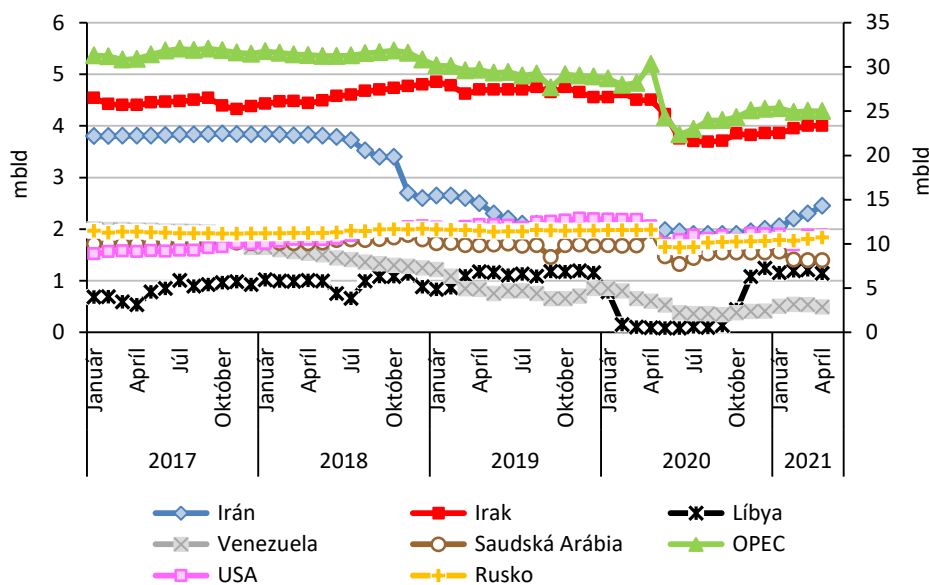
Globálna spotreba ropy počas vrcholu prvej vlny pandémie (2. Q. 2020) dosiahla 84,9 mbld, o 16 mbld menej ako počas štvrtého štvrťroku 2019. Počas tohto obdobia ponuka nedokázala plne akomodovať pokles dopytu a znížila sa na 92,5 mbld, čo znamenalo, že počas druhého štvrťroku pribudlo v zásobníkoch ropy krajín OECD 238 mbl tejto suroviny. Z regionálneho hľadiska v tomto období poklesla produkcia v krajinách OPEC o 12 % na 25,7 mbl. V USA klesla produkcia o 15 % na 10,8 mbld a v Rusku o 11 % na 10,3 mbld. Zatiaľ čo pokles v krajinách OPEC a Rusku vychádzal zo vzájomnej kartelovej dohody o obmedzení produkcie (okrem príspevku Líbye, kde sa produkcia

prepadla v dôsledku pokračujúcich vnútorných nepokojov – prepad o 93 % na 83 kbld), markantný úbytok produkcie v USA bol dôsledkom ekonomickej racionalizácie, keďže producenti s nezahedžovanou cenou pri cenách z tohto obdobia (27,8 USD/bl) neboli schopní ostať na trhu.

Spotreba v druhom štvrťroku najvýraznejšie poklesla v krajinách OECD (–10,3 mbld na 37,4 mbld) v porovnaní s obdobím pred pandémiou, z toho majoritný podiel pripadol na USA, kde spotreba poklesla o 4,6 mbld (na 16,2 mbld), v európskych krajinách sa znížila o 3 mbld (na 11,7 mbld). Spotreba ropy poklesla aj vo väčšine krajín Ázie o 2,4 mbld (na 11,6 mbld). Jedinou významnou výnimkou medzi hlavnými spotrebiteľmi ropy z pohľadu vývoja spotreby ropy bola Čína. V porovnaní s obdobím pred pandémiou bola síce spotreba ropy v druhom štvrťroku nižšia o 0,75 mbld (14,1 mbld), avšak pokles spotreby, ktorý bolo možné pozorovať v prvom štvrťroku, sa zastavil a počas týchto troch mesiacov spotreba vzrástla o 0,2 mbld.

G r a f 6.10

Vývoj produkcie ropy vo vybraných krajinách

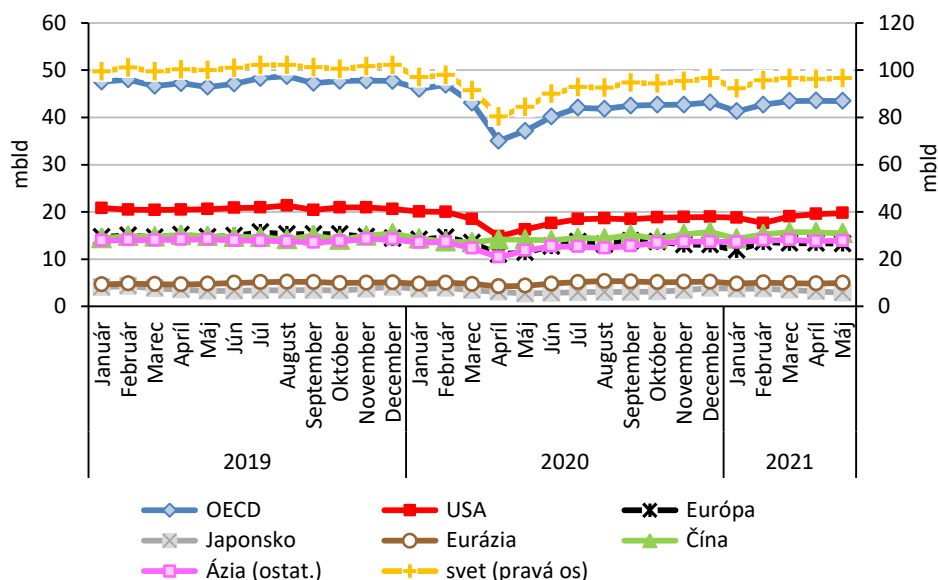

Prameň: Spracované podľa EIA Short Term Energy Outlook.

Cena ropy Brent v treťom kvartáli vzrástla v porovnaní s druhým o 46 % na 43 USD/bl. Počas tohto obdobia producenti ropy naďalej pokračovali v obmedzovaní ťažby. Tá dosiahla 91 mbld, čo predstavovalo medzikvartálny pokles o 1,5 mbld. Pokles produkcie nastal primárne v krajinách kartelu OPEC+ (Saudská Arábia -0,5 mbld; Irak -0,46 mbld; Rusko -0,28 mbld), zatiaľ čo produkcia v USA sa už stabilizovala na úrovni 10,8 mbld. V ostrom kontraste s vývojom ponuky sa vyvíjal dopyt, ktorý zareagoval na nízkej cene a uvoľnení protipandemických opatrení počas letných mesiacov a vzrástol na 93,3 mbld (+8,4 oproti 2. Q.). Nahromadené zásoby ropy vyrovnávali túto nerovnováhu a v krajinách OECD poklesli do konca tretieho štvrťroka o 36 mbl. Spotreba ropy v Európe vymazala 45 % svojho poklesu v Európe a 50 % v USA, keď stúpila na 13,6, resp. 18,6 mbld v uvedených regiónoch. Spotreba ropy v Číne v tomto období bola už len o 200-tis. bl nižšia ako pred obdobím pandémie.

Graf 6.11

Vývoj spotreby ropy vo vybraných krajinách

Prameň: Spracované podľa EIA Short Term Energy Outlook.

Vo štvrtom štvrťroku došlo k stabilizácii situácie na trhu s ropou. Priemerná cena ropy Brent v tomto období bola 44,29 USD/bl. Ponuka vzrástla o 2 % a dopyt o 2,2 %. Produkcia vzrástla naprieč všetkými krajinami, najvýznamnejší prírastok produkcie 0,85 mbld zaznamenala Líbya, kde sa čiastočne zlepšila bezpečnostná situácia a obnovil export ropy. Vývoj spotreby ropy bol naopak nerovnomerný. Spotreba sa naďalej zotavovala v USA (medzikvartálne +0,36 mbld) a v Číne +0,46 mbld. Týmto vývojom sa tak spotreba ropy v Číne počas roku 2020 dostala nad úroveň pred pandémie ako v jedinej veľkej ekonomike.

Ceny ropy počas prvého štvrťroku 2021 zaznamenali 37 % rast oproti predchádzajúcemu štvrťroku pri priemernej úrovni 60,82 USD/bl. Globálna spotreba v tomto štvrťroku klesla o 0,64 mbld. Pokles zaznamenali predovšetkým krajiny obzvlášť zasiahnuté pandemiou v tomto období – USA a krajiny Európy, kde spotreba klesla o 0,4, resp. 0,3 mbld. Globálna produkcia ropy v tomto období pritom poklesla o 0,15 mbld, primárnym dôvodom poklesu bolo zníženie produkcie v USA počas februára v dôsledku extrémne nízkych teplôt v Texase, ktoré vyradili počas svojho trvania až 4 mbld dennej produkcie (Bloomberg, 2021a). Zoskupenie OPEC a Rusko svoju produkciu v tomto období naopak zvýšili o 0,36 mbld.

Zároveň je však potrebné dodať, že kartel svojou aktivitou trh naďalej držal v stave, keď svet už tretí štvrťrok v rade spotrebovával viac ropy, ako produkoval. V prvom kvartáli bola ponuka oproti dopytu nižšia o 2,14 mbld. A v priemere tak za predchádzajúcich deväť mesiacov prevyšoval dopyt ponuku o 2,3 mbld, čím sa skladové zásoby ropy dostali späť na úroveň roku 2019.

Nadbytočné zásoby, ktoré mali slúžiť ako ochrana proti cenovým šokom, sa urýchlene znižujú. OPEC+ v rámci svojej stratégie plánuje udržiavať ponuku ropy zníženú o 5,8 mbld minimálne do júla tohto roku, avšak výhľadovo až do apríla 2022 (Platts, 2021a), čo znamená, že deficitný ponukovo-dopytový obraz na trhu s ropou pretrvá. Zmeniť situáciu by nemali minimálne v tomto roku ani americkí producenti bridlicovej ropy, od ktorých sa minimálne počas roka očakáva fiškálna zodpovednosť (OIES, 2021c). Nižšie zásoby ropy tak otvárajú trh riziku vyššej volatility. Zároveň netreba zabúdať na skutočnosť, že produkcia je aktuálne znižovaná umelo a viac ako stopercentné

dodržiavanie produkčných obmedzení zo strany kartelu OPEC, ktoré aktuálne pozorujeme, je z historického pohľadu anomáliou. Rizikom pre ďalší nárast cien ropy z krátkodobého hľadiska ostáva prípadné uvoľnenie sankcií voči Iránu, o ktorých sa po zmene administratívy v USA intenzívne rokuje a počas zostatku roka by na trh mohlo prísť dodatočný 1 mbld produkcie (Platts, 2021b).

Investičné fondy a špekulačný dopyt

Zmeny v dopyte a ponuke presahujúce desať percent dávajú jasnú odpoveď na otázku, čo bolo primárnym dôvodom pohybu cien ropy počas ostatného roka. Napriek tomu považujeme za potrebné poukázať na správanie finančných investorov, ktorých aktivity majú v niektorých periódach nespochybniteľný vplyv na vývoj ceny ropy. Na sledovanie aktivít týchto aktérov trhu využívame metódu tzv. *Dry Powder* analýzy⁵⁴.

Na grafe 6.12 sú zachytené historické hodnoty dlhých (modrou) a krátkych (červenou farbou) pozícií špekulantov od roku 2011. V apríli 2019 dosiahol pomer dlhých/krátkych pozícií len 1,8 : 1. Nízka cena zároveň viedla k prílevu špekulačného kapitálu a počas júla 2020 stúpol tento ukazovateľ na 5 : 1. Cena ropy sa v tomto období stabilizovala na úrovni 40 USD/bl a záujem špekulačného kapitálu sa vytrácal, čo sa ukázalo aj na ukazovateli L/S pozícií, ktorý klesol k úrovni 1,7 : 1. Následný prílev peňažných tokov na trh s ropou od novembra 2020 do marca 2021 pomohol dostať sa cenám ropy až na úroveň medzi 60 – 70 USD/bl. Na tejto úrovni cien sa vzhľadom na fundamenty popísané v predchádzajúcej časti presvedčenie investorov o ďalšom raste začalo vytrácať a aktuálne je pomer krátkych a dlhých pozícií len 3,4 : 1. Napriek znižovaniu expozície investorov sa však ceny ropy stabilizujú a neklesajú. Pri detailnejšom pohľade pritom možno pozorovať, že dôvodom znižovania čistých dlhých pozícií

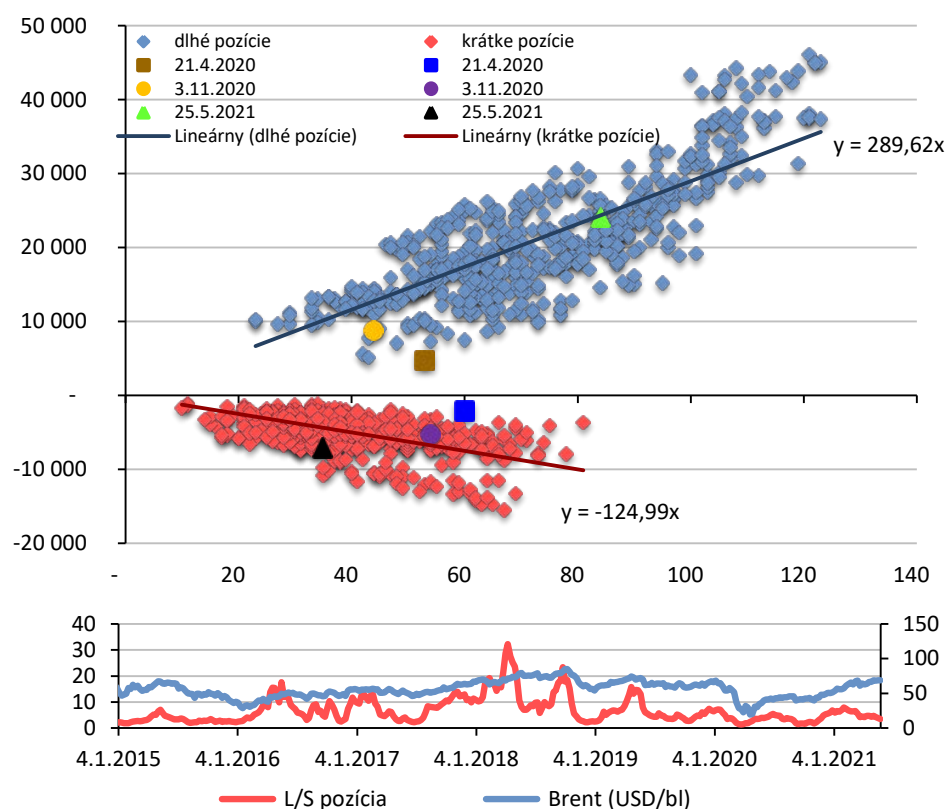
⁵⁴ *Dry powder* analýza zobrazuje a porovnáva otvorené dlhé a krátke pozície jednotlivých subjektov vyjadrené v ich nominálnej peňažnej hodnote na trhu vo vzťahu k ich historickým hodnotám. Dôraz je kladený na pozicionovanie špekulantov, ktorých podiel na celkovom objeme obchodu predstavoval v tejto dekáde približne 29 % celkového objemu otvorených pozícií. Tento typ obchodníkov je zo svojej povahy najflexibilnejší pri zmene svojho pozicionovania, čím prináša na trh volatilitu. Zdrojom na sledovanie tohto ukazovateľa je pri rope Brent týždňová správa burzy ICE (Intercontinental Exchange), kde prebieha najväčší objem obchodovania s futuritami ropy Brent (Obadi – Korček, 2019).

nie je primárne uzatváranie dlhých pozícií, ale rast krátkych pozícií zo strany relatívne malého množstva špekulantov predpokladajúcich pokles cien ropy.

Toto nastavenie finančnej strany trhu s ropou vytvára zaujímavú situáciu, keďže nízky ukazovateľ L/S zvykol predchádzať nárastu cien ropy. Scenár zvyšovania cien ropy pritom nie je väčšinou analytikov veľmi očakávaný.

G r a f 6.12

Pozicionovanie špekulačného kapitálu na rope Brent

Prameň: Vlastné spracovanie podľa údajov ICE.

OIES (2021d) predpokladajú, že cena ropy sa do konca roka 2021 bude hýbať v rozmedzí 55 – 75 USD/bl. A podľa analytikov *Reuters pollu* je odhad mediánovej ceny ropy do prvého kvartálu roku 2022 67 USD/bl pri rozmedzí 60 – 75 USD/bl. Jednou z výnimiek

v očakávaní vyššej ceny je Goldman Sachs (2021), analytici tejto investičnej banky očakávajú priemernú cenu ropy Brent v treťom kvartáli na úrovni 80 USD/bl a následný pokles na 75 USD/bl v prvej polovici roku 2022. Primárnym dôvodom vyšších cien je nárast ponukovo-dopytovej imbalancie v krátkodobejšom horizonte – rast dopytu v roku 2021 by mal dosiahnuť 5,7 mbld (absolútna hodnota dopytu v treťom kvartáli by mala dosiahnuť 99 mbld), pričom rast ponuky bude len 1,4 mbld. Vzniknutá nerovnováha by sa mala zmierniť v roku 2022, keď rast ponuky zrýchli na 3,4 mbld pri raste dopytu len 2,9 mbld.

Tento vývoj bude samozrejme závisieť od ďalšieho vývoja pandémie, ale aj rýchlosti návratu iránskeho exportu, rozhodnutia o uvoľnení produkčných obmedzení zo strany OPEC+, ale aj schopnosti amerických bridlicových producentov vrátiť sa na svetové trhy.

Zároveň musíme zdôrazniť, že cenový vývoj v minulosti opakovane viedol OPEC k prehodnoteniu plánov a flexibilitu amerických producentov už analytici niekoľkokrát podcenili, takže obdobie vysokých cien ropy nemusí trvať dlho.

Vývoj cien zemného plynu

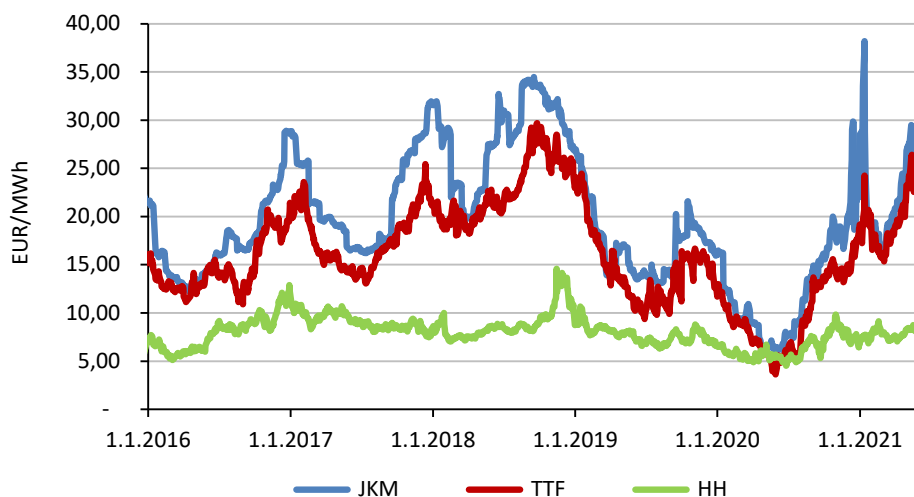
V závere našej časti minuloročnej monografie sme uviedli, že v prípade absencie extrémne chladnej zimy alebo ponukového šoku možno očakávať, že naplnenosť zásobníkov plynu a aktuálne nevyužívaná exportná kapacita LNG neumožní ani v budúcom roku výraznejší nárast cien zemného plynu.

Na konci mája 2021 dosahuje spotová cena plynu v Európe 25 EUR/MWh a je o 600 % vyššia ako pred rokom. Benchmark JKM v Ázii je na úrovni 30 EUR/MWh a medziročne vzrástol o 350 %. Americké ceny na obchodnom bode Henry Hub si v tomto období pripísali 47 %.

V nasledujúcom texte sa pokúsime analyzovať a pomenovať zmeny, ktoré sa na trhu s plynom počas obdobia stali a vysvetľujú tento zásadný obrat v cenách plynu. V analýze sa opätovne budeme primárne venovať vývoju európskeho cenového benchmarku, no narastajúci obchod s LNG a globalizácia trhu s plynom nevyhnutne vedie k potrebe stále väčšej reflexie na vývoj cien zemného plynu v USA a najmä Ázii.

Graf 6.13

Svetové ceny plynu

Prameň: Spracované podľa údajov databázy spoločnosti Refinitiv Eikon.

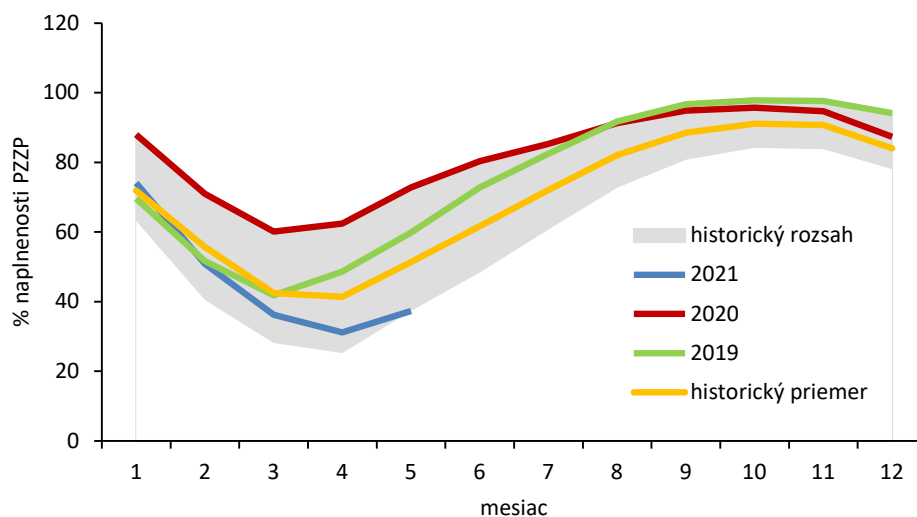
Ceny zemného plynu na obchodnom bode TTF dosiahli počas júna priemernú úroveň 5,4 EUR/MWh, na JKM sa obchodovali za 7,2 a americký Henry Hub bol na hodnote 5,2 EUR/MWh. Okrem amerického *markeru* zaznamenala Európa aj Ázia stabilizáciu po predošlom strmom poklese cien v dôsledku vrcholiacej pandémie, keď počas druhého štvrťroka 2020 kleslo HDP EÚ v medzioročnom porovnaní o 13,9 % (EC, 2020a). To prispelo k poklesu spotreby plynu o 10 % (8 mld. m³). Pokles spotreby bol okrem poklesu dopytu po plyne v priemysle a elektroenergetike ovplyvnený aj vyššími teplotami a nízkou potrebou naplňovať podzemné zásobníkové kapacity zemného plynu, ktoré boli na konci júna plné na 80 % (najvyššie naplnenie v tomto období za ostatných 9 rokov) – úroveň zvyčajne typickú pre koniec augusta. Nízky dopyt po plyne sa odrazil aj na objeme dovezeného a vyprodukovaného plynu, ktoré medzioročne poklesli o 14 %.

Priemerná cena zemného plynu TTF počas tretieho štvrťroka dosiahla 9,50 EUR/MWh, v prípade Henry Hub vzrástla na 6,20 EUR/MWh a JKM dosiahlo 11,8 EUR/MWh. V tomto období došlo k uvoľneniu protipandemických opatrení a mobilita a spolu s ňou aj energetické trhy vo všeobecnosti zaznamenali obdobie silného rastu. HDP bolo

v medzioročnom porovnaní naďalej o 4 % nižšie, spotreba zemného plynu však zaostávala už výrazne menej, keď medzioročne bola nižšia len o 0,6 %. Toto obdobie sa vyznačovalo problémom s naplnenosťou európskych zásobníkov, ktoré sa hýbali 10 p. b. nad historickým priemerom, koniec septembra zakončili na 95 % a fungovali ako *buffer*, ktorý spomaľoval nárast cien tejto komodity.

G r a f 6.14

Naplnenie európskych zásobníkov zemného plynu

Prameň: Spracovanie podľa dát AGSI.

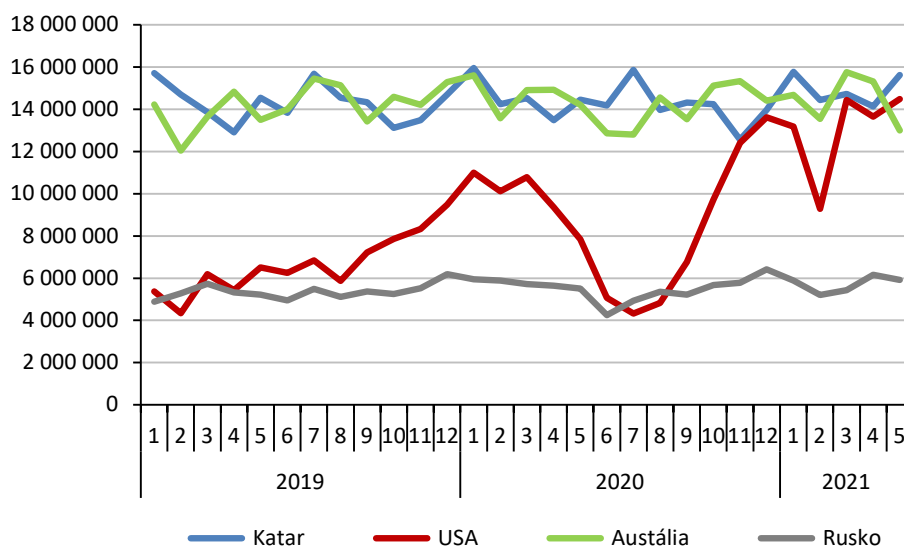
Nízka potreba vtláčania v treťom štvrtroku sa prejavila na zníženej produkcii plynu v EÚ, ktorá medzioročne poklesla o 29 % na 12 mld. m³ (pokles bol do významnej miery ovplyvnený aj poklesom produkcie na poli Groningen, kde povolená produkcia predstavovala už len 9,3 mld. m³ ročne z dôvodu snahy zabrániť seizmickým otrasom v oblasti, pričom ešte v roku 2016 sa z Groningenu produkovalo 40 mld. m³ plynu; EC, 2020b). O 6 %, na 77 mld. m³ poklesol v treťom kvartáli aj import zemného plynu, najvýznamnejším dodávateľom ostalo Rusko (42 %) nasledované Nórskom (25 %), LNG (22 %) a Líbyou s Alžírskom (8 %).

Dodávky LNG do Európy medzioročne v tomto štvrtroku klesli o 15 % (najmä v júli a v auguste -18 %, resp. -13 %) najmä v dôsledku

rušenia dodávok zo strany USA, ktoré bolo možné vysvetliť ekonomickými dôvodmi, keďže spotové ceny s dodávkou počas tretieho štvrťroku boli v Európe len o 1,3 EUR/MWh vyššie, pričom náklady na transport plynu z USA do severozápadnej Európy sa odhadujú na 3 EUR/MWh (OIES, 2020). V tomto období vyviezli USA v priemere mesačne len 5,3 mld. m³ LNG, čo predstavovalo v porovnaní so začiatkom roka viac ako 50 % prepad a medziročné zníženie o 20 %. Najmä v auguste zabránila okrem ekonomických okolností silnejšiemu vývozu aj silná sezóna hurikánov, ktorá načas zablokovala fungovanie niekoľkých exportných terminálov. Naproti tomu ďalší veľkí exportéri, Austrália a Katar, benefitedo z afinity k ázijskému trhu a ich exportný profil sa menil len marginálne, keď aj počas tretieho kvartálu dokázali trh zásobiť v priemere s 13,6 mld. m³, resp. 14,7 mld. m³. V prípade Kataru predstavovala medziročná zmena -1 % a v Austrálii -7 %. Exportná kapacita v Austrálii bola pritom zasiahnutá viacerými neplánovanými odstávkami exportných LNG terminálov, napr. v auguste vypadli dve produkčné jednotky v termináli *Gorgon*, ktoré obmedzili exportnú kapacitu v kombinovanom objeme 14,4 mld. m³/rok.

G r a f 6.15

Export LNG vybraných krajín v mld. m³ v plynnom stave

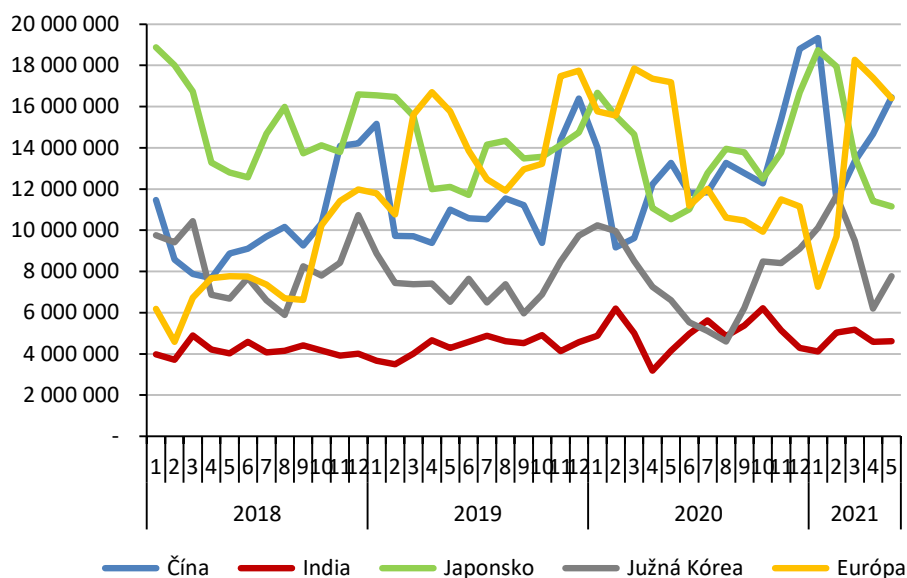

Prameň: Spracovanie podľa dát ICIS.

V porovnaní s poklesom záujmu o dodávky LNG do Európy bolo možné pozorovať medziročný nárast dopytu po LNG zo strany Číny. V auguste vzrástol import do Číny o 11,8 % (dodávky do celej Ázie boli naopak medziročne v tomto období ešte nižšie o 3,6 %). Už v septembri to ale neplatilo, keďže ázijský dopyt po LNG predstihol minuloročnú úroveň o 8,7 %. Dopyt u najväčších importérov Japonska, Číny a Južnej Kórey vzrástol o 3,1 %, 13 % a 7,7 % (Engie, 2020).

Graf 6.16

Import LNG vybraných krajín v mld. m³ v plynnom stave

Prameň: Spracovanie podľa dát ICIS.

Rast cien zemného plynu naprieč celým svetom zrýchlil vo štvrtom kvartáli. V októbri vzrástli ceny na *huboch* JKM, TTF a HH na 17,7; 14,8 a 8,2 EUR/MWh v tomto poradí, čo predstavovalo medzimesačné nárasty o 19 %; 11 % a 25 %. Spotreba plynu v októbri medziročne vzrástla najmä v rezidenčnom segmente (medziročne +9 %) z dôvodu nižších teplôt a zavedeniu opatrení znižujúcich mobilitu, vďaka čomu ľudia začali tráviť viac času vo svojich domovoch. Rastúci rozdiel medzi cenami v Európe a Ázii spôsobil, že v októbri dodávky LNG do Európy klesli o 5 % a do Ázie vzrástli o 3 %. Flexibilitu LNG

smerujúceho do Európy ovplyvnil aj požiar na nórskom LNG exportnom termináli *Hammerfest* s exportnou kapacitou 6 mld. m³, ktorý vyradil terminál z fungovania až do roku 2022. Cena na americkom kontinente reagovala na silnejúci dopyt, keď export medziročne vzrástol o 24 % na 9,7 mld. m³, potom čo priemerný *spread* medzi HH a JKM, ktorý sa počas jari 2020 hýbal pod 2 EUR/MWh, dosiahol 9 EUR/MWh a vytvoril obchodné incentívy pre rast amerického exportu.

Spotové ceny zemného plynu v novembri 2020 dosiahli v Ázii, Európe a USA v priemere 18,2; 14,1 a 8,4 EUR/MWh, čo predstavovalo medzimesačné zmeny +3 %; -2 % a +2 % v tomto poradí. K stabilizácii cien pomohli nadnormálové teploty, rast LNG exportu, najmä v USA, ktoré v novembri navýšili medziročný vývoz o 49 % na 12,4 mld. m³. Naopak, technické problémy v Katare znížili export tohto producenta o 7 % na 12,5 mld. m³ a predznamenal pokračovanie ďalšieho rastu cien, ktoré nastalo v decembri.

Počas posledného mesiaca predchádzajúceho roka dosiahli ceny JKM v priemere 23 EUR/MWh, TTF v priemere 16,4 EUR/MWh a Henry Hub sa v priemere obchodoval za 7,2 EUR/MWh. Ceny zemného plynu sa tak dostali na najvyššiu úroveň od jesene 2018. Primárnou príčinou bol silný dopyt, v Európe ťahaný primárne elektroenergetikou a rezidenčným kúrením, keďže stále viac obyvateľov muselo počas pandémie pracovať z domu. V Ázii, ktorá je tradične viac závislá od dovozu LNG, s výrazným sezónnym profilom vzhľadom na absenciu pozemných zásobníkov zemného plynu sa prejavili dôsledky fenoménu *La Niña*, ktorý priniesol výrazne chladnejšie počasie. Globálny dopyt po LNG v decembri vzrástol o 10 %, pričom ponuka nebol schopná reagovať (Bloomberg, 2021b). Americký export síce medziročne vzrástol na 44 %, avšak Panamský prieplav nebol schopný prepúšťať americké tankery v dostatočnej miere, čo spomaľovalo dodávky na ázijské trhy. Ázijské krajiny tak vo väčšej miere začali nakupovať aj tankery, ktoré smerovali do Európy a dodávky do Európy napriek nárastu dopytu klesli o 3 %, pričom vyššie ceny v Ázii spôsobili, že ázijské importy LNG vzrástli o 15 %. Ponuková strana v Európe však neklesla len kvôli poklesu dodávok skvapalneného zemného plynu. Domáca produkcia zemného plynu v Európe

sa medziročne znížila o 15 % (2,4 mld. m³) a kombinovaný import z Ruska, Nórska, a severnej Afriky medziročne klesol o 9 %.

Ruský plyn, ktorý pokryl 49 % extraúijného dovozu, prúdil predovšetkým cez plynovod Nord Stream. Počas celého roku 2020 bolo do Európy z Ruska dodaných 52 mld. m³ cez Nord Stream (NS), 38 mld. m³ bolo dodaných plynovodom Bratstvo, 33 mld. m³ plynovodom Yamal a len 5 mld. m³ do EÚ prišlo cez Turk Stream.

Plynovod TAP s objemom 10 mld. m³, ktorý spája európsky trh s Azerbajdžanom, prišiel do prevádzky až na konci decembra a ponukový obraz roku 2020 tak neovplyvnil. Dôvod, prečo bola Európa schopná zniesť takýto odlev ponuky napriek tomu, že v poslednom štvrťroku vzrástla spotreba plynu medziročne o 1,4 % (1,5 mld. m³) (EC, 2020c), boli európske zásobníky. Tie ťažobnú sezónu začínali v septembri naplnené na 95 % (+5 nad dlhodobým priemerom), avšak na konci decembra už boli na hladine 75 % (a nad úrovňou dlhodobého priemeru už boli len o 2 p. b.).

Trendy, ktoré viedli k rastu cien v decembri 2020, pokračovali aj v januári roku 2021. Priemerné ceny na JKM, TTF a HH dosiahli v tomto poradí 25 EUR/MWh, 19,7 EUR/MWh a 7,4 EUR/MWh, čo predstavovalo nárast o 9 %, 20 %, resp. 2 %.

No spotové ceny LNG s krátkou dodávkou v tomto období dosiahli v dôsledku extrémnej zimy (v Číne išlo o najchladnejšiu zimu v tomto období od roku 1966; Japan Times, 2021) v Ázii ešte výrazne vyššie hodnoty, keď viacero tankerov bolo predaných v cenovom rozmedzí 100 – 120 EUR/MWh a spotové ceny elektrickej energie dosiahli svetové maximá, keď sa niekoľko dní hýbali v cenách presahujúcich 1 000 EUR/MWh (Japan Today, 2021). V Európe v tomto období spotové ceny plynu dosahovali ceny okolo 20 EUR/MWh (v Španielsku spotové ceny krátkodobo dosiahli úroveň presahujúcu 50 EUR/MWh) a vzhľadom na otvorenú arbitráž medzi ázijským a európskym trhom poklesli dodávky LNG do Európy v januári o 35 % na 7,5 mld. m³, zatiaľ čo v krajinách severovýchodnej Ázie (Japonsko, Čína, Južná Kórea) vzrástli oproti decembru o ďalších 7 % na 52,3 mld. m³. Pokles dovozu do Európy bolo možné pozorovať aj zo strany Ruska, keď na konci roka exspiroval prepravný kontrakt cez Ukrajinu na 65 mld. m³

a od roku 2021 začal na najbližšie 4 roky platiť prepravný kontrakt s objemom 40 mld. m³.

Vo februári zaznamenali európsky a ázijský benchmark plynu pokles prvýkrát od júna 2020. Priemerné ceny JKM, TTF a HH dosiahli hodnoty 17,9; 16,7 a 8,2 EUR/MWh, čo predstavovalo medzimesačné poklesy o -29 %, resp. -15 %. Americký plyn na obchodnom bode Henry Hub si naopak pripísal 11 %. Hlavným hýbateľom cien bolo opätovne počasie. Zatiaľ čo v Ázii a Európe sa dopyt po plyne znížil s nárastom teplôt, USA zaznamenali najstudenší február od roku 1989. A týždeň extrémne chladného počasia, ktorý zasiahol americký štát Texas, vyradil z produkcie 45 % produkcie plynu v tejto oblasti. Viac ako 4 milióny obyvateľov bolo postihnutých výpadkami elektrickej energie a ceny plynu v regionálnych obchodných bodoch dosahovali v týždni extrémneho chladu počas krátkeho obdobia v prepočte stovky až tisíce eur za megawathodinu (OIES, 2021a)⁵⁵. Nárast dopytu v USA počas tohto obdobia sa prejavil aj na exporte LNG USA, ktoré vo februári zaznamenali 30 % pokles a objem exportovaného plynu predstavoval 9,3 mld. m³.

Nadnormálové teploty v tomto období v Ázii a Európe viedli k nižšiemu dopytu po plyne a zúženiu regionálneho *spreadu* medzi Áziou a Európou spôsobilo, že napriek poklesu produkcie LNG v USA dodávky LNG do Európy v tomto mesiaci medzimesačne vzrástli o 34 % na 9,7 mld. m³. EÚ tento plyn potrebovala, keďže studená zima v Rusku viedla k 8 % poklesu dodávok plynu plynovodmi z tejto krajiny (Engie, 2021) a plánované aj neplánované odstávky na plynárenskej infraštruktúre v Nórsku znížili dodávky z tejto krajiny medzimesačne o 3 %.

Ako sa ukázalo do mája tohto roku, februárový pokles predstavoval len krátkodobý výkyv z rastového trendu cien plynu, ktorý začal

⁵⁵ Cena plynu na obchodnom bode Waha dosiahla viac ako 200 USD/MMBtu, na *hube* Houston Ship Channel sa cena vyšplhala až na 400 USD/MMBtu a cena na obchodnom bode Oklahoma OGT vyletela na absolútne rekordnú úroveň 1 192 USD/MMBtu. *Benchmarková* cena Henry Hub s dodávkou na nasledujúci deň v susediacom štáte Louisiana dosiahla 18-ročný rekord 23,6 EUR/MWh vzhľadom na menší dosah chladného počasia a nižšie prepojenie Texasu s infraštruktúrou okolitých štátov. Cenové výkyvy v tomto období zaznamenali aj iné obchodné body v USA, cena na Chicago Citygate dosiahla 130 USD/MMBtu a kalifornský SoCal Citygate sa obchodoval za 140 USD/MMBtu.

v júni 2020. Ceny na trhoch JKM, TTF a HH na konci mája dosahujú 28,2 EUR/MWh, 24,8 EUR/MWh, resp. 8,3 EUR/MWh. Pri európskom a ázijskom trhu hovoríme o historických maximách počas tohto obdobia roka. Okrem vysokej spotreby spôsobenej studenou jarou a pokračujúcimi protipandemickými opatreniami, ktoré vedú k tomu, že obyvatelia EÚ trávajú viac času vo svojich domovoch, je rast cien plynu spôsobený štyrmi faktormi. Prvým a najvýznamnejším je cena emisných povoleniek, ktorá počas mája presahuje úroveň 50 EUR/ton. Počas mája predošlého roka sa pritom cena týchto certifikátov pohybovala na cene 20 EUR/ton. Rast spôsobili predovšetkým komunikácia predstaviteľov EÚ o sprísňovaní cieľov znižovania emisií a prílev špekulačného kapitálu na tento trh (objem investovaných prostriedkov finančných investorov na tomto trhu medziročne stúpol o 140 %; ICE, 2021). Vyššia cena emisných povoleniek pritom nákladovo zvyšuje využitie plynu na úkor lignitu a uhlia, a teda vedie k rastu dopytu po tejto komodite.

G r a f 6.17

Vývoj cien emisných povoleniek

Prameň: Spracované podľa údajov databázy spoločnosti Refinitiv Eikon.

Druhým dôvodom nárastu cien je ponuková strana. Rusko ani Nórsko nereagovali na rastúce ceny na európskych *huboch*. Rusi využívajú plynovod Yamal a Nord Stream na maximum, cez ukrajinskú cestu pritom posielajú len plyn v súlade s objemom dohodnutým v dlhodobom kontrakte pre rok 2021 – 40 mld. m³ ročne, ktorý navyšujú doobjednávaním krátkodobějších prepravných kapacít len marginálne, napriek viac ako dvojnásobnej technickej kapacite, ktorá je na tomto plynovode dostupná. Analytici sa domnievajú, že zo strany Ruska ide o cieľavedomú stratégiu so zámerom zatlačiť na dostavanie plynovodu Nord Stream 2 (Timera, 2021), ktorého konštrukcia zastala v dôsledku amerických sankcií len 100 km pred dokončením fyzického potrubia na konci roku 2018⁵⁶. Dodávky do EÚ nezvýšil ani druhý najdôležitejší dodávateľ – Nórsko. V jeho prípade je to dôsledkom plánovaných odstávok, ktoré boli preložené z predchádzajúceho roku, kde boli pozastavené v dôsledku pandémie. Ako sme už spomínali, agresívne odstavovanie ťažby z poľa Groningen znížilo aj endogénnu produkciu. Jedinými exportérmi, ktorí zareagovali na zvýšené ceny v Európe, sa tak stali africké krajiny – Alžírsko a Líbya, od ktorých nakupujú európske firmy za olejové indexy, ktoré sú aktuálne voči spotovým cenám plynu atraktívnejšie (Timera, 2021).

Tretím dôvodom je silný rast dopytu po plyne zo strany Ázie. Ako sa stále vo väčšej miere ukazuje, rast dopytu nebol len dôsledkom studenej zimy a záujem v Ázii ostáva silný aj pri cenách, keď počas leta cena plynu presahuje 30 EUR/MWh. Posledným dôvodom je naplnenosť európskych zásobníkov plynu pred letnou sezónou vtláčania. Tie sú v máji na úrovni 37 % naplnenosti, pričom historický priemer je 51 % (pozri graf 1.14). Silný dopyt po vtláčaní, nevyhnutnom pre bezproblémovú dodávku plynu pre retailové portfólio zákazníkov počas zimných mesiacov, nevyhnutne povedie k zvýšenému dopytu po plyne počas sezóny vtláčania, čo sa podľa výskumu OIES (2021b) prejaví aj na cenách plynu.

⁵⁶ Napriek sankciám bolo Rusko schopné počas roku 2021 už v júni dokončiť fyzickú stavbu prvej z dvoch rúr plynovodu Nord Stream 2. Tá by mala vstúpiť do prevádzky ku koncu tretieho štvrtroka tohto roku. Americká vláda zároveň upustila od niektorých sankcií proti tomuto plynovodu a očakáva sa, že na konci tohto roku by mohol byť plynovod technicky plne funkčný. Jeho reálne využitie pritom bude závisieť aj od regulácie, ktorú bude voči plynovodu aplikovať EÚ.

Hlboká ekonomická kríza, ktorá zasiahla v minulom roku (2020) celý svet vplyvom pandémie covidu-19, má stále dozvuky aj v tomto roku 2021. Avšak svetová ekonomika sa odrazila od dna celkom solídne, lepšie, ako sa očakávalo. Tento pozitívny trend je výsledkom fiškálnych stimulov v mnohých, najmä rozvinutých krajinách. Globálne tempo ekonomického rastu je ale nerovnomerné, líši sa od regiónu k regiónu.

Zo spomínaných fiškálnych opatrení globálny obchod by mal v tomto roku (2021) profitovať a zaznamenať oživenie viac ako dvojnásobok globálneho ekonomického rastu. Vývoj na trhu s komoditami bol značne ovplyvnený pandemiou a zaznamenal prudké pohyby, najmä trh s energetickými komoditami. 250 % nárast cien ropy Brent a 600 % nárast cien plynu v Európe v období od úvodného šoku v apríli 2020 do konca marca 2021 na jednej strane dokazujú, že aktuálne trhové mechanizmy fungujú, keďže boli schopné zabezpečiť prísun suroviny na globálne trhy aj pri extrémnych šokoch, avšak takýto prudký pohyb ceny nevyhnutne vedie k zvyšovaniu frikcie v systéme pri hľadaní optimálneho alokovania zdrojov.

Ako v prípade ropy, tak aj v prípade plynu sa obdobie ostatných dvoch rokov nesie v znamení zmien v dopyte, ktoré ponuka len s odstupom času kompenzuje. Od tretieho štvrťroku dopyt po ropu (ktorý by sa mal na predpandemickú úroveň dostať až v druhej polovici roku 2022) presahuje ponuku. Dôvody tohto stavu možno rozdeliť na krátkodobé a dlhodobé. Krátkodobým je rozhodnutie kartelu OPEC+ obmedziť ponuku s cieľom dosiahnuť prijateľnú cenovú hladinu pre exportérov ropy na jednej strane a len postupný návrat americkej produkcie ropy, keď množstvo producentov počas minuloročného prepadu odišlo z tohto biznisu a napriek tomu, že ceny ropy sú nad úrovňou februára 2020, produkcia ropy v USA je naďalej o 2 mld nižšia ako v tom čase. Druhým dôležitým bodom, prečo ponuka funguje na reaktívnej báze, je politický a inštitucionálny tlak na upustenie od využívania ropy a prechod k elektromobilite. Toto nastavenie spoločnosti vedie k poddimenzovaniu investícií do ťažby ropy (WSJ, 2021) a 600 miliárd dolárov, o ktoré by bolo potrebné navýšiť

investície do ťažby do roku 2030, bude obzvlášť náročné nájsť. Prechod k elektromobilite bude nevyhnutne trvať niekoľko desiatok rokov, počas ktorých bude naďalej potrebné udržiavať aktuálnu magnitúdu produkcie. Vzhľadom na rastúcu neochotu investorov mať dlhodobu alokovaný kapitál v segmente, voči ktorému rastie negatívny sentiment, bude extrémne zaujímavé sledovať vývoj na tomto trhu, kde stále väčší podiel produkcie môže byť koncentrovaný v rukách zmenšujúceho sa počtu štátov a korporácií ochotných podstúpiť riziko tzv. *uväznených aktív*. Zároveň je potrebné dodať, že správna cenová hladina môže neochotu investorov smerovať peniaze do ropného biznisu rýchlo zmeniť.

Naratív vývoja cien zemného plynu je priamočiarejší. Nízke ceny zemného plynu v minulom roku viedli firmy k zvýšeniu využitia plynu v elektroenergetike, čo spolu s chladným počasím viedlo k silnému rastu spotreby. Ponuková strana sa po masívnom rušení exportu LNG (počas minulého roku USA zrušili dodávky v objeme 165 – 200 tankerov) aktuálne snaží operovať v maximálnom režime, avšak množstvo produkčných jednotiek ešte zápasí s úvodnými technickými problémami, a kapacitu produkcie komplikuje aj situácia v globálnych logistických reťazcoch, ktorú priniesla pandémia. Tvar forwardovej krivky cien plynu v Európe naznačuje, že trh sa domnieva, že aktuálne ceny zemného plynu sú ovplyvnené najmä krátkodobými faktormi a cena by mala už počas budúceho leta klesnúť k úrovni dlhodobého priemeru. Zo strednodobého pohľadu na zvýšené ceny nevyhnutne zareaguje dopyt poklesom, ale vzhľadom na status zemného plynu ako preklenovacieho paliva na ceste k obnoviteľným zdrojom na rozdiel od ropy možno očakávať aj významnú reakciu ponukovej strany.

Predikcie cien na najbližší rok počítajú s postupným zvyšovaním ponuky a poklesom cien z aktuálne zvýšených úrovní. Rozhodne ale nemožno očakávať pokojný vývoj. Už tak zložitý ponukovo-dopytový obraz komplikuje prítomnosť investorov, pre ktorých komodity predstavujú zaujímavú príležitosť ochrany pred rastúcou infláciou, čo môže viesť k rastu volatility na komoditných trhoch. Tá na trhu môže ostať aj v dlhodobejšom horizonte, keďže hľadanie rovnováhy medzi

dopytom a ponukou na trhu s ropou a zemným plynom pri prechode z ekonomiky, ktorá čerpá energiu primárne z fosílnych zdrojov, na ekonomiku založenú na obnoviteľných zdrojoch energie rozhodne nebude jednoduché.

7. EURÓPSKA ÚNIA: PANDÉMIA AKO KATALYZÁTOR ZMIEN?

Európska únia (EÚ) bola v priebehu roka 2020 nútená reagovať na bezprecedentnú situáciu spojenú s pandémiou koronavírusu, ktorá testuje vzájomnú solidaritu členských štátov. Na rozdiel od nedávnych kríz spúšťač poslednej krízy nepochádza z ekonomického prostredia. Predstavitelia Únie, resp. členských štátov prijímali nespočetné opatrenia na znižovanie rizika šírenia nového koronavírusu a na zmiernenie dôsledkov pandemickej krízy vrátane obmedzení pohybu osôb, zmäkčenia fiškálnych pravidiel, prijatia dočasného rámca štátnej pomoci a viacerých zásadných opatrení v rámci menovej politiky, prípravy nástroja na obnovu ekonomiky, ako aj nástroja na boj proti nezamestnanosti.

V roku 2021 mnohé výzvy pretrvávajú, hoci v pozmenenej podobe. Ekonomika EÚ naďalej potrebuje finančné stimuly s cieľom zachovať zamestnanosť, ako aj výrobnú kapacitu, aby bolo hospodárstvo schopné rýchlo sa zotaviť, keď pandémia ustúpi. Perspektívu zlepšovania pandemickej situácie, a tým aj budúceho hospodárskeho vývoja v EÚ významným spôsobom ovplyvňuje tempo a úspešnosť vakcinácie obyvateľstva.

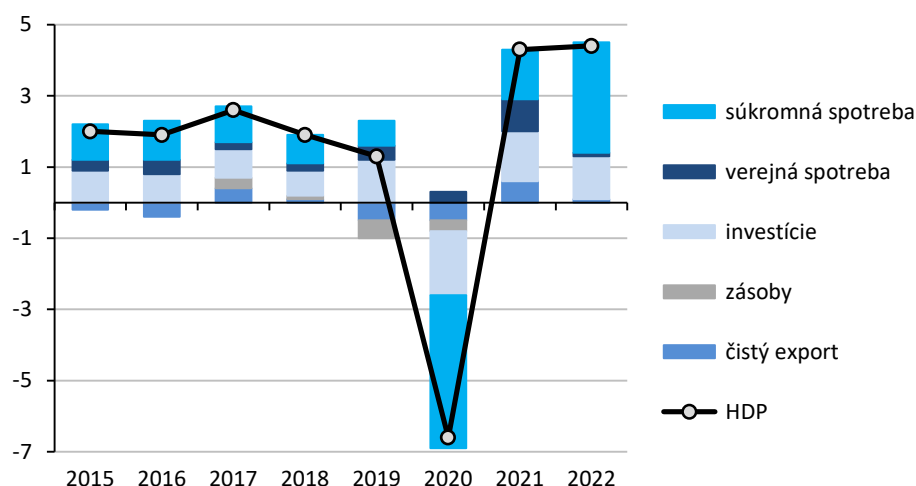
7.1. Prepad ekonomického rastu a masívne opatrenia na trhoch práce

Prepad hrubého domáceho produktu (HDP) zaznamenaný v EÚ v roku 2020 (–6,1 %) v dôsledku exogénneho šoku v podobe pandémie prekonal aj prepád z roku 2009 (–4,3 %) poznačeného globálnou finančnou krízou. V eurozóne kleslo HDP v roku 2020 medziročne ešte výraznejšie ako v celej Únii, a to až o 6,6 % (graf 7.1). K celoročnému prepadu ekonomiky prispel najmä vývoj v druhom štvrtroku, pod ktorý sa podpísala prvá vlna pandémie spojená s opatreniami zameranými na obmedzenie pohybu, s výrazným dopadom predovšetkým na produkciu v sektore služieb. V uvedenom období HDP

v EÚ aj v eurozóne klesol medziročne o približne 14 % a medzikvartálne o vyše 11 %.

G r a f 7.1

Medziročné zmeny HDP (%) a príspevky zložiek HDP (p. b.) k jeho zmene v eurozóne v rokoch 2015 – 2020, prognóza na roky 2021 – 2022

Prameň: Spracované podľa údajov EC (2021).

Po silnom prepade hospodárskej aktivity v prvej polovici roka došlo v druhom polroku k čiastočnému zotaveniu ekonomiky, a to vďaka prijatým opatreniam v rámci menovej a rozpočtovej politiky, ako aj vďaka očakávaniam spojeným s pokrokom vo vývoji očkovacích látok a následnou vakcináciou. Výrobný sektor sa pritom zotavoval rýchlejšie ako sektor služieb, ktorý vyžaduje osobnejší kontakt a kde sa preto dlhší čas uplatňovali opatrenia zavedené s cieľom obmedziť šírenie vírusu. Hlavne tretí štvrtrok priniesol vďaka oslabeniu pandémie a s tým súvisiacemu ukončovaniu opatrení aj výraznejšie oživenie. S príchodom jesene a rýchlejším šírením nákazy však boli znovu zavedené opatrenia na obmedzenie pohybu, čo opäť viedlo k spomaleniu hospodárskej aktivity, avšak miernejšiemu než na jar.

Z hľadiska jednotlivých zložiek HDP len verejná spotreba prispela v roku 2020 k jeho medziročnej zmene kladne. Najvyšší záporný príspevok dosiahla súkromná spotreba nasledovaná investíciami. Výdavky domácností boli limitované pravidlami lockdownu v podobe

rozsiahlych opatrení na obmedzenie pohybu, čo viedlo k tvorbe vynútených úspor. Zároveň zohrala významnú úlohu vysoká neistota v otázke budúceho vývoja, ktorá zase vyvolala vytváranie opatrnostných úspor. Aj podnikové investície boli v priebehu roka poznačené zvýšenou neistotou v dôsledku prvej a následne aj druhej vlny pandémie. Príspevok čistého exportu k ekonomickému rastu bol mierne záporný, keďže (hlavne v druhom štvrtroku) došlo k prepadu importu a v ešte o niečo väčšej miere exportu.

Spomedzi členských štátov jedine Írsko zaznamenalo v roku 2020 rast HDP (o 3,4 %), naopak najvýraznejšie sa HDP prepadlo v Španielsku (-10,8 %), Taliansku (8,9 %), Grécku (-8,2 %), vo Francúzsku (8,1 %) a v Chorvátsku (-8 %). Dopad pandémie na hospodárstvo jednotlivých členských štátov vo významnej miere súvisel so sektorovou štruktúrou ich ekonomík, ako aj s konkrétnou podobou opatrení hospodárskej politiky prijatých v reakcii na pandémiu.

Hoci v prvom štvrtroku 2021 bola ekonomika Únie ešte v recesii, za celý rok 2021 očakáva Európska komisia (EC, 2021) rast ekonomiky eurozóny o 4,3 % a celej EÚ o 4,2 %, ťahaný v podobnej miere súkromnou spotrebou a investíciami. Rast by mal zrýchliť najviac v treťom štvrtroku, keďže počas leta sa vzhľadom na zmierňovanie obmedzení predpokladá výrazné oživenie v ekonomikách zameraných na cestovný ruch. Návrat na predkrízovú úroveň (posledný štvrtrok 2019) očakáva EK na konci roka 2021. V roku 2022 sa v prípade oboch zoskupení predpokladá rast zhodne o 4,4 %, podporovaný najvýraznejšie súkromnou spotrebou.

Oživenie v rámci Únie by malo byť ťahané relatívne rýchlym rastom všetkých štyroch najväčších ekonomík EÚ – Nemecka, Francúzska, Talianska a Španielska. Prispieť by k nemu mala pokračujúca vakcinácia a postupné uvoľňovanie opatrení v členských štátoch, prostriedky z nového nástroja obnovy a odolnosti⁵⁷, ako aj oživenie v iných častiach sveta, najmä v Číne a v Spojených štátoch amerických. Tempo oživenia v jednotlivých krajinách Únie bude závislé od špecifik ich hospodárskej štruktúry, vrátane dôležitosti cestovného ruchu a voľnočasových aktivít, stupňa otvorenosti, ako aj od podoby reakcií hospodárskej politiky.

⁵⁷ Podrobnejšie sa nástroju obnovy a odolnosti venujeme v časti 7.3.

Trhy práce

Zamestnanosť v členských štátoch držali v roku 2020 nad vodou masívne vládne podporné opatrenia v rámci politík trhu práce, vrátane skráteného pracovného času (*kurzarbeit*). Tieto opatrenia ochránili mnohých ľudí pred stratou zamestnania, čím pomohli zmierniť dopady pandémie na príjmy obyvateľstva a sociálne nerovnosti⁵⁸. Uplatňovanie systémov skráteného pracovného času však v prvom polroku viedlo k rapídному zníženiu počtu celkových odpracovaných hodín, ako aj k poklesu produktivity práce na pracovníka. Podľa ECB (2021a) dosahoval počet pracovníkov v programoch na udržanie pracovných miest v apríli 2020 približne 30 miliónov, čo zodpovedá približne 19 % pracovnej sily. V druhej polovici roka sa už skrátený pracovný čas využíval v menšej miere.

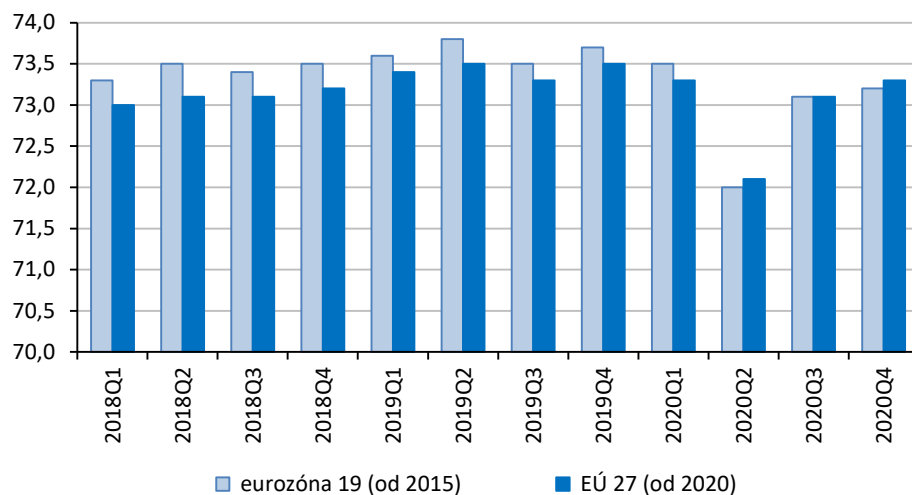
Vývoj zamestnanosti prešiel v priebehu roka poklesom aj rastom. V druhom štvrťroku síce zamestnanosť klesla, avšak v treťom a štvrtom štvrťroku sa opäť zvyšovala (graf 7.2). Za celý rok celková zamestnanosť v Únii v medziročnom porovnaní klesla len o približne 1 %. Vývoj zamestnanosti bol teda oveľa priaznivejší ako vývoj produkcie. Z porovnania s rokom 2009 vyplýva, že zatiaľ čo prepád HDP v Únii bol v roku 2020 výraznejší než v roku 2009 poznačenom svetovou finančnou krízou, zamestnanosť poklesla vďaka spomínanému rozsiahlemu uplatňovaniu systémov skráteného pracovného času v menšej miere.

Vzhľadom na rozsah a charakter prijatých opatrení bol podobne aj nárast miery nezamestnanosti v roku 2020 miernejší než počas predchádzajúcich recesií (2008 – 2009, 2011 – 2012, graf 7.3). V roku 2020 sa nezamestnanosť v EÚ vyšplhala na 7,1 % a v eurozóne na 7,8 %. Rozdiel medzi Úniou ako celkom a menovou úniou vyplýva najmä zo situácie na trhoch práce vo viacerých veľkých ekonomikách eurozóny (v Španielsku, Taliansku, vo Francúzsku), ako aj v Grécku, kde pretrváva relatívne vysoká miera nezamestnanosti.

⁵⁸ V záujme zachovania zamestnanosti bola väčšia časť podpory domácnostiam poskytovaná prostredníctvom schém skráteného pracovného času alebo povinných dovolení a menšia časť formou priamych fiškálnych transferov domácnostiam.

Graf 7.2

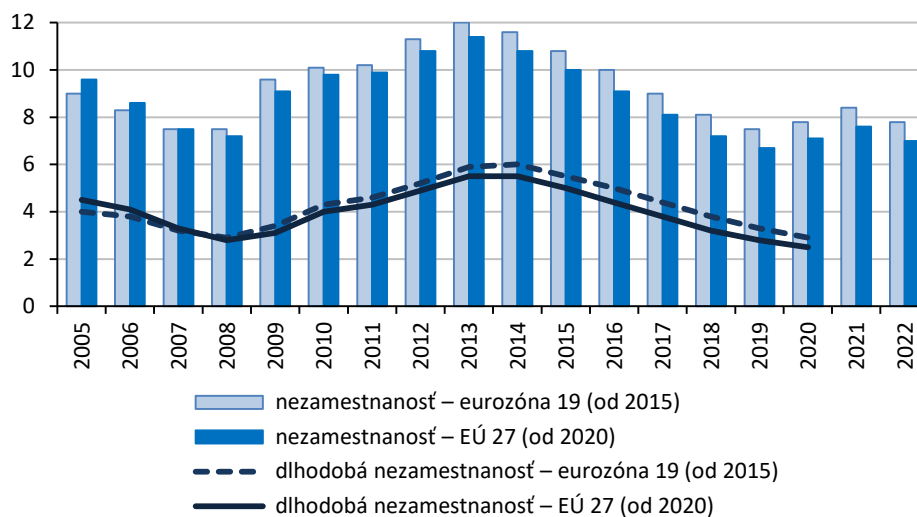
Vývoj miery zamestnanosti v eurozóne a v EÚ (%)

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2021).

Graf 7.3

Vývoj miery nezamestnanosti a dlhodobej nezamestnanosti v eurozóne a v EÚ od roku 2005, prognóza na roky 2021 – 2022 (%)

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2021) a EC (2021).

Na úrovni Európskej únie bol v reakcii na krízu vyvolanú pandémiou vytvorený Európsky nástroj dočasnej podpory na zmiernenie

rizík nezamestnanosti v núdzovej situácii (*European Instrument for Temporary Support to Mitigate Unemployment Risks in an Emergency – SURE*). Tento nástroj je k dispozícii členským štátom, ktoré potrebujú zmobilizovať finančné prostriedky s cieľom čeliť negatívnym hospodárskym a sociálnym dôsledkom pandémie na svojom území. Prostredníctvom úverov v rámci nástroja SURE môže EÚ poskytnúť zasiahnutým členským štátom finančnú pomoc do výšky 100 mld. eur na riešenie náhleho zvýšenia verejných výdavkov určených na zachovanie zamestnanosti (programy skráteného pracovného času a pod.). Program tak pomáha členským štátom ochraňovať zamestnancov a samostatne zárobkovo činné osoby pred rizikom nezamestnanosti a straty príjmu. Úvery poskytnuté členským štátom v rámci tohto nástroja sa opierajú o systém dobrovoľných záruk členských štátov. K máju 2021 požiadalo o využívanie nástroja SURE 19 členských štátov, ktorým EÚ poskytla spolu už takmer 90 mld. eur.

V priebehu rokov 2021 a 2022 ešte Európska komisia neočakáva návrat ukazovateľov trhu práce v Únii na predkrízovú úroveň. V roku 2021 predpokladá ďalší nárast nezamestnanosti, a to na 8,4 % v eurozóne a 7,6 % v EÚ a v nasledujúcom roku jej zníženie približne na úroveň z roku 2020 (graf 7.3). Vyhliadky trhov práce závisia predovšetkým od rýchlosti oživenia národných ekonomík, od načasovania ukončenia podporných opatrení, ako aj od štrukturálnych zmien na trhoch práce⁵⁹.

7.2. Ďalšie uvoľňovanie menovej politiky ECB a spomalenie inflácie

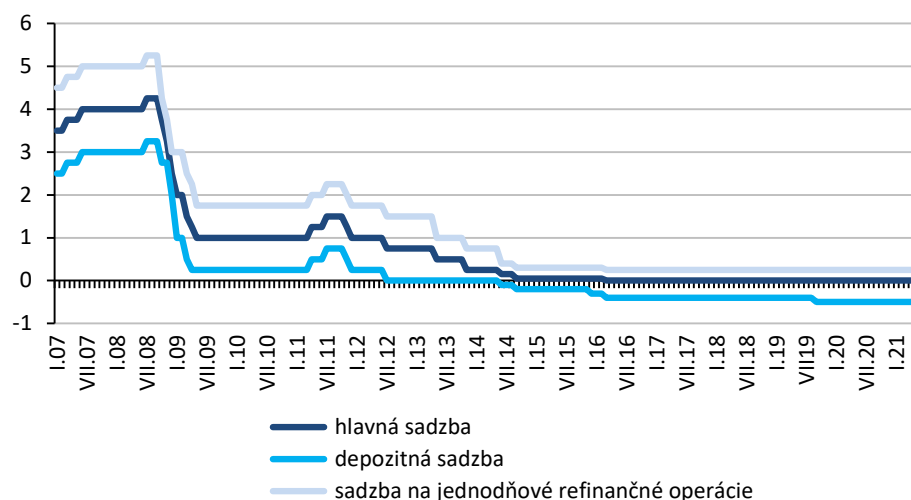
V roku 2020 uskutočnila Európska centrálna banka (ECB) viacero krokov zameraných na podporu ekonomiky zasiahnutej pandemiou koronavírusu. Ešte viac uvoľnila nastavenie menovej politiky a zaviedla súbor opatrení, ktoré znížili riziko nedostatku likvidity a zdrojov na poskytovanie úverov a udržiavali tok úverov do reálnej ekonomiky.

⁵⁹ Značné zmeny prináša na trhy práce aj stále výraznejšia digitalizácia vyplývajúca zo zvýšeného využívania práce z domu počas pandémie. Zavádzanie digitálnych technológií na jednej strane zvyšuje produktivitu, ale na druhej strane z dlhodobého hľadiska znižuje zamestnanosť.

Hlavná úroková sadzba ECB je pritom už od marca 2016 na nule, rovnako dlho je na úrovni 0,25 % sadzba na jednoduchové refinančné operácie a depozitná sadzba sa od septembra 2019 nachádza na -0,50 %. Graf 7.4 zachytáva prudký pokles úrokových sadzieb v nedávnej histórii (2008 – 2009), ako aj kontinuálne nízke úrokové sadzby v posledných siedmich rokoch.

G r a f 7.4

Vývoj kľúčových úrokových sadzieb ECB

Prameň: Spracované podľa údajov ECB (2021b).

V reakcii na vypuknutie pandémie koronavírusu rozhodla Rada guvernérov ECB v marci 2020, že je nevyhnutné prijať komplexný súbor opatrení menovej politiky. Ich cieľom bolo „na jednej strane znížiť hrozbu nedostatku likvidity a úverov zachovaním vysokého objemu likvidity v bankovom systéme a udržiavaním toku úverov do reálnej ekonomiky, a na druhej strane chrániť akomodačné nastavenie menovej politiky odvracajúcim procyklického sprísňovania podmienok financovania v hospodárstve“ (ECB, 2021a).

Rada guvernérov ECB rozhodla o dodatočných dlhodobějších refinančných operáciách (*Longer-Term Refinancing Operations – LTRO*) s úrokovou sadzbou na úrovni sadzby jednoduchových sterilizačných operácií, čo umožnilo poskytnúť likviditu finančnému systému eurozóny.

V období od júna 2020 do júna 2021 sa tiež rozhodla uplatňovať v prípade všetkých operácií v rámci tretej série cielených dlhodobějších refinančných operácií (TLTRO III) výrazne priaznivejšie podmienky. Cieľom TLTRO III mala byť podpora toku úverov do postihnutých sektorov a zabránenie sprísneniu podmienok úverovej ponuky. Centrálna banka eurozóny spustila TLTRO už v júni 2014, tretiu sériu (TLTRO III) oznámila v marci 2019.

V reakcii na dočasný šok v podobe pandémie sa Rada guvernérov ďalej rozhodla zaviesť do konca roka 2020 v rámci programu nákupu aktív (*Asset Purchase Programme* – APP) dočasný rámec dodatočných čistých nákupov aktív v objeme 120 mld. eur. Tento krok mal prispieť k vytvoreniu priaznivých podmienok financovania reálnej ekonomiky v období zvýšenej neistoty.

O niekoľko dní neskôr Rada guvernérov vzhľadom na rýchle zhoršovanie situácie v dôsledku šírenia nákazy rozhodla o ďalšom kroku zameranom na stabilizáciu trhu, a to o zavedení mimoriadneho programu nákupu aktív (vládných aj firemných dlhopisov) v celkovom objeme až 750 mld. eur. Núdzový pandemický program nákupov aktív (*Pandemic Emergency Purchase Programme* – PEPP), plánovaný ako dočasný, má banka ukončiť, keď usúdi, že krízová fáza v dôsledku ochorenia covid-19 už pominula. Podľa marcového rozhodnutia ECB mal trvať minimálne do konca roka 2020. V marci centrálna banka eurozóny zároveň oznámila, že v prípade potreby sa program nákupu aktív môže ešte navýšiť.

Ďalej v apríli 2020 Rada guvernérov rozhodla o novej sérii necielených núdzových pandemických dlhodobějších refinančných operácií (*Pandemic Emergency Longer-Term Refinancing Operations*, PELTRO) zameraných na podporu stavu likvidity vo finančnom systéme eurozóny a naďalej plynulého fungovania peňažných trhov.

V reakcii na zníženie inflačnej prognózy spôsobené negatívnym vplyvom pandémie a zhoršením hospodárskeho vývoja eurozóny Rada guvernérov ECB v júni 2020 zvýšila objem svojho hlavného nástroja PEPP o 600 mld. eur na celkovo 1,35 bilióna eur a predĺžila horizont čistých nákupov v rámci neho najmenej do konca júna 2021. Táto rekalibrácia PEPP mala ešte viac uvoľniť nastavenie menovej

politiky a napomôcť vytvorenie priaznivých podmienok financovania pre všetky sektory.

Po miernom, nerovnomernom oživení ekonomiky v letných mesiacoch v dôsledku uvoľňovania opatrení na zamedzenie šírenia nákazy došlo na jeseň v eurozóne k opätovnému zhoršeniu hospodárskej situácie. Predpokladalo sa, že inflačné tlaky zostanú vzhľadom na oslabený dopyt a nižšie mzdové tlaky aj naďalej tlmené. Rada guvernérov reagovala na aktuálnu situáciu na svojom decembrovom zasadnutí zvýšením PEPP o ďalších 500 mld. eur na 1,85 bilióna eur a predĺžila horizont čistých nákupov minimálne do konca marca 2022. Zároveň Rada guvernérov v decembri 2020 rozhodla o ďalšej rekalibrácii podmienok operácií TLTRO III. Oznámila, že predĺži dobu uplatňovania výrazne výhodnejších podmienok o dvanásť mesiacov do júna 2022.

Cieľom opatrení prijatých centrálnou bankou eurozóny v priebehu roka 2020 bolo podporovať počas pandémie tok úverov do všetkých sektorov hospodárstva, stimulovať hospodársku aktivitu a zachovávať strednodobú cenovú stabilitu. Opatrenia ECB obmedzili rast výnosov štátnych dlhopisov a zároveň zachovali priaznivé podmienky financovania bánk, z ktorých mohli ťažiť aj domácnosti a podniky.

Objavili sa aj diskusie o možnom priamom nákupe dlhov krajín eurozóny. ECB sa však vyjadrila, že bude cenné papiere naďalej nakupovať na sekundárnom trhu, pričom jej predstavitelia argumentujú tým, že priamy nákup dlhopisov by podkopal zdravé rozpočtové politiky krajín eurozóny a zároveň by bol v rozpore so Zmluvami EÚ.

Vývoj inflácie a výmenných kurzov, digitálne euro

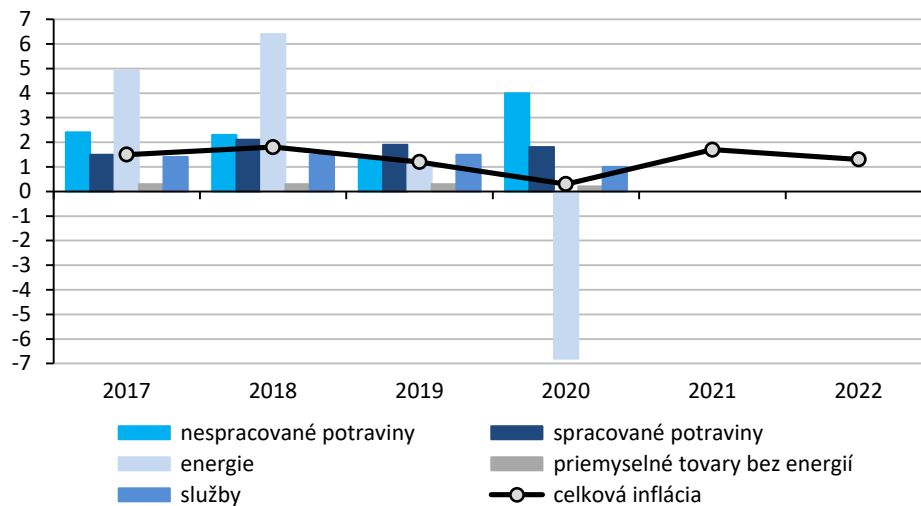
Vzhľadom na výrazný pokles hospodárskej aktivity a s tým súvisiaci nízky dopyt priniesol pandemiou poznačený rok 2020 spomalenie celkovej inflácie v eurozóne z 1,2 % (v EÚ z 1,4 %) v predchádzajúcom roku na 0,3 % (v EÚ na 0,7 %) (graf 7.5). Inflácia sa v priebehu roka znižovala a od augusta sa dokonca dostala do záporných čísel.

Z hľadiska zložiek harmonizovaného indexu spotrebiteľských cien (HICP) spôsobilo spomalenie inflácie najmä zníženie cien energií v dôsledku poklesu cien ropy na začiatku pandémie. V druhom polroku mali na pokles inflácie významný vplyv aj nižšie ceny v sektoroch

silno zasiahnutých opatreniami na obmedzenie pohybu, najmä v službách cestovného ruchu (doprava, ubytovanie). Na druhej strane ceny nespracovaných potravín rástli v roku 2020 (najmä v druhom štvrtroku) rýchlejšie (4 %) než v predchádzajúcom roku (1,4 %). Inflácia priemyselných tovarov bez energií dosiahla 0,2 %, čo odzrkadľuje prepád dopytu vyvolaný zvýšenou neistotou, poklesom príjmov, ako aj prijatými opatreniami zameranými na znižovanie rizika nákazy.

Graf 7.5

Vývoj harmonizovaného indexu spotrebiteľských cien (HICP) a jeho zložiek v eurozóne v rokoch 2017 – 2020, prognóza EK na roky 2021 – 2022 (%)

Prameň: Spracované podľa údajov ECB (2021c) a EC (2021).

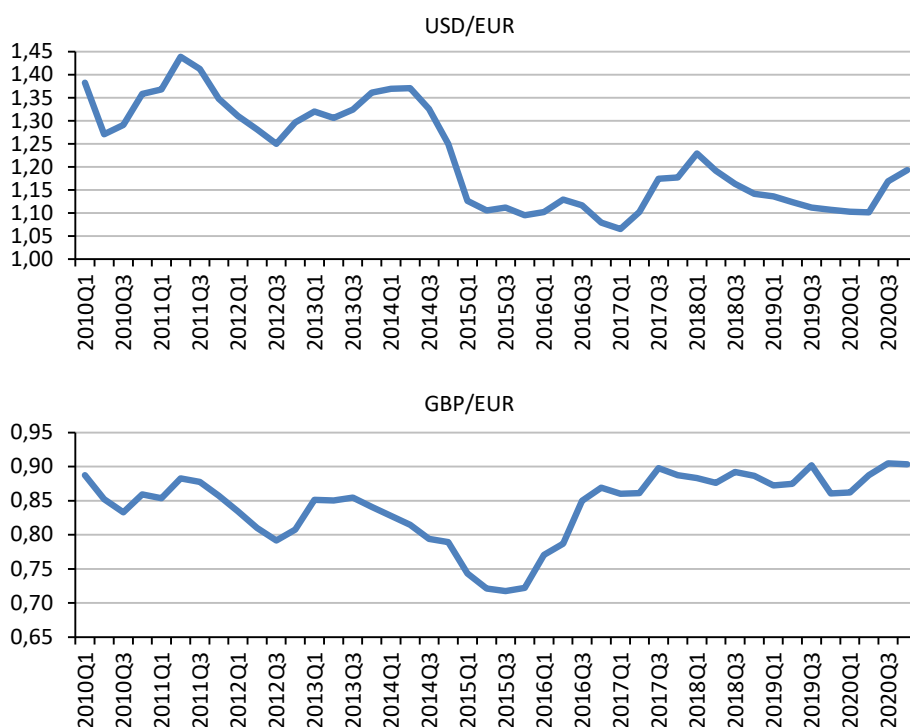
V priebehu prvého polroka 2021 sa už inflácia v eurozóne zrýchľovala. V prvom štvrtroku dosiahla 1,1 %, v apríli 1,6 % a v máji 2 % (ECB, 2021c). Počnúc tretím mesiacom roka rástli v dôsledku prudkého zvýšenia cien ropy najmä ceny energií (v máji až o 13 %). Tento vývoj, ako aj predpoklad ďalšieho zvyšovania inflácie súvisí s očakávaným oživovaním dopytu v priebehu roka 2021 podporovaným opatreniami fiškálnej a menovej politiky. Opačným smerom bude však ešte čiastočne pôsobiť len pomaly sa zlepšujúca situácia na trhu práce. EK vo svojej jarnej prognóze predpokladá nárast inflácie v eurozóne na 1,7 % v roku 2021 a následný pokles na 1,3 % v ďalšom roku,

v EÚ oba roky na úrovni o 0,2 p. b. vyššej. Najvyššia inflácia sa očakáva v krajinách mimo eurozóny, hlavne v Maďarsku a Poľsku.

Jednotná európska mena sa v roku 2020 v nominálnom efektívnom vyjadrení zhodnotila. Z pohľadu bilaterálnych kurzov sa euro zhodnotilo hlavne voči americkému doláru (čo bolo sprevádzané priblížením úrokových mier v USA a v eurozóne), ale aj voči britskej libe. Na druhej strane voči švajčiarskemu franku a voči japonskému jenu sa jednotná európska mena znehodnotila. Graf 7.6 zobrazuje vývoj priemerných bilaterálnych kurzov eura voči americkému doláru a britskej libe v jednotlivých štvrtrokoch.

Graf 7.6

Vývoj kurzu amerického dolára a britskej libry voči euru

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2021).

Uvažované zavedenie digitálneho eura by mohlo podporiť digitalizáciu európskeho hospodárstva. Ide o elektronickú formu peňazí vydávanú Eurosystémom (ECB a národnými centrálnymi bankami),

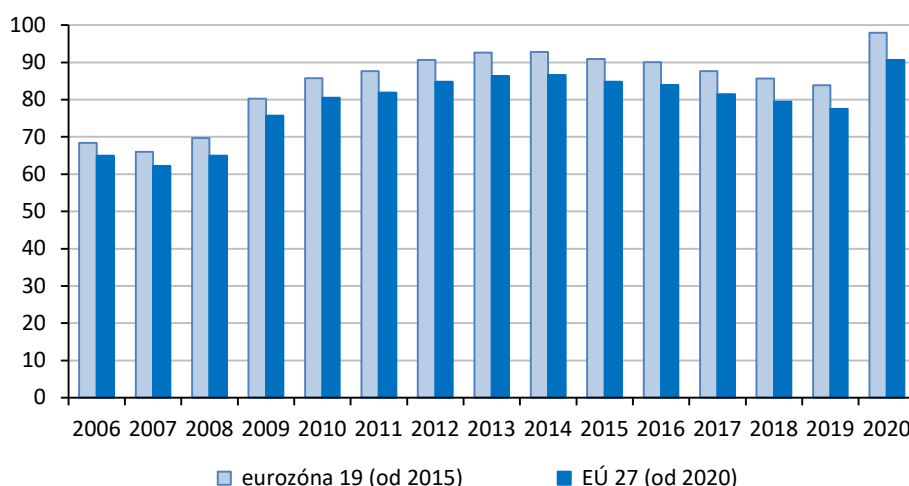
t. j. krytú centrálnou bankou. Digitálne euro by predstavovalo rýchly, jednoduchý a bezpečný nástroj na realizáciu každodenných platieb. Fungovalo by popri hotovosti ako odpoveď na rastúci dopyt občanov a podnikov po rýchlych a bezpečných možnostiach digitálnych platieb. Zatiaľ prebieha vyvíjanie konceptu digitálneho eura, jeho testovanie a pripomienkovanie. O tom, či bude projekt digitálneho eura spustený, rozhodne ECB okolo polovice roka 2021, pričom celý proces jeho zavedenia by trval niekoľko rokov.

7.3. Negatívne rekordy vo verejných financiách a rekordný stimulačný balík

Pandémia znamenala a stále znamená veľkú výzvu pre vlády členských štátov EÚ. Vyvolala potrebu podpory národných ekonomík z verejných zdrojov, čo viedlo k prudkému nárastu verejných dlhov členských štátov Únie. Po piatich rokoch kontinuálneho poklesu pomeru verejného dlhu k HDP došlo v roku 2020 v eurozóne k jeho nárastu na bezprecedentnú úroveň 98 % HDP a v celej EÚ na takmer 91 % HDP (graf 7.7), čo predstavuje medziročný nárast o 14 p. b. v menovej únii a o 13 p. b. v EÚ ako celku.

G r a f 7.7

Vývoj verejného dlhu v eurozóne a v EÚ (% HDP)

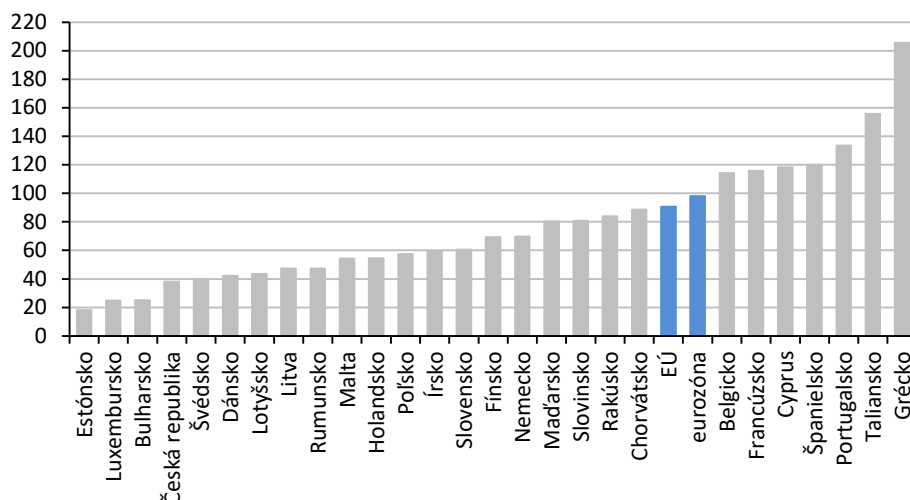

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2021).

Celkové verejné zadĺženie v Únii najvýraznejšie zhoršujú vysoké dlhy krajín periférie na čele s Gréckom (206 % HDP), nasledovaným Talianskom (156 % HDP), Portugalskom (134 % HDP) a so Španielskom (120 % HDP) (graf 7.8). Na opačnom konci spektra sa nachádzajú Luxembursko, pobaltské krajiny a niektoré ďalšie z „nových“ členských štátov, ako aj Švédsko a Dánsko s relatívne nízkym zadĺžením. Pod hranicu Paktu stability a rastu (60 % HDP) sa v roku 2020 dostala len polovica krajín Únie.

G r a f 7.8

Verejný dlh v jednotlivých členských štátoch EÚ v roku 2020 (% HDP)

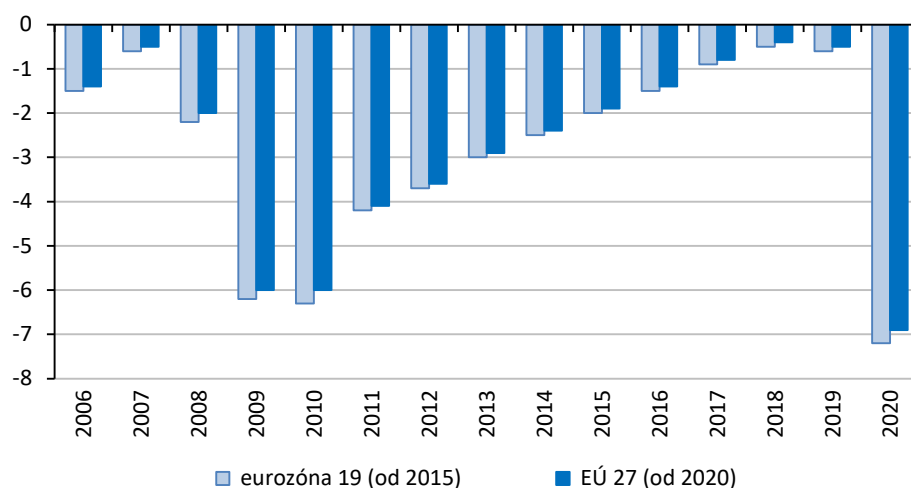
Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2021).

Graf 7.9 dokumentuje vývoj deficitu verejných financií v pomere k HDP za celú Úniu, resp. eurozónu. Ešte v roku 2019 bol tento ukazovateľ na jednej z historicky najnižších úrovní (približne 0,5 % HDP). V roku 2020 sa však vplyvom pandemickej krízy (a s ňou súvisiacich vyšších výdavkov a nižších príjmov verejných financií) vyšplhal na približne 7 % HDP, t. j. ešte vyššie než v rokoch 2009 – 2010 poznačených hospodárskou a finančnou krízou, kedy dosiahol 6 % HDP. Podľa Európskej komisie (EC, 2021) takmer polovica tohto nárastu je dôsledkom rozsiahlej podpory fiškálnej politiky smerom k domácnostiam, pracujúcim a k firmám zasiahnutým krízou vyvolanou

ochorením covid-19. Druhá polovica odzrkadľuje pôsobenie automatických stabilizátorov.

Graf 7.9

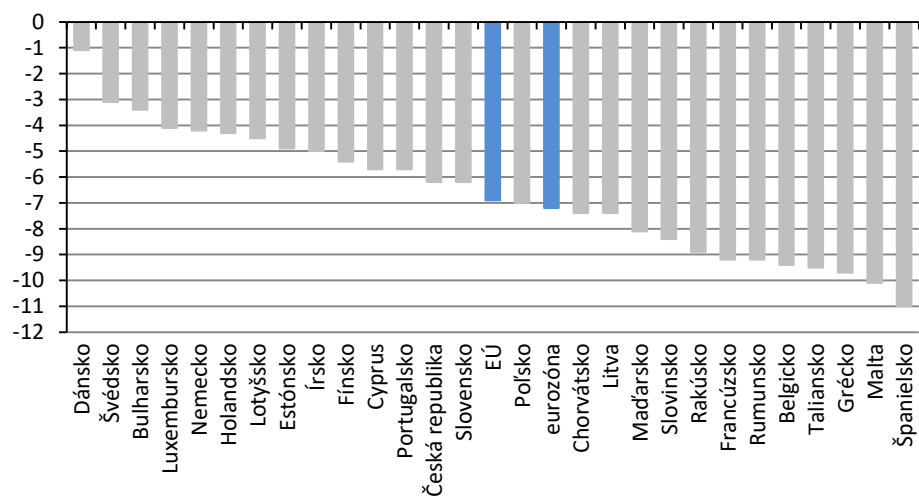
Vývoj salda verejných financií v eurozóne a v EÚ (% HDP)

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2021).

Graf 7.10

Saldo verejných financií v jednotlivých členských štátoch EÚ v roku 2020 (% HDP)

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2021).

Zo všetkých členských štátov si v roku 2020 udržalo deficit verejných financií pod referenčnou hodnotou Paktu stability a rastu (PSR), t. j. pod úrovňou 3 % HDP len Dánsko (graf 7.10). Zo štvorice najväčších ekonomík EÚ až tri (Španielsko, Taliansko, Francúzsko) zaznamenali deficit vyšší ako 9 % HDP.

Alarmujúca situácia vo verejných financiách naprieč EÚ pritlačila predstaviteľov členských štátov k dočasnému zmäkčeniu fiškálnych pravidiel PSR. Na opatrenia spojené s vypuknutím nákazy covid-19 sa má uplatňovať plná flexibilita dostupná v pakte. Vzhľadom na to, že pandemická kríza je udalosťou mimo kontroly vlád a zároveň s veľkým vplyvom na verejné financie, uplatňuje sa ustanovenie paktu o nezvyčajných udalostiach. Európska komisia teda pri posudzovaní dodržiavania pravidiel PSR nebude brať do úvahy vplyv na rozpočet v prípade opatrení, ktoré pomôžu obmedziť šírenie koronavírusu a tiež znížiť jeho závažné ekonomické a sociálne dopady.

Vzhľadom na očakávaný prudký hospodársky pokles navrhla EK v marci 2020 Rade aktiváciu tzv. *všeobecnej únikovej doložky* PSR (EK, 2020), ktorú Rada následne odsúhlasila. Táto doložka predstavuje ešte rozsiahlejšiu flexibilitu v rámci paktu. Zavedená bola v roku 2011 v rámci reformy PSR ako súčasť tzv. *six-packu* (balíku šiestich legislatívnych aktov), ktorý vznikol na základe ponaučení z hospodárskej a finančnej krízy. V roku 2020 sa aktivovala po prvýkrát od jej vzniku. Všeobecná úniková doložka uľahčuje koordináciu rozpočtových politík v EÚ v časoch mimoriadne zhoršenej hospodárskej situácie. Dočasne umožňuje členským štátom odchýliť sa od požadovaných fiškálnych úprav, a teda adekvátne reagovať na krízu, vrátane podpory systémov zdravotnej starostlivosti, ako aj občanov ťažko zasiahnutých krízou.

Členské štáty mohli na jar predložiť žiadosť o flexibilitu v rámci programov stability, v ktorých sa každoročne stanovujú fiškálne plány na nasledujúce tri roky. Využitie flexibility stanovenej vo fiškálnom rámci na prijatie opatrení s cieľom zamedziť šírenie koronavírusu a zmierniť negatívne sociálno-ekonomické účinky epidémie by malo následne viesť k rýchlejšiemu hospodárskemu oživeniu, čím sa v dlhodobom horizonte obmedzí riziko pre fiškálnu udržateľnosť.

Citlivou otázkou zostáva, ako načasovať návrat k reštriktívnej rozpočtovej politike, aby nedochádzalo k brzdeniu obnovy ekonomík členských štátov. Pravidlá paktu majú zostať suspendované až do konca roka 2022.

Aktivácia únikovej doložky nadviazala na dočasný rámec pre štátnu pomoc, ktorý EK prijala v marci 2020 s cieľom umožniť členským štátom využívať úplnú flexibilitu stanovenú v pravidlách štátnej pomoci, aby mohli podporiť hospodárstvo v čase pandémie. Dočasný rámec, spolu s ďalšími podpornými opatreniami v súlade s pravidlami EÚ o štátnej pomoci, umožňuje členským štátom zabezpečiť, aby mali všetky podniky k dispozícii dostatočnú likviditu, a zachovať kontinuitu hospodárskej činnosti počas pandémie aj po nej.

Dočasný rámec štátnej pomoci zahŕňa päť druhov pomoci: 1. priame granty, selektívne daňové zvýhodnenia a zálohové platby, 2. štátne záruky za úvery, ktoré banky poskytnú podnikom, 3. dotované verejné úvery pre podniky, 4. záruky pre banky, ktoré sprostredkujú štátnu pomoc reálnej ekonomike a 5. krátkodobé poistenie vývozných úverov. Dočasný rámec mal pôvodne zostať v platnosti do konca decembra 2020, Komisia však vzhľadom na pretrvávanie pandémie rozhodla o jeho predĺžení do konca decembra 2021 a zároveň rozšírila aj rozsah jeho pôsobnosti.

V roku 2021 očakáva EK (EC, 2021) ďalší nárast deficitu verejných financií, a to aj napriek pozitívnemu vplyvu automatických stabilizátorov spojenému s oživením v Únii. Dôvodom je prijatie opatrení na podporu ekonomiky v reakcii na reštrikcie ekonomickej aktivity platné v úvode roka. Za celý rok 2021 počíta EK so záchrannými opatreniami súvisiacimi s pandemiou (zdravotníctvo, transfery najviac zasiahnutým firmám a pracujúcim) vo výške okolo 4 % HDP v EÚ ako celku. Zlepšenie situácie a pokles deficitov sa predpokladá v roku 2022, keď EK očakáva pokračujúce oživenie národných ekonomík, ako aj upúšťanie od podpory z verejných zdrojov (približne 1 % HDP v EÚ na opatrenia spojené s covidom-19). Deficit pod 3 % HDP by mohlo v roku 2021 dosiahnuť len Dánsko a Luxembursko, zatiaľ čo v nasledujúcom roku sa deficit pod touto hranicou predpokladá v takmer polovici krajín Únie. Tento vývoj sa prejaví ďalším zhoršením pomeru

verejného dlhu k HDP, a teda dosiahnutím nového rekordu v roku 2021 (95 % HDP v EÚ, 102 % HDP v eurozóne), zatiaľ čo v roku 2022 sa počíta s opätovným poklesom tohto ukazovateľa.

Dlhodobý rozpočet EÚ na roky 2021 – 2027 a Next Generation EU

V decembri 2020 Rada po súhlase Európskeho parlamentu prijala nariadenie, ktorým sa stanovuje nový viacročný finančný rámec EÚ na roky 2021 – 2027. Pre celú EÚ to znamená dlhodobý rozpočet vo výške vyše 1 074 mld. eur, vrátane začlenenia Európskeho rozvojového fondu. Spolu s novým nástrojom na obnovu *Next Generation EU* s rozpočtom 750 mld. eur to predstavuje najväčší stimulačný balík, aký bol v histórii EÚ financovaný (tab. 7.1), s cieľom podporiť hospodársku obnovu EÚ po pandémie, ako aj dlhodobé priority Únie v rozličných oblastiach politiky. Únia by po prebudovaní prostredníctvom týchto finančných prostriedkov mala byť ekologickejšia, digitálnejšia a odolnejšia.

T a b u ľ k a 7.1

Viacročný finančný rámec 2021 – 2027 – celkové pridelené rozpočtové prostriedky podľa okruhov (mld. eur, v stálych cenách roku 2018)

	Viacročný finančný rámec	Next Generation EU	SPOLU
1. Jednotný trh, inovácie a digitálna ekonomika	132,8	10,6	143,4
2. Súdržnosť, odolnosť a hodnoty	377,8	721,9	1 099,7
3. Prírodné zdroje a životné prostredie	356,4	17,5	373,9
4. Migrácia a riadenie hraníc	22,7	–	22,7
5. Bezpečnosť a obrana	13,2	–	13,2
6. Susedstvo a svet	98,4	–	98,4
7. Európska verejná správa	73,1	–	73,1
SPOLU	1 074,3	750,0	1 824,3

Prameň: EK (2021a).

Tabuľka 7.1 dokumentuje výšku rozpočtových prostriedkov pre jednotlivé okruhy vrátane nástroja na obnovu. Vo viacročnom finančnom rámci na roky 2021 – 2027 bude financovanie EÚ silno zamerané

na priority v oblasti zelenej a digitálnej transformácie. Významná bude aj výška prostriedkov na politiku súdržnosti a spoločnú poľnohospodársku politiku. Vznikli aj nové programy, ako napr. program financovania *Digitálna Európa*, ktorého cieľom je podpora digitálnej transformácie, t. j. podpora zavádzania a využívania kľúčových digitálnych technológií. Ďalší nový program *EU4Health* poskytne základ pre činnosť EÚ v oblasti zdravia, vychádzajúc zo skúseností získaných počas pandémie. V oblasti výskumu a inovácie získa program *Horizont Európa* vďaka nástroju obnovy vyššie financovanie. Posilnia sa programy pre mladých ľudí (*Erasmus+* a pod.), ako aj podpora migrácie a riadenia hraníc.

Zdrojmi príjmov dlhodobého rozpočtu EÚ zostávajú clá, príspevky členských štátov vypočítané na základe dane z pridanej hodnoty a príspevky vypočítané na základe hrubého národného dôchodku (najvýznamnejší zdroj). K nim sa ako zdroj príjmov európskeho rozpočtu od 1. januára 2021 zaviedol nový vnútroštátny príspevok založený na množstve nerecyklovaného odpadu z plastových obalov v každej krajine.

Dočasný nástroj obnovy *Next Generation EU* vo výške 750 mld. eur má pomôcť napraviť bezprostredné hospodárske a sociálne škody spôsobené pandemiou koronavírusu. Hlavným prvkom tohto nástroja je *Mechanizmus na podporu obnovy a odolnosti*, z ktorého sa poskytujú úvery a granty vo výške 672,5 mld. eur na podporu reforiem a investícií v členských štátoch Únie. Tieto prostriedky budú k dispozícii počas troch rokov. Zámerom je dosiahnuť, aby boli európske ekonomiky udržateľnejšie, odolnejšie a lepšie pripravené na výzvy a príležitosti, ktoré prináša zelená a digitálna transformácia. Členské štáty predložili na jar Komisii národné plány obnovy a odolnosti, aby mohli po schválení Komisiou získať prístup k prostriedkom z *Mechanizmu na podporu obnovy a odolnosti*.

Ďalej nástroj *Next Generation EU* obsahuje aj 47,5 mld. eur na iniciatívu *REACT-EU*, ktorá je ďalšou fázou a rozšírením reakcií na krízu a opatrení na nápravu dôsledkov krízy. Súčasťou *Next Generation EU* sú tiež dodatočné finančné prostriedky pre ďalšie európske programy alebo fondy, ako sú program *Horizont Európa* (5 mld. eur), program *InvestEU* (5,6 mld. eur), *Fond pre rozvoj vidieka* (7,5 mld. eur), *Fond*

na spravodlivú transformáciu (10 mld. eur). Na financovania nástroja obnovy si EK v mene Únie požičia finančné prostriedky na medzinárodných kapitálových trhoch za výhodnejšie úrokové sadzby, než majú viaceré členské štáty, a následne tieto prostriedky prerozdeli.

Nástroj obnovy bol označený ako mimoriadne a jednorazové opatrenie, aby sa prekonal odmietavý postoj skupiny krajín na čele s Nemeckom a Holandskom, ktoré nesúhlasia so spoločnými pôžičkami a považujú ich za morálny hazard. Na druhej strane stojí skupina členských štátov na čele s Francúzskom a Talianskom, ktorá vydávanie spoločných dlhopisov (tzv. *koronabondov*) podporuje. Argumentuje tým, že koronakríza je symetrickým šokom, ktorý zasiahol celú EÚ, a teda nie je opodstatnené hovoriť o morálnom hazarde. Nástroj obnovy by však napokon mohol byť krokom k vytvoreniu stáleho fiškálneho nástroja EÚ, t. j. krokom k pravidelnejšiemu vydávaniu spoločných európskych dlhopisov v budúcnosti.

7.4. Smerovanie európskej integrácie

Súčasný turbulentný obdobia poznačený pandémiou núti EÚ konať. Na jednej strane je tu množstvo pred rokmi začatých procesov a rozpracovaných tém, ako sú vystúpenie Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska z EÚ či dobudovanie bankovej únie, na strane druhej mnohé nové výzvy a potreba dosiahnuť konsenzus v reakcii na ne.

Dezintegračný krok – brexit

Spojené kráľovstvo vystúpilo z EÚ po dlhotrvajúcich rokovaniach k 31. januáru 2020. Už vyše tri roky predtým (23. júna 2016) usporiadala krajina referendum o členstve v EÚ s výsledkom 52 % hlasov za vystúpenie z Únie a 48 % proti. Následne v marci 2017 oznámilo Spojené kráľovstvo Európskej rade svoj úmysel vystúpiť z EÚ, a tým formálne aktivovalo článok 50 *Zmluvy o Európskej únii*. EÚ ratifikovala dohodu o vystúpení 30. januára 2020 a o deň neskôr táto dohoda nadobudla platnosť. Zároveň začalo prechodné obdobie, ktoré trvalo

do 31. decembra 2020 a počas ktorého ešte krajina zostala súčasťou spoločného trhu a colného územia EÚ.

Dopady brexitu zmierňuje vzájomná tzv. pobrexitová dohoda⁶⁰, ktorá upravuje obchodné vzťahy a spoluprácu medzi EÚ a Spojeným kráľovstvom. Dňa 29. decembra 2020 ju ratifikovali všetky členské štáty a predbežne sa uplatňovala od 1. januára 2021. Koncom apríla ju odsúhlasil aj Európsky parlament a následne Rada.

Vystúpenie Spojeného kráľovstva z EÚ znamenalo spolu so znížením počtu členských štátov aj zníženie ekonomickej sily Únie a oslabenie jej pozície v globálnom meradle. Brexit ovplyvnil aj podobu nového dlhodobého rozpočtu Únie. Všetkým členským štátom vzrástli príspevky do rozpočtu, najvýraznejšie ekonomicky najsilnejším krajinám, na čom sa však popri brexite podieľali aj iné faktory, ako inflácia alebo nové priority Únie vyžadujúce ďalšie finančné prostriedky.

V rámci Únie bol vytvorený fond vo výške 5 mld. eur určený na zmiernenie bezprostredných negatívnych dôsledkov brexitu (tzv. *pobrexitová adaptačná rezerva*). Má sa zameriavať na najviac postihnuté regióny, oblasti a odvetvia v EÚ. Fond sa bude využívať na financovanie rôznych opatrení, ktoré sú priamo spojené so zmierňovaním nepriaznivých dôsledkov brexitu, ako sú napríklad pomoc podnikom a rybárskym komunitám, režimy skráteného pracovného času, programy rekvalifikácie, hraničné a colné kontroly a podobne.

Dobudovanie bankovej únie

Dôležitú súčasť Hospodárskej a menovej únie predstavuje banková únia, ktorá bola vytvorená v reakcii na finančnú krízu v roku 2008. Do bankovej únie patria automaticky všetky členské štáty eurozóny, ostatné členské štáty EÚ sa k nej môžu pripojiť dobrovoľne prostredníctvom úzkej spolupráce s ECB. Dva piliere bankovej únie, a to jednotný mechanizmus dohľadu a jednotný mechanizmus riešenia krízových situácií fungujú už niekoľko rokov.

⁶⁰ Dohoda o obchode a spolupráci medzi Európskou úniou a Európskym spoločenstvom pre atómovú energiu na jednej strane a Spojeným kráľovstvom Veľkej Británie a Severného Írska na strane druhej.

Jednotný mechanizmus dohľadu je nadnárodným orgánom bankového dohľadu EÚ. Dohľad nad finančnými inštitúciami vykonáva ECB v spolupráci s vnútroštátnymi orgánmi dohľadu. Hlavným cieľom tohto mechanizmu je zabezpečiť spoľahlivosť európskeho finančného sektora, a to prostredníctvom pravidelných a dôkladných kontrol stavu bánk.

Jednotný mechanizmus riešenia krízových situácií predstavuje systém účinného a efektívneho riešenia krízovej situácie zlyhávajúcich bánk s minimálnymi nákladmi pre daňovníkov a reálnu ekonomiku. Koncom roka 2020 ministri financií schválili reformu Európskeho stabilizačného mechanizmu (ESM, tzv. trvalého eurovalu). Na jej základe bude môcť ESM v prípade potreby poskytnúť kreditnú linku jednotnému rezolučnému fondu, ktorý je súčasťou jednotného mechanizmu riešenia krízových situácií. Tieto zmeny majú vstúpiť do platnosti v roku 2022, po ratifikácii členskými štátmi.

Na dokončenie bankovej únie zostáva zriadiť jej tretí pilier, a to európsky systém ochrany vkladov, ktorý má byť financovaný z odvodov bánk. Mal by zabezpečiť jednotnejšie poistné krytie pre vkladateľov v celej Únii, a to do výšky 100-tisíc eur na jedného vkladateľa, bez ohľadu na to, v ktorej krajine si peniaze uložil. Tretí pilier v podstate znamená spoločnú ochranu bankových vkladov pre prípad, že niektorá banka nebude schopná vyplatiť klientom úspory. Európsky systém ochrany vkladov má zabrániť, aby vkladatelia začali panicky vyberať svoje úspory z ohrozených bánk. Predpokladá sa, že dokončenie bankovej únie by o polovicu znížilo riziko nedostatku financií na ochranu bankových vkladov v prípade ďalšej krízy podobnej kríze z roku 2008.

Rokovania o zriadení posledného piliera bankovej únie odštartovala EK oficiálnym návrhom v roku 2015. Avšak niektoré členské štáty, hlavne Nemecko a Holandsko, odmietajú preberať zodpovednosť za banky v krajinách s krehkejším bankovým sektorom (Taliansko, Španielsko). Preto so spoločným systémom ochrany vkladov nesúhlasia a požadujú najskôr odstránenie pretrvávajúcich rizík v európskom bankovom sektore, hlavne zníženie objemu nesplácaných úverov v európskych bankách.

Relatívne najreálnejší scenár predstavuje hybridný model navrhnutý v roku 2018 rakúskym predsedníctvom v Rade EÚ, v ktorom by existovali národné systémy ochrany vkladov súbežne s európskym systémom, pričom by sa na centrálnu úroveň presunula len časť prostriedkov z národných systémov. EK však vzhľadom na doterajší priebeh rokovaní bez konečnej dohody zvažuje predloženie úplne nového návrhu kontroverzného tretieho piliera bankovej únie, aby urýchlila jej dobudovanie.

Konferencia o budúcnosti Európy

Otázka ďalšieho smerovania EÚ je na stole európskych inštitúcií už niekoľko rokov. Potrebu diskutovať o budúcnosti EÚ zvýraznilo vystúpenie Spojeného kráľovstva z Únie, ako aj kríza spojená s pandémiou covidu-19. Pôvodne plánovaná dvojročná konferencia bola napokon kvôli pandémie skrátená na jeden rok.

Séria diskusií pod názvom Konferencia o budúcnosti Európy odštartovala 9. mája 2021, t. j. na Deň Európy, v Štrasburgu. Vytvára priestor na pokračujúcu diskusiu o tom, ktoré úlohy by EÚ mala od členských štátov preberať a ktoré nie. Konferencia je prvou svojho druhu, keďže jednou z jej ústredných myšlienok je, že budúca podoba európskych politík a budúce reformy EÚ majú byť založené na vôli jej občanov, s dôrazom na mladých ľudí. Občania môžu svoje názory vyjadriť nielen v rámci panelových diskusií, ale aj zasielaním podnetov cez webovú stránku⁶¹. Po prvýkrát od vzniku EÚ tak môžu predkladať svoje návrhy priamo na európskej úrovni. V priebehu konferencie sa majú zozbierať aj odporúčania od zástupcov občianskej spoločnosti, podnikateľského sektora, neziskových organizácií a akademickej sféry. Podoba konferencie na národnej úrovni pritom zostáva v kompetencii jednotlivých členských štátov.

Akým spôsobom, v akej miere a či vôbec sa podnety občanov pretavia do reality, bude závisieť od inštitúcií EÚ. Hlavní predstavitelia európskych inštitúcií (Európskej komisie, Európskeho parlamentu, Rady EÚ), ktorí stoja na čele konferencie, sa zaviazali, že názory Európanov

⁶¹ V rámci viacjazyčnej digitálnej platformy môžu občania podávať svoje vlastné návrhy na reformy EÚ, navštevovať, ale aj organizovať podujatia.

„vypočujú a na základe odporúčaní konferencie budú konať v plnom súlade so svojimi právomocami a so zásadami subsidiarity a proporcionality zakotvenými v európskych zmluvách“ (EK, 2021b).

V jednotlivých politikách EÚ je priestor na prehĺbenie spolupráce v rámci existujúcich základných zmlúv. Možným zostáva aj otvorenie a revidovanie základných zmlúv EÚ, avšak postoje k tejto otázke sa naprieč členskými štátmi, ako aj medzi odborníkmi v jednotlivých členských štátoch Únie rôznia⁶².

Diskusie v rámci konferencie sa môžu zameriavať na neobmedzené množstvo tém vrátane ekonomiky, sociálnej spravodlivosti, zamestnanosti, vzdelávania, migrácie, klimatickej zmeny, digitálnej transformácie, postavenia EÚ vo svete, ako aj zdravia. Uvažuje sa o prehĺbení spolupráce v zdravotníckej oblasti, resp. vybudovaní zdravotníckej únie, pretože počas pandémie sa ukázalo, že zvládnutie krízovej situácie takéhoto druhu je nad sily aj veľkých, nieto ešte malých členských štátov. V prípade, že by EÚ disponovala väčšími právomocami v oblasti zdravia, mohla by na podobné krízy lepšie reagovať.

* * *

Očakávania hospodárskeho oživenia ekonomík členských štátov Únie sú momentálne na jednej strane podporované postupným uvoľňovaním opatrení na zamedzenie šírenia koronavírusu, vrátane otvárania hraníc⁶³. Na druhej strane však významné riziko pre vývoj v EÚ v nadchádzajúcich mesiacoch predstavuje dosiaľ relatívne nízka miera zaočkovanosti a zároveň šírenie mutácií koronavírusu, ktoré predznamenáva ďalšiu vlnu pandémie.

Súčasná kríza je pre EÚ príležitosťou, ale aj rizikom. Únia sa k výzve v podobe pandémie postavila ako k príležitosti na zmeny smerom

⁶² Napríklad slovenská vláda nevylučuje otvorenie základných zmlúv. Na druhej strane česká vláda odmieta zásadnú reformu Únie, aj zásahy do základných zmlúv a chce sa sústrediť skôr na jednotlivé politiky.

⁶³ Snahy minimalizovať šírenie nového koronavírusu viedli v EÚ k obmedzeniu voľného pohybu osôb. Zavedenie jednotného digitálneho COVID preukazu v lete 2021 by malo občanom Únie umožniť voľné cestovanie v rámci členských štátov. To je v záujme hlavne krajín na juhu Európy, ktoré sú závislé od cestovného ruchu a ktorých ekonomiky pandémie zasiahla výrazným spôsobom.

ku konkurencieschopnejšej, odolnejšej, udržateľnejšej, digitálnejšej aj ekologickejšej ekonomike, čo podrobne dokumentujú národné plány obnovy a odolnosti jednotlivých členských štátov. V najbližších rokoch sa ukáže, do akej miery sa tieto plány zrealizujú, či budú bezprecedentne vysoké finančné prostriedky v rámci Únie skutočne efektívne vynaložené a v neposlednom rade k akým reformným krokom dôjde na úrovni celej EÚ aj na základe výsledkov Konferencie o budúcnosti Európy. Všetky tieto skutočnosti budú kľúčové pre budúcu pozíciu EÚ ako globálneho hráča.

8. REGIONÁLNE DISPARITY A KONVERGENCIA V USA

8.1. Hlavné parametre HDP

Tak ako iné krajiny vo svetovej ekonomike, aj USA boli postihnuté negatívnymi dôsledkami pandémie koronavírusu SARS-CoV-2. Hrubý domáci produkt vyjadrený v trhových cenách klesol v roku 2020 o 3,5 % a miera nezamestnanosti narástla na 8,1 %. V minulom roku 2020 bol výrazný najmä prepád súkromnej spotreby a tvorby hrubého fixného kapitálu. Prudký obrat vo vývoji týchto dvoch ukazovateľov by mal v prebiehajúcom roku 2021 prispieť k pomerne vysokému nárastu HDP až o 6,9 %. Jedným z determinantov takéhoto obratu vo vývoji konjunktúry je aj veľký fiškálny stimul.

T a b u ľ k a 8.1

Vybrané ukazovatele HDP USA (2018 – 2022)

	2018	2019	2020	2021	2022
HDP v trhových cenách (% zmena)	3,0	2,2	-3,5	6,9	3,6
Súkromná spotreba (% zmena)	2,7	2,4	-3,9	8,3	4,3
Hrubý fixný kapitál (% zmena)	3,0	2,3	-2,7	7,5	3,9
Úspory domácností (% disponibilného príjmu)	7,8	7,5	16,3	16,4	10,2
Deflátor HDP (% zmena)	2,4	1,8	1,2	3,0	2,4
Miera nezamestnanosti (% pracovnej sily)	3,9	3,7	8,1	5,6	4,3
Hrubý dlh vlády (% HDP)	106,4	107,9	133,6	140,5	144,0

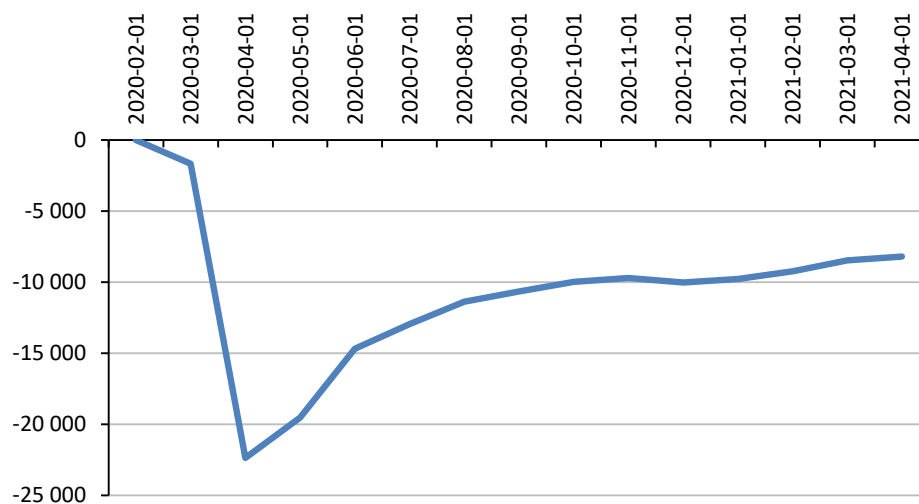
Prameň: OECD (2021).

Záchranný plán pre Ameriku (*American Rescue Plan* – ARP) predstavuje fiškálnu expanziu v objeme 1,84 bil. USD (8,4 % HDP), čo je veľký balík finančných prostriedkov aj z hľadiska medzinárodného porovnania. Hneď po jeho schválení v kongrese USA v polovici marca 2021 upravila OECD svoj predbežný výhľad pre ekonomiku USA. Odhadovaný rast HDP pre rok 2021 zdvojnásobila z 3,2 % na 6,5 %. (Lenain a kol., 2021). Rast výdavkov štátu zvýši domáci dopyt a mal by tak urýchliť návrat HDP na úroveň pred koronakrízou.

Vládne výdavky, ako aj nahromadené úspory obyvateľstva budú stimulovať spotrebný dopyt, ktorý je posilnený aj výrazným pokrokom v miere zaočkovania obyvateľstva proti vírusu SARS-CoV-2. Ku dňu 4. 7. 2021 bolo v USA zaočkovaných aspoň jednou dávkou vakcíny 54 % obyvateľstva (Our World in Data, 2021), čo je síce menej ako napríklad v Taliansku alebo v Nemecku (56 %), avšak z hľadiska objemu to predstavuje viac ako 180 miliónov ľudí. Zároveň došlo k výraznému zníženiu počtu infikovaných, hospitalizovaných a úmrtí na covid-19. To viedlo k uvoľneniu protipandemických opatrení a k povzbudeniu domácej spotreby. Ako však ukazuje nasledujúci graf 8.1, situácia na trhu práce má stále ešte relatívne ďaleko od stavu, ktorý predchádzal recesii a koronakríze v roku 2020. Do apríla 2021 sa podarilo nahraďovať len asi 2/3 z pracovných miest, ktoré sa stratili počas pandémie koronavírusu, pričom najviac takto postihnuté je odvetvie služieb a pracovné miesta s nízkymi mzdami obsadené Afroameričanmi a Latinskoameričanmi.

G r a f 8.1

Chýbajúci počet zamestnaných oproti februáru 2020 (v tis., február 2020 = 0)

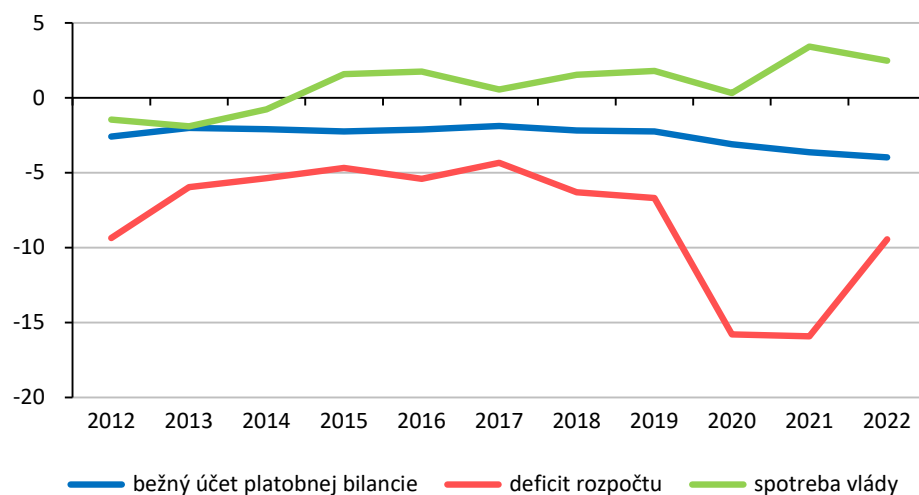
Prameň: OECD (2021).

Napriek zjavnému zlepšovaniu viacerých parametrov HDP musíme konštatovať, že trh práce v USA sa stále nespamätal z dopadov

koronakrízy a počet zamestnaných bol v apríli 2021 ešte o viac ako 8,2 mil. ľudí menší oproti stavu pred pandémiou vo februári 2021. Okrem prepadu HDP a zamestnanosti sa konjunktúrny vývoj po značený koronakrízou podpísal pod prehĺbenie existujúcich nerovnováh v ekonomike, predovšetkým v rámci rôznych príjmových, sociálnych a etnických skupín obyvateľstva. Zvlášť negatívne boli postihnutí mladí ľudia a nízko kvalifikovaní. Federálna vláda sa snažila zmierniť ekonomické a sociálne dopady predovšetkým prostredníctvom transferových platieb a zvýšenia podpory v nezamestnanosti.

G r a f 8.2

Dvojité deficit USA (v % HDP)

Prameň: OECDstat (2021).

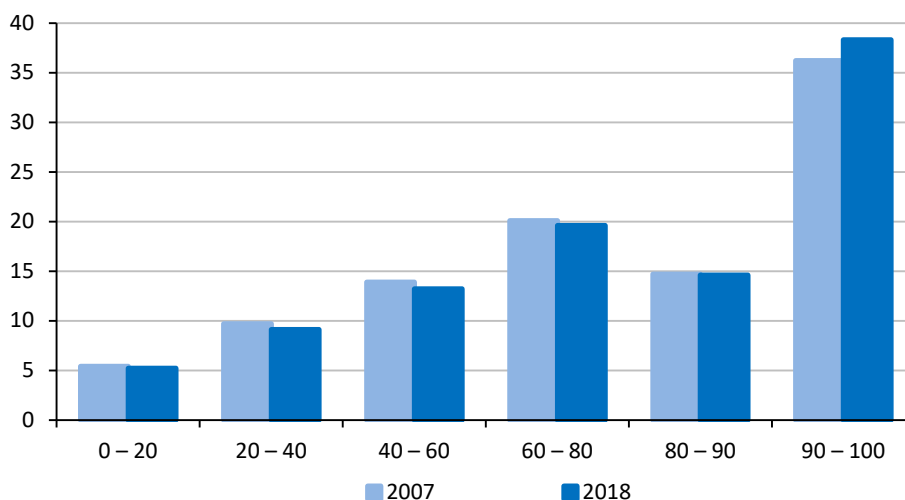
Uvedené sa prejavilo na rekordnom zvýšení deficitu federálneho rozpočtu na viac ako 15 % HDP v rokoch 2020 a 2021, čo bolo okrem transferových platieb a vyššej podpory v nezamestnanosti spôsobené najmä výpadkami na daňových príjmoch. To sa premietlo do úrovne čistého verejného dlhu USA, ktorý sa zvýšil z 82,64 % HDP v roku 2019 na 98,65 % HDP o rok neskôr a odhadovaných 105,53 % v roku 2021. S ďalším miernym rastom čistého verejného dlhu sa v dôsledku deficitného hospodárenia federálnej vlády počíta aj v roku 2022.

Okrem toho sa ale zväčšil deficit na bežnom účte platobnej bilancie, čo je spôsobené najmä rastom objemu importovaných tovarov, nakoľko objem exportu sa ešte stále nedostal na predkrízovú úroveň z roku 2019. Takýto dvojitý deficit USA, na strane federálneho rozpočtu a bežného účtu platobnej bilancie, zväčšuje nerovnováhu vo svetovej ekonomike a závislosť zahraničných ekonomík od domácej spotreby v USA.

Tá je z hľadiska jej štruktúry ale stále viac oslabovaná nerovnováhami v tvorbe príjmov obyvateľstva a rozširovaním divergencie medzi jednotlivými štátmi USA. Ak analyzujeme štruktúru príjmov podľa jednotlivých decilov, zistíme dlhodobý proces prelievania príjmov od chudobnejších k bohatším.

G r a f 8.3

Rozdelenie príjmov domácností podľa decilov

Prameň: BEA (2021).

Z hľadiska štruktúry príjmov boli hlavným zdrojom rastúcej nerovnováhy príjmy z aktív a úrokov. Posledný decil príjmovej škály obyvateľstva získal až 64 % príjmov z aktív a 55 % z príjmov plynúcich z úrokov. Čo je však prekvapujúce, tak v období rokov 2007 – 2018 sa zvýšil podiel posledného decilu aj na príjmoch zo zamestnania, na rozdiel od nízkopríjmových skupín obyvateľstva, ktorých

podiel na príjmoch zo zamestnania sa znížil. Snaha federálnej vlády o zmiernenie nerovnováhy príjmov a vyrovnanie ekonomického potenciálu medzi jednotlivými štátmi a regiónmi USA môže byť prospešná aj vo vzťahu k fungovaniu svetového obchodu a ekonomiky.

Ako je zrejmé z grafu 8.3, spotrebné výdavky bude federálna vláda zvyšovať najmä v prebiehajúcom roku 2021, čo súvisí s neobvykle veľkým balíkom finančnej pomoci (ARP) zo strany federálnej vlády, ktorá sa takto snaží naštartovať udržateľnú konjunktúru hospodárskeho cyklu. Federálna pomoc určená na tlmenie bezprostredných dôsledkov koronakrízy plynule prejde do dlhodobej podpory strategických odvetví a záujmov národného hospodárstva.

8.2. Legislatíva na vyrovnanie regionálnych rozdielov

Federálna vláda chce prostredníctvom dotácií, tarifných bariér (colných opatrení), daňových úľav a iných opatrení podporiť vybrané strategicky dôležité odvetvia, produkty a firmy. Objem vyčlenených finančných prostriedkov je taký veľký, že štát bude mať v národnom hospodárstve oveľa väčšiu váhu ako doteraz a bude vo väčšej miere ovplyvňovať konjunktúrny vývoj ekonomiky USA. V júni 2021 senát USA schválil zákon *US Innovation and Competition Act*, s pomocou ktorého sa má podporiť konkurencieschopnosť celých USA, ale aj jednotlivých štátov a regiónov USA. *United States Innovation and Competition Act* obsahuje balík zákonov, ako sú napríklad *Endless Frontier Act*, *Strategic Competition Act* alebo *Meeting the China Challenge Act*. Tento zákon prinesie najväčšie investície štátu do priemyslu a inovačných aktivít za posledné desaťročia.

Zákon prichádza v čase napätých obchodných vzťahov USA s Čínou a má preto aj geopolitický rozmer, keď viaceré jeho ustanovenia majú za cieľ vyvážiť rastúci vplyv Číny tak v rámci domácej ekonomiky USA, ako aj v rámci globalizovanej svetovej ekonomiky. Zákon adresuje napríklad silnejúci vplyv Číny na amerických univerzitách, problematiku kradnutia intelektuálneho majetku a počítačovej kriminality. Zákon potvrdzuje Čínu v postavení hlavného konkurenta USA a podčiarkuje strategický význam dosiahnutia (resp. udržania)

vedúcej úlohy v oblasti výskumu, vývoja a výroby kľúčových technológií budúcnosti.

Týmto spôsobom sa má zvýšiť objem finančných prostriedkov určených na aplikovaný výskum prostredníctvom National Science Foundation (NSF), majú sa vytvoriť regionálne výskumné uzly (ktoré by mohli napodobniť úspech Silicon Valley) a podporiť vzdelávanie v oblasti vedy, technológií, inžinierstva a matematiky (STEM). Len do týchto troch oblastí má ísť okolo 100 mld. USD. Na zintenzívnenie výskumu, vývoja a domácej výroby polovodičov má ísť ďalších 52,7 mld. USD, pričom už pre fiškálny rok 2022 je na tento účel vyčlenených 24 mld. USD a na ďalšie obdobie 2023 – 2026 bude každoročne vyčlenených okolo 6,5 mld. USD (RPC Senate, 2021).

Najmä vo vidieckych oblastiach sa takto zlepši dostupnosť kvalitného vzdelania a okrem zvýšenia konkurencieschopnosti sa podporí regionálny rozvoj a väčšia diverzita regionálnych ekonomík či už z hľadiska tvorby HDP, alebo lepších pracovných miest. S uvedeným súvisí aj ambícia zmenšiť rozdiely medzi financovaním najlepších univerzít a tých slabších, čím sa podporí diverzifikácia pri dosahovaní kvalitného vzdelania a kvalifikácie. Na tento účel bude slúžiť program pre vzdelávacie inštitúcie na vytvorenie spoločných výskumných a vzdelávacích kapacít spolu so špičkovými výskumnými inštitúciami. Finančné prostriedky pôjdu na vytvorenie univerzitných technologických centier, centier pre transfer technológií a inovačných inštitútov pre výskum v kľúčových oblastiach budúcnosti. To môže v konečnom dôsledku pomôcť pri silnejšej konvergencii medzi ekonomikami jednotlivých štátov USA.

Národná vedecká nadácia (National Science Foundation, NSF) určila nasledovné kľúčové oblasti, do ktorých budú smerovať finančné prostriedky:

1. umelá inteligencia, strojové učenie,
2. vysokovýkonné počítače (superpočítače), polovodiče, hardware a software,
3. kvantová veda a technológie,
4. robotika, automatizácia a pokročilá výroba,
5. prevencia a zmiernovanie prírodných a antropogénnych katastrof,
6. pokročilé komunikačné technológie a virtuálna realita,

7. biotechnológie, medicínske technológie, genomika, syntetická biológia
8. uchovávanie a manažment dát, technológia distribuovaných záznamov, kybernetická bezpečnosť, biometria,
9. riadenie energetických zdrojov, priemyselné technológie vrátane batérií, pokročilé jadrové technológie vrátane výroby elektrickej energie,
10. pokročilé materiály vrátane kompozitov a 2D materiálov.

Zatiaľ čo zákon *US Innovation and Competition Act* je primárne zameraný na firmy, pracovné sily a konkurencieschopnosť USA z pohľadu medzinárodného pôsobenia (najmä v porovnaní s Čínou), tak z dlhodobého hľadiska sú opatrenia a stratégie v ňom zahrnuté dôležité aj pre potenciálne zmiernenie príjmových nerovnováh v rámci celej ekonomiky USA, ale aj medzi jej jednotlivými regiónmi a štátmi.

V časti B tohto zákona nazvanej *Endless Frontier Act* sa štvrtý bod explicitne venuje regionálnym inovačným kapacitám a v rámci toho napríklad regionálnym technologickým uzlom a programu *Manufacturing USA*. V prípade inovačných centier (sekcia 2104 zákona) a technologických centier na univerzitách sa v zákone uvádza podpora interdisciplinarít v základnom a aplikovanom výskume, ktorý musí byť realizovaný v rámci aspoň jednej z kľúčových výskumných oblastí, pričom sa pri výbere prijímateľa finančnej podpory na tento účel (grantu) zohľadňuje maximalizácia regionálnej a geografickej diverzity univerzitných technologických centier. Transfer technológií a poznatkov sa má realizovať prostredníctvom regionálnych technologických uzlov a centier pre spoločné využívanie zdrojov *Collaborative Innovation Resource Center Program*. V zákone sa explicitne uvádza, že cieľom podpory inovácií a nových technológií nie je len dosiahnutie celosvetového prvenstva v oblastiach dôležitých pre národnú a ekonomickú bezpečnosť, ale cieľom je aj podporiť regionálny ekonomický rozvoj a konkurencieschopnosť, vrátane malých miest a vidieckych oblastí a prispieť k transferu inovácií a technológií v rámci celých USA.

Zákon vytvára širší rámec pre implementovanie regionálnych inovačných stratégií, ktoré odrážajú regionálne potreby, vrátane rozvoja infraštruktúry, trhu práce a pracovných síl či rozvoja podnikateľského

prostredia. Na podporu technologických a inovačných uzlov v rámci malých a vidieckych komunít štát vyčlení až 90 % z celkových výdavkov za jeden fiškálny rok, pričom v rámci regionálnych technologických uzlov na území pod správou pôvodných obyvateľov je to až 100 % z celkových výdavkov za daný fiškálny rok. Zákon tak vytvára nové možnosti pre ekonomicky znevýhodnené komunity a regióny.

Pri posudzovaní efektivity vynaložených finančných prostriedkov na podporu regionálnych technologických uzlov sa berú do úvahy ukazovatele ako napríklad tvorba nových pracovných miest, počet udelených patentov, vznik a rozvoj nových podnikateľských aktivít. Je to plán, ako vytvoriť regionálne kapacity pre inovácie, ako posilniť priemyselnú základňu USA, podporiť verejno-súkromné partnerstvá a aktivity v oblasti výskumu a komercializácie technológií. V tomto ohľade sa zdôrazňuje potreba zaručiť, aby sa výsledky federálne financovaného výskumu (duševné vlastníctvo) nemohli využiť zahraničnými firmami, ktoré sú kontrolované organizáciami spadajúcimi pod vládu Čínskej ľudovej republiky (Congress, 2021).

8.3. Reálna konvergencia medzi štátmi USA

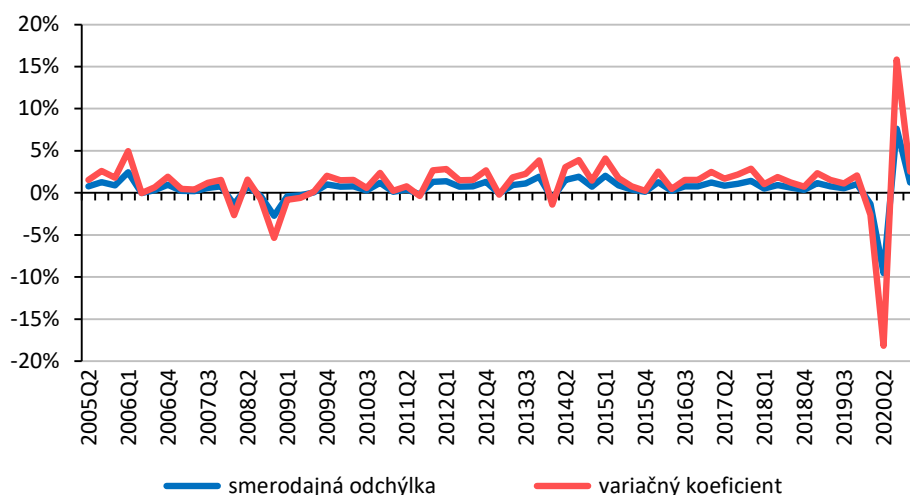
Budeme skúmať sigma konvergenciu medzi jednotlivými štátmi USA pomocou ukazovateľov smerodajnej odchýlky a variačného koeficientu. Smerodajná odchýlka určuje, do akej miery sú namerané hodnoty okolo strednej hodnoty, pričom čím je táto odchýlka menšia, tým sú namerané hodnoty bližšie priemeru a ich rozptyl je menší. Variačný koeficient predstavuje percentuálny podiel smerodajnej odchýlky a aritmetického priemeru.

Vypočítali sme smerodajnú odchýlku reálneho HDP za všetky štáty USA na štvrtročnej báze a pre obdobie medzi prvým kvartálom 2005 a posledným kvartálom roku 2020. Počas uvedeného pätnásť-ročného obdobia sa smerodajná odchýlka reálneho HDP v USA zvýšila o 42 %. Variačný koeficient sa dokonca zvýšil až o 102 %. To znamená, že rozptyl v dosahovaných mierach reálneho HDP sa medzi jednotlivými štátmi USA zväčšil. Nárast smerodajnej odchýlky v čase naznačuje divergenčné tendencie medzi jednotlivými štátmi USA a ich ekonomikami.

Dobre to ilustruje nasledujúci graf 8.4, ktorý znázorňuje smerodajnú odchýlku a jej percentuálnu zmenu pre reálny hrubý domáci produkt.

G r a f 8.4

Rozšírenie divergencie medzi štátmi USA

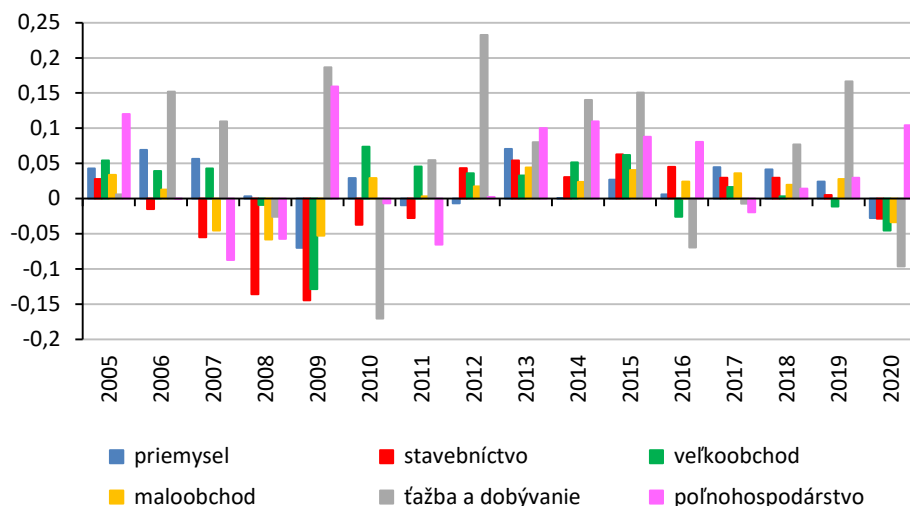

Prameň: BEAdata (2021); vlastné výpočty.

Ako je zrejmé, počas sledovaného obdobia sa smerodajná odchýlka a variačný koeficient znížili len veľmi ojedinele, a to hlavne počas poklesu reálneho HDP. Musíme preto konštatovať, že konvergenčné tendencie sme medzi štátmi USA zaznamenali najmä počas recesií v rokoch 2008 – 2009 a 2020 (graf 8.4). Keďže boli recesiami postihnuté všetky ekonomiky jednotlivých štátov USA v rovnakom čase, prejavilo sa to ako konvergenčná tendencia v rámci konjunktúrneho vývoja celých USA. Zaujímavé sú krátke epizódy konvergenencie a poklesu smerodajnej odchýlky HDP medzi jednotlivými štátmi USA v treťom štvrťroku 2011, prvom štvrťroku 2013 a prvom štvrťroku 2014, pričom v tom druhom prípade táto konvergenčná fáza nekorešpondovala s poklesom rastu HDP za celé USA, ale len v niektorých štátoch USA.

Uvedené divergenčné tendencie boli v rôznej miere podporované vývojom v jednotlivých sektoroch národného hospodárstva.

Graf 8.5

Konvergencia v rámci vybraných odvetví

Prameň: BEAdata (2021); vlastné výpočty.

Konvergencia z pohľadu jednotlivých odvetví sa medzi štátmi USA relatívne najviac prejavovala v stavebníctve, ktoré zaznamenalo v období rokov 2006 – 2011 pokles smerodajnej odchýlky, pričom v nasledujúcich rokoch patril jej rast medzi najnižšie spomedzi všetkých odvetví znázornených na grafe 8.5 a divergenčné tendencie medzi jednotlivými štátmi USA tak boli v tomto odvetví relatívne najslabšie. Za celé sledované obdobie sa smerodajná odchýlka v tomto odvetví zväčšila len o 15,8 %. Dôvodom je zrejme fakt, že až na niekoľko málo štátov (Colorado, Idaho, Severná Dakota, Oregon, Južná Dakota, Texas, Utah, Washington) sa reálny HDP vytvorený v sektore stavebníctva počas sledovaného obdobia 2005 – 2020 v celých USA znížil.

Relatívne slabé boli divergenčné tendencie aj v odvetví maloobchodu, kde smerodajná odchýlka medzi jednotlivými štátmi klesala tri po sebe idúce roky 2007 – 2009, pričom jej rast bol za celé sledované obdobie (2005 – 2020) druhý najpomalší spomedzi vybraných odvetví (graf 8.5) na úrovni 59,8 %. Reálny HDP vytvorený počas sledovaného obdobia 2005 – 2020 v odvetví maloobchodu sa za celé USA zvýšil o 10,9 %. To isté môžeme povedať aj o väčšine štátov USA,

s výnimkou tých, ktoré majú relatívne malý počet obyvateľov, ako napríklad Delaware, Maine, New Hampshire, Rhode Island, Vermont alebo Západná Virgínia. V týchto štátoch došlo počas sledovaného obdobia k poklesu HDP vytvoreného v odvetví maloobchodu.

V prípade veľkoobchodu je to obdobné, hoci okrem rokov 2008 – 2009 bol v tomto odvetví zaznamenaný pokles smerodajnej odchýlky (konvergencia) medzi jednotlivými štátmi aj v rokoch 2016 a 2019. Za celé sledované obdobie bol v odvetví veľkoobchodu rast smerodajnej odchýlky tretí najpomalší na úrovni 70 %. Divergencia HDP medzi štátmi USA tak bola v tomto odvetví väčšia ako v maloobchode a to isté môžeme povedať aj v súvislosti s väčším počtom štátov, v ktorých sa počas sledovaného obdobia znížil hrubý domáci produkt vytvorený v tomto odvetví. Za celé USA však počas sledovaného obdobia rokov 2005 – 2020 došlo k rastu tohto indikátora o 9,5 %.

Dôležitý bol vývoj v odvetví priemyslu, v ktorom sa počas sledovaného obdobia zväčšila smerodajná odchýlka o 82,8 %. Medzi jednotlivými štátmi USA tak z pohľadu tvorby HDP v priemysle prevládali divergenčné tendencie. Musíme však konštatovať, že okrem roku 2009, kedy bola v celých USA recesia a v drvivej väčšine odvetví prebiehali konvergenčné tendencie, sme v odvetví priemyslu zaznamenali konvergenciu medzi štátmi aj v roku 2011 (podobne ako pri stavebníctve) a ako v jedinom odvetví národného hospodárstva aj v roku 2012.

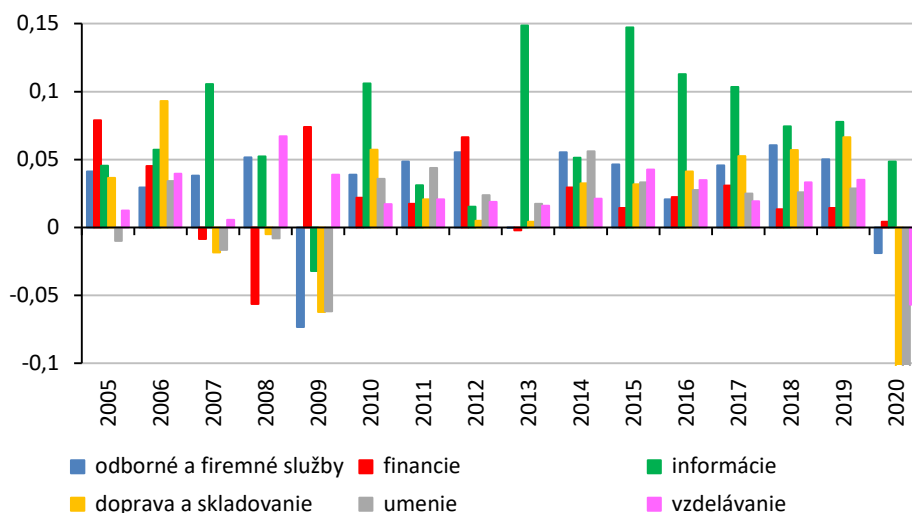
Aj napriek tomu, že v odvetví ťažby a dobývania sme zaznamenali vyšší počet rokov s poklesom smerodajnej odchýlky (konvergencia), v porovnaní s priemyslom sa divergencia medzi štátmi zväčšila viacej, počas sledovaného obdobia rokov 2005 – 2020 až o 105,8 %. Odvetvie ťažby a dobývania tak z dlhodobého hľadiska a z pohľadu tvorby HDP predstavuje tretí najväčší zdroj divergencie medzi štátmi USA. Hneď po ňom nasleduje odvetvie poľnohospodárstva, v ktorom sa smerodajná odchýlka počas sledovaného obdobia zvýšila o 136,3 %. Zdrojom divergencie v tvorbe HDP medzi štátmi bolo toto odvetvie najmä v rokoch 2007, 2011 a 2017. Paradoxom je, že na rozdiel od iných odvetví sa v poľnohospodárstve zväčšila divergencia v tvorbe HDP aj počas roku 2020.

Okrem poľnohospodárstva bol rovnaký trend v roku 2020 zaznamenaný už len v odvetví informácií a v odvetví financií, poistenie,

reality a lízing. Najväčším zdrojom divergenčných tendencií pri tvorbe HDP v jednotlivých štátoch bolo odvetvie informácií.

G r a f 8.6

Smerodajná odchýlka tvorby HDP medzi štátmi USA

Poznámka: Do odvetvia financií sú zahrnuté aj poisťovacie služby, reality a lízing; do odvetvia umenia patria aj zábava, rekreácia a pohostinské služby; do odvetvia vzdelávania patria aj zdravotníctvo a sociálne služby.

Prameň: BEAdata (2021); vlastné výpočty.

Ako je zrejmé z grafu 8.6, počas sledovaného obdobia bolo odvetvie informácií najväčším zdrojom divergenčných tendencií v tvorbe HDP. Počas rokov 2005 – 2020 sme zaznamenali len jeden rok (2009), keď dosiahla smerodajná odchýlka záporné hodnoty a medzi štátmi tak pri tvorbe HDP v odvetví informácií prevládali divergenčné tendencie dlhšie ako pri iných odvetviach národného hospodárstva. Ukazovateľ smerodajnej odchýlky sa medzi rokmi 2005 – 2020 v tomto odvetví národného hospodárstva zvýšil až o 411,7 %. Je to spôsobené nerovnomerným rozložením tvorby HDP v odvetví informácií medzi jednotlivými štátmi USA. Len dva štáty, Kalifornia a New York, sa v roku 2020 podieľali na takmer 40 % tvorby HDP v odvetví informácií za celé USA. Podiel týchto dvoch štátov na tvorbe HDP v odvetví informácií sa v sledovanom období zvyšoval na úkor ostatných štátov.

K relatívne veľkému percentuálnemu nárastu došlo v sledovanom období pri smerodajnej odchýlke v odvetví odborných, technických a firemných služieb. Za roky 2005 – 2020 to bolo až o takmer 100 %. Okrem recesií v rokoch 2009 a 2020 došlo k poklesu smerodajnej odchýlky (ku konvergencii) pri tvorbe HDP v tomto odvetví len v roku 2013 a po väčšinu sledovaného obdobia v tomto odvetví prevládali divergenčné tendencie (rast smerodajnej odchýlky).

Odvetvie finančných, poisťovacích, realitných a lízingových služieb patrí spolu s informáciami a najmä poľnohospodárstvom k trom odvetviám, ktoré ako jediné zaznamenali v roku 2020 rast smerodajnej odchýlky HDP. V sledovanom období došlo vo všetkých štátoch k zvýšeniu HDP vytvoreného v odvetví finančných služieb. Jedinou výnimkou je v tomto smere štát New Jersey, kde bolo HDP v tomto odvetví v roku 2020 približne o 4 % menšie ako v roku 2005. V rokoch 2005 – 2020 došlo v tomto odvetví k nárastu divergencie a smerodajnej odchýlky.

Ďalším odvetvím so silnými divergenčnými tendenciami, keď smerodajná odchýlka počas sledovaného obdobia klesla len raz v roku 2020, je odvetvie vzdelávania, zdravotníctva a sociálnych služieb. Počas sledovaného obdobia sa divergencia a smerodajná odchýlka reálneho HDP v tomto odvetví medzi jednotlivými štátmi USA zvýšila o 76,2 %. To je výrazne viac ako napríklad v odvetví dopravy a skladovania, v ktorom sa smerodajná odchýlka a divergencia reálneho HDP medzi štátmi zvýšila o 33,3 %. Reálny HDP za celé USA sa od roku 2005 zvýšil len o 11,8 %, pričom až 21 štátov vytvorilo v tomto odvetví v roku 2020 menší HDP ako v roku 2005.

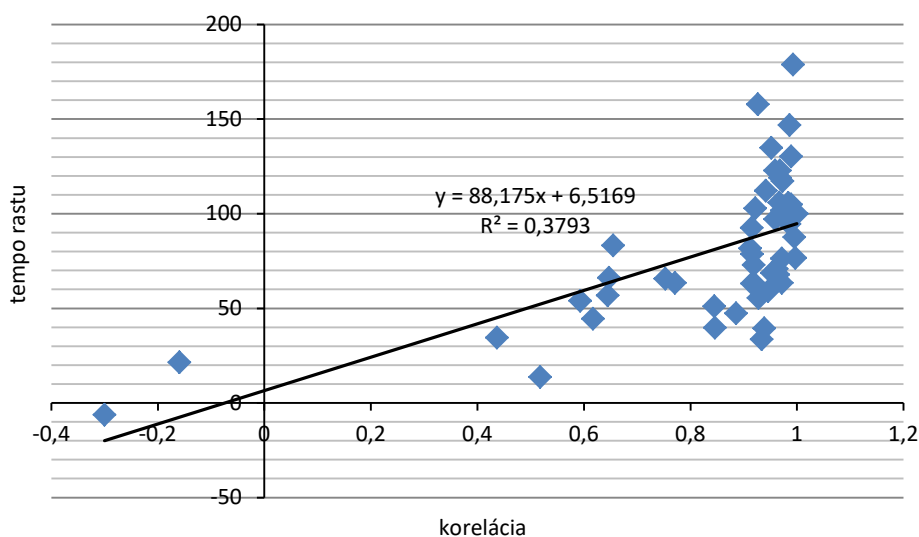
Počas pandémie koronavírusu a recesie v roku 2020 bolo v každom štáte USA najviac postihnutým odvetvie zahrňujúce umenie, zábavu, rekreáciu a pohostinské služby. Aj preto sme v minulom roku zaznamenali v tomto odvetví najnižšie hodnoty smerodajnej odchýlky (konvergenciu) v rámci všetkých odvetví národného hospodárstva. Spolu so stavebníctvom dosiahlo odvetvie umenia, zábavy, rekreácie a pohostinských služieb v sledovanom období rokov 2005 – 2020 najnižšiu smerodajnú odchýlku (16 %) reálneho HDP zo všetkých skúmaných odvetví národného hospodárstva. Divergenčné tendencie vo vývoji reálneho HDP tak boli v tomto odvetví medzi jednotlivými

štátmi USA relatívne malé, hlavne pri porovnaní s ostatnými odvetviami národného hospodárstva, ako je napríklad odvetvie informácií.

Komparáciu jednotlivých ekonomík okrem ich rôznorodej štruktúry komplikuje aj ich rôzna veľkosť. Preto sme analýzu rozšírili o ukazovateľ HDP per capita, ktorý lepšie odráža ekonomický potenciál a je z hľadiska obyvateľov vhodnejším ukazovateľom potenciálnej konvergencie alebo divergencie medzi jednotlivými štátmi USA. Porovnali sme rast HDP per capita v jednotlivých štátoch s rastom HDP per capita za celé USA (index 100) počas rokov 1997 – 2019. Okrem tempa rastu sme vypočítali aj korelačné koeficienty medzi vývojom HDP per capita.

G r a f 8.7

Tempo rastu a korelácia HDP per capita (1997 – 2019)

Prameň: BEAdata (2021); vlastné výpočty.

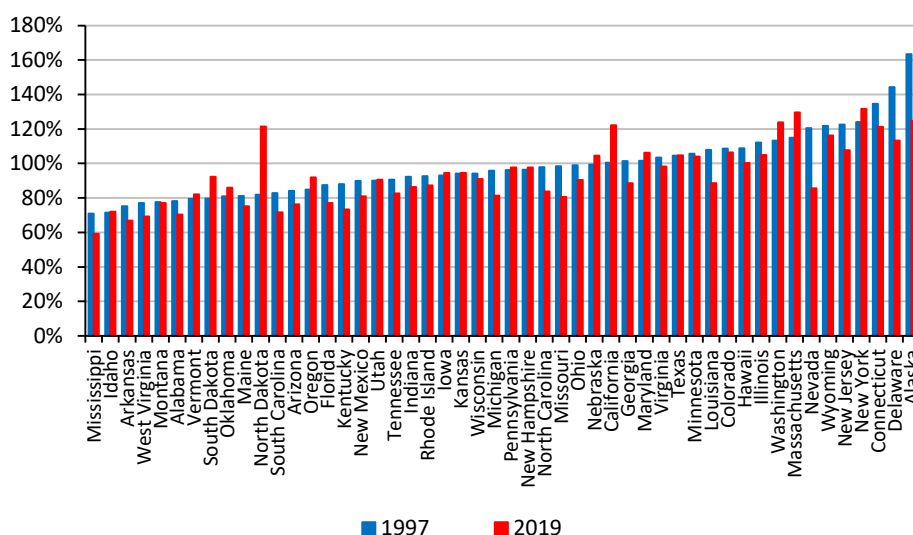
V uvedenom období došlo k poklesu HDP per capita len v štáte Nevada, pričom celkovo 8 štátov zaznamenalo rast HDP per capita o viac ako 50 % pomalší v porovnaní s celými USA. Tempo rastu HDP per capita v rozmedzí 50 – 99 % rastu za celé USA dosiahlo počas sledovaného obdobia rokov 1997 – 2019 celkovo až 24 štátov. Len 18 štátov bolo schopných dosiahnuť rast HDP per capita vyšší, ako bol ten za celé USA.

Uvedené dokumentuje veľmi rôznorodé tempá rastu HDP per capita medzi jednotlivými štátmi a regiónmi USA. Do skupiny menovaných 18 štátov patria aj tie s veľkými ekonomikami, ako sú napríklad Kalifornia alebo New York. Na druhej strane, do skupiny 8 štátov s rastom HDP per capita pomalším až o viac ako 50 % oproti celým USA patria aj relatívne malé ekonomiky, ako sú napríklad Mississippi, Michigan alebo Kentucky. Z uvedeného vyplýva, že v USA nemôžeme hovoriť o rýchlejšom raste HDP per capita v chudobnejších štátoch USA oproti bohatším štátom.

Obmedzený potenciál konvergenzie k vyššiemu HDP na obyvateľa dokumentuje fakt, že väčšina štátov USA dosahuje nižšie tempo rastu HDP per capita, ako je to za celé USA. Z grafu 8.7 je zrejmé, že niektoré z týchto štátov vykazujú menšiu mieru korelácie HDP per capita s vývojom za celé USA, a teda môžeme predpokladať, že u nich prebieha pomalšie dobíhanie životnej úrovne v porovnaní s rýchlejšie rastúcimi štátmi USA. Väčšina štátov USA, vrátane tých chudobnejších, dosiahla v roku 2019 menší HDP per capita v porovnaní s priemerom USA ako v roku 1997.

G r a f 8.8

Porovnanie HDP per capita voči USA (v %)

Prameň: BEAdata (2021); vlastné výpočty.

Ako je zrejmé z grafu 8.8, v USA je len veľmi málo štátov, ktoré oproti roku 1997 zvýšili svoj HDP per capita voči priemeru USA. O dobiehaní a zvyšovaní životnej úrovne tak môžeme hovoriť len pri obmedzenom počte štátov. Okrem iných, mali v roku 2019 vyšší HDP per capita voči USA v porovnaní s rokom 1997 napríklad Južná a Severná Dakota, Oklahoma, Oregon, Nebraska, Kalifornia, Maryland, Washington, Massachusetts a New York. Hlavne v prípade Severnej Dakoty môžeme hovoriť o výraznom zvýšení HDP per capita a dobiehaní, či až predbehnutí životnej úrovne meranej ako HDP per capita za celé USA. Oveľa viac štátov ale dosiahlo v roku 2019 v porovnaní s priemerom USA nižší HDP per capita ako v roku 1997 (graf 8.8) a došlo v nich v relatívnom vyjadrení k poklesu životnej úrovne.

Pre lepšiu predstavu o konvergencii životnej úrovne medzi jednotlivými štátmi USA sme analyzovali smerodajnú odchýlku a variačný koeficient osobného príjmu na jedného obyvateľa. Je to presnejší ukazovateľ životnej úrovne ako ukazovateľ HDP na jedného obyvateľa. Zatiaľ čo HDP meria hodnotu tovarov a služieb vyrobených na území daného štátu, osobný príjem meria aj hodnotu čistého príjmu plynúceho zo zahraničia (iných štátov). A hoci ukazovateľ HDP na obyvateľa vyjadruje ekonomickú výkonnosť a potenciál daného štátu, tak ukazovateľ príjmu na obyvateľa je do veľkej miery výsledkom tohto ekonomického výkonu.

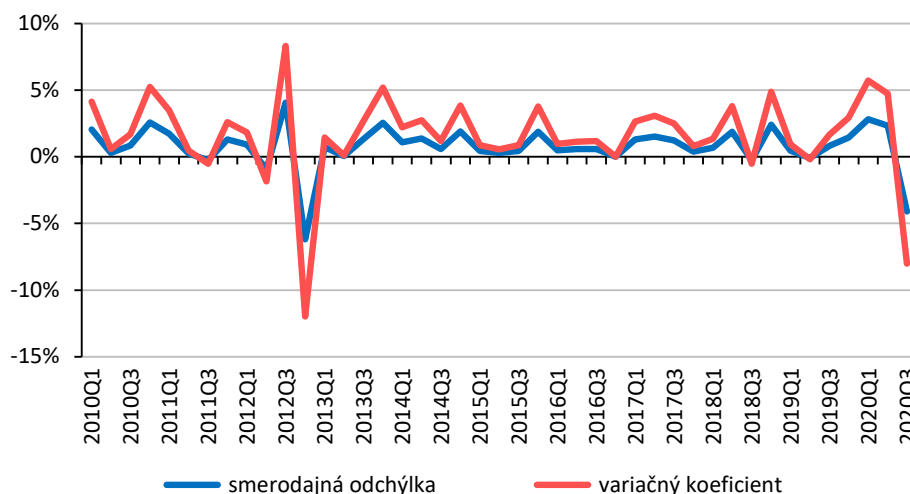
Podobne ako pri vývoji HDP, aj pri osobných príjmoch na obyvateľa sme pre jednotlivé roky a štáty USA vypočítali smerodajnú odchýlku a variačný koeficient. Vývoj znázornený na grafe 8.9 korešponduje s predchádzajúcim grafom 8.8.

Zaujímavé je zistenie, že pokles smerodajnej odchýlky a variačného koeficientu bol v prvom štvrtroku 2013 väčší ako ten počas posledného štvrtroku 2020. V roku 2013 tak došlo na strane osobných príjmov na jedného obyvateľa medzi jednotlivými štátmi USA k silnejšej konvergencii ako na konci minulého roka 2020. Až na malé výnimky a krátke epizódy konvergenzie (v rokoch 2011, 2012, 2018, 2019) však musíme konštatovať, že počas poslednej dekády 2010 – 2020 prevládali na strane príjmov na jedného obyvateľa medzi jednotlivými štátmi USA divergenčné tendencie. Tak to bolo aj počas prvých troch

štvrtťrokov 2020, pričom počas celého sledovaného obdobia sa smerodajná odchýlka pri osobných príjmoch na obyvateľa medzi jednotlivými štátmi USA zvýšila o 39,2 %. Rast variačného koeficientu bol ešte väčší, až o 93,8 % v rokoch 2010 – 2020.

G r a f 8.9

Osobný príjem na jedného obyvateľa (2010 – 2020)

Prameň: BEAdata (2021); vlastné výpočty.

Uvedené sa nepotvrďuje len na úrovni štátov, ale aj regiónov USA. V rokoch 2010 – 2020 sa osobné príjmy v USA v priemere zvýšili o 48,6 %. Z hľadiska BEA regiónov USA dosiahli vyšší priemerný rast len región Veľké jazerá (48,7 %), Skalnaté hory (57,2 %) a Ďaleký západ (62,7 %). A tak len 13 štátov USA dosiahlo počas sledovaného obdobia vyšší rast príjmov na obyvateľa, ako bol priemer za celé USA. Tak ako v prípade HDP a HDP na obyvateľa, aj v prípade osobných príjmov na obyvateľa sa potvrdili divergenčné tendencie medzi štátmi USA.

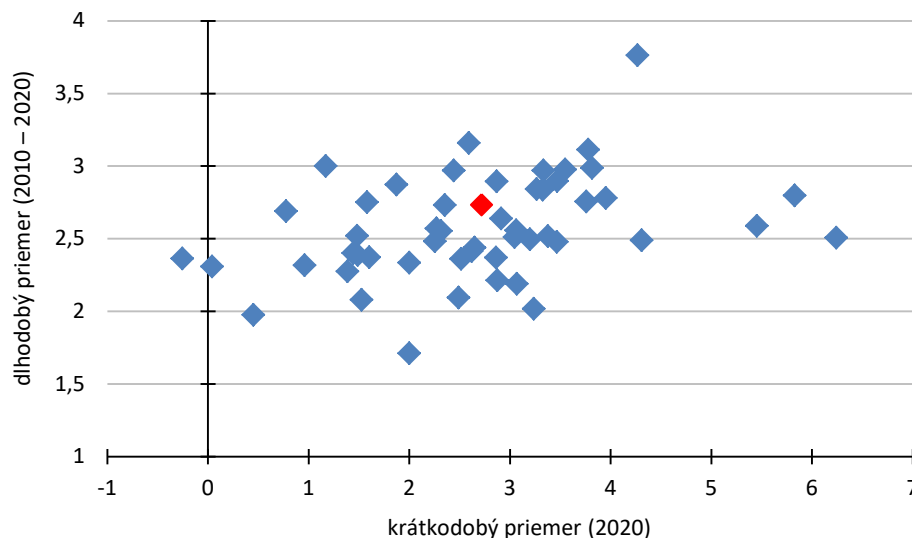
Pre lepšie zhodnotenie rozdielnej dynamiky vývoja príjmov na obyvateľa sme porovnali krátkodobý rast v roku 2020 s dlhodobým rastom počas sledovaného obdobia poslednej dekády 2010 – 2020. Takto sme identifikovali tie štáty, ktoré sú ťahúňmi rastu príjmov na obyvateľa, ako aj tie, ktoré v tomto ukazovateli zaostávajú za priemerom

pre celé USA. Zároveň sme identifikovali tie štáty, ktoré začali získať pôdu pod nohami a dosahovali v minulom roku vyšší rast príjmov na obyvateľa, ako je priemer za celé USA a zároveň sme identifikovali tie štáty, ktoré pôdu pod nohami začali strácať a v minulom roku dosiahli nižší rast príjmov na obyvateľa, ako bol priemer za celé USA.

Na grafe 8.10 sú na vertikálnej osi znázornené krátkodobé tempá rastu príjmov na obyvateľa. Jednotlivé štáty USA ich dosiahli v minulom roku 2020. Na horizontálnej osi sú k týmto hodnotám priradené ukazovatele dlhodobého priemerného rastu príjmov na obyvateľa v období poslednej dekády rokov 2010 – 2020. Okrem 51 štátov USA je na grafe 8.10 červenou farbou znázornený bod (priesečník) vyjadrujúci hodnoty za celé USA.

G r a f 8.10

Príjem na obyvateľa (rast v %)

Poznámka: Červený bod znázorňuje celé USA.

Prameň: BEAdata (2021); vlastné výpočty.

Graf 8.10 rozdeľuje štáty USA na štyri pomyselné skupiny (kvadranty), v závislosti od toho, ako veľmi sú vzdialené od stredovej hodnoty, ktorú v tomto prípade reprezentujú hodnoty za celé USA

(červený bod). Dlhodobý priemer rastu príjmov na obyvateľa za celé USA je 2,73 %, pričom táto hodnota rozdeľuje jednotlivé štáty USA na horizontálnej úrovni do dvoch skupín. V štátoch nachádzajúcich sa nad touto úrovňou rástol príjem na obyvateľa v dlhodobom horizonte rýchlejšie ako v rámci celých USA. V štátoch nachádzajúcich sa pod touto úrovňou rástol príjem na obyvateľa v dlhodobom horizonte pomalšie. Krátkodobý priemer rastu príjmov na obyvateľa bol v roku 2020 za celé USA na úrovni 2,71 %, pričom táto hodnota rozdeľuje jednotlivé štáty USA na vertikálnej úrovni do ďalších dvoch skupín. Napravo od tejto úrovne sa nachádzajú tie štáty USA, ktorých príjem na obyvateľa v minulom roku 2020 rástol rýchlejšie ako za celé USA. Naľavo od tohto bodu sa nachádzajú tie štáty USA, ktorých príjem na obyvateľa sa v minulom roku 2020 zvyšoval pomalšie ako za celé USA.

Štáty, ktoré sú dlhodobými lídrami z hľadiska tempa rastu príjmov na obyvateľa⁶⁴ a ktoré dosiahli vyšší rast, ako je priemer za celé USA aj v krátkodobom horizonte, sú na grafe 8.10 znázornené v pravom hornom kvadrante. Je to spolu 12 štátov: Kalifornia, Florida, Idaho, Illinois, Indiana, Kansas, Massachusetts, Michigan, Montana, Ohio, Pennsylvánia, Utah. Štáty, ktoré sú síce z dlhodobého hľadiska lídrami v tempe rastu príjmov na obyvateľa⁶⁵, ale v krátkodobom horizonte dosiahli nižšie tempo rastu, ako je priemer za celé USA, sú na grafe 8.10 znázornené v ľavom hornom kvadrante. Tieto štáty začali v minulom roku zaostávať v tempe rastu príjmov na obyvateľa v porovnaní s priemerom za celé USA. Je to spolu 5 štátov: Colorado, Minnesota, New Hampshire, Severná Dakota, Washington.

V pomyselnom pravom dolnom kvadrante sú tie štáty USA, ktoré v dlhodobom horizonte rokov 2010 – 2020 zaostávajú za tempom rastu príjmov na obyvateľa v celých USA, avšak v krátkodobom horizonte sa im podarilo dosiahnuť vyššie tempo rastu príjmov na obyvateľa ako za celé USA. Tieto štáty začali v minulom roku rýchlejšie napredovať v tempe rastu príjmov na obyvateľa v porovnaní s priemerom za celé USA. Je to spolu 13 štátov: Alabama, Arizona, Delaware,

⁶⁴ Dosahujú dlhodobý rast v priemere 2,73 %.

⁶⁵ Dosahujú dlhodobý rast v priemere 2,73 %.

Georgia, Iowa, Kentucky, Maine, Maryland, Mississippi, Nebraska, Rhode Island, Južná Dakota, Západná Virgínia. Štáty, ktoré zaostávajú za tempom rastu príjmov na obyvateľa pre celé USA tak v dlhodobom, ako aj v krátkodobom horizonte, sú na grafe 8.10 znázornené v pomyselnom ľavom dolnom kvadrante. Je to spolu až 21 štátov: Aljaška, Arkansas, Connecticut, District of Columbia, Havaj, Louisiana, Missouri, Nevada, New Jersey, Nové Mexiko, New York, Severná Karolína, Oklahoma, Oregon, Južná Karolína, Tennessee, Texas, Vermont, Virgínia, Wisconsin, Wyoming.

Z uvedeného vyplýva, že len 17 štátov dosiahlo v dlhodobom horizonte rokov 2010 – 2020 vyšší rast príjmov na obyvateľa, ako bol priemer za celé USA. Rast príjmov na obyvateľa vo výraznej väčšine štátov zaostával, čo sa pri 21 z nich potvrdilo aj v minulom roku 2020.

* * *

Väčšina štátov USA, vrátane tých chudobnejších, dosiahla v roku 2019 menší HDP per capita v porovnaní s priemerom USA ako v roku 1997. Divergencia HDP a osobných príjmov sa medzi jednotlivými štátmi USA zväčšila, pričom došlo k rastu tak smerodajnej odchýlky, ako aj variačného koeficienta. Uvedené potvrdzujú aj údaje za decily príjmových skupín a zmenšovanie podielu ľudí s nízkymi a strednými príjmami na celkových príjmoch obyvateľstva v USA. Federálna vláda na tento vývoj reaguje legislatívou, ktorou sa má zlepšiť konkurencieschopnosť USA v strategických oblastiach národného záujmu. Veľké investície do infraštruktúry, inovácií a vzdelávania majú zmenšiť rozdielny ekonomický potenciál a zlepšiť podmienky na väčšiu konvergenciu medzi jednotlivými štátmi a regiónmi USA.

9. HOSPODÁRSKY VÝVOJ JAPONSKA

9.1. Reakcia ekonomiky a vlády na druhú vlnu pandémie covidu-19

Japonská ekonomika sa dlhodobo vyrovnáva so zásadným štruktúrnym posunom spôsobeným starnutím obyvateľstva. Jej konjunktúra je v tomto smere do veľkej miery predzvesťou situácie, do ktorej smerujú aj iné vyspelé ekonomiky. Starnúce obyvateľstvo sa stane do budúca jedným z hlavných konvergenčných faktorov aj v Európskej únii, čo sa bude v jednotlivých krajinách prejavovať na spoločnom zvyšovaní výdavkov štátnych rozpočtov na zdravotné a sociálne služby, spoločnými zmenami v dopyte a ponuke na trhoch práce, ako aj zmenami v spotrebnom správaní poznačenom starnúcim obyvateľstvom. Skúsenosti Japonska tak môžu európskym ekonomikám pomôcť pripraviť sa a lepšie zvládnuť dôsledky starnúceho obyvateľstva s ich plusmi aj mínusmi.

T a b u ľ k a 9.1

Vývoj HDP Japonska (2018 – 2022)

	2018	2019	2020	2021	2022
HDP	0,6	0,0	-4,7	2,6	2,0
Súkromná spotreba (% zmena)	0,3	-0,3	-6,0	1,6	2,2
Spotreba vlády (% zmena)	1,0	1,9	2,7	2,8	0,1
Hrubý fixný kapitál (% zmena)	0,2	0,9	-4,2	1,5	3,1
Export (% zmena)	3,8	-1,5	-11,8	11,5	4,4
Import (% zmena)	3,8	1,0	-7,3	5,1	2,9
Nezamestnanosť (% pracovných síl)	2,4	2,3	2,8	3,0	2,9
Úspory domácností (% disponibilného príjmu)	1,7	2,7	10,6	6,8	5,2
Deficit rozpočtu (% HDP)	-2,5	-2,9	-10,1	-6,7	-4,0
Verejný hrubý dlh (% HDP)	220,8	222,9	238	241,2	241,4

Prameň: OECD (2021a).

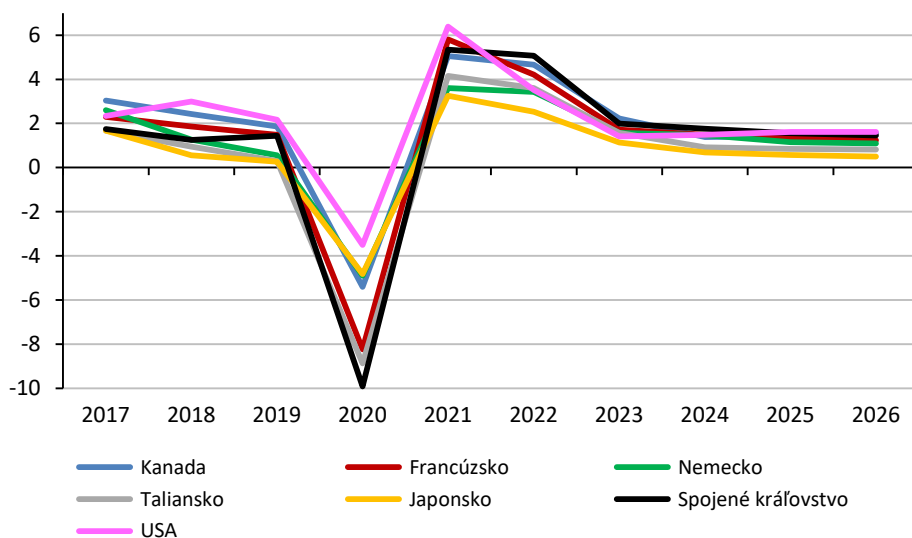
Zhoršenie epidemickej situácie na začiatku roka 2021 znížilo odhadovaný rast HDP v Japonsku, ktorý by mal byť podľa OECD na

úrovni 2,6 %, pričom na budúci rok 2022 by malo byť tempo rastu 2 %. Relatívne pomalý rast miezd a zamestnanosti brzdí domácu spotrebu, a tak je rast HDP ťahaný hlavne oživením svetovej ekonomiky (exportom) a výdavkami vlády.

Hrubý domáci produkt by sa ešte ani v budúcom roku 2022 nemal dostať na predkrízovú úroveň, čo je spôsobené hlavne relatívne slabým rastom súkromnej spotreby a hrubých fixných investícií. S týmto korešpondujú aj údaje od MMF, ktorý pre Japonsko odhaduje v strednodobom horizonte najpomalší rast HDP spomedzi krajín G7 aj napriek tomu, že prepád HDP bol v Japonsku počas roka 2020 menší ako napríklad vo Francúzsku, v Taliansku či Spojenom kráľovstve.

G r a f 9.1

Rast HDP v krajinách G7 (v %)

Prameň: MMF (2021a).

Pre budúcu prosperitu a udržateľnosť konjunktúry sú dôležité súkromné a verejné investície. Tie by sa mali v nasledujúcom období zvýšiť najmä vďaka prijatým fiškálnym balíčkom. Podobne ako v iných krajinách aj v Japonsku došlo vplyvom pandémie covidu-19 a prijatých opatrení na zmiernenie jej dôsledkov k rastu deficitu rozpočtu,

čo bolo umocnené výpadkom daňových príjmov. Uvedené sa podpísalo pod nárast hrubého verejného dlhu, ktorý by mal v prebiehajúcim roku 2021 prekonať hranicu 240 % HDP. Riešenie tejto veľkej nerovnováhy predstavuje spolu so starnutím obyvateľstva kardinálnu výzvu pre tvorcov hospodárskej politiky. Prístup Japonska môže byť inšpiratívny aj pre iné krajiny s podobnými alebo rovnakými dôsledkami starnúceho obyvateľstva.

V apríli 2020 prijala vláda *Emergency Economic Package Against COVID-19* v objeme 117,1 bilióna jenov (20,9 % HDP). Tento balík pomoci bol rozdelený do piatich oblastí: (i) prevencia pred šírením infekcie a posilnenie liečebných kapacít (0,4 % HDP), (ii) ochrana zamestnanosti a firiem (15,8 % HDP), (iii) znovunaštartovanie ekonomickej aktivity po jej obmedzení v dôsledku protipandemických opatrení (1,5 % HDP), (iv) vytvorenie odolnejšej ekonomickej štruktúry (2,8 % HDP), (v) posilnenie pripravenosti na výzvy budúcnosti (0,3 % HDP). Kľúčové opatrenia zahŕňajú finančnú pomoc v hotovosti pre jednotlivcov a firmy, odklad splátok daní a príspevkov na sociálne zabezpečenie, ako aj zvýhodnené pôžičky od verejných a súkromných finančných inštitúcií.

V júni 2020 prijala vláda druhý balík fiškálnej pomoci v objeme 117,1 bil. jenov (20,9 % HDP) určený na (i) zdravotnú starostlivosť, (ii) podporu podnikateľov, (iii) podporu domácností, (iv) transfery pre miestne samosprávy a (v) zvýšenie stropu pre rezervný fond covid-19. V decembri 2020 prijala vláda *Comprehensive Economic Measures to Secure People's Lives and Livelihoods towards Relief and Hope*, čím zväčšila rozpočet na strane výdavkov v objeme 73,6 bil. jenov (13,1 % HDP). Tento tretí balík fiškálnej pomoci je určený najmä na podporu štrukturálnych zmien a posilnenie udržateľnosti konjunktúry do budúcnosti. Medzi prijaté opatrenia patria napríklad stimuly pre investície do digitalizácie, zlepšenia manažmentu krízových situácií a zelených technológií, ako aj rozšírenie zvýhodnených úverov pre firmy.

V krátkodobom horizonte je cieľom fiškálnej pomoci podporiť zdravotný systém a proces vakcinácie obyvateľstva. V strednodobom a dlhodobom horizonte je cieľom pripraviť odolnejšie ekonomické a sociálne štruktúry na zvládanie budúcich šokov. Koronakríza v tomto

zmysle ukázala na potrebu štrukturálnych reforiem, ktoré by zlepšili pracovné podmienky a flexibilitu na trhu práce. Z dlhodobého hľadiska sa tiež ukázala potreba väčších investícií do digitalizácie a zelenej ekonomiky, ktoré by mali podporiť odolnosť a udržateľnosť budúcej konjunktúry japonskej ekonomiky (MMF, 2021b).

9.2. Starnúce obyvateľstvo a politiky trhu práce s tým spojené

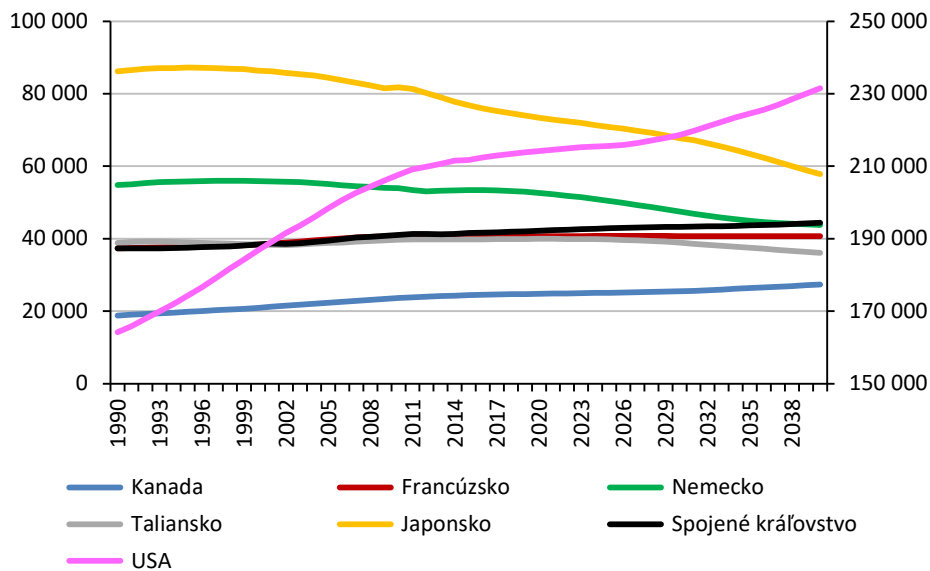
Starnúce obyvateľstvo sa podpisuje pod úbytok ľudí v produktívnom veku a naopak rastúci počet starších ľudí, ktorí sú schopní participovať na trhu práce. Tento vývoj vytvára podmienky pre novú distribúciu pracovných síl a novú rovnováhu medzi dopytom a ponukou na trhu práce. Uvedené bude mať nepochybne vplyv aj na mzdový vývoj v rámci jednotlivých vekových skupín obyvateľstva.

Väčšia ponuka starších na trhu práce a ich aktívna participácia do vyššieho veku ako doteraz nevyhnutne potrebuje aktívnu asistenciu zo strany zodpovedných autorít a inštitúcií. V tomto zmysle sú dôležité aktivity na udržanie a rozšírenie kvalifikačných predpokladov pre uspokojenie nárokov firiem a zamestnávateľov na kvalitu pracovných síl. Potenciálny dopyt po pracovných silách bude v budúcnosti stále vo väčšej miere uspokojovaný zo strany ponuky pracovných síl vo vyššom veku, a tak sú vzdelávanie a aktívne politiky trhu práce zamerané na staršie vekové skupiny kľúčové.

Starnutie obyvateľstva a s tým spojený úbytok ľudí v produktívnom veku (15 – 64 rokov) sa netýka len Japonska, hoci ako je zrejmé z grafu 9.2, klesajúci trend počtu ľudí v produktívnom veku je spoločný krajín G7 v Japonsku najvýraznejší. Dopady tohto vývoja nie sú len v rovine fiškálnej alebo domáceho trhu práce, ale aj v rovine zahraničnej konkurencieschopnosti ekonomík. Japonský trh práce čaká vo vzťahu k jeho relatívnej veľkosti, vyjadrenej ako ponuka ľudí v produktívnom veku, podobný osud ako napríklad Nemecko, ktorého trh práce sa podľa odhadov OECD do roku 2040 zmenší v tomto ohľade na úroveň ekonomiky Spojeného kráľovstva alebo Francúzska (graf 9.2).

Graf 9.2

Vývoj počtu ľudí vo veku 15 – 64 rokov v krajinách G7 (v tis., 1990 – 2040)

Poznámka: Údaje za USA sú na pravej zvislej osi.

Prameň: OECDstat (2021a).

Tento postupný trend núti Japonsko k trom veciam. Okrem exportu priemyselnej výroby a zahraničných investícií, k väčšej robotizácii domácej výroby a služieb, aj k vysokej participácii starších ľudí na trhu práce. Klesajúci počet ľudí vo vekovej skupine 15 – 64-ročných korešponduje s rastom počtu aktívne participujúcich starších ľudí, pričom obidva tieto faktory negatívne ovplyvňujú verejné financie. Ten prvý na strane menšieho výberu z daní z príjmov fyzických osôb a ten druhý na strane väčších výdavkov štátu na penzie, zdravotnú a sociálnu starostlivosť pre starších.

Výber daní z príjmu fyzických osôb dosiahol v Japonsku svoj vrchol v roku 1991 na úrovni 37,750 bil. jenov, resp. v roku 1990 na úrovni 7,84 % HDP. Odvtedy tieto rozpočtové príjmy prudko klesali a svoje doterajšie dno zaznamenali v roku 2003 na úrovni 22,238 bil. jenov (4,29 % HDP) (OECD, 2021b).

Pri rastúcich výdavkoch rozpočtu bola fiškálna reforma nevyhnutná. Nebudeme sa ale podrobnejšie venovať opatreniam na strane

príjmov a výdavkov rozpočtu, ktoré viedli k zvýšeniu výberu daní z príjmov fyzických osôb⁶⁶. V našom texte chceme zdôrazniť systémové súvislosti starnúceho obyvateľstva a domáceho trhu práce. Tie sú v Japonsku zaujímavé aj z toho hľadiska, že na rozdiel od iných vyspelých ekonomík, štát nezmierňuje negatívne dopady starnutia na trh práce a ekonomiku prostredníctvom imigračnej politiky, ale skôr ako na prílev pracovných síl zo zahraničia sa spolieha na vlastné zdroje a možnosti. Hoci musíme objektívne pripustiť, že Japonsko sa v oblasti imigračnej politiky čoraz viac otvára aj prílevu pracovných síl zo zahraničia.

Z hľadiska hospodárskej politiky bol zvyšujúci sa vek pre odchod na dôchodok hlavným determinantom rastúcej participácie starších na trhu práce. Toto opatrenie bolo doplnené postupným znižovaním náhrady predošlého príjmu pri poberateľoch starobných dôchodkov. Pôsobenie týchto dvoch faktorov bolo zosilnené tradične vysokou pracovnou morálkou Japoncov a veľmi významným determinantom vysokej participácie na trhu práce boli aj opatrenia podporujúce motiváciu firiem zamestnávať starších ľudí.

Dôležitou súčasťou reforiem trhu práce sa stali opatrenia kompenzujúce úbytok ľudí v produktívnom veku (15 – 64 rokov) prostredníctvom podpory zamestnanosti starších. Podobne ako iné krajiny aj Japonsko preto pristúpilo k zvýšeniu veku pre odchod do dôchodku. U mužov sa tento vek začal zvyšovať zo 60 na 65 rokov o niečo skôr ako u žien, a to už v roku 2001 (u žien v roku 2006). K zvyšovaniu veku pre odchod na dôchodok dochádzalo postupnými krokmi, ktoré boli sprevádzané aktívnymi opatreniami na trhu práce zameranými na podporu zamestnanosti starších.

Japonská penzia má dve zložky, a to tzv. základný program, ktorý je založený na dátume narodenia a tzv. mzdový program, ktorý sa odvíja od výšky mzdy a doby dôchodkového sporenia. K zvyšovaniu veku pre odchod na dôchodok dochádzalo najskôr pri základnej zložke a od roku 2013 (u mužov), resp. od roku 2018 (u žien) dochádza k postupnému zvyšovaniu veku aj pri mzdovej časti starobného

⁶⁶ Treba však poznamenať, že ani v roku 2019 (6,07 % HDP) ešte stále nedosiahli svoj vrchol z roku 1990.

dôchodku. Tento postupný proces bude u mužov trvať do roku 2025 a u žien sa skončí v roku 2030. Vek, keď má človek nárok na základnú aj mzdovú časť starobného dôchodku, sa vtedy u mužov aj u žien vyrovná a dosiahne hranicu 65 rokov (OECD, 2019c). Je veľmi pravdepodobné, že pre odchod na dôchodok toto nebude konečná hranica a neskôr bude musieť prísť k jej ďalšiemu zvýšeniu. Môžeme predpokladať, že trend vysokej participácie starších vekových ročníkov na trhu práce bude v Japonsku aj preto naďalej pretrvávať.

Vysoký podiel ľudí, ktorí pracujú vo vyššom veku, je v Japonsku taký veľký aj preto, že je medzi nimi pomerne málo tých, ktorí odchádzajú na predčasný starobný dôchodok. Japonci majú možnosť na predčasný odchod do dôchodku od veku 60 rokov. V skutočnosti ale tento inštitút príliš nevyužívajú, skôr naopak. Priemerný vek, keď Japonci reálne odchádzajú z trhu práce, sa zvyšuje, pričom tento trend korešponduje od roku 2001 so zvyšovaním oficiálneho veku pre odchod do dôchodku.

T a b u ľ k a 9.2

Priemerný vek odchodu z trhu práce v krajinách G7 (2018)

	Kanada	Francúzsko	Nemecko	Taliansko	Japonsko	Spojené kráľovstvo	USA
Muži	65,5	60,8	64,0	63,3	70,8	64,7	67,9
Ženy	64,0	60,8	63,6	61,5	69,1	63,6	66,5

Prameň: OECD (2019c).

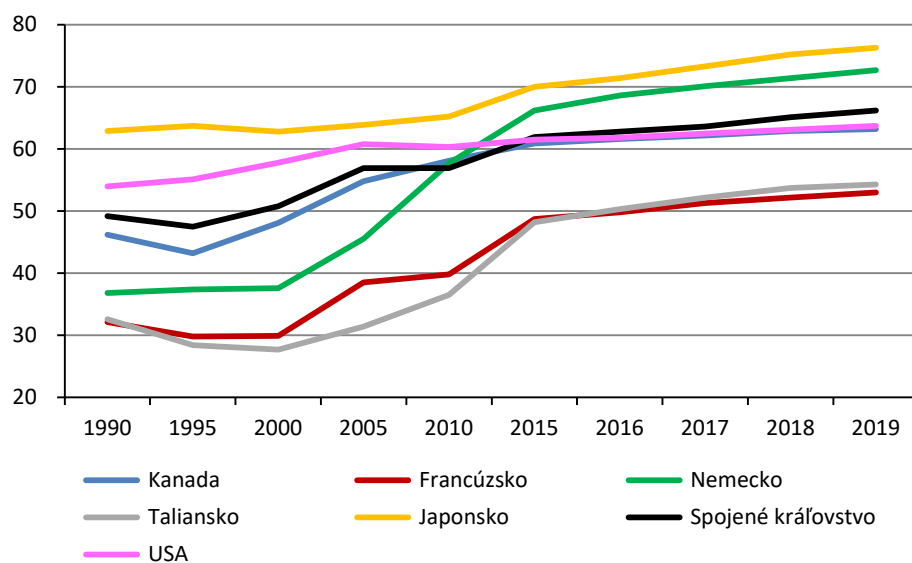
Pod vekom odchodu z trhu práce rozumieme reálny odchod do dôchodku, ktorý sa líši od oficiálneho veku pre odchod do dôchodku. Tento rozdiel predstavuje u mužov 5,8 roka a u žien 5,1 roka, čo znamená, že po dovŕšení dôchodkového veku zostávajú Japonci na trhu práce aktívni v priemere najdlhšie spomedzi krajín G7. V skutočnosti sú pri tomto porovnaní dlhšie aktívni ako v Japonsku len obyvatelia Južnej Kórey, Mexika a Turecka.

Japonsko má dlhodobo najvyšší podiel zamestnaných na počet obyvateľov vo vekovej kategórii 55 – 64-ročných v rámci krajín G7. Ako ukazujú empirické poznatky, hospodárska stratégia, ktorá sa začala uplatňovať počas prvej dekády nového milénia, priniesla do

participácie starších oproti predchádzajúcemu vývoju ešte väčšiu dynamiku. Po stagnácii v deväťdesiatych rokoch minulého storočia a počas prvej dekády nového milénia je v Japonsku od roku 2010 zreteľný nárast podielu zamestnaných medzi staršími ľuďmi.

G r a f 9.3

Zamestnaní na počet obyvateľov, veková kategória 55 – 65 rokov (v %)

Prameň: OECDstat (2021b).

Rovnaký trend ako v Japonsku môžeme pozorovať aj v ďalších krajinách G7 znázornených na grafe 9.3, s výnimkou USA, kde sa za posledných tridsať rokov podiel zamestnaných na počte obyvateľov vo vekovej kategórii 55 – 65-ročných zvýšil najmenej. Táto konvergenca k väčšej participácii starších je zreteľná aj v európskych ekonomikách, pričom zvýšenie participácie starších bolo markantné najmä v Nemecku (graf 9.3). Uvedené korešponduje s vývojom znázorneným na grafe 9.2.

Miera zamestnanosti vo vekovej kategórii 55 – 64-ročných je v Japonsku jedna z najvyšších nielen v rámci G7, ale aj v rámci všetkých krajín OECD. V roku 2020 bola na úrovni 76,8 %, rovnaká ako na Novom Zélande, avšak menšia ako na Islande (81,2 %) a vo Švédsku

(77,6 %). Pre porovnanie, priemer OECD bol v roku 2019 na úrovni 62 %. Z hľadiska relatívneho úspechu japonskej stratégie je však dôležité, ako dynamicky dokázala ekonomika absorbovať a vytvoriť pracovné miesta pre taký veľký počet starších ľudí. Miera zamestnanosti vo vekovej kategórii 55 – 64-ročných sa od roku 2013 zvýšila o viac ako 10 %.

Zvyšovanie veku pre odchod do dôchodku je v Japonsku doplnené snahou vlády o určenie nových pravidiel pre firmy, ktoré majú podporiť zamestnanosť ľudí v dôchodkovom veku. Tento systém je dôležitý vzhľadom na vysokú participáciu starších ľudí na trhu práce aj po dovŕšení veku pre odchod do dôchodku.

Firmy si môžu v podstate vybrať z troch možností. Buď predĺžia zamestnancom existujúce zmluvy a títo budú môcť ďalej pracovať v hlavnom pracovnom pomere tak ako predtým, alebo zrušia zmluvný vek pre odchod na dôchodok, alebo prepustia a znovu zamestnajú pracovníkov ochotných pracovať aj vo vyššom veku (Jones – Seitani, 2019).

V tejto súvislosti sa vynára viacero problémov, na ktoré môžu dotknuté podnikateľské subjekty reagovať rôzne. Mnoho z nich môže mať problém predĺžiť zmluvu s pracovníkom v dôchodkovom veku, a to hlavne pri nezmenených podmienkach pre náplň jeho práce, zodpovednosť, ktorú ponesie, či plat, ktorý dostáva. Táto alternatíva má však svoje výhody, keď zamestnávateľ nemusí hľadať za staršieho zamestnanca náhradu, prípadne hľadať novú pracovnú náplň pre inak produktívneho zamestnanca v dôchodkovom veku. Ak platí podmienka *ceteris paribus*, tak produktivita práce sa nezmení z roka na rok len preto, lebo človek dovŕši dôchodkový vek. Mnoho firiem však pristupuje k zníženiu nárokov na zodpovednosť starších pracovníkov, dochádza k zmenám náplne ich práce, čo býva najčastejšie sprevádzané so znovu zamestnaním starších ľudí na dočasné pracovné úväzky, pričom často pracujú menej hodín a dostávajú aj o niekoľko desiatok percent nižšie mzdy.

Takéto personálne zmeny nie je jednoduché vykonať k rovnakej spokojnosti zamestnávateľa aj zamestnanca. Japonská vláda ale pochopila, že zlepšovanie podmienok a motivácie pre vysokú zamestnanosť

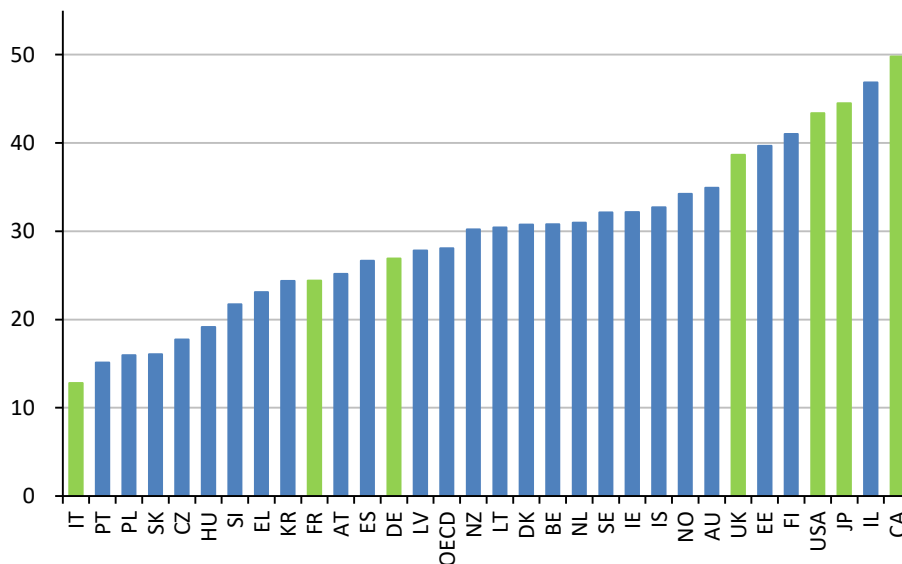
Ľudí v dôchodkovom veku je dôležitou súčasťou opatrení v čase rýchlo starnúceho obyvateľstva. Ak napríklad zamestnávateľ prijme rozhodnutia podporujúce zamestnanosť starších ľudí v dôchodkovom veku, má nárok na dotáciu od štátu. Jej výška sa odvíja od rozsahu prijatých opatrení, pričom môže byť použitá v rámci troch hlavných grantových programov. Prvý sa týka zamestnávateľov, ktorí pre svojich zamestnancov buď predĺžia vek na odchod do dôchodku, celkom zrušia vek na odchod do dôchodku, alebo prijmú opatrenia na zabezpečenie neprerušeneho zamestnania pre tých ľudí, ktorí chcú pracovať aj po dovŕšení dôchodkového veku 65 rokov. Druhý grantový program sa týka zamestnávateľov, ktorí zlepšia svoj systém hodnotenia starších pracovníkov, upravia podmienky na prácu z domu, vytvoria podmienky na vzdelávanie, poradenstvo či napríklad aj starostlivosť o zdravie starších zamestnancov a pod. Tretí grant je určený pre zamestnávateľov, ktorí sa rozhodnú zmeniť formu pracovných úväzkov u starších zamestnancov z doby určitej na dobu neurčitú (Tahara a kol., 2016).

Ekonomiku a spoločnosť založenú na celoživotnom zamestnaní podporujú v Japonsku rôzne štátne aj neštátne inštitúcie, ktoré zamestnávateľom pomáhajú s technickými problémami a poradenstvom v otázkach zamestnávania starších ľudí. Riadenie zamestnanosti a vytváranie podmienok pre zamestnávanie starších sa považuje za strategický cieľ a podporuje sa na celoštátnej úrovni. Hlavné malým a stredným podnikom je poskytovaná pomoc v oblasti sociálneho poistenia, riadenia ľudských zdrojov, mzdovej politiky, systémových zmien (napr. nové pracovné pozície), praktických organizačných riešení či vzdelávania pracovníkov.

K dlhodobej participácii na trhu práce majú starší ľudia v Japonsku dobré predpoklady. Okrem aktívnej politiky trhu práce zo strany zodpovedných inštitúcií a dobrého zdravotného stavu obyvateľstva je dôležitým predpokladom aj vysoká úroveň schopností a zručností pracovných síl. Japonci môžu zostať pracovať a byť produktívni vo vysokom veku aj preto, lebo majú jednu z najvyšších úrovní ľudského kapitálu na svete.

Graf 9.4

Podiel obyvateľov s tretím stupňom vzdelania vo vekovej skupine 55 – 64 rokov (v %, 2019)

Prameň: OECDstat (2021c).

Podiel obyvateľov s dosiahnutým tretím stupňom vzdelania vo vekovej skupine 55 – 64-ročných je v Japonsku 44,5 %, čo je tretia najvyššia úroveň spomedzi krajín OECD a druhá najvyššia spomedzi krajín G7, ktoré sú na grafe 9.4 zvýraznené zelenou farbou. To dáva podstatnej časti japonských zamestnancov relatívne dobré vyhliadky na uplatnenie sa na trhu práce aj po dovŕšení dôchodkového veku. Je pravdepodobné, že veľká časť z týchto zamestnancov si bude takto schopná udržať alebo nájsť nové pracovné miesto aj vo vyššom veku.

To, čo Japonsko odlišuje od iných krajín OECD v rámci medzinárodného hodnotenia kompetencií dospelých (PIAAC), je vysoká miera schopností a zručností medzi najstaršími vekovými skupinami obyvateľstva. Aj mladšie vekové kategórie patria pri hodnotení medzi najlepších na svete, porovnateľné výsledky ale dosahujú aj v iných krajinách, ako napríklad vo Fínsku, v Južnej Kórei alebo v Holandsku. Avšak priemerná odbornosť Japoncov v čítaní a matematike vo vekových kategóriách 45 – 54-ročných a 55 – 64-ročných je výrazne vyššia

ako v ktorejkoľvek inej krajine zúčastnenej testovania PIAAC. To zväčšuje ich konkurencieschopnosť a zvyšuje šance aktívne participovať na trhu práce aj vo vyššom veku.

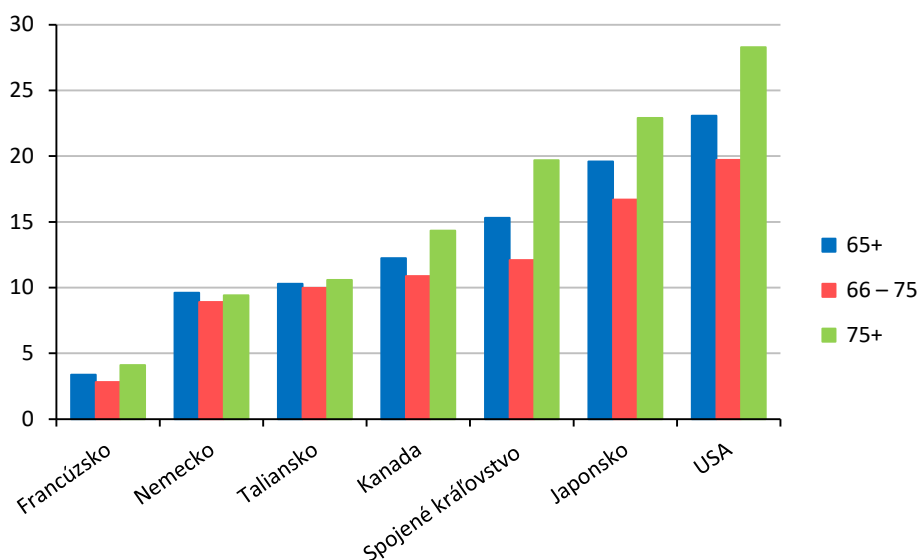
Avšak tak ako inde na svete, ani v Japonsku nemusí dosiahnutá úroveň vzdelania stačiť na aktuálne požiadavky trhu, hlavne v súvislosti s nástupom nových digitálnych technológií. To sa ukazuje pri kognitívnych schopnostiach riešiť problémy s použitím IKT technológií. Zatiaľ čo mladšie vekové skupiny dosahujú v tejto oblasti lepšie výsledky ako priemer OECD, v prípade vekovej skupiny 55 – 64-ročných je Japonsko na úrovni priemeru OECD. Lepšie výsledky pri riešení problémov ako Japonsko dosahujú vekové kategórie 55 – 64-ročných napríklad v USA, Kanade, Spojenom kráľovstve či v Nemecku. Môžeme predpokladať, že zvýšenie investícií do celoživotného vzdelávania môže zlepšiť digitálnu gramotnosť a vyhliadky na ešte vyššiu zamestnanosť starších v Japonsku (OECD, 2021a; OECD, 2021c).

Napriek uvedeným skutočnostiam sa vyššie dosiahnuté vzdelanie u starších ľudí neprejavuje na nižšej miere chudoby v tejto vekovej skupine, ktorá je z hľadiska medzinárodného porovnania v Japonsku relatívne vysoká. Japonsko má relatívne vysokú mieru chudoby vo vekovej kategórii starších ako 65 rokov, čo okrem iného súvisí aj s nízkou mierou náhrady predošlého príjmu pri starobnom dôchodku.

Uvažujeme s relatívnou chudobou, ktorá je vhodnejšia pre medzinárodné porovnanie, pričom za jej hranicu považujeme úroveň 50 % z mediánu ekvivalentného disponibilného príjmu domácnosti. Japonsko má druhú najvyššiu mieru chudoby medzi ľuďmi v dôchodkovom veku spomedzi krajín G7, hneď za USA. To sú vysoké miery aj z medzinárodného porovnania⁶⁷, hoci nie také extrémne ako v Litve, Estónsku a Južnej Kórei, kde miera chudoby starých ľudí dosahuje viac ako 40 %.

⁶⁷ Priemer OECD je 13,5 %.

Graf 9.5

Miera chudoby u starých ľudí (v %, 2016)

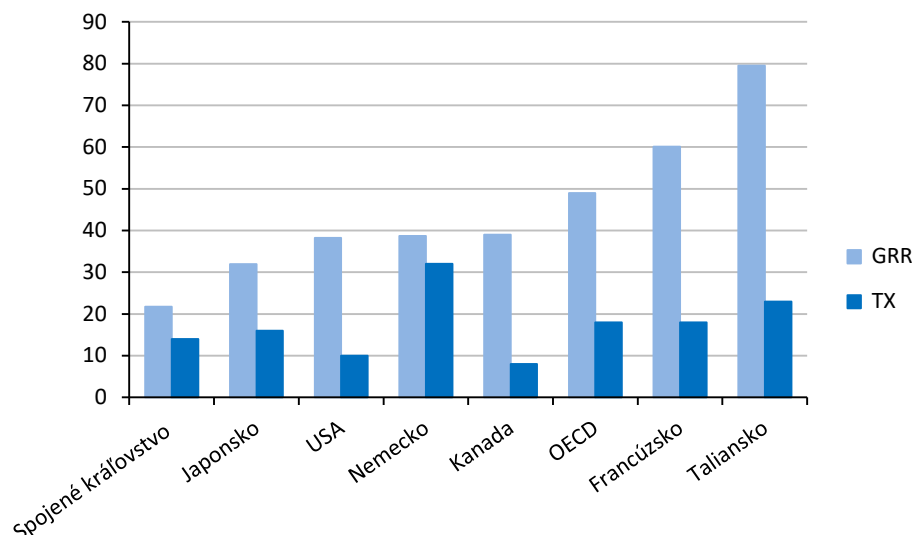
Prameň: OECD (2019b).

Uvedené súvisí so zásahmi štátu do ekonomiky, ktoré si vyžiadalo rýchlo starnúce obyvateľstvo a s ním spojené zvýšené nároky na výdavky štátu. Okrem zvýšenia veku pre odchod do dôchodku sa jedným z faktorov, ktoré stoja za rastom chudoby starších, stala aj klesajúca miera náhrady predošlého príjmu pri poberaní starobného dôchodku.

Z hľadiska medzinárodného porovnania je miera náhrady predošlého príjmu pri ľuďoch poberajúcich starobný dôchodok v Japonsku relatívne nízka. Stratégia znižovania výšky starobných dôchodkov (veľkorysosti systému dôchodkového sporenia) voči predchádzajúcim príjmom pochádzajúcim zo zamestnania sa tak v Japonsku už do určitej miery vyčerpala. Nielen z hľadiska medzinárodného porovnania, ale aj z hľadiska relatívne vysokej miery chudoby medzi ľuďmi v dôchodkovom veku.

Graf 9.6

Náhrada predošlého príjmu a výška daní u dôchodcov (v %, 2019)

Poznámka: Starobný dôchodca predtým poberal mzdu na úrovni priemernej mzdy v ekonomike.

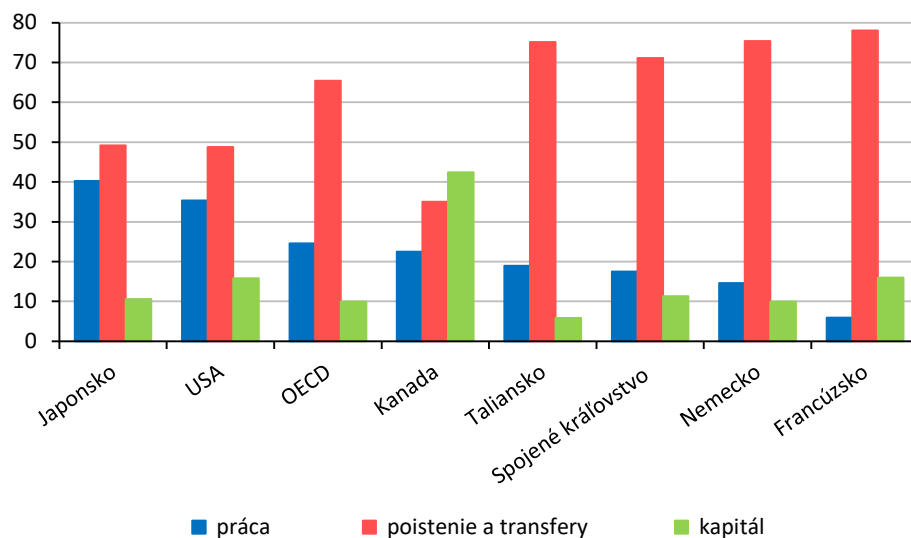
Prameň: OECD (2019a).

Hrubá náhrada predošlého príjmu na úrovni priemernej mzdy (GRR) je v Japonsku druhá najnižšia spomedzi krajín G7 a výrazne nižšia ako priemer OECD (graf 9.6). Spolu so zdanením starobných dôchodkov (TX) na úrovni priemeru OECD už Japonsko nemá príliš veľký priestor, kam znižovať čistú náhradu predošlého príjmu a viacej tak motivovať ľudí v dôchodkovom veku, aby zostali aktívne participovať na trhu práce. V Japonsku je navyše relatívne veľa dôchodcov ohrozených chudobou, čo obmedzuje priestor na dôchodkové reformy smerom k zmenšovaniu hrubej náhrady predošlého príjmu.

Relatívne nízka miera náhrady (starobného dôchodku) predošlej mzdy sa odráža na skladbe príjmov starších ľudí vo veku nad 65 rokov.

Graf 9.7

Zdroje príjmov starších ľudí (v %)

Prameň: OECD (2019a).

Z trojice hlavných zdrojov: poistenie a transfery, kapitál, práca má Japonsko spomedzi krajín G7 najvyšší podiel práve tretieho zdroja na celkových príjmoch starších. Tým, že starší ľudia sú v Japonsku dlhšie aktívni na trhu práce, sú aj ich zdroje príjmov menej závislé od verejných transferov a dôchodkového poistenia (graf 9.7). Spomedzi krajín OECD majú starší ľudia vyšší príjem z práce ako v Japonsku len v Južnej Kórei, Mexiku, Čile a v Lotyšsku.

Okrem toho, že aktívna participácia ľudí v dôchodkovom veku na trhu práce pomáha kompenzovať klesajúci počet ľudí v produktívnom veku, je tento dlhší pracovný život dôležitý aj pre budúcu výšku starobných dôchodkov. To znamená, že pre starších ľudí sa vzhľadom na výšku disponibilného príjmu zo zamestnania voči potenciálnemu príjmu zo starobného dôchodku viacej oplatí zostať dlhšie aktívnymi na trhu práce.

* * *

Treba si uvedomiť, že podobný priebeh konjunktúry poznačenej starnutím obyvateľstva ako zažíva Japonsko, môže byť v strednodobej budúcnosti realitou aj v Európskej únii. Už dnes museli mnohé ekonomiky, vrátane Slovenska, pristúpiť k zvýšeniu veku pre odchod do dôchodku. Vo vzťahu k trhu práce sa ako jedna z hlavných výziev ukazuje byť znižovanie počtu ľudí v produktívnom veku a menší výber daní z príjmov fyzických osôb. V súvislosti s rastom počtu starších ľudí sú do budúcnosti dôležité ich kvalifikačné predpoklady, ktoré by lepšie odrážali nároky na pracovné sily kladené zo strany dopytu a udržali ich aktívne participovať na trhu práce aj po dovŕšení dôchodkového veku. Skúsenosti Japonska sú tak v tomto ohľade v mnohom varovaním (napr. vysoké percento chudobných dôchodcov), ale aj inšpiráciou (napr. aktívne politiky smerom k zamestnanosti starších) pre ďalšie vyspelé ekonomiky.

10. HOSPODÁRSKY VÝVOJ ČÍNY

Situácia v čínskej ekonomike odráža skutočnosť, že krajina sa pomerne úspešne vyrovnala s pandémiou covidu-19. Ekonomika Číny za prvý štvrtrok 2021 vzrástla medziročne o 18,3 %. To predstavuje najvyšší rast od roku 1992, keď sa štvrťročné údaje začali sledovať. Na dynamike rastu sa podieľal silnejší domáci a zahraničný dopyt a pokračovanie vládnej podpory podnikov. Vysoké tempo rastu vyplýva aj z toho, že v minuloročnom prvom štvrtroku došlo v krajine k 6,8 % poklesu čínskeho hospodárstva kvôli pandémie covidu-19. Odhaduje sa, že rast za rok 2021 bude v intervale 8 až 9 %. Čína bola v roku 2020 jedinou krajinou z veľkých ekonomík, ktorá sa vyhla poklesu, avšak 2,6 % rast bol najnižší za posledných 44 rokov.

Po zvládnutí pandémie covidu-19 krajina pokračuje v realizácii sociálno-ekonomických priorít. Silným akceleratorom hospodárskeho rozvoja je priemyselná výroba, export a domáci dopyt, založený na ľudnatosti krajiny, v ktorej žije 1,4 mld. obyvateľov, z toho štyristo miliónov patrí do skupiny strednopříjmových spotrebiteľov. Riziká spojené s vysokým rastom ekonomiky bude musieť eliminovať menová politika.

Čínska hlavná konferencia o ekonomickej práci, ktorá prebehla v decembri 2020, je významnou pravidelnou každoročnou udalosťou, ktorá hodnotí výsledky za minulý rok, analyzuje súčasnú situáciu a pripravuje nové akcie pre nasledujúce obdobie. Na konferencii zaznelo, že v roku 2021 sa ekonomická aktivita krajiny zameria na osem oblastí. K nim patria posilnenie strategickej vedy a technológií krajiny, vytvorenie nezávislejších priemyselných a dodávateľských reťazcov, oživenie domácej spotreby, pokračovanie reforiem, riešenie problémov bývania vo veľkých mestách, zintenzívnenie antimonopolného úsilia a zabránenie neusporiadanej expanzii kapitálu.

Rok 2021 je prvým rokom 14. päťročného plánu Číny (2021 – 2025). Krajina vytvára rozvojový model duálnej cirkulácie. V ňom hlavnú úlohu zohráva domáci hospodársky cyklus krajiny a medzinárodný hospodársky cyklus zostáva jeho rozšírením a doplnkom. Obchodné

postavenie krajiny je silné rovnako ako pozícia domácej meny. Čínska mena jüan/renminbi (RMB) bola v januári 2021 piatou najatraktívnejšou menou pre globálne platby podľa hodnoty transakcií. Podiel na globálnych platbách tvoril 2,4 %.

V kapitole sa zameriavame na hlavné charakteristiky ekonomického systému a vývoj v roku 2020 v porovnaní s predchádzajúcim rokom⁶⁸.

10.1. Základné vývojové tendencie v roku 2020

Hrubý domáci produkt (HDP) v roku 2020 dosiahol hodnotu 14 730,0 mld. USD⁶⁹, čo predstavuje rast o 2,3 %⁷⁰, pričom v minulom období to bolo 6,0 % (graf 10.1). Pridaná hodnota primárneho sektora predstavovala 7,7 % HDP, sekundárneho sektora 37,8 % a terciárneho sektora 54,5 % (v roku 2019 53,9 %). Príspevok výdavkov konečnej spotreby k miere rastu HDP oproti roku 2019 poklesol o 0,5 p. b., tvorby hrubého kapitálu vzrástol o 2,2 p. b. a čistého vývozu tovarov a služieb vzrástol o 0,7 p. b. Hrubý domáci produkt pripadajúci na obyvateľa bol 10 503,5 USD (rast 2,0 %). Celková produktivita práce dosiahla 17 071,1 USD na osobu (rast 2,5 %, v minulom období to bolo 6,2 %).

Presný pohľad na čínsku populáciu dal cenzus, ktorý sa uskutočnil v roku 2020 (NBSC, 2021b). Počet obyvateľov dosiahol 1 411,78 mil. Priemerná ročná miera rastu od roku 2010 je 0,53 %. Priemerná veľkosť rodinnej domácnosti je 2,62 osôb, čo je o 0,48 osoby menej ako v roku 2010. Nakoľko dynamika rastu počtu obyvateľov je najpomalšia od roku 1953, odkedy sa dáta sledujú, a narastá počet seniorov, vzbudzuje to obavy čínskych úradov. Starnúce obyvateľstvo bude mať dopad na ekonomiku krajiny z hľadiska vplyvu na trh práce a väčších nárokov na penzijný systém. *Politika jedného dieťaťa* bola zrušená v roku 2016.

⁶⁸ Údaje pochádzajú zo Statistical Communiqué of the People's Republic of China on the 2020 National Economic and Social Development (NBSC, 2021a). Hrubý domáci produkt (HDP), pridaná hodnota a HDP na obyvateľa sú vykázané v b. c. a miery ich rastu sú počítané v s. c. v jüanoch. Štatistické údaje neobsahujú údaje týkajúce sa Hongkongu, Macaa a Taiwanu.

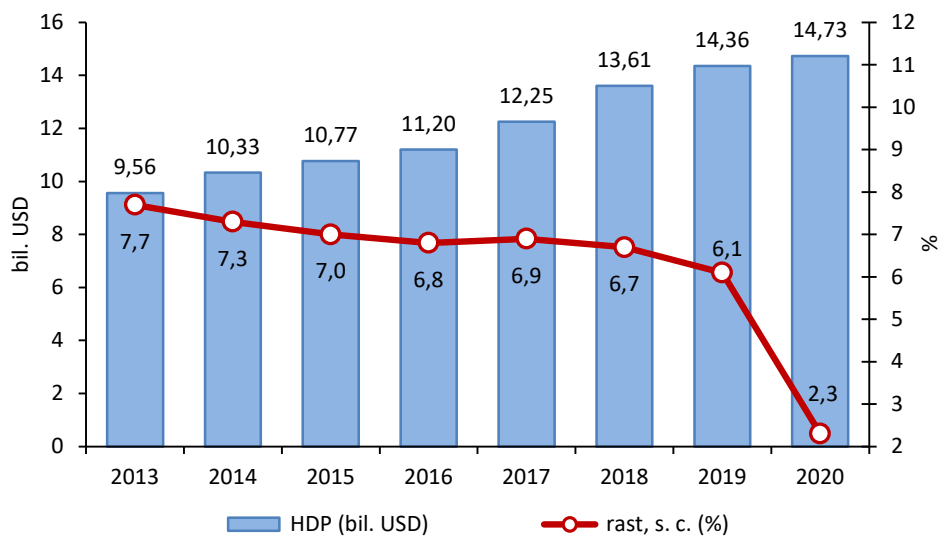
⁶⁹ Údaje v jüanoch sú prepočítané priemerným kurzom 6,8974 jüanov (RMB) za 1 USD.

⁷⁰ Tempá rastu sa vzťahujú na údaje vyjadrené v jüanoch.

Veľkosť priemernej domácnosti pokračovala v znižovaní z dôvodu rastúcej mobility obyvateľstva a skutočnosti, že mladí ľudia po uzavretí manželstva žijú oddelene od rodičov. Mobilita obyvateľstva sa prejavuje presunom do ekonomicky rozvinutých regiónov a mestských zoskupení. Čínska urbanizácia založená na industrializácii, informatizácii a modernizácii poľnohospodárstva vedie k tomu, že v mestských oblastiach žije 901,99 mil. osôb (63,89 %). Vo vidieckych oblastiach žije 509,79 mil. (36,11 %). V porovnaní s rokom 2010 sa počet obyvateľov v mestách zvýšil o 236,42 mil. a na vidieku o 164,36 mil. Migrácia vo vnútri krajiny dosahuje veľké rozmery. Počet obyvateľov, ktorí žili na inom mieste, ako je miesto registrácie ich domácnosti, dosiahol 492,76 mil. Vysokoškolské vzdelanie má 218,36 mil. obyvateľov. V porovnaní s rokom 2010 sa podiel ľudí s vysokoškolským vzdelaním zvýšil z 8 930 pripadajúcich na 100 000 osôb na 15 467 pripadajúcich na 100 000 osôb. Miera nezamestnanosti v mestách ku koncu roka 2020 bola 5,2 % a miera evidovanej nezamestnanosti v mestách bola 4,2 %.

G r a f 10.1

Hrubý domáci produkt a miera rastu v s. c. v rokoch 2013 – 2020 (v bil. USD, %)

Poznámka: Miera rastu je vypočítaná z HDP vyjadreného v jüanoch; v s. c.

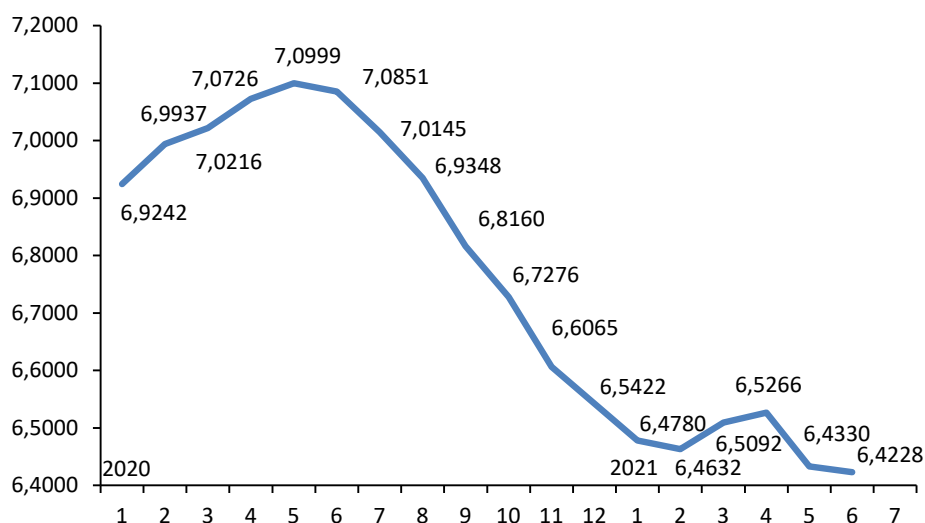
Prameň: NBSC (2021); vlastné výpočty.

Spotrebiteľské ceny vzrástli o 2,5 %. Ceny výrobcov poklesli o 1,8 % a nákupné ceny priemyselných výrobkov o 2,3 %. Ceny poľnohospodárskych výrobkov vzrástli až o 15,0 %. Pokračuje rast cien nehnuteľností. Z celkového počtu 70 veľkých a stredne veľkých miest zaznamenalo pokles cien nových komerčných obytných budov len desať miest.

Priemerný ročný výmenný kurz za rok 2020 bol 6,8974 RMB za 1 USD (graf 10.2), čo predstavuje veľmi mierne zhodnotenie oproti roku 2019 (0,02 %). Avšak v druhom polroku RMB súvisle posilňoval vo vzťahu k USD. V prvom polroku je kurz týchto mien stabilizovaný v pásme 6,42 až 6,52. Vďaka úspešnému vývoju exportu vzrástli devízové rezervy o 108,6 mld. USD na 3,2 bil. USD (graf 10.3).

G r a f 10.2

Vývoj kurzu jüan/USD v roku 2020 a v prvom polroku 2021 (priemerné hodnoty za jednotlivé mesiace)

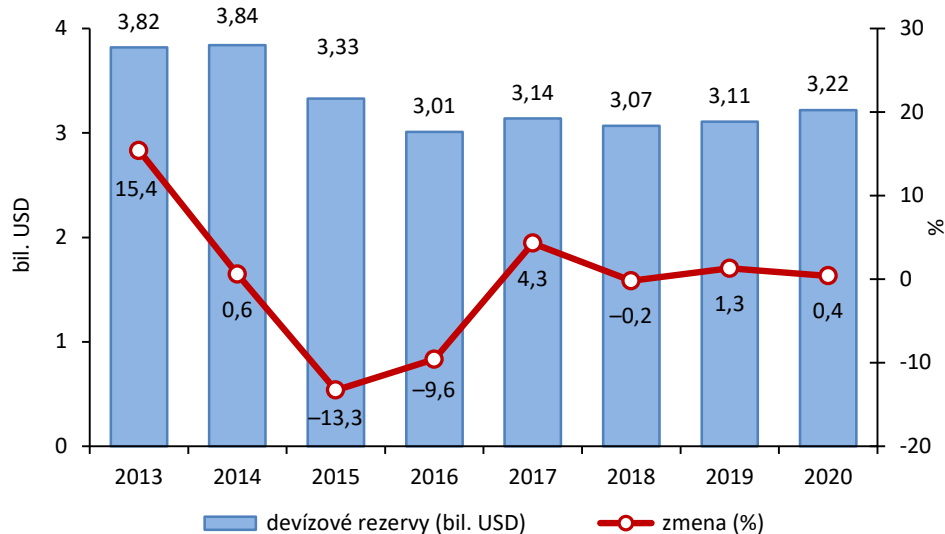
Prameň: X-RATES (2021).

Hospodársky rast bol podporený pozitívnym vývojom v strategicky sa rozvíjajúcich priemyselných odvetviach, kde pridaná hodnota vzrástla o 8,3 % a pridaná hodnota priemyslu v oblasti špičkových technológií o 10,6 %. Domáci dopyt tvorí silný prvok čínskeho ekonomického systému. Kým v roku 2010 prispieval 49,3 % k rastu HDP, v roku 2019 to bolo 55,8 %. V roku 2020 pandémie čiastočne

spomalila tento trend a jeho príspevok k rastu HDP dosiahol 54,3 %. V roku 2021 sa očakáva zvýšenie váhy domáceho dopytu na raste čínskej ekonomiky.

G r a f 10.3

Vývoj devízových rezerv v rokoch 2013 až 2020 (v bil. USD, %)

Prameň: NBSC (2021).

Počet vidieckych obyvateľov žijúcich na hranici chudoby sa znížil o 5,5 mil. Disponibilný ročný príjem v chudobných oblastiach na vidieku prepočítaný na obyvateľa bol 1 825,0 USD (nominálny rast o 8,8 %, reálny rast o 5,6 %).

Vo februári 2021 bol vydaný každoročný dokument zameraný na poľnohospodárstvo a otázky vidieka. V tomto roku sa zdôrazňujú tri priority čínskej vidieckej politiky: redukcia chudoby, revitalizácia vidieka a modernizácia poľnohospodárstva. Predpokladom pre úspešné zmeny je prehodnotenie pretrvávajúceho konceptu malého držiteľa pôdy. Ich počet sa odhaduje na 200 mil. a predstavujú jednu z najzraniteľnejších skupín obyvateľstva. Progresívna zmena by mala byť dosiahnutá na základe plánu *digitalizácie poľnohospodárstva* prezentovanej v januári 2020. Do roku 2025 by sa malo 15 % poľnohospodárskych produktov predávať cez internet a dostupnosť internetu by sa mala rozšíriť na sedemdesiat percent vidieckych oblastí.

10.2. Vývoj v priemysle, službách a obchode

Priemyselná produkcia v marci 2021 medziročne vzrástla o 14,1 %, čo predstavuje spomalenie z tempa rastu o 35 % v januári a februári (s ohľadom na špecifiká začiatku roka sa bežne uvádzajú hodnoty za toto dvojmesačné obdobie). Pridaná hodnota priemyselného sektora dosiahla v roku 2020 hodnotu 4 539,0 mld. USD (medziročný rast o 2,4 %). Pridaná hodnota v priemyselných podnikoch vzrástla o 2,8 %, pričom v štátnych priemyselných podnikoch sa pridaná hodnota zvýšila o 2,2 %, v akciových spoločnostiach o 3,0 % (v minulom období bol rast 6,8 %), v podnikoch vlastnených zahraničnými investormi a investormi z Hongkongu, Macaa a Taiwanu o 2,4 % a v súkromných firmách o 3,7 % (v minulom období 7,7 %). Z hľadiska sektorov vzrástla pridaná hodnota ťažobného priemyslu o 0,5 % (v minulom období 5 %), priemyselnej výroby o 3,4 % (minulé obdobie 6 %) a výroby a dodávky elektriny, tepla, plynu a vody o 2 % (minulé obdobie 7 %). Čína sa presadzuje v odvetviach s vyspelými technológiami. Podiel výroby čipov v Číne na celosvetovej výrobe dosiahol 22 %.

V priemyselných odvetviach vzrástla pridaná hodnota rôzne. V odvetví spracovania potravín poklesla o 1,5 %, v textilnom priemysle o 0,7 %, vo výrobe nerastných surovín a chemických výrobkov o 3,4 %, vo výrobe nekovových minerálnych výrobkov o 2,8 % (v minulom období 8,9 %), v tavení a lisovaní železných kovov o 6,7 %, vo výrobe strojov na všeobecné účely o 5,1 %, na špeciálne účely o 6,3 %, vo výrobe automobilov o 6,6 % (v minulom období 1,8 %), vo výrobe elektrických strojov a prístrojov o 8,9 %, vo výrobe počítačov, komunikačných zariadení a ostatných elektronických zariadení o 7,7 % a vo výrobe a dodávkach elektriny a tepla o 1,9 % (v minulom období 6,5 %).

Zisky priemyselných podnikov v roku 2020 vzrástli o 4,1 % (oproti minulému obdobiu, keď poklesli o 3,3 %) a dosiahli 935,4 mld. USD. V porovnaní s rokom 2019 zisky v štátnych podnikoch poklesli o 2,9 % a dosiahli 215,5 mld. USD, v akciových podnikoch vzrástli o 3,4 % a dosiahli 658,9 mld. USD (v minulom období bol pokles 2,9 %) a v súkromných firmách bol rast 3,1 % a zisky dosiahli 293,8 mld. USD. V podnikoch financovaných zahraničnými investormi alebo investormi z Hongkongu, Macaa a Taiwanu zisk vzrástol o 7 % (v minulom

období bol pokles o 3,6 %) a dosiahol hodnotu 264,4 mld. USD. Pokiaľ ide o sektorové výsledky, zisky ťažobného sektora boli 51,5 mld. USD (pokles 31,5 %, v minulom období bol rast 1,7 % a v predminulom dokonca 40,1 %); priemyselnej výroby 808,9 mld. USD (rast o 7,6 %) a výroby a dodávky elektriny, tepla, plynu a vody 74,9 mld. USD (rast 4,9 %).

Generovanie zisku bolo podobné ako v predchádzajúcich rokoch, keďže rentabilita priemyselných podnikov bola 6,1 % (rast o 0,2 p. b.). Ku koncu roka 2020 bol pomer aktív a pasív u priemyselných podnikov 56,1 %, o 0,3 p. b. nižší ako na konci roka 2019. Miera využitia priemyselnej kapacity v roku 2020 dosiahla 74,5 %.

Energetický potenciál krajiny sa zvyšuje. Inštalovaná výrobná kapacita energetiky dosiahla 2,2 mld. kW (rast 9,5 %, v minulom období 5,8 %), z toho kapacita na výrobu tepelnej energie bola 1,2 mld. kW (rast 4,7 %), vodnej energie 370,2 mil. kW (rast 3,4 %) a jadrovej energie 49,9 mil. kW (rast 2,4 %, v minulom období 9,1 %). Inštalovaná kapacita veterných elektrární pripojených na rozvodnú sieť bola 281,5 mil. kW (34,6 %, v minulom období bol rast 14 %) a inštalovaná solárna kapacita na výrobu elektrickej energie pripojená na sieť vzrástla o 24,1 % na 253,4 mil. kW.

V oblasti prieskumu zdrojov palív *China National Offshore Oil Corp.* (CNOOC) vo februári 2021 oznámila, že objavila ropné pole v Pochajskom mori s odhadovanými zásobami ropy a zemného plynu v objeme 100 mil. ton ropného ekvivalentu. Denná produkcia sa odhaduje na 300 ton ropy a 150 tis. m³ plynu.

Celkové investície do fixných aktív dosiahli 7 644,5 mld. USD (rast 2,7 %). Pretrváva, podobne ako v minulosti, veľká regionálna diverzita. Investície vo východných oblastiach vzrástli o 3,8 %, v centrálnych oblastiach o 0,7 % (v minulom období to bolo 9,5 %), v západných oblastiach o 4,4 % a v severovýchodných oblastiach o 4,3 %. Výrazná zmena bola zaznamenaná najmä v poklese dynamiky rastu investícií v centrálnych oblastiach.

Zo sektorového pohľadu predstavovali investície v primárnom sektore 192,9 mld. USD (rast 19,5 %, v minulom období 0,6 %), v sekundárnom sektore 2 162,5 mld. USD (rast 0,1 %) a v terciárnom sektore 5 167,9 mld. USD (rast 3,6 %).

Investície do infraštruktúry zaznamenali rast 0,9 %, čo bolo značne menej ako v predchádzajúcom období (3,8 %). Investície do nehnuteľností mali hodnotu 2 050,7 mld. USD (rast 7,0 %), z toho investície do obytných budov boli 1 514,3 mld. USD (rast 7,6 %) a investície do kancelárskych budov vzrástli o 5,4 % a dosiahli 94,2 mld. USD. Krajina vyváža svoje technológie v oblasti energetiky. Čínska firma CNNC buduje v pakistanskom hlavnom meste Karáči dve jadrové elektrárne s využitím vlastnej patentovanej jadrovej technológie 3. generácie.

Služby si udržiavajú svoj význam v akcelerácii hospodárskeho rastu. Rozvoj v odvetví služieb sa vyvíjal rôzne, keď najvyšší rast pridanej hodnoty bol v odvetví IT a najvyšší pokles bol v prípade hotelov a stravovacích služieb. Vytvorená pridaná hodnota vo veľkoobchode a v maloobchode bola 1 387,3 mld. USD (pokles o 1,3 %), v doprave, skladovaní a poštových službách 602,6 mld. USD (rast 0,5 %), v hoteloch a stravovacích službách 231,6 mld. USD (pokles 13,1 %, v minulom období rast 6,3 %), vo finančnom sprostredkovaní 1 218,9 mld. USD (rast 7 %), v nehnuteľnostiach 1 080,9 mld. USD (rast 2,9 %), v oblasti prenosu informácií, softvéru a služieb informačných technológií 550,2 mld. USD (rast 16,9 %) a v lízingu a službách pre podnikanie 458,4 mld. USD (pokles 5,3 %). Výnosy podnikov poskytujúcich služby sa zvýšili len o 1,9 % (v minulom období 9,4 %) a prevádzkový zisk poklesol o 7,0 % (minulé obdobie + 5,4 %).

Tržby telekomunikačných služieb boli 1 982,7 mld. USD (rast 28,1 %). Počet používateľov telefónov dosiahol 1,8 mld., z toho 1,6 mld. boli užívatelia mobilných telefónov. Čína urýchlila rozvoj 5G technológií a vybudovala približne 580 000 základných staníc 5G pre podporu rozvoja novej infraštruktúry. Všetky mestá na úrovni prefektúr sú v súčasnosti pokryté 5G sieťami. Počet používateľov širokopásmového internetového pripojenia vzrástol o 34,3 mil. na 483,6 mil. Počet užívateľov internetu bol 989 mil., pričom dominuje mobilný internet (986 mil. zákazníkov). Pokrytie internetom bolo 70,4 % a na vidieku 55,9 %. Príjmy za vývoj softvéru a služby odvetvia informačných technológií boli 1 183,3 mld. USD (rast 13,3 %).

Celkový maloobchodný predaj spotrebného tovaru medziročne poklesol o 3,9 % a dosiahol 5 683,0 mld. USD. Regionálne rozloženie ukazuje na pretrvávajúci vysoký podiel mestských oblastí. Predaj v mestách dosiahol 4 916,6 mld. USD (pokles o 4,0 %) a vo vidieckych

oblastiach len 766,4 mld. USD (pokles o 3,2 %). Z celkových maloobchodných tržieb komodít bol rast tržieb zrnovín, ropy a potravín o 9,9 %, nápojov o 14,0 %, tabaku a likérov o 5,4 %, pri oblečení, obuvi, klobúkoch a textíliách bol pokles o 6,6 %, pri kozmetike nárast o 9,5 %, pri zlate, striebre a šperkoch bol pokles o 4,7 %, pri predmetoch dennej potreby nárast o 7,5 %, pri domácich spotrebičoch a audio/video zariadeniach bol pokles o 3,8 %, pri tradičných čínskych a bežných liekoch nárast o 7,8 %, pri nábytku pokles o 7,0 %, pri telekomunikačných zariadeniach nárast o 12,9 %, stavebných a dekoratívnych materiáloch pokles o 2,8 % a rope a ropných výrobkoch pokles o 14,5 %. Tržby v maloobchode za prvý štvrtrok 2021 medziročne vzrástli o 34,2 %.

Online maloobchodný predaj fyzického tovaru vzrástol o 14,8 % a dosiahol hodnotu 1 414,9 mld. USD. Online predaje mali takmer štvrtinový podiel na celkovom maloobchodnom predaji spotrebného tovaru a ich podiel sa zvýšil o 4,0 p. b.

Po dlhom období rastu v posledných rokoch mierne klesajú tržby z predaja motorových vozidiel – v roku 2020 to bolo o 1,8 %. Celkový počet motorových vozidiel ku koncu roka 2020 dosiahol 281 miliónov (medziročný nárast o 19,4 mil. vozidiel). Celkový počet osobných automobilov bol 156,4 mil. (medziročný nárast o desať miliónov áut).

Protipandemické opatrenia sa výrazne premietli v oblasti turistického ruchu, keď bolo v roku 2020 zaznamenaných 2,9 mld. domácich turistov (pokles o 52,1 %). Príjmy z domáceho cestovného ruchu predstavovali 323,1 mld. USD (pokles o 61,1 %). Pandemická situácia narušila cestovný ruch do takej miery, že ani štatistická správa neudáva žiadne dáta o turistoch prichádzajúcich do krajiny alebo cestujúcich do zahraničia.

Infraštruktúru zdravotného sektora tvorí jeden milión zdravotníckych zariadení vrátane 35-tis. nemocníc. Z nemocníc bolo 12-tis. verejných a 24-tis. súkromných. Kým počet verejných nemocníc sa medziročne nezmenil, počet súkromných nemocníc vzrástol o dve tisícky. V sektore zdravotníctva pracovalo 10,7 mil. zdravotníckych technických pracovníkov vrátane 4,1 mil. lekárov a asistentov a 4,7 mil. zdravotných sestier. Zdravotnícke zariadenia mali 9,1 mil. lôžok, z toho nemocnice mali 7,1 mil. a mestské zdravotné strediská 1,4 mil. lôžok.

Celkovo bolo na stavebné účely zabratých 658-tis. hektárov štátnych pozemkov (rast 5,5 %), z toho na infraštruktúrne zariadenia 337-tis. ha

(rast 0,3 %), na výstavbu 155-tis. ha (rast 9,3 %) a na uskladnenie ťažby 167-tis. ha (rast 13,6 %).

Predbežný odhad celkovej spotreby energie za rok 2020 je 5 mld. ton štandardného uhoľného ekvivalentu (rast 2,2 %). Spotreba uhlia sa zvýšila o 0,6 %, ropy o 3,3 %, zemného plynu o 7,2 % a elektrickej energie o 3,1 % (minulé obdobie 4,5 %). Z ekologického hľadiska je v Číne problematická vysoká spotreba uhlia, ktorá sa na celkovej spotrebe energie podieľala až 56,8 %. Pozitívnou stránkou je skutočnosť, že podiel spotreby uhlia sa v energetickom mixe znížil o 0,9 p. b. Spotreba čistej energie (zemný plyn, vodná energia, jadrová energia a veterná energia) predstavovala 24,3 % (rast 1,0 p. b.). V posledných rokoch tento ukazovateľ rastie – v roku 2016 bol podiel čistej energie na celkovej spotrebe elektriny 19,1 %, v roku 2017 = 20,5 %, 2018 = 22,1 % a 2019 = 23,3 %.

Štyri desaťročia rýchlej ekonomickej expanzie v Číne vytvorili obrovský tlak na životné prostredie, prírodné zdroje a verejné zdravie. Krajina sa stala globálnym lídrom v oblasti zeleného financovania spolu s úsilím o zavedenie systému environmentálnych úverových hodnotení spoločnosti (Yang, 2020). V októbri 2020 čínska vláda vydala smernicu o financovaní v oblasti životného prostredia. V nej sa uvádza, že stavebné projekty súvisiace s uhlím budú prísne obmedzené. Súvisí to s vyhlásením prezidenta Si Ťin-pchinga na 75. zasadnutí Valného zhromaždenia OSN, že Čína chce dosiahnuť bod zlomu v uhlíkových emisiách pred rokom 2030 a uhlíkovú neutralitu pred rokom 2060.

V programe monitoringu čistoty ovzdušia vo vyše tristo mestách sa v 59,9 % z nich dosiahol štandard čistoty ovzdušia (v minulom období to bolo len v 46,6 % a v predminulom 35,8 %). Z 324 miest podliehajúcich programu monitorovania hluku mali veľmi dobré životné prostredie v centre 4,3 % miest (minulé obdobie 2,5 %), dobré 66,4 % miest a zlé 0,6 % miest.

Prírodné katastrofy v roku 2019 zasiahli 20 mil. hektárov plodín, z toho 2,7 mil. ha plodín bolo zničených. Povodne, záplavy a geologické katastrofy spôsobili ekonomickú stratu vo výške 38,9 mld. USD. Suchá spôsobili hospodárske straty vo výške 3,6 mld. USD a katastrofy spôsobené nízkou teplotou, mrazom a snehom priniesli stratu 2,2 mld. USD. Do ochrany vodných zdrojov krajina investuje značné

zdroje. Zo 172 plánovaných hlavných projektov na ochranu vôd bolo dokončených 36. Investície do týchto projektov prekročili 155 mld. USD. Oceánske katastrofy a zemetrasenia spôsobili hospodárske straty vo výške 116,0 mil. USD. V roku 2019 bolo zaznamenaných 1,2 tis. lesných požiarov, pričom 9-tisíc hektárov lesov bolo poškodených.

Ku koncu roka 2020 bol v krajine vykázaný celkový počet 87 071 potvrdených prípadov covidu-19. Celkovo bolo vyliečených a prepustených z nemocnice 82 067 nakazených a 4 634 ľudí zomrelo. V roku 2021 Čínu neohrozuje pandémia covidu-19, pretože ju dokázala vo väčšej miere eliminovať už v predchádzajúcom roku.

Napriek problémom spojeným s pandémiou vznikali nové odvetvia, nové typy podnikov a nové modely podnikania. Pridaná hodnota v odvetví výroby vyspelých technológií vzrástla medziročne o 7,1 % a predstavovala 15,1 % pridanej hodnoty všetkých priemyselných podnikov. Pridaná hodnota vo výrobe zariadení vzrástla o 6,6 % a tvorila 33,7 % pridanej hodnoty všetkých priemyselných podnikov. Medzi podnikmi služieb tržby firiem v odvetví strategických novovznikajúcich služieb (ide o služby súvisiace s informačnými technológiami novej generácie, výrobu špičkových zariadení, oblasť nových materiálov, vozidlá na alternatívny pohon, digitálnu kreatívnu produkciu a pod.) vzrástli medziročne o 8,3 %. Investície do odvetví vyspelých technológií vzrástli medziročne o 10,6 %. Produkcia vozidiel na alternatívne zdroje dosiahla 1,46 mil., čo značí medziročný nárast o 17,3 %. Produkcia integrovaných obvodov sa zvýšila o 29,6 %. Počet novoregistrovaných trhových entít presiahol 25 mil. s priemerným denným počtom 22-tisíc novoregistrovaných entít, a tak trhové entity dosiahli celkový počet 140 mil.

10.3. Finančný sektor a verejné financie

Čínska ľudová banka (PBOC) reagovala menovým uvoľnením na zmiernenie následkov protipandemických opatrení na ekonomiku. Jedným z opatrení bolo zníženie úrokových sadzieb. Ku koncu roka 2020 bola peňažná zásoba M2 31,7 bil. USD (rast 10,1 %), peňažná zásoba M1 9,1 bil. USD (rast 8,6 %) a hotovosť v obehu (M0) 1,2 bil. USD (rast 9,2 %).

Úspory vo finančných inštitúciách sa zvýšili o 2,9 bil. USD a dosiahli hodnotu 31,7 bil. USD. Poskytnuté úvery sa zvýšili o 2,9 bil. USD a dosiahli hodnotu 25,9 bil. USD.

Príjmy všeobecného verejného rozpočtu dosiahli 2 651,7 mld. USD (pokles o 3,9 %, v minulom období rast 3,8 %), z toho daňové príjmy boli 2 237,2 mld. USD (pokles 2,3 %). Výdavky všeobecného verejného rozpočtu dosiahli 3 560,6 mld. USD (rast 2,8 %, v minulom období bol rast 8,1 %). V roku 2020 bolo zaznamenané ďalšie zníženie daní a poplatkov v objeme viac ako 0,4 mld. USD.

Finančné prostriedky získané prostredníctvom akcií A emitovaných na burzách cenných papierov v Šanghaji a Šen-čene dosiahli v roku 2020 objem 223,5 mld. USD, čo predstavuje nárast o 27,3 mld. USD oproti predchádzajúcemu roku. Novo bolo vydaných 394 akcií typu A, ktoré celkovo zvýšili kapitál na 68,8 mld. USD, čo predstavuje rast o 32,6 mld. USD. Rôzne typy trhových subjektov financovali vydaním dlhopisov (vrátane podnikových dlhopisov, zameniteľných dlhopisov, vymeniteľných dlhopisov, finančných dlhopisov emitovaných politickými bankami, miestnych vládnych dlhopisov a cenných papierov krytých aktívami) 1 229,1 mld. USD na burzách v Šanghaji a Šen-čene, čo predstavuje nárast o 185,4 mld. USD. Na Národnej burze cenných papierov a kótovaných cenných papierov bolo registrovaných 8 187 spoločností a prostriedky získané kótovanými spoločnosťami dosiahli 4,9 mld. USD.

10.4. Zahraničné ekonomické vzťahy

Po komplikáciách spôsobených pandémiou covidu-19 na začiatku roku 2020 a potom, čo sa čínsky zahraničný obchod vrátil v júni 2020 k rastu, nastalo oživenie a čínsky zahraničný obchod s tovarom sa dostal do prebytku. Dopyt po čínskom exporte vyplýval aj z výpadkov na trhu EÚ.

Celková hodnota dovozu a vývozu tovaru v roku 2020 dosiahla 4 662,0 mld. USD (rast 1,9 %, v minulom období 3,4 %), z toho vývoz činil 2 599,9 mld. USD (rast 4,0 %, v minulom období 5,0 %) a dovoz 2 062,1 mld. USD (pokles 0,7 %, v minulom období rast 1,6 %). Prebytok obchodu s tovarom sa zvýšil o 115,6 mld. USD a dosiahol 537,8 mld. USD.

Priame zahraničné investície (PZI) do zahraničia medziročne vzrástli o 3,3 % na 132,9 mld. USD, kým PZI v Číne vzrástli o 4,5 % a dosiahli hodnotu 144,4 mld. USD.

Čínska ekonomika profitovala z iniciatív spojených s *Hodvábnu cestou*. Celková hodnota obratu tovaru s krajinami pozdĺž *Pásu a cesty* bola 1 358,4 mld. USD (rast 1,0 %). Z toho vývoz predstavoval 786,7 mld. USD (rast 3,2 %, v minulom období 13,2 %) a dovoz 571,7 mld. USD (pokles 1,8 %).

V prípade služieb naďalej prevažuje dovoz nad vývozom. Celková hodnota dovozu a vývozu služieb klesla na 661,7 mld. USD (pokles 15,7 %, v minulom období rast 2,8 %), pričom hodnota vyvezených služieb bola 280,6 mld. USD (pokles 1,1 %, v minulom období rast 8,9 %) a hodnota dovezených služieb 381,1 mld. USD (pokles o 24 %, v minulom období bol zaznamenaný tiež pokles, ale len o 0,4 %), takže deficit obchodnej bilancie služieb dosiahol 100,5 mld. USD.

Čína sa v roku 2020 stala najväčším obchodným partnerom EÚ s bilaterálnou hodnotou obchodu 709 mld. USD v porovnaní s hodnotou 671 mld. USD vo vzťahu k USA. Nárast dovozu z EÚ bol 5,6 % a vývozu 2,2 %. Obchodné väzby Číny a EÚ sa upevnili v súvislosti s komplexnou dohodou o investíciách medzi EÚ a Čínou z konca roku 2020.

Zvyšuje sa aj dynamika obchodovania Číny so sedemnástimi krajinami strednej a východnej Európy (SVE). Obchodovanie so SVE je rámcované mechanizmom spolupráce spusteným v roku 2012 (formát 17 + 1). Odvtedy vzrástla obchodná výmena medzi týmito entitami o 85 % a vlani dosiahla hodnotu 103,5 mld. USD. Medziročný nárast výmeny so SVE (8,4 %) tak prekonáva dynamiku nárastu čínskeho obchodu so svetom a tiež s EÚ.

Obchodné vzťahy sú naďalej ovplyvnené rivalitou medzi USA a Čínou. Po nástupe novej americkej administratívy pokračuje úsilie USA o obmedzenie vplyvu Číny na americkú ekonomiku a tiež snaha eliminovať narastajúce posilňovanie postavenia Číny vo svete.

V roku 2020 bolo založených 38,6 tis. podnikov s priamymi zahraničnými investíciami (mimo sektora bankovníctva, finančníctva a poisťovníctva; pokles o 5,7 %), pričom reálne využité PZI predstavovali 144,4 mld. USD (rast 4,5 %). Bolo založených 4,3 tis. podnikov,

ktoré získali priame investície z krajín popri *Páse a ceste* (pokles 23,2 %, minulé obdobie rast 24,8 %) a zahraničný kapitál priamo investovaný v Číne dosiahol 8,3 mld. USD (pokles 1,8 %, v minulom období rast 30,6 %). V roku 2020 dosiahli PZI do spracovateľského priemyslu v oblasti špičkových technológií 42,8 mld. USD (rast 9,5 %).

Investičné aktivity čínskych podnikov v zahraničí mierne poklesli. Priame investície do zahraničia dosiahli 110,2 mld. USD (pokles 0,4 %), z toho investície do krajín pozdĺž *Pásu a cesty* boli 17,8 mld. USD (rast 18,3 %). Čína investovala v krajinách SVE 3,1 mld. USD a krajiny SVE v Číne 1,7 mld. USD. Nové zmluvy podpísané v roku 2020 pre projekty v sedemnástich krajinách SVE dosiahli hodnotu 5,4 mld. USD (rast 34,6 %).

Príjmy z podnikania cez zmluvné zahraničné inžinierske projekty v roku 2020 poklesli a dosiahli 155,9 mld. USD (pokles 9,8 %). Podnikateľské príjmy z krajín pozdĺž *Pásu a cesty* boli 91,1 mld. USD (pokles 7,0 %), čo predstavuje 58,4 % z celkových príjmov z podnikania cez zmluvné projekty v zahraničí. V rámci zahraničných pracovných zmlúv bolo vyslaných 300-tis. pracovníkov – teda podstatne menej ako v minulom období (490-tis. pracovníkov).

Obchodná výmena medzi SR a ČĽR

Na celkovom dovoze Slovenska mal dovoz z Číny podiel 6,7 % a na celkovom vývoze zo Slovenska mal vývoz do Číny len 2,7 % podiel. Postupne dochádza k znižovaniu negatívneho salda vo vzájomnom obchode. Vplyvom zvyšujúceho sa vývozu do Číny a poklesu dovozu dosiahlo saldo hodnotu -2,5 mld. USD (tab. 10.1).

T a b u ľ k a 10.1

Vývoj zahraničného obchodu Slovenska a Číny v rokoch 2015 – 2020 (v mld. USD)

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Export	1,134	1,263	1,444	1,604	1,515	1,799
Import	6,040	6,163	6,150	5,393	5,044	4,250
Saldo	-4,905	-4,900	-4,706	-3,789	-3,529	-2,451

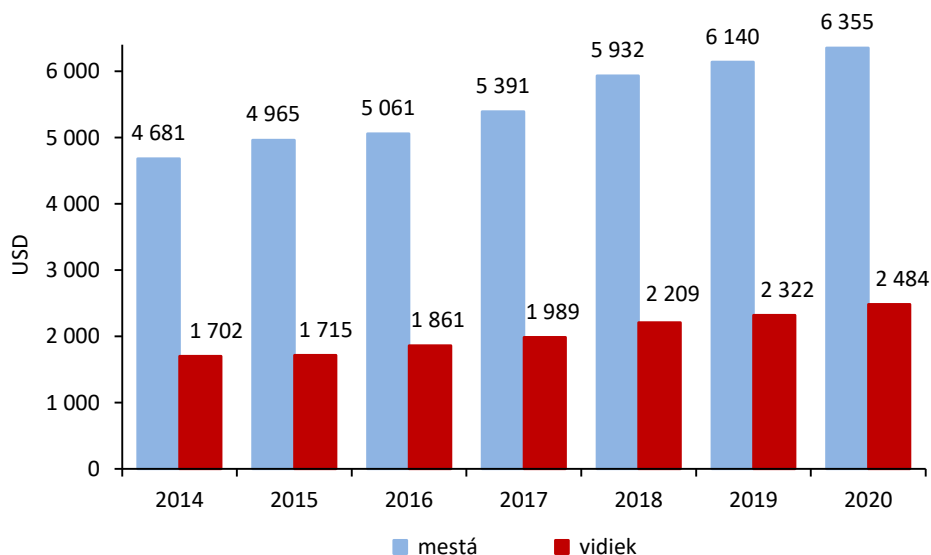
Prameň: MH SR: Výsledky zahraničného obchodu, dostupné na <https://www.mhsr.sk/obchod/bilateralne-obchodne-vztahy/vysledky-zahranicneho-obchodu>; Brzica – Vokoun (2020); vlastné výpočty.

10.5. Príjmy domácností a sociálne zabezpečenie

V roku 2020 bol priemerný ročný disponibilný príjem pripadajúci na obyvateľa 4 666,8 USD (nominálny rast 4,7 %, reálny rast 2,1 %), čo poukazuje na postupné zdražovanie čínskej pracovnej sily a vyrovňovanie so mzdami v najchudobnejších krajinách EÚ. Medián tohto ukazovateľa bol 3 992,8 USD (rast 3,8 %). Rozdiel medzi úrovňou príjmov v mestách a na vidieku zostáva vysoký (graf 10.4). Disponibilný príjem v mestách bol rovnako ako v predchádzajúcom roku 2,6-krát vyšší ako na vidieku. Disponibilný ročný príjem v mestských domácnostiach pripadajúci na obyvateľa bol 6 355,1 USD, čo predstavuje nominálny rast 3,2 % a reálny rast 1,2 %. Medián tohto ukazovateľa bol 5 854,1 USD (rast 2,9 %). Priemerný ročný disponibilný príjem vo vidieckych domácnostiach pripadajúci na obyvateľa bol 2 483,7 USD (nominálny rast 6,9 %, reálny rast 3,8 %) a medián bol 2 204,3 USD (rast 5,7 %).

G r a f 10.4

Vývoj priemerného ročného čistého disponibilného príjmu pripadajúceho na jedného obyvateľa v mestských a vidieckych domácnostiach v rokoch 2014 – 2020 (v USD)

Prameň: NBSC (2021).

Príjmová diferenciácia zostáva vysoká. Podľa kvintilových skupín príjmov dosiahol ročný disponibilný príjem nízkopríjmovej skupiny 1 140,9 USD, v skupine s nižším stredným príjmom 2 383,9 USD, v strednej skupine príjmov 3 805,6 USD, v skupine s vyšším stredným príjmom 5 969,2 USD a vo vysokopríjmovej skupine až 11 641,2 USD. Priemerný mesačný príjem u migrantov bol 590,4 USD (rast 2,8 %).

Príjmová nerovnosť medzi mestami a vidiekom sa prirodzene odráža v spotrebe. Výdavky na spotrebu domácností v mestách prepočítané na obyvateľa boli 3 915,5 USD (pokles o 6,0 % v reálnych cenách). Výdavky na spotrebu vo vidieckych domácnostiach prepočítané na obyvateľa boli 1 988,1 USD (pokles o 0,1 % v reálnych cenách). Takže výdavky v mestách boli 1,97-krát vyššie ako na vidieku.

Koncom roka 2020 vláda oznámila, že od roku 2012 zbavila extrémnej chudoby sto miliónov obyvateľov vidieka. Všetkých vyše osemdesiat administratívnych jednotiek so značnou chudobou sa zbavilo extrémnej chudoby. Dávky existenčného minima poberalo v mestách 20 mil. obyvateľov, pričom hlavnými dôvodmi pre chudobu v mestských oblastiach boli choroby a invalidita. Zníženie daní a poplatkov zamerané na podporu odstraňovania chudoby dosiahlo v roku 2020 15,8 mld. USD a v roku 2019 11,5 mld. USD.

Do programu mestského základného dôchodkového zabezpečenia pracovníkov pribudlo 21,5 mil. pracovníkov, a tak ku koncu roku 2020 v ňom bolo zapojených 456,4 mil. osôb. Na základnom dôchodkovom poistení participuje 542,4 mil. osôb (nárast o 9,8 mil.). Do programu základného zdravotného poistenia je zapojených 1 361,0 mil. osôb (nárast o 6,9 mil.), čo už predstavuje takmer celú čínsku populáciu. Počet osôb poberaúcich platby z poistenia v nezamestnanosti dosiahol 2,7 mil. Minimálne príspevky na bývanie boli poskytnuté 8,1 mil. obyvateľom miest a 36,2 mil. obyvateľom vidieka. Navyše, pomoc získalo 4,5 mil. obyvateľov vidieka žijúcich v extrémnej chudobe a 13,4 mil. osôb získalo dočasnú pomoc. Celkom 89,9 mil. ľudí získalo prostriedky, aby mohli participovať na základnom programe zdravotného poistenia.

Na trinástom mieste najbohatších ľudí sveta podľa časopisu Forbes sa nachádza Čung Šan-šan s majetkom 68,9 mld. USD. Jeho spoločnosť Nongfu Spring, ktorá vyrába balenú vodu, vstúpila v roku 2020

na burzu. Práve zhodnotenie jeho firmy na burze znamenalo najvyšší nárast majetku v rebríčku (o 3 345 %) a urobilo z neho najbohatšieho človeka v Číne. Čínski podnikatelia obsadili tiež ďalšie popredné miesta v tomto rebríčku – konkrétne medzi tridsiatkou najbohatších sú na 15., 21. a 26. mieste. Celkovo je v krajine 626 miliardárov (nie sú zahrnuté Hongkong a Macao). Za posledný rok pribudlo 205 nových miliardárov – z toho polovica pôsobí v oblasti výroby a technológií. Okrem dvoch podnikateľov ide o ľudí, ktorí sa vypracovali do tohto postavenia vlastným úsilím (Forbes, 2021).

10.6. Veda, technológie a vzdelávanie

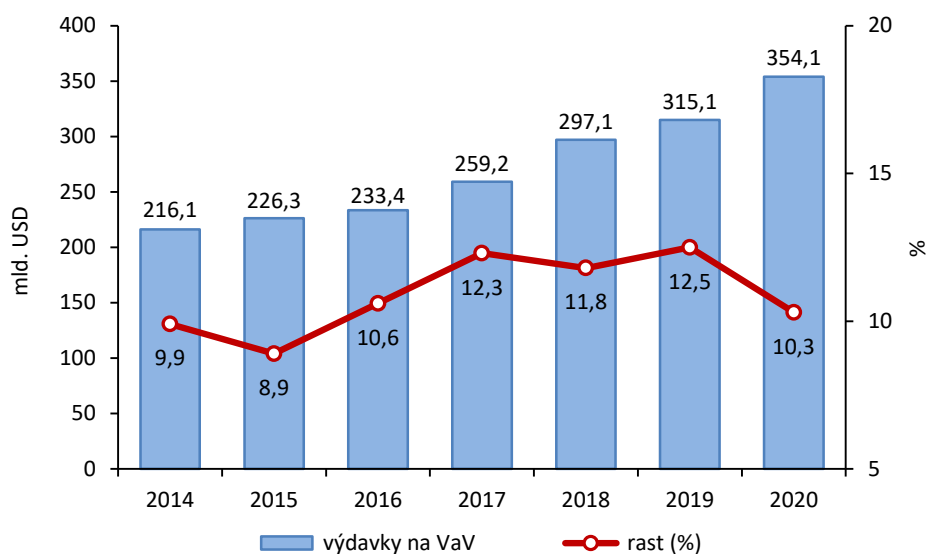
Rast výdavkov na aktivity v oblasti výskumu a vývoja (VaV) sa udržiava na vysokej hladine, keď v roku 2020 vzrástli o 10,3 % a dosiahli hodnotu 354,1 mld. USD (graf 10.5), čo predstavovalo 2,4 % HDP. Z tejto sumy bolo 21,8 mld. USD vyčlenených na programy základného výskumu. Investície do výskumu sa odrážajú tiež v posilňovaní krajiny ako inovatívnej ekonomiky. *Globálny inovačný index 2020* pripravovaný Svetovou organizáciou pre intelektuálne vlastníctvo (WIPO) zaradil v roku 2020 Čínu na 14. miesto vo svete. Pritom pred piatimi rokmi bolo jej umiestnenie na 29. mieste. Koncentrácia zdrojov umožňuje pokračovať v realizácii ambiciózných vedecko-výskumných projektov. V prevádzke bolo 522 štátnych kľúčových laboratórií, 350 národných inžinierskych výskumných centier, 1 173 štátnych technologických podnikateľských inkubátorov a 1,6 tis. národných podnikových technických centier.

Bolo schválených 3,6 mil. patentových prihlášok (medziročný rast 40,4 %), počet prijatých patentových prihlášok PCT (*Patent Cooperation Treaty – dohoda o medzinárodnej spolupráci v oblasti patentov*) bol 72-tisíc. Koncom roku 2020 bol počet platných patentov 12,2 mil. (minulé obdobie 9,7 mil.), z toho 2,2 mil. patentov pripadalo na domáce vynálezy. Počet patentov prepočítaných na tisíc osôb bol 1,58. Podpísalo sa 550-tis. zmlúv o transfere technológií v hodnote 409,6 mld. USD, čo je medziročný nárast o 26,1 %. Naopak približne o desatinu poklesol záujem o registráciu ochranných známok. Čína je svetovým lídrom v oblasti najvýznamnejších patentov v oblasti 5G. Na zozname 2 500

najlepších firiem sveta pre rok 2020 podľa investícií do výskumu a vývoja je 536 čínskych firiem. Ich hlavné oblasti zamerania sú umelá inteligencia, cloud computing, e-obchod, drony a mobilné komunikácie.

Graf 10.5

Výdavky na výskum a vývoj v rokoch 2014 až 2020 (v mld. USD, %)

Prameň: NBSC (2021).

Výskum sa odráža v snahe aplikovať moderné poznatky v praxi s cieľom posilniť efektívnosť a bezpečnosť rôznych systémov a ekologickú udržateľnosť. Krajina využíva kombináciu vedecko-výskumného potenciálu s dostatočnými produkčnými kapacitami, čo jej umožňuje rýchly technologický pokrok. Pôsobí tu približne 60-tis. podnikov vyrábajúcich počítačové čipy. Každoročne sa na vývoj čipov venujú miliardy dolárov, zámerom vlády je dosiahnuť, aby v roku 2025 bola krajina schopná vyrobiť 70 % vlastnej spotreby čipov. Niektoré firmy sa snažia modernizovať aj menej rozvinuté sektory hospodárstva. Napríklad spoločnosť Alibaba Group v minulom roku vytvorila päť digitálnych poľnohospodárskych spracovateľských stredísk schopných spracovať milión ton čerstvej poľnohospodárskej produkcie a výrobkov. V inom prípade súťaž vedeckých tímov a tradičných poľnohospodárov znamenala pre prvú skupinu trojnásobne vyššiu

úrodu jahôd oproti druhej skupine, a to vďaka využitiu inteligentných senzorov, analýzy dát a skleníkov.

V krajine sa nachádza vyše osemstopäťdesiat národných centier kontroly kvality. V oblasti kvality výrobkov a systému riadenia služieb a certifikácie služieb pôsobí 724 agentúr a tie certifikovali 790-tis. podnikov. Vypracovaných alebo revidovaných bolo 2,3 tis. národných noriem.

Silné stránky vzdelávacieho systému sa prejavujú v spoločenskom záväzku k vzdelávaniu a učeniu, vysokej úrovni motivácie študentov, odbornej kvalite učiteľov a ich kultúre spolupráce, v kvalitnej výučbe a vynikajúcich výsledkoch vzdelávania (OECD, 2020). V primárnom vzdelávaní bolo registrovaných 107,3 mil. žiakov a v materských školách 48,2 mil. detí. Počet žiakov, ktorí ukončili povinnú školskú dochádzku, dosiahol 95,2 % z celkového počtu zapísaných žiakov. V stredných odborných učilištiach bolo 16,6 mil. študentov, v nižších stredných školách 49,1 mil. študentov a vo vyšších stredných školách 24,9 mil. študentov. V terciárnom vzdelávaní bolo 32,9 mil. študentov, z toho bolo 9,7 mil. nových študentov a 8 mil. absolventov. Na postgraduálnom vzdelávaní si vzdelanie rozširovalo 3,1 mil. študentov (1,1 mil. nových študentov a 729-tis. absolventov).

Čína sa výrazne presadzuje v oblasti vesmírneho programu. Vlastný kozmický priemysel a výskum realizujú pozoruhodné projekty. V roku 2020 bolo vypustených 35 satelitov. Čína koncom roku 2020 dokončila navigačný systém Beidou. Súčasná tretia verzia satelitnej siete Beidou (BDS-3) by mala poskytnúť celosvetové pokrytie pre navigáciu a poskytovanie času a stať sa tak alternatívou systému GPS (USA), Galileo (Európa) a Glonass (Ruská federácia). Robotická mesačná prieskumná misia Chang'e-5 z Mesiaca priniesla vzorky pôdy. Bola spustená prieskumná misia na planétu Mars nazvaná Tianwen-1 (Otázky k nebesiam) a 15. 5. 2021 úspešne pristála sonda s pojazdným laboratóriom Ču-žung (Boh ohňa) na povrchu Marsu. Krajina realizuje projekt vesmírnej stanice Tchien-kung (Nebeský palác) a 17. 6. 2021 na ňu vyslala 3 kozmonautov na rakete Šen-čou 12. On-line bol spustený projekt päťstometrového teleskopu FAST (*Aperture Spherical Radio Telescope*). Úspechom je vývoj kvantového počítača Jiuzhang.

Pri hodnotení čínskej ekonomiky stojí za zmienku názor, že ukazovateľ HDP je ukazovateľom minulých čias a že neodráža charakter súčasných neviditeľných algoritmov a inovácií. Toto meranie podľa čínskeho ekonóma Song Hongbinga trpí „generačnou medzerou“ v období, keď je ekonomika ťahaná informáciami, dátami a inteligenciou (Hongbing, 2021).

V priebehu roku 2020 bola pandémia v krajine pomerne úspešne prekonaná, a preto sa hospodárska politika snaží dostať ekonomiku do štandardného operačného módu. V období stabilizácie po vlne pandémie z počiatku roku 2020 sa ukázala schopnosť ekonomiky rýchlo zmobilizovať svoje kapacity a preorientovať ich na tie segmenty produkcie, ktoré sú dobre komerčne využiteľné. Ekonomické oživenie podporovala menová politika. Problematická zostala pozícia firiem s nízkou produktivitou a kapitálovo náročných firiem s nadmernými kapacitami. Finančné riziká súvisia s nadmerným zadlžovaním (IMF, 2020).

Nový akčný plán z januára 2021 chce dosiahnuť novú dimenziu trhovej ekonomiky. Vyše päťdesiatka opatrení pokrýva päť oblastí, kam patria základné inštitúcie, trhy výrobných faktorov, podnikateľské prostredie, otvorenosť trhu a dohľad. Zámerom je, aby sa umožnilo výrobným faktorom v ekonomike ľahšie obiehať a aby sa zabránilo vytváraniu prekážok pre obeh tovarov a služieb. Ak by sa naplnili zámery, znamenalo by to zlepšenie možností novo využívať poľnohospodársku pôdu pre podnikateľské účely, vyššiu mobilitu pracovnej sily (umožnením registrácie na základe trvalého bydliska namiesto miesta narodenia v mestách s počtom obyvateľov menej ako päť miliónov), možnosť lepšieho šírenia dát a transfer vedeckých poznatkov medzi rôznymi regiónmi a segmentmi. Stranou nemajú zostať ani zmeny na kapitálovom trhu. Posilnenie ochrany investorov a zlepšenie systému pre registráciu nových emisií a pre odchod z trhu sú niektorými z očakávaných zmien.

V blízkej budúcnosti sa dá predpokladať pokračovanie širokospektrálnych zmien zameraných na zlepšovanie sociálnej situácie obyvateľstva, udržanie makroekonomickej stability a tiež snáh o posilnenie konkurenčnej schopnosti v technologicky najvyspelejších oblastiach ekonomiky.

11. RUSKÁ EKONOMIKA NA CESTE K ZOTAVENIU SA Z PANDÉMIE

V počiatkoch pandémie nového koronavírusu, keď ešte v Rusku neevidovali výraznejší počet infikovaných, zasiahla vo svete sa šíriaca epidémia ruskú ekonomiku cez externý sektor. Prepad svetových cien ropy (cena ropy Urals klesla na dvadsaťročné minimum) a ďalších pre Rusko dôležitých vývozných komodít sa odzrkadlil na výsledku bežného účtu platobnej bilancie, zastavení tvorby rezerv, oslabení výmenného kurzu rubľa, poklese príjmov federálneho rozpočtu. Avšak až uzavretie ruskej ekonomiky od prelomu marca a apríla prinieslo pokles ekonomickej aktivity so zrejmyými následkami pre zamestnanosť a príjmy, a tým pre spotrebiteľský (ale aj investičný) dopyt. K prepadu ekonomiky tak došlo v druhom štvrťroku, jeho hĺbka sa odhadovala na 9 až 10 %. V apríli a máji klesla produkcia vo všetkých hlavných odvetviach. Utrpel spracovateľský priemysel, aj služby. Pokračoval pokles v počte nových objednávok, pokles investičnej aktivity, prepad v maloobchode. Po postupnom trojfázovom otváraní ekonomiky od mája a júna už štatistiky z leta odhaľovali priaznivejší trend. Výsledky v spotrebiteľsky orientovaných sektoroch sa začali zlepšovať. (Detailnejšie sme sa následkom prvej vlny pandémie pre vývoj ruskej ekonomiky venovali v predošlom vydaní tejto publikácie; pozri Hošoff a kol., 2020). Následky v akútnej fáze pomáhali tlmiť balíky sociálnych a finančných opatrení fiškálnej politiky, v podstatnej miere k udržaniu aktivity prispievala opakovane uvoľňovaná menová politika centrálnej banky. Tá v polovici roka odhadla prepad ekonomiky pre rok 2020 na úrovni -4,5 až -5,5 %.

Už na jeseň 2020 sa však začalo ukazovať, že pôvodné odhady prepadu HDP pre rok 2020 boli príliš pesimistické. Rosstat totiž zverejnil revidovaný odhad medziročného poklesu HDP za kritický druhý štvrťrok a ten bol menší (-7,8 %), než sa predpokladalo. Zároveň oživovanie tak ruskej, ako i svetovej ekonomiky v júli a v auguste bolo rýchlejšie, rástli ceny komodít na svetových trhoch (vrátane ropy), silnel globálny dopyt. Aj keď sa epidemiologická situácia v treťom

a štvrtom štvrťroku vo svete zhoršovala a mnohé krajiny pristúpili k opätovnému zavádzaniu sprísnených protipandemických opatrení, svetové finančné aj komoditné trhy zaznamenali zlepšenie už v novembri v reakcii na správy o účinnosti vyvíjaných vakcín a ich skoré uvedenie na trh, ako aj na stabilizujúcu sa politickú situáciu v USA. Vzhľadom na neistotu ďalšieho epidemiologického vývoja s prichádzajúcou druhou vlnou pandémie a prerušenie oživovania ruskej ekonomiky v septembri ale ostali odhady tempa poklesu outputu ruskej ekonomiky pre rok 2020 v intervale -4 až -5 %. V treťom štvrťroku sa ekonomická aktivita čiastočne zotavovala najmä vďaka odvetviam orientovaným na domácu spotrebu (zmiernenie poklesu produkcie v doprave, obchode a ďalších službách), významnú úlohu stále zohrávali uvoľnená monetárna politika a fiškálne stimuly.

11.1. Vývoj v druhej polovici roka v znamení druhej vlny pandémie

Druhá vlna pandémie, ktorá na jeseň postihla aj Rusko, priniesla obavy z opätovného prehĺbenia prepadu ekonomiky, resp. zhatenia naštartovaného procesu oživovania. Tie sa napokon nepotvrdili. Oživenie, ku ktorému začalo v treťom štvrťroku dochádzať, sa v poslednom kvartáli spomalilo, viaceré ukazovatele sa však vyvíjali nad očakávania priaznivo (predovšetkým produkcia v spracovateľskom priemysle, ktorá sa v poslednom štvrťroku už vrátila k rastu)⁷¹. Protipandemické opatrenia prijímané v reakcii na jesennú, resp. zimnú vlnu pandémie (počet prípadov infikovaných začal v Ruskej federácii významnejšie stúpať na prelome septembra a októbra a vyvrcholil v období Vianoc) neboli také prísne ako na jar, boli tiež menej plošné, a teda viac cielené. Podobne ako v iných krajinách, tak podnikateľský sektor, ako i domácnosti boli po skúsenostiach z prvej vlny lepšie pripravené a dokázali sa rýchlejšie adaptovať. Nedošlo ani k poklesu úverovej aktivity, ani spotrebiteľského dopytu. Domácnosti hojne využívali

⁷¹ Podľa odhadov ruskej centrálnej banky vzrástla produkcia v kľúčových odvetviach medzikvartálne v treťom štvrťroku o 5,9 % a v štvrtom štvrťroku o 1,7 % (CBR, 2021a). Výsledkom bolo spomalenie medziročného poklesu produktu (HDP) v poslednom štvrťroku z 3,5 % na 1,8 %.

internetový obchod, objem internetových nákupov stúpol. Vonkajší dopyt po ruských vývozných komoditách sa napokon ukázal byť tiež silnejší, než sa očakávalo. O udržanie domáceho dopytu sa snažila ruská centrálna banka ponechaním uvoľnenej menovej politiky s cieľom podpory úverovej aktivity v akútnej fáze krízy (pohľadávky bankového sektora voči podnikom vzrástli v roku 2020 o 10 %, pohľadávky voči domácnostiam o takmer 13 %), s príchodom vakcín si od masovej vakcinácie obyvateľstva sľubovala zlepšenie podnikateľského aj spotrebiteľského sentimentu. Od dobiehajúceho efektu fiškálnych stimulov sa očakávala podpora aktivity v reálnom sektore (ešte aj začiatkom roka 2021 ponechala vláda expanzívnu fiškálnu politiku). Situácia bola oproti pôvodným odhadom do konca roka 2020 natoľko lepšia, že návrat k predkrízovým úrovniam outputu ekonomiky sa očakával už pred koncom roka 2021, nie až rok na to (ako sa pôvodne odhadovalo). Predpokladom k tomu boli aj revidované (nižšie) poklesy HDP počnúc druhým štvrťrokom 2020. Kľúčovým pre lepšie vyhliadky ruskej ekonomiky je aj vývoj vonkajšieho dopytu, začiatkom roka 2021 si Rusko od globálne sa rozbiehajúcej vakcinácie a fiškálnych stimulov v rozvinutých ekonomikách sľubovalo zvýšenie dopytu po ruských surovinách, čo sa malo premietnuť predovšetkým do vyššej produkcie ropy (ešte viac než do rastu ceny ropy).

Situácia na komoditných trhoch sa pritom vyvíjala pre Rusko priaznivo už pred koncom roka 2020. Cena ropy rástla vďaka dohode krajín OPEC+ o obmedzovaní ťažby, k čomu sa začiatkom decembra pridružila dohoda o pomalšom zvyšovaní produkcie, než na akom sa producenti pôvodne dohodli pre január 2021. Priemerná cena ropy Urals v štvrtom štvrťroku (44,4 USD za barel) vzrástla medzikvartálne o 2,4 % (CBR, 2021a). Aj napriek rastu ceny ropy ku koncu roka bola jej priemerná celoročná hodnota (41,6 USD za barel) o tretinu nižšia v porovnaní s rokom 2019. Cena ropy naďalej rástla aj začiatkom roka 2021 (Saudská Arábia ohlásila dodatočné obmedzenie ťažby na február – marec).

Väčšie obavy tak s príchodom roka 2021 vyvolávala skôr stúpajúca inflácia, ktorá v tom čase (ku koncu roka 2020 inflácia CPI 4,9 %) už presahovala inflačný cieľ centrálnej banky. Pod nepriaznivý vývoj

cenovej hladiny sa podpísal dobiehajúci efekt oslabenia domácej meny na jar 2020 ako i volatilita výmenného kurzu v druhej polovici roka 2020 (výmenný kurz predstavoval ku koncu roka 74,4 rubľov za dolár, k začiatku roka tak stratil 20 % svojej hodnoty), ale aj cenový rast na komoditných trhoch (predovšetkým pri potravinových komoditách, kde rast cien odrážal zmenšenie zásob a horšie počasie). Vyššie ceny obilnín sa premietli aj do zvýšenia nákladov v produkcii mäsa, čo opäť prispelo k rastu cenovej hladiny. K zrýchleniu inflácie ale prispeli aj faktory priamo súvisiace s epidémiou nového koronavírusu v Rusku, ako napríklad dodatočné náklady podnikov viazané na plnenie epidemiologických nariadení, oneskorenia v dodávkach v dôsledku prerušení v dodávateľských reťazcoch, nedostatok pracovnej sily v niektorých odvetviach (CBR, 2021a). Vzhľadom na existujúce proinflačné riziká ohlásila začiatkom roka 2021 centrálna banka ukončenie uvoľňovania monetárnej politiky a plánovala pozvoľný návrat k neutrálnej menovej politike.

11.2. Odložený návrat k neutrálnej menovej politike

Prepuknutie pandémie nového koronavírusu zhatilo úmysel ruskej centrálnej banky vrátiť sa do polovice roka 2020 k neutrálnej menovej politike. Banka pristúpila k uvoľňovaniu monetárnych podmienok (o. i. k opakovanému znižovaniu kľúčovej úrokovej sadzby) ešte v roku 2019, v reakcii na pretrvávajúce výrazné spomaľovanie inflácie a slabší hospodársky rast. S výnimkou marca a apríla 2020, keď sa cenový rast nakrátko citeľnejšie zrýchlil (pravdepodobne v dôsledku jednorazovo zvýšeného dopytu po potravinách a základných tovaroch v súvislosti s uzatváraním ekonomiky v čase prvej vlny pandémie a tiež v dôsledku oslabenia domácej meny), pretrvávala len mier-na dynamika inflácie aj ďalej do konca leta 2020.

S príchodom druhého štvrťroka už centrálna banka reagovala nielen na pomalé tempo cenového rastu, ale už aj na obavy z prepadu ekonomickej aktivity vplyvom oslabeného vonkajšieho aj domáceho dopytu a zavádzania protipandemických obmedzení. Banka preto naďalej znižovala kľúčovú sadzbu, medzi januárom a júlom 2020 spolu štyrikrát, až o 200 bázických bodov. Cieľom bolo podporiť úverovú

aktivitu a spotrebu. Popri znižovaní kľúčovej sadzby a výpredaji zahraničnej meny prijala banka aj ďalšie opatrenia na zmiernenie následkov pandémie (špeciálna refinančná sadzba, zvýhodnenie niektorých typov úverov, zmiernenie dohľadu a regulačnej záťaže pre finančné inštitúcie, opatrenia na udržanie niektorých finančných a poisťných služieb, na podporu účastníkov finančného trhu a pod.). Osobitné balíky opatrení boli cieľené na ochranu domácností, ktoré sa v dôsledku pandémie ocitli vo finančných problémoch a na podporu reštrikciami postihnutých malých a stredných podnikov (bližšie k téme opatrení zavedených počas prvej vlny pandémie pozri minuloročné vydanie tejto publikácie).

Na rozdiel od prvej polovice roka monetárne podmienky sa v druhej polovici roka prakticky nezmenili. Centrálna banka teda pristúpila k zmene výšky kľúčovej úrokovej sadzby naposledy v júli, keď ju znížila o 25 bázických bodov na 4,25 %. V dôsledku neistoty ďalšieho vývoja pandémie volili banky konzervatívny prístup, trhové úrokové miery ostali blízko svojich rekordne nízkych úrovní, úverová aktivita bola naďalej vysoká. Viaceré opatrenia zavedené ešte počas prvej vlny pandémie, ktorých platnosť mala vypršať ku koncu septembra, boli predĺžené do konca roka 2020.

Od októbra však začala výraznejšie stúpať inflácia, ku koncu roka sa rast spotrebiteľských cien zrýchlil na 4,9 %, čo už presahovalo inflačný cieľ centrálnej banky. Cenový rast sa zrýchlil aj ďalej v prvom štvrtroku 2021, vyvrcholil v marci (5,8 %). Po krátkom spomalení v apríli (vplyvom porovnávacej základne z marca 2020) prišiel ďalší skok v cenovom raste – májová hodnota mierne cez 6 % je najrýchlejším medziročným (k rovnakému mesiacu predošlého roka) tempom nárastu cien za posledné roky (presnejšie, od tretieho kvartálu 2016; údaje o CPI podľa databázy Rosstatu, 2021b). Pod zrýchľovanie inflácie sa podpísal celý rad faktorov.

Potravinová inflácia predstihovala všeobecný rast cenovej hladiny už od marca 2020 a ku koncu roka začala dynamicky zrýchľovať. Za jej dynamickým vývojom stáli vyššie náklady, pre znehodnotenie rubľa, ale aj v dôsledku nárastu svetových cien niektorých poľnohospodárskych plodín a potravinových tovarov a klesajúcej ponuky niektorých potravinových komodít na domácom trhu. V rozsahu viac ako

dvoch tretín sa pod zrýchlenie potravinovej inflácie v poslednom štvrtroku 2020 podpísal výrazný nárast ceny cukru a slnečnicového oleja (pozri záverečné boxy v publikácii CBR, 2021a). Cena cukru vyletela nahor v dôsledku slabej úrody cukrovej repy, ktorá bola podľa odhadov až o 40 % menšia než rok predtým. Zníženie úrody bolo sčasti úmyselné, producenti cukru zmenšili rozsah pestovateľských plôch cukrovej repy až o 19 % s cieľom znížiť nadbytočnú ponuku cukrovej repy z predošlých rokov a udržať si tak ziskovosť. Avšak nepriaznivé počasie negatívne ovplyvnilo zber natoľko, že výsledný pokles úrody bol až dvojnásobne väčší než zmenšenie rozsahu obhospodarovateľských plôch. Výsledkom bol rast ceny cukru, ktorý nastúpil veľmi rýchlo a bol výrazný (v septembri medziročné zvýšenie o 12 %, v novembri už o 65 %). Nárast spotrebiteľských cien bol v prípade slnečnicového oleja menej výrazný, no stále významný (zo septembrových 6,6 % na novembrových 24 %). Podobne ako pri cukre išlo o následok kombinácie cieleného zmenšenia obhospodarovanej plochy a nepriaznivého počasia, výsledkom čoho bola úroda slnečnicových semien nižšia o 14 %. Svoju úlohu zohral i nárast svetových cien a zvýšený export v Rusku vypestovaných semien (hlavne do Turecka), ako aj kompenzovanie slabého cenového rastu pri slnečnicovom oleji (a týka sa to aj cukru) z minulých rokov (pod úrovňou rastu všeobecných spotrebiteľských cien). V polovici decembra preto zasiahla vláda a s producentmi a maloobchodmi dohodla maximálnu maloobchodnú cenu na tieto komodity s platnosťou do apríla 2021 a zvýšila vývozné clo na slnečnicové semená. Prisľúbila tiež štátnu podporu domácim producentom cukru. Centrálna banka v tejto súvislosti upozornila (CBR, 2021a), že netrhová regulácia v segmente s takou vysokou konkurenciou deformuje vyrovňavanie ponuky a dopytu prejavujúce sa pohybom ceny, čo prináša riziko nedostatku týchto komodít na lokálnych trhoch a motivuje k využitiu šedej ekonomiky. Limituje to tiež rozsah monetárnej politiky využívanej k udržiavaniu cenovej stability cez trhovú mechanizmus.

Na tento vývoj poukázala z iného uhla Svetová banka (World Bank, 2021, box č. 5), keď upozornila, že k výraznému rastu cien niektorých základných potravín dochádzalo v roku 2020 za súbežného poklesu reálnych príjmov. Obilniny, cukor a olej netvorili vysoký podiel

potravínového spotrebného koša priemerného obyvateľa, predstavujú ale vyšší podiel spotreby najchudobnejších domácností. Pritom potravinová inflácia predstihovala rast všeobecnej cenovej hladiny najmä v regiónoch, ktoré sú vzdialené, viac exponované klimatickým rizikám a s väčším zastúpením najchudobnejších domácností (zatiaľ čo v Moskve sa potravinová inflácia vyvíjala viac-menej v línii s celkovou CPI infláciou). Svoju úlohu v raste cien potravín zohráva od roku 2014 aj embargo na dovoz niektorých potravín z vybraných západných krajín. Domáca produkcia aj napriek štátnej podpore nedokázala kompenzovať výpadok v ponuke niektorých potravín. Slabšia je podľa Svetovej banky tiež produktivita a profitabilita domácich poľnohospodárskych a potravinárskych producentov v porovnaní so zahraničnými. Podobne ako ruská centrálna banka, aj Svetová banka kritizovala prijaté opatrenia. Zavádzanie vývozných obmedzení ako kvót či vývozných ciel v čase rastu ich globálnych cien považuje sa cestu k destabilizácii svetových cien komodít, kde je Rusko dôležitým exportérom. Podpora domácich producentov je politicky atraktívna, avšak z hľadiska vývoja trhu deformujúca a skresľujúca a fiškálne neefektívna, vhodnejším nástrojom by bola cielená sociálna asistenčná pomoc, ktorá by rešpektujúc regionálne rozdiely v krajine priniesla úľavu najviac postihnutým skupinám obyvateľstva.

Samotné oslabenie rubľa malo vplyv na spotrebiteľské ceny tovarov s vysokým podielom dovážaných vstupov (elektronika, dovážané potravinové tovary), ako i s vysokým podielom dovážaných medzi-spotrebných segmentov (suroviny, diely, zariadenia). Medzi júlom a októbrom dochádzalo k znehodnoteniu rubľa navyše súbežne s nárastom svetových cien obilnín. To malo vplyv na rast výrobných cien pšenice a ďalších obilnín (v závislosti od žatvy), vo výsledku sa zvýšili ceny chleba, pečiva, cestovín, semoliny a pod. V prípade zemiakov bol nárast ceny v poslednom štvrtroku následkom ich nedostatku, resp. menšej ponuky.

Ceny služieb rástli vplyvom zavedených protipandemických opatrení. Od polovice jesene stúpal počet pozitívne testovaných na nový koronavírus, viaceré regióny museli preto opätovne pristúpiť k sprísneniu protipandemických opatrení. Keďže ale neboli také prísne ako počas jarnej vlny, zmeny cenovej hladiny v porovnaní s predošlým

štvrtrokom ovplyvnili minimálne. Zahraničný turizmus a využitie leteckej dopravy naň boli prakticky zakázané, a to malo vplyv na domáci cestovný ruch a ceny v ňom. Najmä v čase koncoročných sviatkov výrazne narástol dopyt po službách kúpeľných a zdravotných zariadení a po súvisiacich stravovacích a dopravných službách (CBR, 2021a). To spôsobilo nárast cien v uvedených segmentoch.

Zmeny v dopyte ovplyvnili vývoj cien nielen v službách, ale aj pri nepotravinovom tovare. Od polovice roka 2020 (s presahom do prvej polovice roka 2021) zvýšená ekonomická aktivita a oživenie ekonomiky a najmä spotreby (zvýšený dopyt) umožnili producentom preniesť časť ich zvýšených nákladov (devalvujúci rubel zvýšil cenu vstupov, podobne ako zavedené sanitárne opatrenia či obmedzenia počtu zákazníkov a pod.) do cien konečných výrobkov. Infláciu v prípade nepotravinových tovarov ťahal nahor nárast cien automobilov (oživenie dopytu tu podporili i vládne programy), stavebného materiálu, nábytku a domácich spotrebičov (v ich prípade za cenovým rastom stálo oživenie záujmu o trh s nehnuteľnosťami, k čomu čiastočne prispeli opäť aj štátne programy výstavby a podpory bývania). S odznením efektu oslabeného rubľa po stabilizácii jeho kurzu sa v prvom štvrtroku 2021 stal hlavným motorom naďalej zrýchľujúcej inflácie oživujúci sa dopyt na pozadí pretrvávajúcich zvýšených nákladov výrobcov. Proinflačné tlaky teda existovali tak na strane dopytu, ako aj ponuky. Okrem vyššie uvedených dôvodov zvýšenia ich nákladov pretrvávali aj prerušenia v dodávkach a globálnych logistických reťazcoch, čo donútilo výrobcov a maloobchodníkov zvyšovať zásoby tovarov určených na medzispotrebu ako i dovezených tovarov určených na konečnú spotrebu a meniť dodávateľov; viaceré odvetvia čelili po oživení ekonomickej aktivity nedostatku pracovnej sily, čo zvýšilo náklady na ňu; zdražela preprava v dôsledku vyššej ceny palív od januára 2021 a pod. V tomto období už dopytový faktor vplýval výraznejšie aj na rast cien služieb, išlo predovšetkým o realizáciu odloženého dopytu po službách v turizme, kultúre a službách voľného času (a súvisiacich dopravných a stravovacích službách) po uvoľnení opatrení v prvej polovici roka 2021.

Aj napriek tomuto vývoju sa rada riaditeľov ruskej centrálnej banky na svojich zasadnutiach v októbri, decembri a ešte aj vo februári

rozhodla ponechať kľúčovú úrokovú sadzbu na júlovej úrovni 4,25 % a pokračovať tak v expanzívnej monetárnej politike. Zrýchlenie inflácie v tom čase považovala za dobiehajúci efekt devalvácie rubľa z roka 2020, výsledok nedostatku pracovných síl vo viacerých profesiách, prirodzený následok zvýšených nákladov výrobcov. Dynamický rast potravinovej inflácie tlmili vládne opatrenia z decembra. Po odznení dočasných proinflačných faktorov očakávala banka zmiernenie zrýchľovania inflácie, pod jej vyššie tempo v roku 2021 sa podpíše aj nízka porovnávacía základňa z roku 2020, keď v prvých troch kvartáloch oslabený dopyt brzdil prípadný rast cenovej hladiny. Monetárne podmienky boli v tom čase naďalej uvoľnené, úrokové sadzby na úvery aj vklady sa výraznejšie nemenili. Úverová aktivita bola naďalej podporovaná okrem nízkych sadzieb a zmiernenej regulácie aj preferenčnými programami.

Vzhľadom na vývoj v prvom štvrtroku 2021 ale oznámila svoj úmysel realizovať kvôli pandémie odložený návrat k neutrálnej menovej politike. Dôvodom nebola len rýchlejšia inflácia v prvých mesiacoch roka. Oživenie ekonomiky bolo mohutnejšie, než sa pôvodne očakávalo. Spolu so zlepšovaním epidemiologickej situácie a vakcináciou obyvateľstva banka očakávala ďalšie zlepšovanie podnikateľského aj spotrebiteľského sentimentu. Dezinflačné faktory vyprchávali (aj keď tu ostalo riziko pomalšieho zotavenia príjmov domácností, trvalejšie zvýšeného sklonu k úsporám či riziko šírenia nebezpečnejších mutácií nového koronavírusu a pomalý proces vakcinácie, čo by mohlo zastaviť rozbehnuté ožiovovanie domácej aj globálnej ekonomiky, ako aj faktor návratu pracovných migrantov na domáci trh práce), naopak, posilňoval a predlžoval sa efekt proinflačných faktorov (pretrvanie prerušení v distribučných reťazcoch, nedostatok pracovnej sily, zvýšené geopolitické riziká potenciálne ohrozujúce stabilitu menového kurzu a zahraničný obchod a spolu so zlepšením pandemickej situácie postupné sťahovanie fiškálnych stimulov vo vyspelých ekonomikách potenciálne vyvolávajúce volatilitu na finančných trhoch). Banka preto prijala stanovisko, podľa ktorého sa potenciál uvoľňovania menovej politiky vyčerpal a ďalšie odkladanie návratu k neutrálnej menovej politike by podnietilo zrýchľovanie rastu cenovej hladiny. Rada riaditeľov napokon rozhodla o zvýšení kľúčovej úrokovej sadzby

19. marca, a to o 25 bazických bodov, na 4,5 %. Reagovala tak na zrýchlenie inflácie, ale aj na silnejšie oživenie domáceho aj vonkajšieho dopytu. Pred koncom apríla zvýšila v jednom kroku kľúčovú sadzbu až o 50 bazických bodov (čím sa sadzba dostala už do neutrálneho pásma menovej politiky) a tento krok v júni zopakovala, keďže dopyt prekračoval kapacity produkcie, ceny komodít na svetových trhoch rástli a ekonomika sa naďalej zotavovala rýchlejšie, než sa predpokladalo. Silnel domáci spotrebiteľský aj investičný dopyt, ale aj vonkajší dopyt. Zvýšenie kľúčovej sadzby malo tiež zatriťvniť vklady, úročenie ktorých bolo pod úrovňou inflácie, a ochrániť tak kúpnu silu úspor (maximálna úroková miera na vklady v ruských rubľoch bola ku koncu apríla 4,7 %; World Bank, 2021). Podľa odhadov centrálnej banky produkcia vo väčšine odvetví v tomto čase už presahovala úroveň spred pandémie a output hospodárstva ako celku by sa mal vrátiť na predkrízovú úroveň v druhej polovici roka. V súvislosti so završovaním procesu oživenia ekonomickej aktivity prevládali proinflačné tlaky a banka deklarovala, že v najbližšom období pravdepodobne siahne po ďalšom zvyšovaní úrokovej sadzby. K polovici roka 2021 teda dosahovala 5,5 %. Cieľom je dostať infláciu pod inflačný cieľ 4 % v druhej polovici roka 2022 (CBR, 2021e).

11.3. Prechod k deficitnému hospodáreniu výsledkom fiškálnych stimulov a nižších príjmov

Súbor opatrení ruskej centrálnej banky na zmiernenie následkov pandémie (uvoľnenie monetárnych podmienok, predovšetkým citelné znižovanie kľúčovej úrokovej sadzby, podpora úverovej aktivity, zavedenie špeciálnych refinančných mechanizmov, zmiernenie regulačných podmienok atď.) dopĺňali v roku 2020 aj početné fiškálne stimuly. Významná časť opatrení schválených vládou bola zameraná na udržanie zamestnanosti a podporu príjmov obyvateľstva s cieľom tmiť prepad konečnej spotreby domácností a ekonomickej aktivity. Pomoc podnikom bola poskytovaná priamou (poskytovanie dotácií, preferenčných pôžičiek) aj nepriamou formou (zníženie, odpustenie alebo odloženie povinných platieb do rozpočtu). K priamej pomoci podnikaniu patrili aj opatrenia na udržanie a ochranu zamestnanosti

v odvetviach najviac zasiahnutých pandémiou. Prijaté boli aj ďalšie opatrenia podpory podnikov vo vybraných odvetviach (v stavebníctve, vrátane rozšírenia programov zvýhodnených hypoték, v leteckej doprave, v cestovnom ruchu; CBR, 2021c). Opatrenia na podporu obyvateľstva zahŕňali cielenú finančnú pomoc najzraniteľnejším skupinám obyvateľstva postihnutým zavedením protipandemických opatrení (preplatenie zdravotných nákladov starších osôb, dávky rodinám s deťmi a nezamestnaným v postihnutých odvetviach, motivačné príplatky pre zamestnancov v zdravotníctve, pre sociálnych pracovníkov a zamestnancov silových zložiek za prácu v podmienkach šírenia infekčnej choroby atď.). Popritom opatrenia pre podniky čiastočne dokázali kompenzovať zníženie miezd v postihnutých odvetviach.

Celkový objem výdavkov federálneho rozpočtu na protikrizové opatrenia v roku 2020 sa odhaduje na 3,5 až 4,0 % HDP (odhad ruskej centrálnej banky; CBR, 2021c; podľa odhadu Európskej komisie dosiahli 3 % HDP, podľa Svetovej banky 4,5 % HDP). V dôsledku toho výdavky federálneho rozpočtu prekročili úroveň zodpovedajúcu rozpočtovému pravidlu. Medziročne boli vyššie o 25,3 % a predstavovali 21,3 % HDP (22 822 miliárd rubľov). V najväčšej relatívnej miere narástli výdavky v kapitolách zdravotná starostlivosť (o 87 %), sociálna politika (o 43 %) a národné hospodárstvo (o 23 %). Naopak, príjmy federálneho rozpočtu klesli medziročne o 7,3 %, keď dosiahli 17,5 % HDP (18 722 miliárd rubľov). Pod toto zníženie sa podpísal predovšetkým pokles rozpočtových príjmov z ropy a plynu, ktoré boli v porovnaní s rokom 2019 menšie o tretinu, vplyvom zníženia cien surovín na komoditných trhoch a redukcie ťažby ropy na základe dohody OPEC+. Príjmy z výberu DPH sa zvýšili o 1,5 %, z výberu dane z príjmu poklesli o 7,9 %. Rozpočtovo významnou bola transakcia predaja akcií Sberbank, vďaka ktorej bolo do rozpočtu prevedených 1,1 bilióna rubľov. Vďaka tejto transakcii sa rozpočtové príjmy pri abstrahovaní od ropy a zemného plynu („neropné“ príjmy federálneho rozpočtu) zvýšili medziročne o 10 %, aj bez tejto transakcie by bol ich rast na úrovni 1,3 %, z čoho vyplýva, že za výsledný rozpočtový deficit môžu výlučne znížené príjmy z ropy a plynu a nárast výdavkov

v dôsledku fiškálnych stimulov na pomoc pandémie zasiahnutým segmentom ekonomiky. Po dosiahnutí prebytku v rozsahu 1,8 % HDP v roku 2019 sa tak federálny rozpočet dostal do deficitného hospodárenia, deficit sa v roku 2020 vyšplhal na 3,8 % HDP (4 099 miliárd rubľov; údaje o plnení rozpočtu použité v texte sú podľa CBR, 2021c). (Podobne, prebytok rozpočtového systému vo výške 1,9 % HDP zaznamenaný v roku 2019 bol nahradený deficitom 4,0 % HDP). Deficit federálneho rozpočtu bez ropy a plynu (a bez započítania jednorazových príjmov z predaja akcií Sberbank) sa zvýšil z 5,4 % HDP v roku 2019 na 9,7 % HDP v roku 2020.

Väčšina deficitu federálneho rozpočtu bola financovaná požičiavanim na domácom trhu. Výška federálneho vnútorného dlhu preto stúpala 1,5-násobne, na 13,8 % HDP. Federálny zahraničný dlh dosiahol k začiatku roka 2021 3,9 % HDP. Celkový verejný dlh (štátu aj samospráv) vzrástol na 20,4 % HDP, na takmer 22 miliárd rubľov, stále je to však prijateľná úroveň. V porovnaní s jeho výškou ku koncu roka 2019 ide o zvýšenie o viac ako tretinu v nominálnom vyjadrení (vo vzťahu k HDP je to nárast o 5,7 p. b.).

Objem prostriedkov v štátnom suverénnom Fonde národného blahobytu sa v priebehu roka 2020 znásobil 1,7-krát a k 1. januáru 2021 dosiahol 12,7 % HDP (13 546 miliárd rubľov), z toho takmer dve tretiny tvorili likvidné aktíva (prostriedky na bankových účtoch centrálnej banky). Za veľkou časťou tohto navýšenia ale stojí prevod dodatočných príjmov z ropy a plynu ešte za rok 2019 (prevod sa uskutočnil v marci 2020).

V prvom štvrtroku 2021 sa fiškálna pozícia federálneho rozpočtu spolu so zlepšovaním celkovej hospodárskej situácie zlepšila. Zvýšili sa príjmy rozpočtu, najmä vďaka vyšším príjmom z výberu DPH (a aj napriek zníženiu príjmov z dane z príjmu právnických osôb). Predpokladá sa, že ekonomické sankcie zavedené v apríli 2021 budú mať len minimálny dopad na ruskú ekonomiku alebo rozpočet (World Bank, 2021). V apríli tiež Rusko získalo 1,8 mld. USD z emisie dvoch eurobondov splatných v rokoch 2027 a 2036 (65 % hodnoty prvého eurobondu odkúpili domáci investori, v prípade druhého to bolo 47 %; čo potvrdzuje ich atraktivitu pre zahraničných investorov, keďže

výnosnosť pri nich je vyššia v porovnaní s niektorými inými 15-ročnými dlhopismi a aj vzhľadom na nízku úroveň zadlženia v Rusku; investori tiež uvítali v tom čase sa obnovujúci dialóg medzi Moskvou a Washingtonom; bližšie pozri Reuters, 2021). V roku 2021 je v pláne minúť z federálneho rozpočtu 1,1 % HDP na podporu oživenia ekonomiky a rastu disponibilných príjmov (najmä na sociálne benefity a na infraštruktúru). Vzhľadom na relatívne nízku úroveň verejného dlhu a vysoký objem rezervných prostriedkov má ruská vláda dostatočný priestor na pozvoľnejšiu fiškálnu konsolidáciu alebo dodatočné sociálne výdavky a podporu regiónom v prípade opätovného zhoršenia epidemiologickej situácie.

11.4. Za poklesom ekonomiky predovšetkým prepád spotreby domácností

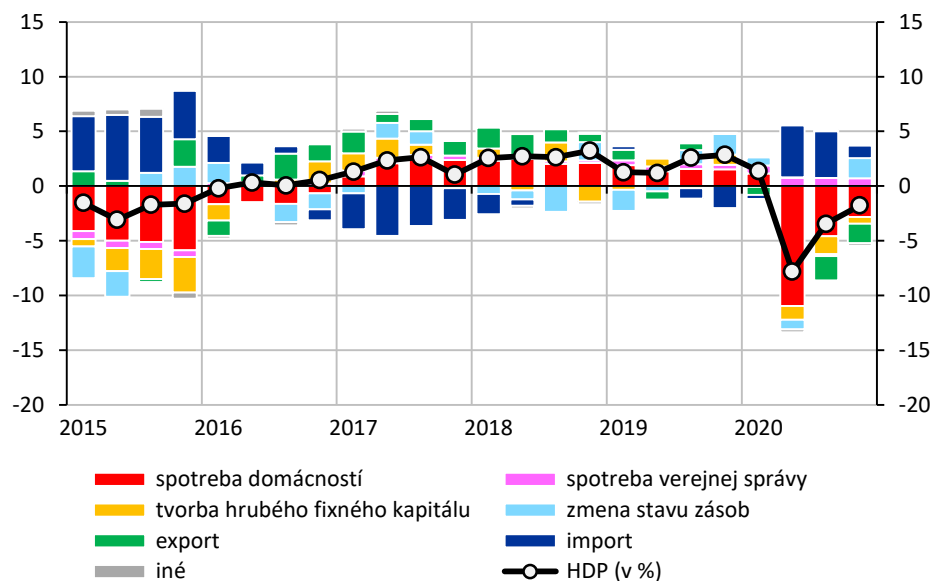
S odzníevaním prvej vlny epidémie a znovuotváraním ekonomiky začalo veľmi rýchlo dochádzať k zotavovaniu ekonomickej aktivity, podľa revidovaných údajov Rosstatu nebol ani prepád produktu v najpostihnutejšom druhom štvrtroku 2020 (-7,8 %) taký hlboký, ako sa predpokladalo. V druhej polovici roka sa už medziročný pokles HDP zmierňoval (-3,5 % v treťom a -1,8 % v poslednom štvrtroku). V priemere za rok 2020 poklesla ruská ekonomika o 3 %, kým rok predtým rástla dvojpercentným tempom (tiež revidovaný údaj). Za poklesom ekonomiky stála predovšetkým menšia spotreba domácností, tá sa medziročne znížila až o 8,6 % vplyvom protipandemických obmedzení, ako aj poklesu reálnych disponibilných príjmov a nárastu sklonu k úsporám (ešte v roku 2019 rástla 3,2 % tempom). Poklesla aj tvorba hrubého fixného kapitálu (o 4,3 %, v dôsledku neistoty na trhu, obmedzení aktivity, ale aj vplyvom znehodnotenia rubľa) a v rovnakom rozsahu aj export. V najväčšej miere však k výslednému poklesu ekonomiky prispela hlavne spomínaná nižšia spotreba domácností⁷². Len v samotnom kritickom druhom štvrtroku prispela k poklesu HDP v rozsahu takmer 11 p. b. (graf 11.1). Investície do kapitálu ťahali

⁷² Údaje o komponentoch HDP použité v texte sú údaje revidované Rosstatom v apríli 2021.

nadol obmedzenia činnosti podnikov a export klesal v dôsledku oslabeného vonkajšieho dopytu a obmedzení v ťažbe ropy. Výsledkom poklesu spotreby domácností a investícií do fixného kapitálu bolo medziročné zmenšenie domáceho dopytu o 4,4 %. Oslabenie domáceho dopytu sa premietlo do výrazného medziročného prepadu importu (o 12 %), ten sa preto stal hlavným zdrojom zmiernenia poklesu HDP. Proti poklesu produktu pôsobila aj konečná spotreba verejnej správy, vyššia medziročne o 4 % vďaka fiškálnym opatreniam na zmiernenie následkov pandémie. Slabý dopyt a neschopnosť predať produkciu v čase reštrikcií viedli k akumulácii zásob v poslednom štvrťroku (graf 11.1), čo tiež významne tlmilo pokles HDP pred koncom roka.

G r a f 11.1

Výdavková štruktúra hrubého domáceho produktu (príspevky k jeho medziročnej zmene v p. b., štvrťročné údaje), 2015 – 2020

Prameň: CBR (2021b), podľa údajov Rosstatu.

Ťažobný priemysel bol tým, ktorý v najväčšom rozsahu prispel k prepadu produktu z pohľadu vytvoreného HDP – tvorba hrubej pridanej hodnoty v ňom v roku 2020 medziročne poklesla o takmer 10 %. Príčinou bol nižší globálny dopyt po energetických surovinách

v prvej polovici roka (hlavne po rope a uhlí) a obmedzenie ťažby ropy dohodnuté krajinami OPEC+ v druhej polovici roka. Výkon ekonomiky ťahala nadol aj slabšia tvorba pridanej hodnoty v odvetviach dopravy, obchodu a činnostiach v oblasti ubytovania a stravovania (v prípade ktorých sa pridaná hodnota prepadla medziročne o štvrtinu, čo je najhlbší pokles z hlavných odvetví). Tieto tri odvetvia utrpeli najviac v dôsledku zavedenia opatrení na obmedzenie sociálneho kontaktu. Výraznejšie rástla produkcia len vo finančných a poisťovacích službách, stúpala aj pridaná hodnota vo verejnej správe, obrane a sociálnom zabezpečení, a to vďaka implementácii protikrizových opatrení ruskej vlády a centrálnej banky. Produkcia v spracovateľskom priemysle a v stavebníctve sa medziročne nemenila (v priemere za rok), v poľnohospodárstve rástla minimálne. Pridaná hodnota v stavebníctve pritom neklesla aj vďaka pokračovaniu realizácie národných projektov výstavby, medzi inými projektu Ubytovanie a mestské prostredie. V druhej polovici roka výstavbu podporil aj program zvýhodnených hypotekárnych úverov. Pokles v doprave aj obchode sa počnúc tretím štvrťrokom výrazne spomalil, ale bolo to práve obnovenie rastu produkcie spracovateľského priemyslu v poslednom štvrťroku, ktoré významne prispelo k rýchlejšiemu oživovaniu ekonomiky ešte pred koncom roka 2020 (obzvlášť vysoký rast zaznamenala farmaceutická produkcia, resp. produkcia liekov a lekárskeho zariadení, v novembri a v decembri, čo bolo priamou reakciou na zvýšený dopyt po liekoch odporúčaných ministerstvom zdravotníctva k liečbe covidu-19 v čase jesenného nárastu počtu infikovaných, ktorý koncom jesene vyústil do výpadku niektorých liekov na farmaceutickom trhu, čo sa producenti snažili kompenzovať v posledných mesiacoch roka produkciou zvýšenou o viac ako tretinu, popritom produkciu zvyšovalo aj kompenzovanie výpadku onkologických liečiv a výroba vakcíny Sputnik; pozri boxy v CBR, 2021a). Podobne, pridaná hodnota v stavebníctve v poslednom štvrťroku už rástla, rovnako ako v spracovateľskom priemysle 2-percentným tempom (údaje o vývoji pridanej hodnoty v odvetviach sú podľa národných účtov, dáta revidované k aprílu 2021; Rosstat, 2021a).

Pokles ruskej ekonomiky bol teda v roku 2020 miernejší, než aký v priemere zaznamenali ekonomiky exportujúce suroviny (bol aj

miernejší v porovnaní s priemerným poklesom rozvinutých ekonomík či poklesom svetovej ekonomiky). K tomuto výsledku prispeli cieľené kroky smerujúce k makrofiškálnej stabilizácii v predošlých rokoch. „Neropný“ deficit federálneho rozpočtu vyjadrený v pomere k HDP vláda cieľene znižovala (až na 5,4 % HDP pred príchodom pandémie), a to za súčasnej akumulácie rozsiahlych rezervných prostriedkov vo Fonde národného blahobytu (11,6 % HDP k máju 2021, z toho takmer dve tretiny v likvidnej forme). Výška medzinárodných rezerv síce v prvej polovici roka 2020 výraznejšie nestúpala, ale ani neklesala – držala sa na solídnej úrovni medzi 560 až 570 mld. USD. Do konca mája 2021 dokonca Ruská federácia zvýšila hodnotu svojich medzinárodných rezerv na 605 mld. USD (údaje CBR, 2021d). Mohutné ozdravné procesy v bankovom sektore v minulosti a zvýšený dohľad zohrali tiež svoju úlohu. Ekonomika bola vďaka reformám z posledných rokov na krízu pripravená lepšie než v roku 2009. Fiškálna stabilizácia umožnila vláde prijať rozsiahly balík proticyklických opatrení, dosahujúci veľkosť 3,0 až 4,5 % HDP (odhady Európskej komisie, ruskej centrálnej banky a Svetovej banky sa pohybujú v tomto rozpätí), centrálna banka promptne pristúpila k ďalšiemu uvoľňovaniu menovej politiky, keď znížila kľúčovú úrokovú sadzbu hneď v prvej polovici februára 2020 a tento krok zopakovala do júla ešte trikrát (celkovo v reakcii na prvú vlnu pandémie znížila kľúčovú sadzbu z januárových 6,25 % na 4,25 % v júli, teda o 200 bázických bodov). Rusko bolo vo výhode aj vďaka štruktúre hospodárstva: relatívne malý podiel sektora služieb a naopak, veľký verejný sektor, ktorý tlmil nárast nezamestnanosti. Väčšiemu prepadu bránili aj relatívne mierne obmedzenia v priemysle a štátne projekty výstavby.

Situácia v reálnej ekonomike sa zlepšovala aj s príchodom roka 2021, spolu s poklesom v počte prípadov osôb pozitívnych na SARS-CoV-2 a uvoľňovaním niektorých opatrení, ako aj s dohodnutým zmierňovaním v obmedzeniach ťažby ropy. Podľa posledných údajov Rosstatu sa pokles ekonomiky v prvom kvartáli spomalil na -0,7 %. Rástla tak priemyselná produkcia, ako aj pridaná hodnota v spracovateľskom priemysle. Okrem zvoľňovania v obmedzení ťažby ropy aj studená zima prispela k ťažbe surovín, a tým k zmierňovaniu prepadu v tomto odvetví. Z toho benefitovalo aj odvetvie dopravy,

produkcia v spracovateľskom priemysle sa už v marci 2021 vrátila na predkrízové hodnoty. Došlo k obnoveniu rastu pridanej hodnoty v obchode, zotavovali sa aj niektoré ďalšie odvetvia služieb.

Zmierňovanie poklesu produkcie v ťažbe a dobývaní v štvrtom kvartáli 2020 aj v prvom kvartáli 2021 je pre ekonomiku dôležitým signálom, vzhľadom na mieru jej závislosti od surovinového priemyslu. Globálny trh s energetickými surovinami bol pandémie výrazne zasiahnutý. Globálny dopyt po surovej rope poklesol v porovnaní s rokom 2019 o 9 % (čo je najhlbší medziročný prepád vôbec), keďže dve tretiny ropy smerujú do dopravného priemyslu. Dopyt po zemnom plyne sa zmenšil o 2 %. To samozrejme citelne postihlo tak produkciu, ako i export ruskej ropy a zemného plynu – produkcia ropy poklesla o 8,7 %, jej export o 12,4 %; produkcia zemného plynu sa zmenšila o 5,7 %, jeho export sa prepadol o 23,8 %, predovšetkým v dôsledku slabšieho dopytu v EÚ a presmerovania amerického skvapalneného plynu pôvodne určeného pre ázijský trh do Európy, čo okrem zníženej potreby dovozu z Ruska viedlo i k augustovému historickému prepadu ceny plynu v EÚ (World Bank, 2021). Neobyvkle chladné počasie v prvých mesiacoch roka 2021 napokon prispelo k zvýšeniu dopytu po plyne v Európe a k dvojnásobnému medziročnému rastu jeho ceny. Vďaka pomalšiemu zvyšovaniu produkcie ropy (dohoda OPEC+) stúpala v prvom štvrtroku aj cena ropy (Urals zdražela medzikvartálne o 35 %, keď jej cena vzrástla zhruba na 60 dolárov za barel), medzi februárom a aprílom 2021 zdraželi aj ďalšie exportné komodity Ruska (oceľ, hliník, meď; CBR, 2021b). Tento pre Rusko priaznivý vývoj na trhoch s uvedenými komoditami priniesol nielen taký potrebný pozitívny impulz pre ruský ťažobný priemysel (i keď objem produkcie stále zaostával za hodnotami z posledného štvrtroka 2019), prispel aj k oživeniu aktivity v spracovateľskom priemysle, ktorý sa v najväčšej miere podpísal pod zlepšenie ekonomickej aktivity v prvom kvartáli. Zotavovala sa ale aj spotreba (aj keď k predkrízovým hodnotám sa ešte nevrátila), rástli maloobchodné tržby (oživovanie podnikových aktivít zvýšilo dopyt po pracovnej sile, zlepšovali sa parametre trhu práce).

11.5. Oslabenie bežného účtu platobnej bilancie vplyvom poklesu surovinového vývozu

Uvedený vývoj vonkajšieho dopytu a cien na komoditných trhoch v podmienkach pandémie sa neodrazil len na slabšej tvorbe pridanej hodnoty v ťažobnom priemysle či v deficite federálneho rozpočtu. Externý sektor bol prvým kanálom, skrz ktorý sa vo svete postupne šíriaca epidémia dostala aj do výsledkov ruskej ekonomiky. Jednou z prvých oblastí, kde bolo badať efekt zhoršujúcej sa situácie vo vonkajšom prostredí, tak boli výsledky transakcií zachytených v platobnej bilancii Ruska už v prvom štvrtroku 2020. Zmenšenie prebytku obchodnej bilancie spôsobilo medziročne nižší prebytok bežného účtu už v prvom štvrtroku, na rozdiel od roka 2019 to už ale bolo nielen vplyvom nižších cien komodít, ale aj dôsledkom menšieho fyzického objemu vyvezených surovín.

V podobnom duchu sa vyvíjal bežný účet aj v priemere za rok 2020. Jeho výsledný prebytok vo výške 36,1 mld. USD bol takmer o polovicu menší než v roku 2019. Išlo teda o následok slabšieho výsledku obchodnej bilancie (prebytok 93,7 mld. USD je medziročne o viac ako 72 mld. USD nižší)⁷³, na ktorom sa odrazil pokles ceny ropy takmer o tretinu (o 32 %), slabší vonkajší dopyt po väčšine ruských vývozných artiklov, zvýšená neistota a volatilita na finančných trhoch. A aj keď poklesla aj hodnota dovezených tovarov, o 14,2 mld. USD (vplyvom znehodnotenia domácej meny, poklesu ekonomiky a zavedených protipandemických obmedzení, pričom ich cena klesla o 2,3 % a fyzický objem dovezených tovarov klesol o 3,4 %), jej pokles nemožno v žiadnom prípade kompenzovať ďaleko rozsiahlejší prepád hodnoty vývozu tovarov, ten sa totiž medziročne znížil o 86,4 mld. USD. Pod viac ako štyri pätiny tohto medziročného poklesu vývozu sa podpísal prepád exportu ropy a ropných produktov. Za zvyškom poklesu stál slabší export plynu (pokles pri oboch formách, zemnom aj skvapalnenom plyne; údaje podľa CBR, 2021d). Išlo o vplyv cenového

⁷³ Údaje o výsledkoch platobnej bilancie sú podľa štatistík vonkajšieho sektora zverejňovaných ruskou centrálnou bankou (CBR, 2021d), aktualizovaných v júni 2021, mierne sa preto odlišujú od výsledkov publikovaných v súhrnných publikáciách vydaných v prvej polovici roka 2021, ktoré vychádzali zo skorších údajov.

faktora aj reálneho zníženia exportovaného objemu. Aj keď fyzický objem celkovo vyvezených tovarov sa znížil len o 1,6 %, v tom obsiahnutý pokles vývozu uhľovodíkových surovín predstavoval až 7,6 % (CBR, 2021c). Vývoz ostatných (neenergetických) tovarov v skutočnosti slabo vzrástol (najmä vďaka vyššej hodnote vývozu zlata a poľnohospodárskych tovarov, a to aj napriek tomu, že hodnota vývozu poklesla v prípade väčšiny komoditných skupín, napr. pri minerálnych produktoch, železných a neželezných kovoch, výrobkoch chemického priemyslu, strojárskych výrobkoch).

Deficit bilancie služieb sa v porovnaní s rokom 2019 zmenšil, dokonca o viac ako polovicu (na 17 mld. USD), a to v dôsledku rýchlejšieho poklesu ich dovozu (až o 35 %; počet občanov Ruska, ktorí vycestovali do zahraničia, vplyvom pandémie prudko klesol, najväčší vplyv na výsledné zníženie dovozu služieb mal pokles v kategórii Zázazdy) než vývozu. Zníženie deficitu bilancie služieb zmiernilo medziročný pokles prebytku bežného účtu. K tomuto zmierneniu podobne prispeli aj medziročne menšie deficity v ďalších položkách bežného účtu (pokles deficitov bilancie kompenzácií pracovníkov, bilancie výnosov z investícií aj bilancie sekundárnych príjmov).

Kapitálový účet vykázal deficit 0,5 mld. USD, medziročne išlo o slabé zmiernenie deficitu. Kladný zostatok na finančnom účte (okrem rezervných aktív) presahoval 50 mld. USD. Stálo za tým zníženie zahraničných záväzkov voči nerezidentom. Nižšie príjmy z vývozu energetických surovín, zvýšená volatilita na finančnom trhu, ale aj rastúce geopolitické napätie viedli k zrýchleniu odlevu kapitálu z Ruska, a to z 22 mld. USD v roku 2019 až na takmer 48 mld. USD (World Bank, 2021) a k oslabeniu domácej meny, reálny efektívny výmenný kurz znehodnotil medziročne o 7,5 %. K posilneniu kurzu došlo až v prvom štvrtroku 2021 spolu so zlepšovaním epidemiologickej situácie a rastúcou cenou ropy, krehké posilňovanie rubľa však už v apríli zastavilo rastúce geopolitické napätie (rubeľ voči doláru najprv o 2,5 % posilnil, hneď v apríli však o 2,2 % oslabil; World Bank, 2021).

Prílev priamych zahraničných investícií aj vplyvom nižšieho re-investovania ziskov poklesol na 5,5 mld. USD, kým v roku 2019

presahoval 22 mld. USD. Naopak, v roku 2020 narástol skôr význam portfóliových investícií (medziročne ich prílev narástol o 9,7 mld. USD), podľa centrálnej banky bol kľúčovým faktorom nárast investícií do zahraničných cenných papierov ako súčasť portfólií ruských investorov (CBR, 2021c).

Výsledkom operácií zachytených v platobnej bilancii bol pokles rezervných aktív o 13,8 mld. USD (v roku 2019 to bol nárast o 66,5 mld. USD), a to najmä v dôsledku predaja cudzej meny na domácom trhu, ktorý ruská centrálna banka uskutočnila v rámci schváleného rozpočtového pravidla a splácania nástrojov verejného dlhu v cudzej mene. Vonkajší dlh Ruskej federácie predstavoval k začiatku roka 2021 468 mld. USD, od 1. januára 2020 sa znížil o 4,8 %.

Ešte aj v prvom štvrtroku 2021 bol prebytok bežného účtu o tretinu menší ako za rovnaké obdobie roka 2020. Bolo to v dôsledku pretrvávajúceho slabšieho vývozu palivových surovín a naopak, silného oživenia dovozu tovarov. Keďže v tom čase už cena ropy rástla a v polovici marca dosahovala 70 dolárov za barel (v priemere v prvom štvrtroku 60 dolárov za barel), bol to výsledok najmä pretrvávajúcich nižších objemov exportu v súlade s dohodou OPEC+ o obmedzení ťažby. Hodnota vývozu surovej ropy poklesla za prvý kvartál o viac ako 22 %. Naopak, dovoz tovarov stúpol v prvom kvartáli o 12,4 %, najmä vďaka dovozu strojárskych zariadení, čo odrážalo oživovanie domáceho investičného dopytu (World Bank, 2021). Vzástol aj dovoz chemickej produkcie, najmä farmaceutík. Čistý odlev kapitálu sa v porovnaní s prvým štvrtrokom 2020 zmiernil len o málo. Pretrvávalo zvýšené geopolitické napätie. Rusko navýšilo svoje medzinárodné rezervy, predovšetkým vďaka nákupu zahraničnej meny v zmysle fiškálneho pravidla, keďže cena ropy presiahla pravidlom stanovenú úroveň 43,3 dolárov za barel (centrálna banka v polovici januára obnovila nákup zahraničnej meny, pozastavený od marca 2020). Počnúc aprílom Rusko znižovalo podiel dolára a eura vo Fonde národného blahobytu v prospech japonského jenu a čínskeho jüanu.

11.6. Pandémia nespôsobilá dramatický nárast nezamestnanosti, nedostatok pracovných síl sa obnovuje

Počet zamestnaných sa v roku 2020 znížil o 1,3 milióna na 70,6 miliónov osôb (najviac pracovných miest ubudlo v odvetviach spracovateľského priemyslu, v stavebníctve, v obchode a v odvetví zdravotníctvo a sociálna pomoc). Časť z nich odišla z trhu práce, zvyšok sa premietol do nárastu nezamestnanosti o štvrtinu (o 0,8 milióna osôb), počet nezamestnaných tak stúpol na 4,3 milióna osôb (CBR, 2021c). Miera nezamestnanosti preto vzrástla zo 4,6 % (priemerná úroveň z roka 2019) na 5,8 % (čo je v porovnaní s nezamestnanosťou dosahovanou v čase poslednej veľkej krízy v roku 2009, keď presahovala 8 %, stále veľmi dobrá úroveň). Detailnejší pohľad na mesačný vývoj odhalí, že od augusta 2019, keď miera nezamestnanosti dosahovala v Ruskej federácii historické minimum 4,3 %, vystúpala nezamestnanosť do marca 2020 len na 4,7 %. Prvá vlna pandémie sa na vývoji nezamestnanosti odrazila prakticky okamžite, keď len medzi marcom a aprílom 2020 poskočila miera nezamestnanosti o viac ako 1 p. b. (na 5,8 %). V nasledujúcich mesiacoch stúpala už miernejším tempom, vrchol dosiahla v auguste 2020 (6,4 %). Od augusta už dochádza k pozvoľnému poklesu miery nezamestnanosti, do mája 2021 na 4,9 % (ILO definícia; Rosstat, 2021a). Po trištvrte roka trvajúcim zlepšovaním sa teda významne priblížila k úrovni z marca 2020, keď sa príchod pandémie v štatistikách zamestnanosti ešte výraznejšie neprejavoval. Za rekordným minimom z augusta 2019 zaostáva o 0,6 p. b.

Nezamestnanosť sa teda ešte nevrátila na predkrízové hodnoty, k zlepšeniu situácie ale dochádza už od polovice roka 2020. Znepokojujúcim je skôr fakt, že sa zvýšil podiel tých nezamestnaných, ktorí nie sú krytí poistením v nezamestnanosti (ich podiel síce medzi marcom a augustom 2020 významne narástol, čo bolo výsledkom protikrízových opatrení prijatých v prvom polroku, ale odvtedy klesá; World Bank, 2021). Špecifikom ruského trhu práce je tiež vysoký podiel pracujúcich, ktorí pracujú v neformálnom sektore. V druhej polovici roka sa zamestnanosť zvyšovala predovšetkým práve v tejto sfére (podľa Svetovej banky pribudlo v druhej polovici 2020 v neformálnom sektore

828-tisíc pracujúcich; World Bank, 2021), čím sa ich podiel na celkovom počte pracujúcich medzi druhým a posledným štvrťrokom 2020 zvýšil o 1 p. b. na 18,9 %. Za zvýšením dopytu po pracovnej sile v poslednom štvrťroku stál aj dopyt po menej kvalifikovaných pracovníkoch a stavebných robotníkoch, čo súviselo s nedostatkom pracovných migrantov. Zvýšil sa aj dopyt po zamestnancoch v povolaniach bojujúcich s koronavírusovou infekciou (CBR, 2021a).

Pokles dopytu po pracovnej sile v odvetviach, ktoré najviac utrpeli opatreniami spojenými s uzavretím ekonomiky (kde je vysoká potreba spoločenského kontaktu a nízky podiel pracovných úloh, je možné vykonávať prácou z domu), sa odrazil aj na poklese reálnej mzdy v týchto odvetviach. Najhlbší, viac než 10-percentný prepád mzdy bol zaznamenaný v odvetví ubytovacích a stravovacích služieb, k výraznejšiemu poklesu reálnej mzdy došlo aj v stavebníctve, kultúre, športe a rekreácii a v obchode. Vo viacerých odvetviach však rast mzdy pokračoval (napr. v zdravotníctve, poľnohospodárstve, informáciách a komunikácii), v priemere sa v ekonomike rast reálnej mzdy v roku 2020 udržal, dosiahol 1,7 % tempo. Nedokázal však zabrániť poklesu disponibilných príjmov (najhlbší medzioročný pokles nastal v druhom štvrťroku, -7,9 %). Pozitívom je, že tento pokles neohrozil domácnosti s najnižšími príjmami. Aj vládne sociálne opatrenia prispeli k tomu, že miera chudoby oproti roku 2019 nevzrástla, naopak ku koncu roka 2020 medzioročne mierne klesla. Pokles miery nezamestnanosti smerom ku koncu roka 2020 (vo všetkých regiónoch federácie), rast reálnej mzdy (i keď ten pred koncom roka 2020 spomalil v dôsledku rastúcej inflácie, motorom rastu nominálnej mzdy bol predovšetkým verejný sektor) a zvýšená tvorba nových pracovných miest sú signálmi pokračujúceho oživovania ruského trhu práce. S príchodom roka 2021 oživenie ekonomickej aktivity prinieslo ďalší dodatočný dopyt po pracovnej sile, súvisiaci rast príjmov spolu s rozpočtovými sociálnymi opatreniami a valorizáciou starobných dôchodkov v januári prispeli k rastúcej spotrebe.

11.7. Vybrané geopolitické aspekty v období 2020 – 2021

Výstavba strategického projektu nového priameho plynovodného spojenia Ruska s Nemeckom Nord Stream II bola z dôvodu sankcií USA v roku 2020 prerušená, keďže švajčiarska firma AllSeas vlastníca loď pokladajúcu potrubia z dôvodu sankcií z projektu odstúpila. Z projektu odstúpili aj certifikačná firma z Nórska či nemecká firma (sankcie USA vynucujú globálne – platia pre celý svet), ktorá mala dodať a prevádzkovať systém riadenia a monitoringu potrubia a prepravy zemného plynu. V reakcii Rusko prijalo rozhodnutie dokončiť plynovod vlastnými plavidlami a začalo modernizovať vhodné lode. USA následne na jeseň 2020 rozšírili sankcie proti firmám, ktoré sa na tejto modernizácii a prestavbe plavidiel podieľali a poskytovali služby, dodávky zariadení alebo financie.

USA sa ústami vtedajšieho ministra zahraničných vecí M. Pompea vyjadrili, že budujú proti dokončeniu projektu Nord Stream II medzinárodnú koalíciu (Bild, 2020). Poľsko v októbri 2020 udelilo Gazpromu vysokú pokutu 6,47 mld. eur s odôvodnením, že výstavbou plynovodu Nord Stream II by Gazprom získal dominantné postavenie na poľskom trhu, a tým by porušil pravidlá hospodárskej súťaže (DW, 2020). Poľský úrad na ochranu hospodárskej súťaže udelil tiež nižšiu pokutu 55 mil. eur európskym firmám zúčastňujúcim sa projektu Nord Stream II – firmám Uniper a Wintershall (Nemecko), Engie (Francúzsko), OMV (Rakúsko) a Shell (Anglicko a Holandsko) – dotknuté firmy ohlásili, že sa proti pokutám odvolajú. V decembri 2020 bola obnovená pokládka potrubia ruskou loďou Fortuna aj napriek tomu, že na ruskú firmu vlastniacu toto plavidlo uvalili USA sankcie. Európsky parlament prijal v januári 2021 rezolúciu, v ktorej žiada okamžité zastavenie výstavby plynovodu Nord Stream II s odvolaním sa na zatknutie opozičného politika A. Navalného ruskými úradmi (European Parliament News, 2021).

Oficiálni predstavitelia firmy Nord Stream II AG uviedli, že výstavba projektu niekoľkokrát čelila „jasne plánovaným a pripraveným provokáciám použitím rybárskych lodí, vojenských lodí, ponoriek a lietadiel s cieľom brániť výstavbe projektu“ (Interfax, 2021). Boli zverejnené aj konkrétne prípady provokácií zo strany poľských rybárskych

a vojenských plavidiel, kde dokonca došlo k fyzickej zrážke s plavidlami pracujúcimi na projekte.

Napriek početným aktivitám rôznej povahy namiereným proti dokončeniu plynovodu má projekt evidentnú podporu európskych a predovšetkým nemeckých korporácií. Komisár pre zahraničné záležitosti EÚ J. Borrell uviedol, že EÚ nemá nástroje na rozhodovanie o plynovode Nord Stream II a projekt označil za záležitosť súkromných firiem a Nemecka.

V máji 2021 nová vláda USA prezidenta J. Bidena zrušila sankcie, presnejšie zaviedla nové a následne ich hneď zrušila, proti vo Švajčiarsku sídliacej firme (a jej výkonnému riaditeľovi osobne), ktorá dozoruje výstavbu plynovodu. Oficiálne zdôvodnenie tohto kroku bolo, že zrušenie sankcií voči tejto firme je v bezpečnostnom záujme USA (Bloomberg, 2021). V júni 2021 Gazprom ohlásil, že pokladanie potrubia je hotové na 95 % a prezident Putin ohlásil vo svojom prejave na Petrohradskom ekonomickom fóre, že projekt je prakticky dokončený a snahy USA zmariť tento projekt neuspeli. Ďalší predpokladaný termín spustenia plynovodu do prevádzky je druhá polovica roku 2021.

Geopolitické napätie a konfrontácia Ruska so Západom, resp. Západu s Ruskom, keďže Rusko je zvyčajne reagujúcou stranou, pokračovali aj počas obdobia pandémie koronavírusu v rokoch 2020 a 2021. Konfrontácia prebiehala predovšetkým vo forme sankčnej politiky, diplomatických konfliktov a vojenských incidentov na hraniciach Ruska. Ruská vláda opakovane konštatovala, že zhoršovanie vzťahov iniciujú krajiny Západu, a že vzťahy s USA sú už horšie ako v čase studenej vojny. Rovnako vzťahy s EÚ sú podľa Ruska vďaka úsiliu Bruselu na najnižšom bode a podľa S. Lavrova vzťahy s EÚ prakticky prestali existovať (DW, 2021). Rusko tvrdí, že správanie sa Západu je nepriateľské a arogantné. Podľa Ruska Západ zdvojnásobil svoje aktivity zastaviť rozvoj Ruska ako trest za nezávislú zahraničnú politiku a systematické hájanie vlastných národných záujmov (TASS, 2020).

Diplomatické roztržky so západnými krajinami pokračovali v podstate priebežne s rôznymi odôvodneniami. Nasledujúci výber udalostí ilustruje intenzitu a rozsiahlosť konfliktu.

Vláda SR vyhostila v auguste 2020 troch ruských diplomatov s odôvodnením, že boli v podozrení zo špiónážnych aktivít, pričom

premiér I. Matovič uviedol, že tieto aktivity ruských diplomatov v SR súviseli s vraždou gruzínskeho občana v Berlíne v roku 2019. Rusko označilo vyhostenie ako nepriateľský krok a vyhostilo troch pracovníkov ambasády SR v Moskve. V októbri 2020 ohlásila Veľká Británia a EÚ sankcie (zákazy cestovania, zmrazenie majetku v EÚ a iné obmedzenia) proti vybraným štátnym predstaviteľom RF (pracovníkom prezidentskej kancelárie, niekoľkých ministerstiev a bezpečnostných zložiek) s odôvodnením, že sú sčasti zodpovední za otravu opozičného politika A. Navaľného. V decembri 2020 Rusko vyhostilo troch diplomatov Holandska ako odvetný krok za vyhostenie ruských diplomatov z Haagu. Vo februári 2021 Rusko vyhostilo diplomatov Poľska, Nemecka a Švédska za účasť na nepovolených demonštráciách v Petrohrade. Všetky tri krajiny v zapätí reagovali recipročne. V marci 2021 USA koordinovane s EÚ, Kanadou a Austráliou uvalili nové sankcie proti Rusku s odôvodnením, že ruská vláda je zodpovedná za otravu opozičného politika A. Navaľného. V apríli 2021 zaviedli USA proti Rusku ďalšie sankcie a vyhostili desiatich diplomatov uvádzajúc tri dôvody: a) Rusko bolo zapojené do kybernetického útoku proti americkej firme SolarWinds; b) Rusko vyplácalo odmeny útočníkom za zabitie vojakov USA v Afganistane (neskôr ako dôvod odvolané); c) pre zasahovanie do volieb v USA v roku 2020. Sankcie USA okrem vybraných predstaviteľov ruských štátnych inštitúcií zaviedli aj proti šiestim technologickým firmám a proti ruskému štátnemu dlhu (finančné inštitúcie z USA dostali zákaz nakupovať ruský štátny dlh). USA taktiež zakázalo akýkoľvek import a export zbraní s Ruskom. Následne Ministerstvo zahraničných vecí RF odporučilo veľvyslancovi USA v Moskve, aby odcestoval na konzultácie. Svojho veľvyslanca v USA povolalo Rusko na konzultácie už v marci.

Do konfrontácie s RF sa aktívne v apríli 2021 zapojilo aj Česko, ktoré vyhostilo tridsať ruských diplomatov aj s rodinnými príslušníkmi s odôvodnením, že ruská vojenská rozviedka bola v roku 2014 zapletená do výbuchov muničných skladov v meste Vrbětice. Česko taktiež vylúčilo Rosatom zo súťaže o dostavanie atómovej elektrárne Dukovany. Rusko obvinenia Česka odmietlo, recipročne vyhostilo českých diplomatov a obvinilo Česko, že je rukojemníkom zahraničnej politiky USA. Obe krajiny výrazne znížili počty pracovníkov na svojich

ambasádach a Rusko zakázalo českej ambasáde zamestnávať ruských občanov, čo prakticky znemožnilo Česku prevádzkovať Český dom v Moskve. Európsky parlament v tejto súvislosti prijal rezolúciu, v ktorej vyzval členské krajiny koordinovane vyhostiť ruských diplomatov. Vláda SR (spolu s Litvou, Lotyšskom a Estónskom) s odôvodnením solidarity s Českom vyhostila v apríli 2021 troch ruských diplomatov, na čo reagovalo recipročne, krok označilo za provokáciu a následne prišiel zákaz dovozu hydiny zo Slovenska do RF (oficiálne zdôvodnený obavami z vtácej chrípky) (Interfax, 2021).

Po diplomatickom konflikte s Českou republikou ruská vláda vytvorila oficiálny zoznam Rusku nepriateľských krajín, do ktorého boli navrhnuté bývalé sovietske republiky Lotyšsko, Litva, Estónsko, Gruzínsko, Ukrajina, dve bývalé krajiny východného bloku Poľsko a Česko, a samozrejme USA a Veľká Británia. V konečnej schválenej forme na zozname ostali iba Spojené štáty a Česká republika.

V júni 2021 ruská vláda oznámila, že odstupuje od memoranda o otvorenej zemi, čo je dohoda s USA z roku 1992 o cestovaní pracovníkov diplomatických misií po hosťovskej krajine. Po odstúpení od tohto memoranda musia pracovníci diplomatických misií hlásiť úradom akúkoľvek cestu za rádius 40 km od miesta svojej misie.

Napriek napätiu medzi USA a RF sa v júni 2021 uskutočnil na návrh USA samit na najvyššej úrovni v Ženeve. Rusko ešte pred samitom ohlásilo, že neočakáva zmenu politiky USA a zlepšenie vzťahov po samite. Podľa oficiálnych záverov sa obe krajiny dohodli na návrate svojich veľvyslancov na svoje posty a na pokračovaní rozhovorov o kontrole svojich jadrových arzenálov.

Napäté vzťahy Západu s Ruskom sprevádza aj rušenie významných dohôd v oblasti kontroly zbraní. V roku 2019 USA odstúpili od vzájomnej dohody s RF o zákaze rozmiestnenia jadrových rakiet krátkeho a stredného doletu v Európe (INF – Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty). V roku 2020 USA oznámili, že vystupujú z Dohody o otvorenom nebi (Treaty on Open Skies) a v januári 2021 mala vypršať aj posledná významná dohoda medzi USA a RF o kontrole jadrových zbraní New START. Vláda prezidenta D. Trumpa ohlásila, že nemá záujem predĺžiť túto zmluvu, avšak nová vláda prezidenta

J. Bidena zmenila toto rozhodnutie a platnosť zmluvy bola na poslednú chvíľu predĺžená do januára 2026.

Spojené štáty americké a ďalšie západné krajiny označili Rusko (a aj Čínu) opakovane za najväčšiu bezpečnostnú hrozbu. Nová stratégia Veľkej Británie po odchode z EÚ označuje Rusko za najakútnejšiu hrozbu pre bezpečnosť UK a obsahuje plány na zvýšenie počtu jadrových hlavíc zo 180 na 260 odôvodňujúc tento krok nutnosťou reagovať na nové ruské zbrane (Harries, 2021).

Vojenské napätie na ruských hraniciach a početné incidenty západných armád s ruskou armádou sú tou pre celú planétu najnebezpečnejšou časťou konfliktu Západu s Ruskom, keďže ide o atómovú veľmoc. Rusko tvrdí, že počet preletov výzvedných a vojenských lietadiel USA a NATO v blízkosti ruských neustále rastie a podľa Ruska západné krajiny situáciu na ruských hraniciach zámerne eskalujú. USA a NATO opäť navýšili svoju vojenskú prítomnosť v blízkosti ruských hraníc – USA napríklad v Nórsku umiestnili svoje strategické bombardéry, na čo následne Rusko varovalo Nórsko, že budovanie novej vojenskej infraštruktúry NATO v arktickej oblasti bude mať negatívne následky na bezpečnosť regiónu. Rusko taktiež posilnilo svoje vojenské kapacity na svojich západných hraniciach. Na jar 2021 spustili USA a NATO v Európe vojenské cvičenie Defender Europe 21, ktoré bolo svojím rozsahom najväčšie od konca studenej vojny. Podľa Ruska NATO uskutočňuje každoročne v Európe štyridsať veľkých vojenských cvičení s jasne protiruským zameraním (TASS, 2021).

Ešte v novembri 2020 Rusko vyjadrilo oficiálny protest proti narušeniu svojich pobrežných vôd v zálive Petra Veľkého v Japonskom mori, kam mal vplávať torpédoborec námorníctva USA. Ďalšie narušenie námorných hraníc sa odohralo v júni 2021, keď britský torpédoborec úmyselne vplával do pobrežných vôd RF v oblasti Krymu, čo Rusko označilo ako provokáciu a varovalo, že pri opakovanom narušení ruských pobrežných vôd použije vojenskú silu. Británia oznámila, že neuznáva Krym ako ruské územie, považuje ho za ukrajinské územie a podobné akcie sa chystá opakovať.

Počet námorných a leteckých incidentov ruskej armády v blízkosti ruských hraníc s armádami západných krajín každoročne narastá.

Vo svojom výročnom prejave prezident V. Putin explicitne uviedol, že Rusko „tvrdí a rázne odpovie, ak ktokoľvek prekročí červenú čiaru“ (Reuters, 2021). Rusko tiež v roku 2021 schválilo novú bezpečnostnú stratégiu štátu, ktorá reaguje na vývoj v posledných rokoch, predovšetkým na konfrontáciu so Západom.

Vybrané udalosti medzinárodného významu

Ruská vláda vypovedala niekoľko medzinárodných zmlúv proti dvojitému zdaňovaniu s cieľom bojovať proti daňovým únikom. Cyprus, Luxembursko a Malta súhlasili s požiadavkou Ruska zvýšiť zdanenie z Ruska prichádzajúcich príjmov z dividend a úrokov na 15 % (aj ďalších druhov príjmov). Holandsko nesúhlasilo s týmito požiadavkami ruskej vlády a k novej dohode zatiaľ nedošlo. V týchto štyroch krajinách je registrovaných množstvo ruských podnikateľských subjektov vrátane internetového gigantu Yandex či maloobchodného gigantu X5 Retail Group a mnohé ďalšie významné ruské korporácie.

V rámci stratégie dedolarizácie Ministerstvo financií RF ohlásilo úplné vyradenie dolára zo štruktúry Fondu národného bohatstva. Podiel zlata na rezervách CBR prvýkrát prevýšil podiel amerických dolárov a podiel exportu realizovaného v USD klesol po prvýkrát pod 50 %.

Na jar 2021 Európsky parlament prijal rezolúciu, v ktorej okrem iného vyzval, aby v prípade invázie Ruska do Ukrajiny EÚ okamžite zastavila import ropy a plynu z RF a odpojila ruské finančné inštitúcie od medzinárodného platobného systému SWIFT. Ruská vláda v reakcii vyjadrila pripravenosť na takýto krok, keďže CBR pripravuje ruskú ekonomiku na takýto potenciálny krok Západu už niekoľko rokov.

Geopolitické súperenie sa nevyhlo ani pandémie nového koronavírusu. Rusko ako prvé na svete predstavilo v auguste 2020 vakcínu proti ochoreniu covid-19 s názvom Sputnik V. Spojené štáty ešte v ten mesiac uvalili sankcie na päť ruských výskumných inštitúcií, ktoré sa podieľali na vývoji vakcíny s odôvodnením, že sú podozrivé z práce na chemických a biologických zbraniach. Negatívne sa k ruskej vakcíne postavila aj EÚ (rovnako aj k čínskej vakcíne). Rusko obvinilo

Západ, že bráni štátom vo svete, aby ruskú vakcínu kupovali. Spojené štáty priznali, že vyvinuli tlak na Brazíliu, aby vakcínu Sputnik V ne-kupovala. Masovo je vakcína Sputnik V používaná okrem Ruska a Bieloruska ešte v Argentíne, Srbsku, Maďarsku, Nikarague (vakcínu nakúpila aj vláda SR, avšak nakoniec Slovensko využilo len malú časť z nakúpeného objemu a zvyšok odpredalo späť ruskej strane). Rusko sa dohodlo na výrobe vakcíny v zahraničí so Srbskom, Talianskom, Argentínou, Indiou, Čínou, Južnou Kóreou a bolo v rokovaní s ďalšími krajinami. Rusko priebežne vyvíja aj ďalšie vakcíny a liečivá proti ochoreniu covid-19. Začiatkom leta 2021 malo oficiálne zaregistrované štyri vakcíny vlastnej výroby – Sputnik V, Sputnik Light, EpiVacCorona a CoviVac. Rusko pripravilo program tzv. vakcinačnej turistiky, čiže platenej vakcinácie pre cudzincov na území Ruska.

* * *

Vývoj ruskej ekonomiky v nadchádzajúcom období ovplyvní viacero faktorov. Epidemiologická situácia ostáva najmenej predikovateľnou (v čase prípravy tejto publikácie v Rusku povážlivo rástol počet prípadov infikovaných delta variantom vírusu SARS-CoV-2 a na rozdiel od európskych krajín aj počet úmrtí). Náklady podnikov môžu ostať v súvislosti s epidemiologickými nariadeniami zvýšené, pretrvávajú môžu výpadky v preprave tovarov a prerušenia v produkčných reťazcoch, ekonomické oživovanie môže byť nerovnomerné naprieč hospodárstvom. Otázne je zotavenie v odvetviach služieb, v pandémie najviac postihnutom sektore. Ak aj dôjde k výraznejšiemu uvoľneniu opatrení v odvetviach služieb, zvýšený dopyt po službách pri nedostatočne rýchlo reagujúcej ponuke prispeje k ďalšiemu zvyšovaniu cenovej hladiny. Pretrvávajú môžu zmeny v správaní domácností, v spotrebiteľských preferenciách, otáznym je tiež vývoj medzinárodného cestovného ruchu či pracovnej migrácie v nadväznosti na uvoľňovanie obmedzení medzinárodného pohybu osôb. Normalizácia fiškálnej politiky môže spomaliť oživovanie domáceho dopytu, zvýšené geopolitické napätie môže vplývať na vývoj menového kurzu či výnosy, a tým na infláciu.

Podobne ako domáca centrálna banka, aj Svetová banka predpokladá návrat produktu k predkrízovým úrovniam už počas roka 2021. Prispieť by k tomu mala stabilizujúca sa cena ropy a zvýšený dopyt po nej v podmienkach oživenia ostatných ekonomík na pozadí masovej vakcinácie. Vyššie ceny ropy a ostatných surovín prispievajú aj k väčšiemu prebytku bežného účtu platobnej bilancie aj napriek stále silnejúcemu dopytu po dovezených tovaroch a službách (turizmus). Rast HDP by sa mal v rokoch 2021 – 2022 pohybovať nad úrovňou troch percent. V roku 2023 dôjde podľa Svetovej banky (World Bank, 2021) k uzatváraniu produkčnej medzery a rast sa stabilizuje na nižšej úrovni. Rast HDP v roku 2021 by mal byť podporený predovšetkým oživením spotreby domácností, ktorá v predošlom roku v najväčšej miere prispela k jeho poklesu. Rásť by mali aj investície do fixného kapitálu vplyvom zlepšenia podnikateľskej dôvery a v podmienkach implementácie verejných investičných projektov, a to spolu s obnovením migračných tokov na prelome rokov 2021 – 2022, keďže aktuálne viaceré lokality pociťujú nedostatok stavebných pracovníkov. Deficit verejnej správy by sa mal postupne znižovať, prebytok by mal byť dosiahnutý v roku 2023. Financovanie deficitu cez zvyšovanie vnútorného dlhu povedie k nárastu dlhu verejnej správy do roku 2023. Vzhľadom na stále relatívne nízku úroveň verejného dlhu a rozsiahle rezervné aktíva má vláda priestor na pomalšiu fiškálnu konsolidáciu a pre podporu najzraniteľnejších skupín obyvateľstva (podobne, ako už zavedená sociálna podpora pre rodiny s deťmi) v prípade, že sa epidemiologická situácia opäť zhorší. Otáznik visí nad infláciou, Svetová banka odhaduje výšku 5,5 % pre rok 2021 a postupné spomaľovanie a dosiahnutie inflačného cieľa v rokoch 2022 – 2023.

Zrýchľujúca inflácia prinútila ruskú centrálnu banku urýchliť návrat k neutrálnej menovej politike. Podľa stanoviska banky z apríla 2021 akýkoľvek ďalší odklad zvyšovania kľúčovej sadzby by viedol k potrebe prijatia ďaleko prísnejších monetárnych podmienok v blízkej budúcnosti. Vzhľadom na vývoj cien komodít aj domácej ekonomiky odhaduje mieru inflácie pre rok 2021 v intervale 4,7 – 5,2 %. Vzhľadom na neprerušenie, len spomalenie oživovania hospodárstva v poslednom štvrtroku 2020 a na fakt, že do apríla sa väčšina odvetví vrátila k úrovni produkcie pred pandémie, odhadla rast HDP

v rozmedzí 3 – 4 %. V ďalšom roku rast spomalí na 2,5 – 3,5 % a v roku 2023 o ďalšieho pol percentuálneho bodu (CBR, 2021b). Rýchlejšie oživenie spotreby domácností podporené rastom disponibilného príjmu, úverov (úrokové miery sú stále na historicky nízkych úrovniach) a poklesom miery úspor povedie k tomu, že výkon ekonomiky sa vráti na predkrízovú úroveň v druhej polovici 2021. Pri očakávanej cene ropy 50 až 60 dolárov za barel odhaduje banka zvýšenie prebytku bežného účtu na 56 mld. USD. Rizikom predpovede sú zmeny geopolitických podmienok vedúce k zvýšenej volatilitě na finančných trhoch, oslabeniu výmenného kurzu, zmene v inflačných tlakoch a pod. Riziko šírenia nových mutácií koronavírusu pri nízkej miere vakcinácie limituje oživenie spotreby v dôsledku obmedzení mobility obyvateľstva.

K rizikám prognózy pridáva aj Európska komisia (European Commission, 2021) prehĺbenie geopolitického napätia, ale aj samotnú štruktúru ruskej ekonomiky. Ani zotavovanie súkromnej spotreby nevidí tak optimisticky. Proti jej silnejšiemu oživeniu bude pôsobiť stále vysoká miera neistoty, ako aj pomalý rast reálneho disponibilného príjmu (rovnako aj prístup k úverom sa zhorší, po sprísnení monetárnych podmienok a ukončení podpory hypotekárnym úverom). Nízka miera vakcinácie domáceho obyvateľstva spomalí zotavenie služieb. Vyhliadky trhu s ropou a celková investičná klíma nie sú dostatočne solídne, aby priniesli výraznejší rast investícií, navyše so stúpajúcou infláciou sa zužuje priestor pre expanzívnu makroekonomickú politiku. Očakáva tiež väčší dopad napätých vzťahov so Západom aj dosah zavedených sankcií na možnosti fiškálnej politiky, pripúšťa aj zavedenie nových sankcií. Napriek tomu sa inštitúcie zhodujú, že rast vývozu bude v najbližších dvoch rokoch predstihovať oživenie dovozu (dovoz bude tlmený domácou politikou substitúcie importovanej produkcie, slabým rubľom a slabým rastom príjmov). Na druhej strane, navyšovanie rezervného fondu aj v čase krízy, splácanie dlhov denominovaných v cudzej mene a znižovanie podielu zahraničných subjektov na verejnom dlhu znižuje exponovanosť Ruska vývoju na svetových finančných trhoch. Toto pokračujúce posilňovanie makroekonomickej stability však vyvažujú štrukturálne problémy ruskej ekonomiky. To znižuje výsledný odhad rastu HDP pre roky

2021 a 2022 na 2,7 % a 2,3 %. Ide teda o pesimistickejší odhad, než publikovala Svetová banka aj CBR.

K polovici mája 2021 bolo v Rusku zaočkovaných prvou dávkou vakcíny Sputnik V zhruba 21 % z plánového počtu očkovaných na dosiahnutie kolektívnej imunity (plán ministerstva zdravotníctva). Miera zaočkovanosti celej populácie bola pod 10 %, teda podstatne nižšia než v EÚ, USA, Turecku, Izraeli či Británii. Rizikom predpovedí je najmä vznik a šírenie nových mutácií vírusu SARS-CoV-2 odolných voči očkovacím látkam, čo by viedlo nielen k opätovnému uzavretiu ruskej ekonomiky, ale aj ostatných ekonomík, spomaleniu ekonomickej aktivity naprieč krajinami a poklesu dopytu po energetických surovinách a ostatných komoditách.

ZHRNUTIE

VÝVOJ A PERSPEKTÍVY SVETOVEJ EKONOMIKY: ENVIRONMENTÁLNE A SOCIÁLNE VÝCHODISKÁ KONJUNKTÚRY

Realizovaná hospodárska stratégia vo vyspelých ekonomikách, ktorá je postavená na monetárnej politike kvantitatívneho uvoľňovania a fiškálnej expanzii v podobe stimulovania agregátneho dopytu oslabeného protipandemickými opatreniami, vedie k zväčšovaniu inflačných tlakov v celej globalizovanej svetovej ekonomike. Ako sa ukazuje, v strednodobom horizonte sa efekty týchto krokov budú v smere k vyššej inflácii kombinovať s rastúcim dopytom po surovinách a potravinách spôsobujúcim nerovnováhu na strane nedostatočnej ponuky. To bude v konečnom dôsledku spoločne s vysokým zadlžením ekonomických subjektov spomaľovať potenciálny rast hrubého domáceho produktu. Tieto riziká približujú svetovú ekonomiku smerom k stagflácii a dlhovej kríze.

Hospodársky rast sa v minulom roku spomalil viac ako počas predchádzajúcej recesie v roku 2009, čo bolo spôsobené jednak rozsiahlymi protipandemickými opatreniami, ale aj väčšou nerovnováhou medzi dopytom a ponukou. Ako ukázal aj náš výskum, reakcie vlád na delta variant vírusu SARS-CoV-2 v tejto situácii ešte viac zvýšili náklady firiem, spomalili hospodársky rast a obmedzili ponuku na trhu práce. Na strane ponuky bolo takto najviac postihnuté odvetvie služieb, ktoré je vo vyspelých ekonomikách rozhodujúce pre tvorbu hrubého domáceho produktu. Infláciu posilňuje aj nedostatok kľúčových výrobných vstupov, ako sú napríklad polovodiče, čo oslabuje ponuku napríklad v automobilovom a elektronickom priemysle.

Zodpovedné authority stoja pred rozhodnutím, či pokračovať v uvoľnenej monetárnej a fiškálnej politike prispievajúcej k väčším inflačným tlakom, alebo tieto tlaky zmierniť sprísnením monetárnej a fiškálnej politiky, zmenšiť tak agregátny dopyt a oslabiť hospodársky rast. Ako sa ukazuje, na strane fiškálnej politiky bude expanzia pokračovať aj v strednodobej budúcnosti. Máme na mysli predovšetkým

akčné plány rozvoja, ktoré sú pripravené v troch kľúčových regiónoch sveta, v Číne, USA aj v Európskej únii. Podobne je to s monetárnou expanziou, ktorá by mala tak v USA, ako aj v eurozóne pokračovať naďalej. Ak by aj mala vyššia miera inflácie pretrvávať naďalej, nie je pravdepodobné, že by FED alebo ECB pristúpili k výraznejšiemu obmedzeniu politiky kvantitatívneho uvoľňovania. Táto je totiž bezprostredne napojená a korešponduje s veľkým nárastom súkromného a verejného dlhu. Sprísnenie monetárnej politiky by tak mohlo s veľkou pravdepodobnosťou spustiť dlhovú krízu, čomu sa chcú vlády vo vyspelých ekonomikách vyhnúť.

V prebiehajúcom období a krátkodobej budúcnosti bude vývoj svetovej ekonomiky naďalej poznačený epidémiou vírusu SARS-CoV-2, ktorý ovplyvnil vývoj konjunktúry vo vyspelých, ako aj rozvíjajúcich sa ekonomikách. Napriek spoločným faktorom ovplyvňujúcim konjunktúru (napr. inflácia, starnutie obyvateľstva, vírus SARS-CoV-2, polarizácia možností) vývoj v jednotlivých ekonomikách a regiónoch sveta nie je rovnaký. Vo viacerých ekonomikách očakávame návrat hrubého domáceho produktu k predkrízovým úrovňam už počas prebiehajúceho roku 2021, pričom by mala byť konjunktúra podporená predovšetkým oživením spotreby domácností a rastom investícií do fixného kapitálu vplyvom zlepšenia podnikateľskej dôvery v podmienkach implementácie rozsiahlych verejných investičných projektov. Pretrvávajú budú zmeny v správaní domácností a v spotrebiteľských preferenciách. Rovnako tak starnutie obyvateľstva a príjmové nerovnosti budú naďalej negatívne ovplyvňovať rastový potenciál, najmä vo vyspelých ekonomikách.

Z pohľadu vývoja svetovej ekonomiky v krátkodobom a strednodobom horizonte je preto dôležité, do akej miery sa podarí ekonomické subjekty a štruktúry prinavrátiť do stavu, ako fungovali pred koronakrízou. Je veľmi pravdepodobné, že niektoré zo spomínaných faktorov ale budú prítomné dlhodobo a konjunktúra už nebude taká ako predtým. Dôležitým rizikom prebiehajúceho hospodárskeho cyklu zostáva geopolitické napätie, najmä vo vzťahu k Číne a Rusku. To sa prejavuje jednak na silnejšom protekcionizme v medzinárodnom obchode, ale aj v realizácii nových strategických zámerov s cieľom

oslabiť transfer citlivých technológií a závislosť od dovozu niektorých surovín či dôležitých komponentov pre výrobu.

Hlavné regióny svetovej ekonomiky sa k výzve v podobe pandémie postavili ako k príležitosti na zmeny smerom k posilneniu konkurencieschopnosti, domácej výrobnnej základne, ekológie a sociálnej spravodlivosti. Od krátkodobej podpory konjunktúry, ktorá bola zameraná predovšetkým na bezprostrednú pomoc a zmiernenie dôsledkov súvisiacich so samotnou pandemiou a prijatými protiopatreniami, tak teraz ekonomiky a vlády prechádzajú k podpore ekonomického potenciálu pre dlhodobu udržateľný hospodársky rast. Aktuálny vývoj podstatne urýchlil a prehĺbil transformáciu spotreby spoločenskej práce, ktorá síce prebiehala už predtým, avšak až koronakríza tento proces posunula ďalej do fázy, z ktorej už pravdepodobne nie je návrat do polohy a štruktúry predtým.

Hospodársky cyklus vo svetovej ekonomike sa odrazil od dna rýchlejšie, ako sa vo všeobecnosti očakávalo, čo bolo spôsobené najmä vplyvom veľkých fiškálnych stimulov. Nové rozvojové stratégie sa v mnohom podobajú, keďže reflektujú snahu o zlepšenie sociálnej situácie domácností, väčšiu reálnu konvergenciu s cieľom zmierniť ekonomické rozdiely medzi regiónmi, ako aj snahu o zmiernenie negatívnych dopadov hospodárskeho rastu na ekológiu. Aj napriek predpokladanému oživeniu konjunktúry bude medzi ekonomikami a ekonomickými subjektmi pretrvávať vysoká miera divergencie, polarizácia, nerovnosť a hlavne vysoká miera neistoty. Pri procese transformácie na nový spoločenský model založený na zelenej, digitálnej a sociálne spravodlivej ekonomike by mali všetky štáty vzájomne spolupracovať.

Boris Hošoff
vedúci autorského kolektívu

EXECUTIVE SUMMARY

THE DEVELOPMENT AND PERSPECTIVES OF THE WORLD ECONOMY: ENVIRONMENTAL AND SOCIAL BACKGROUND OF THE ECONOMY

The implemented economic strategy in advanced economies, which is based on the monetary policy of quantitative easing and fiscal expansion in the form of stimulating aggregate demand weakened by anti-pandemic measures, leads to increasing inflationary pressures throughout the globalized world economy. As it turns out, in the medium term, the effects of these steps towards higher inflation will be combined with growing demand for raw materials and food, causing imbalances on the supply side. This will ultimately, together with the high indebtedness of economic subjects, slow down the potential growth of gross domestic product. These risks bring the world economy closer to stagflation and the debt crisis.

During the last year economic growth slowed down more than during the previous recession in 2009, due to large-scale anti-pandemic measures as well as a larger imbalance between supply and demand. As our research has shown, governments' responses to the SARS-CoV-2 delta variants in this situation have further increased companies' costs, slowed economic growth and reduced labor supply. On the supply side, the services sector, which is crucial for the creation of gross domestic product in developed economies, was thus most affected. Inflation is also boosted by lack of key production inputs, such as semiconductors, which weakens supply in the automotive and electronics industries, for example.

The responsible authorities have to decide whether to pursue loose monetary and fiscal policies that contribute to higher inflationary pressures, or to mitigate these pressures by tightening monetary and fiscal policies, thus reducing aggregate demand and weakening economic growth. As it turns out, on the fiscal policy side, expansion will continue in the medium term. In particular, we can see the development of action plans that are being prepared in three key regions of

the world, in China, in the United States and in the European Union. The situation is similar with monetary expansion, which should continue in both the US and the euro area. Even if higher inflation rates continue, it is unlikely that the Fed or the ECB will make a significant reduction in quantitative easing policies. This is because it is directly connected and corresponds to a large increase in private and public debt. Tightening monetary policy could thus most likely trigger a debt crisis, which governments in advanced economies want to avoid.

In the current period and in the short term, the development of the world economy will continue to be connected with the epidemic of the SARS-CoV-2 virus, which affected the development of the economy in both developed and emerging economies. Despite the common factors affecting the economies (e.g. inflation, population aging, SARS-CoV-2 virus, polarization of possibilities etc.), the development in individual countries and regions of the world is not the same. In several economies, we expect gross domestic product to return to pre-crisis levels as early as 2021, and the economy should be supported mainly by a recovery in household consumption and growth in fixed capital investment through improved business confidence and the implementation of large public investment projects. Changes in household behavior and consumer preferences will persist. Likewise, population aging and income inequality will continue to negatively affect growth potential, especially in advanced economies.

From the point of view of the development of the world economy in the short and medium term, it is therefore important to what extent economic subjects and structures will be able to return to state before the corona crisis. It is very likely that some of the mentioned factors will be persisted for a long time and the economy will not be the same as before. Geopolitical tensions remain an important risk to the ongoing economic cycle, especially in relation to China and Russia. This is reflected not only in stronger protectionism in international trade, but also in the implementation of new strategic plans to weaken the transfer of sensitive technologies and dependence on imports of certain raw materials or important components for production.

The main regions of the world economy have responded to the pandemic challenge as to an opportunity for change to strengthen

competitiveness, the domestic production base, ecology and social justice. From short-term economic support, which was focused primarily on immediate relief and mitigation of the consequences of the pandemic itself and the countermeasures taken, economies and governments are now moving to support the economic potential for long-term sustainable economic growth. The current development has significantly accelerated and deepened the transformation of the consumption of social work, which had already taken place before, but it was not until the corona crisis that this process moved further to a phase from which there is probably no return to position and structures as before.

The economic cycle in the world economy rebounded from the bottom faster than generally expected, mainly due to the impact of large fiscal stimulus. New development strategies are very similar in that they reflect efforts to improve the social situation of households, greater real convergence to reduce economic disparities between regions, as well as efforts to mitigate the negative effects of economic growth on the environment. Despite the expected economic recovery, a high degree of divergence, polarization, inequality and, above all, a high degree of uncertainty will persist between economies and economic agents. In the process of transformation to a new social model based on a green, digital and socially just economy, all states should cooperate with each other.

Boris Hošoff
editor and project coordinator

LITERATÚRA

Literatúra k 1. kapitole

GLAESER, E. (2019): Triumf mesta. Náš najväčší vynález. Bratislava: Premedia. 394 s. ISBN 978-80-7363-948-8.

GLAZIEV, S. (2020): Zápas o líderstvo v 21. storočí. Čína – Rusko – USA. Kežmarok: Torden, s.r.o. 250 s. ISBN 978-80-89903-88-7.

LANIER, J. Z. (2016): Komu patrí budúcnosť? Nejste zákazníkem internetových firem: jste jejich produktem. Praha: Dokořán. Zip, svazek 53. ISBN 978-80-7363-698-2.

OECD (2019a): OECD Compendium of Productivity Indicators. Paris: OECD.

OECD (2019b): Skill needs 2019. OECD.Stat. [Online.] Dostupné na: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=SKILLS_2018_TOTAL>.

ORZECCHOVSKI, P. (2020): Kdo ovládne svět zítřka?: Závěrečný střet velmocí. Praha: Naše vojsko. 272 s. ISBN 978-80-2061-834-4.

PILLSBURY, M. (2019): Stoletý maraton: Tajná čínská strategie, jak vystřídat Ameriku v roli globální supervelmoci a nastolit čínský světový řád. Praha: Rybka Publishers. 416 s. ISBN 978-80-87950-67-8.

TEGMARK, M. (2020): Život 3.0. Člověk v éře umělé inteligence. Praha: Argo/Dokořán. 296 s. ISBN 978-80-7363-948-8.

WALLACE-WELLS, D. (2019): Neobývatelná Zem: Život po oteplení. Bratislava: Premedia. 286 s. ISBN 978-80-8159-749-7.

Časopisecké zdroje

Die Wirtschafts Woche (2018 – 2020)

Ekonom (2018 – 2020)

Euro (2018 – 2021)

The Economist (2018 – 2021)

The Financial Times (2018 – 2021)

Literatúra k 2. kapitole

ADAMS, S. (2018): The difference between SRI and ESG investing. Vert Asset Management, 17. 12. 2018. [Online.] Dostupné na: <<https://www.advisorperspectives.com/articles/2018/12/17/the-difference-between-sri-and-esg-investing>>.

ATKINS, B. (2020): Demystifying ESG: the history and current status. June 8, 2020. [Online.] Dostupné na: <<https://www.forbes.com/sites/betsyatkins/2020/06/08/demystifying-esgits-history--current-status/?sh=34dd8c6c2cdd>>.

EBA (2021): EBA report on management and supervision of ESG risks for credit institutions and investment firms. EBA/REP/2021/18, June 23, 2021. [Online.] Dostupné na: <https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Publications/Reports/2021/1015656/EBA%20Report%20on%20ESG%20risks%20management%20and%20supervision.pdf>.

EC (2018): Action plan on sustainable finance. COM(2018) 97 final. [Online.] Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0097&from=EN>>.

EC (2020a): EU's next long-term budget&NextGenerationEU: Key facts and figures. November 2020. [Online.] Dostupné na: <<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0252fa70-65cf-11eb-aeb5-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-search>>.

EC (2020b): Europe's moment: Repair and Prepare for the Next Generation. Communication from the Commission to the European parliament, the European council, the Council, the European economic and social committee and the Committee of the regions COM(2020) 456 final. Brussels, 27. 5. 2020. [Online.] Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0456&from=EN>>.

EC (2021a): SURE: Commission proposes additional €3.7 billion to six Member States to protect jobs and incomes. Press release 30 March 2021. [Online.] Dostupné na: <https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/financial-assistance-eu/funding-mechanisms-and-facilities/sure_sk>.

EC (2021b): Commission disburses €14.1 billion under SURE to 12 member states. Press release 25 May 2021. [Online.] Dostupné na: <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_2592>.

ECB (2020): Všeobecné zásady ku klimatickým a environmentálnym rizikám: Očakávania dohľadu v súvislosti s riadením rizík a zverejňovaním informácií. Bankový dohľad, november 2020. [Online.] Dostupné na: <<https://www.bankingsupervision.europa.eu/ecb/pub/pdf/ssm.202011finalguideonclimate-relatedandenvironmentalrisks~58213f6564.sk.pdf>>.

EP a REÚ (2021): Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) 2021/241 z 12. februára 2021, ktorým sa zriaďuje Mechanizmus na podporu obnovy a odolnosti. Úradný vestník EÚ L57/17. [Online.] Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R0241&from=EN>>.

HAJJAR, B. M. H. (2020): ESG: The key to resilient development. ESG, Spotlight, s. 34 – 37. Opec Fund Quarterly 4/2020. [Online.] Dostupné na: <<https://content.yudu.com/web/435ju/0A43i6u/OPECFUNDQrterlyOct20/html/index.html?page=34&origin=reader>>.

IAIS (2021): International financial organisations unite with the central bank and financial supervisory community to launch the Central Banks' and Supervisors' Climate Training Alliance (CTA) ahead of COP26. Press release, July 9, 2021. [Online.] Dostupné na: <www.iaisweb.org>.

IMF (2019): Climate change and financial risk. October 2019 Global Financial Stability Report, Chapter 6. [Online.] Dostupné na: <<https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2019/12/pdf/climate-change-central-banks-and-financial-risk-grippa.pdf>>.

IMF (2021): Fiscal Policies to Address Climate Change in Asia and the Pacific. Asia and Pacific Department/Fiscal Affairs Department (Series) 2021/007, 24. 3. 2021. [Online.] Dostupné na: <<https://www.imf.org/en/Publications/Departmental-Papers-Policy-Papers/Issues/2021/03/24/Fiscal-Policies-to-Address-Climate-Change-in-Asia-and-the-Pacific-Opportunities-and-49896>>.

NGFS (2021): Climate scenarios for central banks and supervisors. June 2021. [Online.] Dostupné na: <https://www.ngfs.net/sites/default/files/medias/documents/ngfs_climate_scenarios_phase2_june2021.pdf>.

OECD (2007): The UN Principles for Responsible Investment and the OECD Guidelines For Multinational Enterprises: Complementarities and Distinctive Contributions. [Online.] Dostupné na: <<https://www.oecd.org/investment/mne/38783873.pdf>>.

OJEU (2020): Council Regulation (EU, Euratom) 2020/2093 of 17 December 2020 laying down the multiannual financial framework for the years 2021 to 2027. [Online.] Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32020R2093&rid=3>>.

PRI (2006): A blueprint for responsible investment. [Online.] Dostupné na: <<https://www.unpri.org/download?ac=5330>>.

RBC (2020): Greening the Financial System - Practical Insights on Developing a Climate Risk Management Strategy. August 2020. [Online.] Dostupné na: <<https://www.rbccm.com/assets/rbccm/docs/uploads/2020/GreeningtheFinancialSystem.pdf?new>>.

REÚ (2020): Nariadenie Rady (EÚ) 2020/672 z 19. mája 2020 o zriadení európskeho nástroja dočasnej podpory na zmiernenie rizík nezamestnanosti v prípade núdze (SURE) po vypuknutí ochorenia COVID-19. [Online.] Dostupné na: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32020R0672>>.

TCP (2021): The Climate Pledge: Progress. [Online.] Dostupné na: <<https://www.theclimatepledge.com/>>.

UN (2015): Transforming our world: The 2030 Agenda for sustainable development. Resolution adopted by General Assembly on 25 September 2015. [Online.] Dostupné na: <<https://sdgs.un.org/2030agenda>>.

WB (2017): The World Bank Environmental And Social Framework. 2017IBRD/WB. [Online.] Dostupné na: <<file:///D:/WB-ESFFramework.pdf>>.

WB: World bank group and Agenda 2030. [Online.] Dostupné na: <<https://www.worldbank.org/en/programs/sdgs-2030-agenda>>.

WBG (2021): World Bank Group President's Statement on Climate Change Action Plan. April 2, 2021. [Online.] Dostupné na: <<https://www.worldbank.org/en/news/statement/2021/04/02/world-bank-group-president-statement-on-climate-change-action-plan>>.

Literatúra k 3. kapitole

AFELT, A. – FRUTOS, R. – DEVAUX, C. (2018): Bats, Coronaviruses, and Deforestation: Toward the Emergence of Novel Infectious Diseases? *Frontiers in microbiology*, 9, 702. [Online.] Dostupné na: <<https://doi.org/10.3389/fmicb.2018.00702>>.

ANANTHASWAMY, A. – MICHAEL, L. P. (2012): Power paradox: Clean might not be green forever. *New Scientist*.

BAR-ON, Y. M. – PHILLIPS, R. – MILO, R. (2018): The biomass distribution on Earth. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115(25), 6506 – 6511.

BULLETIN OF THE ATOMIC SCIENTISTS (2007): It is 5 minutes to midnight. 2007 Doomsday Clock Statement.

BULLETIN OF THE ATOMIC SCIENTISTS (2021): This is your COVID wake-up call: It is 100 seconds to midnight. 2021 Doomsday Clock Statement.

BÜNTGEN, U. – URBAN, O. – KRUSIC, P. J. ET AL. (2021): Recent European drought extremes beyond Common Era background variability. *Nat. Geosci.* 14, 190 – 196. [Online.] Dostupné na: <<https://doi.org/10.1038/s41561-021-00698-0>>.

CARRINGTON, D. (2019): Plummeting insect numbers' threaten collapse of nature'. *The Guardian*, 10, 2019.

CHINA'S NATIONAL FOCAL POINT FOR UNFCCC (2015): Enhanced Actions on Climate Change.

DUMITRU, O. A. – AUSTERMANN, J. – POLYAK, V. J. ET AL. (2019): Constraints on global mean sea level during Pliocene warmth. *Nature* 574, 233 – 236. [Online.] Dostupné na: <<https://doi.org/10.1038/s41586-019-1543-2>>.

EUROPEAN ENVIRONMENT AGENCY (2014): Assessment of global megatrends – an update; Global megatrend 8: Growing demands on ecosystems.

EURÓPSKA KOMISIA (2019): Európsky ekologický dohovor. Oznámenie komisie Európskemu parlamentu, Európskej rade, Európskemu hospodárskemu a sociálnemu výboru a výboru regiónov.

EXTINCTION REBELLION (2021a): 2020 XR global support annual report.

EXTINCTION REBELLION (2021b): Our demands. [Online.] [Cit. 29. 6. 2021.] Dostupné na: <<https://rebellion.global>>.

FAO, UNEP (2020): The State of the World's Forests 2020. Forests, biodiversity and people. Rome. ISSN 2521-7542. [Online.] Dostupné na: <<https://doi.org/10.4060/ca8642en>>.

FEDOROV, A. V. ET AL. (2013): Patterns and mechanisms of early Pliocene warmth. *Nature* 496, 43–49 (2013).

GLOBAL FOOTPRINT NETWORK (2020a): Ecological Footprint (Number of Earths). [Online.] [Cit. 29. 6. 2021.] Dostupné na: <<https://data.footprintnetwork.org>>.

GLOBAL FOOTPRINT NETWORK (2020b): Past Earth Overshoot Days. [Online.] [Cit. 29. 6. 2021.] Dostupné na: <<https://www.overshootday.org/newsroom/past-earth-overshoot-days/>>.

GLOBAL WITNESS (2014): Deadly environment. London: Global Witness Limited. ISBN 978-0-9926910-6-6.

GLOBAL WITNESS (2015): How many more? London: Global Witness Limited. ISBN 978-0-9929128-9-5.

GLOBAL WITNESS (2016): On dangerous ground. London: Global Witness Limited. ISBN 978-0-9933597-4-3.

GLOBAL WITNESS (2017): Defenders of the Earth. London: Global Witness Limited. ISBN 978-1-911606-01-7.

GLOBAL WITNESS (2018): At what cost? London: Global Witness Limited. ISBN 978-1-911606-22-2.

GLOBAL WITNESS (2019): Enemies of the State? London: Global Witness Limited. ISBN 978-1-911606-38-3.

GLOBAL WITNESS (2020): Defending tomorrow. London: Global Witness Limited. ISBN 978-1-911606-42-0.

GUARDIAN (2017): Fashion must fight the scourge of dumped clothing clogging landfills. 30. 7. 2017. [Online.] [Cit. 28. 6. 2021.] Dostupné na: <<https://www.theguardian.com/fashion/2017/jul/29/fashion-must-fight-scurge-dumped-clothing-landfill>>.

GUARDIAN (2020): Cleaner air during UK lockdown relieves asthma for millions. 4. 6. 2020. [Online.] [Cit. 28. 6. 2021.] Dostupné na: <<https://www.theguardian.com/environment/2020/jun/04/cleaner-air-during-uk-lockdown-relieves-asthma-for-millions-lung-conditions-coronavirus>>.

HAWKINS, E. ET AL. (2017): Estimating Changes in Global Temperature since the Preindustrial Period. Bulletin of the American Meteorological Society 98, 9, 1841 – 1856. [Online.] Dostupné na: <<https://doi.org/10.1175/BAMS-D-16-0007.1>>.

IEA (2021): Global Energy Review 2021. Paris: International Energy Agency. [Online.] [Cit. 29. 6. 2021.] Dostupné na: <<https://www.iea.org/reports/global-energy-review-2021>>.

INSTITUTION OF MECHANICAL ENGINEERS (2013): Global Food Waste Not, Want Not, 02 Nov. 2013.

KAUFMAN, M. (2021): Why the intense U.S. drought is now a megadrought. Mashable.com. 22. 4. 2021. [Online.] [Cit. 29. 6. 2021.] Dostupné na: <<https://mashable.com/article/drought-us-southwest-megadrought>>.

MARGULIS, S. (2004): Causes of Deforestation of the Brazilian Amazon. World Bank, Working Paper No. 22. ISBN: 0-8213-5691-7.

MBOW, C., C. ET AL. (2019): Food Security. In: Climate Change and Land: an IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems [P.R. Shukla, J. Skea, E. Calvo Buendia, V. Masson-Delmotte, H.-O. Pörtner, D.C. Roberts, P. Zhai, R. Slade, S. Connors, R. van Diemen, M. Ferrat, E. Haughey, S. Luz, S. Neogi, M. Pathak, J. Petzold, J. Portugal Pereira, P. Vyas, E. Huntley, K. Kissick, M. Belkacemi, J. Malley, (eds.)]. In press.

NASA (2021a): Carbon Dioxide. Monthly measurements. [Online.] [Cit. 28. 6. 2021]. Dostupné na: <ftp://ftp.cmdl.noaa.gov/products/trends/co2/co2_mm_mlo.txt>.

NASA (2021b): Carbon Dioxide. Reconstruction from ice cores. [Online.] [Cit. 28. 6. 2021]. Dostupné na: <<https://climate.nasa.gov/vital-signs/carbon-dioxide/>>.

NASA (2021c): Global land-ocean temperature index. [Online.] [Cit. 28. 6. 2021]. Dostupné na: <https://data.giss.nasa.gov/gistemp/graphs/graph_data/Global_Mean_Estimates_based_on_Land_and_Ocean_Data/graph.txt>.

NOAA (2021): Carbon dioxide peaks near 420 parts per million at Mauna Loa observatory. 7. 6. 2021. [Online.] [Cit. 29. 6. 2021.] Dostupné na: <<https://research.noaa.gov/article/ArtMID/587/ArticleID/2764/Coronavirus-response-barely-slows-rising-carbon-dioxide>>.

OURWORLDINDATA.ORG (2021a): Living Planet Index by region. [Online.] [Cit. 28. 6. 2021]. Dostupné na: <<https://ourworldindata.org/grapher/living-planet-index-by-region>>.

OURWORLDINDATA.ORG (2021b): Global primary energy consumption by source. [Online.] [Cit. 28. 6. 2021]. Dostupné na: <<https://ourworldindata.org/energy-mix>>.

PIZZOL, D. – FORESTA, C. – GAROLLA, A. ET AL. (2021): Pollutants and sperm quality: a systematic review and meta-analysis. *Environ Sci Pollut Res* 28, 4095 – 4103 (2021). [Online.] Dostupné na: <<https://doi.org/10.1007/s11356-020-11589-z>>.

UN (2020): The Sustainable Development Goals Report 2020. New York: United Nations. e-ISBN: 978-92-1-004960-3.

UNECE (2018): UN Alliance aims to put fashion on path to sustainability. [Online.] [Cit. 28. 6. 2021]. Dostupné na: <<https://unece.org/forestry/press/un-alliance-aims-put-fashion-path-sustainability>>.

UNEP (2021): Food Waste Index Report 2021. Nairobi: United Nations Environment Programme. ISBN 978-92-807-3851-3.

WMO (2019): WMO confirms past 4 years were warmest on record. 6. 2. 2019. [Online.] [Cit. 29. 6. 2021.] Dostupné na: <<https://public.wmo.int/en/media/press-release/wmo-confirms-past-4-years-were-warmest-record>>.

WWF (2021): Threats to nature and why they happen. WWF – World Wide Fund For Nature. [Online.] [Cit. 28. 6. 2021]. Dostupné na: <<https://livingplanet.panda.org/en-US/why-are-we-losing-nature>>.

Literatúra k 4. kapitole

EUROFOUND (2021): Living, working and COVID-19 data. Working during COVID-19. [Online.] Dostupné na: <<https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2020/living-working-and-covid-19>>.

GARFINKEL, I. – HAVERMAN, R. H. (2013): Earnings Capacity, Poverty, and Inequality. Academic Press Inc.

MILANOVIC, B. (2007): The Worlds Apart. Measuring International and Global Inequality. University Press Group Ltd.

MINISTERSTVO VNÚTRA SR (2002): Európska charta miestnych samospráv, 1985. [Online.] Dostupné na: <[C:/Users/ThinkPad/Downloads/europska_charta_miestnej_samospravy_sk\[1\]%20\(1\).pdf](C:/Users/ThinkPad/Downloads/europska_charta_miestnej_samospravy_sk[1]%20(1).pdf)>.

PAUHOFOVÁ, I. A KOL. (2017): Súvislosti príjmovej polarizácie na Slovensku II. Bratislava: Ekonomický ústav SAV.

PAUHOFOVÁ, I. A KOL. (2018): Súvislosti príjmovej polarizácie na Slovensku III. Bratislava: Ekonomický ústav SAV.

PAUHOFOVÁ, I. – DOVÁLOVÁ, G. (2015): Potential of Silver Economy in the European Union (Selected Views). In *European Scientific Journal*, vol. 11, no. Special, pp. 190 – 205.

PAUHOFOVÁ, I. – PÁLENÍK, M. (2005): Dôchodková situácia a formovanie spotrebiteľských zvyklostí obyvateľstva Slovenska. In *Ekonomický časopis*, roč. 53, č. 10, s. 972 – 990.

SACHS, J. (2006): *The End of Poverty. Economics Possibilities for Our Time*. Penguin LCC US.

TASR (2020): Vyše 32.000 žiakov základných škôl môže byť bez pripojenia na internet, 15. 4. 2020. [Online.] Dostupné na: <<https://www.teraz.sk/slovensko/vyse-32000-ziakov-zakladnych-skol/460232-clanok.html>>.

ÚRAD KOMISÁRA PRE DETI (2021): Zavreté školy nás môžu stáť viac ako celá kríza. [Online.] Dostupné na: <<https://komisarpredeti.sk/zavrete-skoly-nas-mozu-stat-ovela-viac-ako-cela-kriza>>.

WEF (2018): *The Global Risks Report*. [Online.] Dostupné na: <http://www3.weforum.org/docs/WEF_GRR18_Report.pdf>.

WEF (2021): *The Global Risks Report*. [Online.] Dostupné na: <http://www3.weforum.org/docs/WEF_The_Global_Risks_Report_2021.pdf>.

Literatúra k 5. kapitole

CENTRAL BANKING (2021): Global imbalances news and analysis articles. [Online.] Dostupné na: <<https://www.centralbanking.com>>.

ECB (2008 – 2021): TARGET balances of participating NCBs. April. [Online.] Dostupné na: <<https://www.ecb.europa.eu>>.

FITCH RATINGS (2021): Global Imbalances Distorted by the Pandemic. Special Report. [Online.] Dostupné na: <<https://www.fitchratings.com>>.

IMF (2021): Divergent Recoveries and Global Imbalances. External Sector Report, August. [Online.] Dostupné na: <www.imf.org/ESR>.

IMF (2007 – 2021a): Fiscal Monitor. April. [Online.] Dostupné na: <www.imf.org>.

IMF (2007 – 2021b): Global Financial Stability Report. April. [Online.] Dostupné na: <www.imf.org>.

IMF (2007 – 2021c): World Economic Outlook. April. [Online.] Dostupné na: <www.imf.org>.

SILVA, C. A. – ORDEÑANA, X. – VERA-GILCES, P. – JIMÉNEZ, A. (2021): Global Imbalances: The Role of Institutions, Financial Development and FDI in the Context of Financial Crises. *Sustainability*, 13(1), 356. [Online.] Dostupné na: <<https://doi.org/10.3390/su13010356>>.

WTO (2020): World Trade Organization Report. [Online.] Dostupné na: <www.wto.org>.

Literatúra k 6. kapitole

BLOOMBERG (2021a): Big Freeze in Texas Is Becoming a Global Oil Market Crisis. [Online.] Dostupné na: <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-02-17/big-freeze-in-texas-is-becoming-a-global-oil-market-crisis>>.

BLOOMBERG (2021b): Winter Is Colder This Year And That's Good For Energy Prices. [Online.] Dostupné na: <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-01-06/from-oil-to-lng-icy-blast-of-winter-is-boosting-energy-prices>>.

EC (2020a): Quarterly Report on European Gas Markets. Market Observatory for Energy. DG Energy, vol. 13, issue 2, second quarter of 2020. [Online.] Dostupné na: <https://ec.europa.eu/energy/sites/default/files/documents/quarterly_report_on_european_gas_markets_q2_2020.pdf>.

EC (2020b): Quarterly Report on European Gas Markets. Market Observatory for Energy. DG Energy, vol. 13, issue 3, third quarter of 2020. [Online.] Dostupné na: <https://ec.europa.eu/energy/sites/default/files/documents/quarterly_report_on_european_gas_markets_q3_2020.pdf>.

EC (2020c): Quarterly Report on European Gas Markets. Market Observatory for Energy. DG Energy, vol. 13, issue 4, fourth quarter of 2020. [Online.] Dostupné na: <https://ec.europa.eu/energy/sites/default/files/documents/quarterly_report_on_european_gas_markets_q4_2020.pdf>.

EIA (2020): Short Term Energy Outlook August 2020. Washington, DC: U.S. Energy Information Administration. [Online.] Dostupné na: <<https://www.eia.gov/outlooks/steo>>.

EIA (2021): Short Term Energy Outlook May 2021. Washington, DC: U.S. Energy Information Administration. [Online.] Dostupné na: <<https://www.eia.gov/outlooks/steo>>.

ENGIE (2021): Engie Global Markets: Monthly Energy and FX Outlook. July 2020 – March 2021 [Online.].

IEA (2020): Oil Market Report. International Energy Agency. [Online.] Dostupné na: <<https://www.iea.org/reports/oil-market-report-july-2020>>.

IMF (2021): World Economic Outlook, April 2021: Managing Divergent Recoveries. April 2021. [Online.] Dostupné na: <<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/03/23/world-economic-outlook-april-2021>>.

IMF DATABASE (2021).

JAPAN TIMES (2021): Beijing's coldest spell since 1966 is spurring energy prices. [Online.] Dostupné na: <<https://www.japantimes.co.jp/news/2021/01/08/business/beijings-coldest-spell-since-1966-spurring-energy-prices>>.

JAPAN TODAY (2021): Out in the cold: How Japan's electricity grid came close to blackouts [Online.] Dostupné na: <<https://www.eqmagpro.com/out-in-the-cold-how-japans-electricity-grid-came-close-to-blackouts>>.

KEENAN, J. S. M. (2018): Positioning Analysis in Commodity Markets: Bridging Fundament & Technical Analysis. ISBN-13: 978-981-11-6329-6.

OBADI, S. M. – KORČEK, M. (2018): The Crude Oil Price and Speculations: Investigation Using Granger Causality Test. International journal of energy economics and policy, vol. 8, no. 3, p. 275 – 282.

OIES (2020): Quarterly Gas Review: Gas Price Volatility and Changing Dynamics in Southern Europe. Oxford Institute of Energy Studies. July 2020. [Online.] Dostupné na: <<https://www.oxfordenergy.org/publications/quarterly-gas-review-issue-11>>.

OIES (2021a): Quarterly Gas Review: Short and Medium Term Outlook For Gas Markets. Oxford Institute of Energy Studies. [Online.] Dostupné na: <<https://www.oxfordenergy.org/publications/quarterly-gas-review-issue-12>>.

OIES (2021b): Quarterly Gas Review: Short and Medium Term Outlook For Gas Markets. Oxford Institute of Energy Studies. May 2021. [Online.] Dostupné na: <<https://www.oxfordenergy.org/publications/quarterly-gas-review-issue-13>>.

OIES (2021c): Saudi Arabia's surprise output cut. Oil Monthly. February 2021. Oxford Institute of Energy Studies.

OIES (2021d): The Year of the Ox is looking rather strong. March 2021. Oxford Institute of Energy Studies.

PLATTS (2021a): 23 countries agree to join OPEC+ deal that will last until May 1, 2022: Novak. [Online.] Dostupné na: <<https://www.spglobal.com/platts/en/market-insights/latest-news/oil/041020-23-countries-agree-to-join-opec-deal-that-will-last-until-may-1-2022-novak>>.

PLATTS (2021b): FACTBOX: Iran readies for oil sanctions relief, as Rouhani says JCPOA deal close. [Online.] Dostupné na: <<https://www.spglobal.com/platts/en/market-insights/latest-news/oil/052021-factbox-iran-readies-for-oil-sanctions-relief-as-rouhani-says-jcpoa-deal-close>>.

REFINITIV EIKON.

REUTERS (2021): Dutch gas production at Groningen set to drop to 9.3 bcm next year. [Online.] Dostupné na: <<https://www.reuters.com/article/netherlands-gas-groningen-idUSS8N2AW02I>>.

TIMERA (2021): 4 drivers of surging European energy prices. [Online.] Dostupné na: <<https://timera-energy.com/4-drivers-of-surging-european-energy-prices>>.

WORLD BANK (2021a): Global Recovery Strong but Uneven as Many Developing Countries Struggle with the Pandemic's Lasting Effects. [Online.] Dostupné na: <<https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2021/06/08/world-bank-global-economic-prospects-2021>>.

WORLD BANK (2021b): Commodity Markets. Commodity Markets Outlook. [Online.] Dostupné na: <<https://www.worldbank.org/en/research/commodity-markets>>.

WSJ (2021): Oil Price Hits Pandemic High As Investors Bet On Green Energy. [Online.] Dostupné na: <<https://www.wsj.com/articles/investors-bet-green-energy-focus-will-push-up-oil-prices-11623656321>>.

WTO (2021): World trade primed for strong but uneven recovery after COVID-19 pandemic shock. Press/876, Press Release, marec 2021. [Online.] Dostupné na: <https://www.wto.org/english/news_e/pres21_e/pr876_e.htm>.

<www.investing.com>.

Literatúra k 7. kapitole

ECB (2021a): Annual Report 2020. [Online.] Dostupné na: <<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/annrep/ar2020~4960fb81ae.en.pdf>>.

ECB (2021b): Key ECB interest rates. [Online.] Dostupné na: <https://www.ecb.europa.eu/stats/policy_and_exchange_rates/key_ecb_interest_rates/html/index.en.html>.

ECB (2021c): Statistics Bulletin. [Online.] Dostupné na: <<https://sdw.ecb.europa.eu/reports.do?node=1000005>>.

EUROPEAN COMMISSION (2021): European Economic Forecast. Spring 2021. European Economy. Institutional Paper 149. May 2021. [Online.] Dostupné na: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/ip149_en.pdf>.

EURÓPSKA KOMISIA (2020): Oznámenie Komisie Rade o aktivácii všeobecnej únikovej doložky Paktu stability a rastu. COM(2020) 123 final, 20. 3. 2020. [Online.] Dostupné na: <<https://www.slov-lex.sk/vyhľadavanie-navrhov-aktov-eu/-/detail/COO-2145-1000-3-3838183>>.

EURÓPSKA KOMISIA (2021a): Plán obnovy pre Európu. [Online.] Dostupné na: <https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_sk>.

EURÓPSKA KOMISIA (2021b): Spoločné vyhlásenie o konferencii o budúcnosti Európy. [Online.] Dostupné na: <https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/sk_-_spolocne_vyhlasenie_o.pdf>.

EUROSTAT (2021): Database. [Online.] Dostupné na: <<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>>.

Literatúra k 8. kapitole

BEA (2021): Bureau of Economic Analysis. Distribution of personal income. [Online.] Dostupné na: <<https://www.bea.gov/data/special-topics/distribution-of-personal-income>>.

BEADATA (2021): Bureau of Economic Analysis. [Online.] Dostupné na: <<https://www.bea.gov/data>>.

CONGRESS (2021): S.1260 – United States Innovation and Competition Act of 2021. [Online.] Dostupné na: <<https://www.congress.gov/bill/117th-congress/senate-bill/1260/text>>.

LENAIN P. ET AL. (2021): American Rescue Plan: A first package of president Biden's transformative reforms. Ecoscope, March 26, 2021. [Online.] Dostupné na: <<https://oecd ecoscope.blog/2021/03/26/american-rescue-plan-a-first-package-of-president-bidens-transformative-reforms/>>.

OECD (2021): OECD Economic Outlook. OECD Economic Outlook, Vol. 2021, Issue 1. [Online.] Dostupné na: <https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-outlook/volume-2021/issue-1_edfbca02-en>.

OECDstat (2021): Economic Outlook No 109 – May 2021. Organisation for Economic Co-operation and Development. [Online.] Dostupné na: <<https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=EO>>.

OUR WORLD IN DATA (2021): Coronavirus (COVID-19) Vaccinations. [Online.] Dostupné na: <<https://ourworldindata.org/covid-vaccinations>>.

RPC Senate (2021): S.1260 – The United States Innovation and Competition Act. [Online.] Dostupné na: <https://www.rpc.senate.gov/legislative-notices/s1260_the-united-states-innovation-and-competition-act>.

Literatúra k 9. kapitole

JONES, R. S.– SEITANI, H. (2019): Labour Market Reform in Japan to Cope With a Shrinking and Ageing Population. OECD, Economic Department Working Paper No 1568. [Online.] Dostupné na: <[https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ECO/WKP\(2019\)37&docLanguage=En](https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ECO/WKP(2019)37&docLanguage=En)>.

MMF (2021a): World Economic Outlook Database. April 2021. [Online.] Dostupné na: <<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/April>>.

MMF (2021b): Policy Responses to COVID-19. [Online.] Dostupné na: <<https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#J>>.

OECD (2019a): Pensions at a Glance. OECD iLibrary. [Online.] Dostupné na: <https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/pensions-at-a-glance-2019_b6d3dcfc-en>.

OECD (2019b): Pensions at a Glance 2019. OECD and G20 Indicators. [Online.] Dostupné na: <<https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/fb958d50-en.pdf?expires=1618059088&id=id&accname=guest&checksum=F3D88F58C5E9DD2BFCBD9CE4B2704338>>.

OECD (2019c): Pensions at a Glance – Country Profile: Japan. [Online.] Dostupné na: <<https://www.oecd.org/els/public-pensions/PAG2019-country-profile-Japan.pdf>>.

OECD (2021a): Japan Economic Snapshot – Economic Forecast Summary. [Online.] Dostupné na: <<https://www.oecd.org/economy/japan-economic-snapshot/>>.

OECD (2021b): Tax on personal income. [Online.] Dostupné na: <<https://data.oecd.org/tax/tax-on-personal-income.htm#indicator-chart>>.

OECD (2021c): Skills surveys. [Online.] Dostupné na: <<https://www.oecd.org/skills/piaac/publications/countryspecificmaterial/#d.en.489838>>.

OECDstat (2021a): Historical population data and projections (1950-2050). [Online.] Dostupné na: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=POP_PROJ>.

OECDstat (2021b): Employment: Employment/population ratio, by sex and age group. [Online.] Dostupné na: <<https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=54742#>>.

OECDstat (2021c): Educational attainment and labour-force status. [Online.] Dostupné na: <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=EAG_NEAC&lang=en#>.

TAHARA, T. ET AL. (2016): Elderly Employment in an Era of Labor Shortage. JILPT Research Report No. 186. [Online.] Dostupné na: <https://www.jil.go.jp/english/reports/jilpt_research/2016/no.186.html>.

Literatúra k 10. kapitole

BR (2020; 2021): Internetový portál – rôzne čísla. Beijing Review. [Online.] Dostupné na: <<http://www.bjreview.com>>.

BRZICA, D. – VOKOUN, J. (2020): Hospodársky vývoj Číny – spomaľovanie rastu. In: HOŠOFF, B. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Transformácia počas pandémie koronavírusu SARS-CoV-2. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, s. 153 – 174. ISBN 978-80-7144-314-8.

FORBES (2021): Forbes Top 50 najbohatších. České vydanie Forbes, máj 2021, s. 159. ISSN: 1805-059X.

HONGBING, S. (2021): What Say. ChinaReport, March, Vol. 94, s. 5.

CHINA DAILY (2020; 2021): Internetový portál – rôzne čísla. [Online.] Dostupné na: <<http://www.chinadaily.com.cn>>.

CHINA REPORT (2020; 2021): rôzne čísla. [Online.] Dostupné na: <www.chinareport.co.uk>.

IMF (2020): People's Republic of China. Staff report for the 2020 article IV consultation. December 2, 2020. [Online.] Dostupné na: <<https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2021/01/06/Peoples-Republic-of-China-2020-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-49992>>.

NBSC (2021a): Statistical Communiqué of the People's Republic of China on the 2020 National Economic and Social Development. National Bureau of Statistics of China, February 28, 2021. [Online.] Dostupné na: <http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202102/t20210228_1814177.html>.

NBSC (2021b): Main Data of the Seventh National Population Census. National Bureau of Statistics of China, May 11, 2021. [Online.] Dostupné na: <http://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/202105/t20210510_1817185.html>.

OECD (2020): Benchmarking the Performance of China's Education System. PISA, OECD Publishing, Paris. [Online.] Dostupné na: <<https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/4ab33702-en.pdf?expires=1624956404&id=id&accname=guest&checksum=E2ABCEAAB287AE9B4389255157668020>>.

X-RATES (2021): Monthly Average Chinese Yuan Renminbi per 1 US Dollar Monthly Average. [Online.] Dostupné na: <<https://www.x-rates.com/average/?from=USD&to=CNY&amount=1&year=2021>>.

YANG, CH. (2020): Policies, regulatory framework and enforcement for air quality management: The case of China. OECD Environment Working Papers No. 157, OECD. [Online.] Dostupné na: <<https://dx.doi.org/10.1787/7d1d1a82-en>>.

Agentúrne správy

čínska tlačová kancelária Sinchua (Xinhua)

ČTK

SITA

správy portálu euractiv.sk

TASR

<www.economist.com>.

Literatúra k 11. kapitole

BILD (2020): BILD Interview with Secretary of State Mike Pompeo: The German government is so disappointing. 21. 09. 2020.

BLOOMBERG (2021): U.S. Calls Effort to Halt Nord Stream 2 Pipeline a Long Shot. 19. 5. 2021.

CBR (2021a): Monetary Policy Report No. 1, February 2021. Monetary Policy Department, Moscow: Central Bank of the Russian Federation, 20 February 2021, 57 p.

CBR (2021b): Monetary Policy Report No. 2, April 2021. Monetary Policy Department, Moscow: Central Bank of the Russian Federation, 4 May 2021, 47 p.

CBR (2021c): Годовой отчет 2020 (Výročná správa 2020). Электронная версия Годового отчета Банка России за 2020 год размещена на официальном сайте Банка России. Москва: Центральный банк Российской Федерации, 430 с. [Online.] Dostupné na: <https://www.cbr.ru/about_BR/publ/god/>.

CBR (2021d): Macroeconomic Financial Statistics/External Sector Statistics. (Štatistiky vonkajších vzťahov). Centrálna banka Ruskej federácie [Online.] Dostupné na: <https://www.cbr.ru/eng/statistics/macro_itm/svs/>.

CBR (2021e): Monetary Policy Decisions. Press Release. CBR Press Service. (Tlačové vyhlásenia k operáciám Centrálnej banky Ruskej federácie). [Online.] Dostupné na: <https://www.cbr.ru/eng/dkp/mp_dec/#t1>.

DW (2020): Nord Stream 2: Poland fines Gazprom billions. 7. 10. 2020.

DW (2021): China, Russia accuse US of interference with sanctions. 23. 3. 2021.

EUROPEAN COMMISSION (2021): European Economic Forecast – Spring 2021. European Economy Institutional Paper 149. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 181 p., ISSN (online) 2443-8014.

EUROPEAN PARLIAMENT NEWS (2021): Parliament demands significantly tighter EU sanctions against Russia. 21-01-2021.

EVENING STANDARD (2021): Russia and China remain most acute threat to UK security, GCHQ chief says. 23. 4. 2021.

HARRIES, M. (2021): Why is the United Kingdom raising its nuclear stockpile limits? Bulletin of the Atomic Scientists. 2. 4. 2021.

HOŠOFF, B. A KOL. (2020): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Transformácia počas pandémie koronavírusu SARS-CoV-2. Bratislava: Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, 254 s. [Dostupné na internete]. ISBN 978-80-7144-314-8.

INTERFAX (2021): Polish fishermen, military vessels trying to hinder Nord Stream 2 construction – project operator. 1. 4. 2021.

REUTERS (2021): Putin warns West of harsh response if it crosses Russia's 'red lines'. 21. 4. 2021.

ROSTAT (2021a): Národné účty, CPI a trh práce – štatistiky ruského štatistického úradu Rosstat. [Online.] Dostupné na: <www.gks.ru>.

ROSTAT (2021b): Витрина статистических данных. [Online databáza.] Dostupné na: <<https://showdata.gks.ru>>.

TASS (2020): US, EU capitals redouble efforts to contain Russia's development – Lavrov. 26. 10. 2020.

TASS (2021): NATO concentrating over 40,000 troops near Russian border. 13. 4. 2021.

WORLD BANK (2021): Russia's Economic Recovery Gathers Pace. Russia Economic Report #45. May 26, 2021. World Bank Group, 60 s. [Online.] Dostupné na: <<https://www.worldbank.org/en/country/russia/publication/rer>>.

<www.reuters.com/article/russia-eurobond-idUSL5N2N728A>.

Výber publikácií Ekonomického ústavu SAV

List of Publications of the Institute of Economic Research of SAS

FRANK, K. – MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2020. Zaostrené na: ako koronavírusová kríza mení ekonomiku. [*Economic Development of Slovakia in 2020. Focus on: How Corona Crisis Has Changed Economy.*] 2021. 137 s. ISBN 978-80-7144-321-6.

BRZICA, D. – KAČÍRKOVÁ, M. – OSTRIHOŇ, F. – VOKOUN, J.: Atraktivita územia a mobilita talentov: veľké mestá priťahujú talenty. [*Attractiveness of Country and Mobility of Talents: Largescale Cities Attract the Talents*] 2020. 175 s. ISBN 978-80-7144-320-9.

LICHNER, I. – HVOZDÍKOVÁ, V. a kol.: Kontradikcie vo vývoji zamestnanosti v SR na pozadí demografických a štrukturálnych zmien II. [*Contradictions in Employment Development in Light of Anticipated Demographic and Structural Changes in Slovakia II.*] 2020. 139 s. ISBN 978-80-7144-316-2.

HOŠOFF, B. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Transformácia počas pandémie koronavírusu SARS-CoV-2. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Transformation during the Pandemic of Coronavirus SARS-CoV-2.*] 2020. 254 s. ISBN 978-80-7144-314-8.

FRANK, K. – MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2019. Focused on: Slower Productivity Growth Lagging behind the Growth Labour Costs. 2020. 129 s. e-ISBN 978-80-7144-313-1.

FRANK, K. – MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2019. Zaostrené na: spomalená produktivita, ktorá nestíha za nákladmi práce. [*Economic Development of Slovakia in 2019. Focus on: Slower Productivity Growth Lagging behind the Growth Labour Costs.*] 2020. 125 s. e-ISBN 978-80-7144-312-4.

FRANK, K. – MORVAY, K. a kol.: Slovenská ekonomika po štvrtstoročí samostatného štátu. [*Slovak Economy after 25 Years of Independent State.*] 2019. 271 s. ISBN 978-80-7144-309-4.

RADVANSKÝ, M. a kol.: Modelovanie regionálneho vývoja v SR a hodnotenie účinnosti regionálnych politík. [*Modelling of Regional Development in SR and Evaluation of the Effectiveness of Regional Policies.*] 2019. 167 s. ISBN 978-80-7144-307-0.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Spomalenie rastu vplyvom obchodnej vojny. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Growth Slowdown Due to Trade Tensions.*] 2019. 346 s. ISBN 978-80-7144-306-3.

MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2018 and Outlook up to 2020. Focused on: Interrupted Convergence. 2019. 117 s. e-ISBN 978-80-7144-304-9.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2018 a výhľad do roku 2020. Zaostrené na: Prerušenie konvergenencie. [*Economic Development of Slovakia in 2018 and Outlook up to 2020. Focused on: Interrupted Convergence.*] 2019. 117 s. ISBN 978-80-7144-300-1.

PAUHOFOVÁ, I. – STANĚK, P. – STEHLÍKOVÁ, B.: Smart regióny v Slovenskej republike – možnosti a realita. [*Smart regions in the Slovak Republic – possibilities and reality.*] 2019. 120 s. ISBN 978-80-7598-419-7.

HVOZDÍKOVÁ, V. – LICHNER, I. a kol.: Kontradikcie vo vývoji zamestnanosti v SR na pozadí demografických a štruktúrnych zmien. [*Contradictions in Employment Development in Light of Anticipated Demographic and Structural Changes in Slovakia.*] 2018. 136 s. ISBN 978-80-7144-298-1.

ŠTEFÁNIK, M. et al.: Labour Market in Slovakia 2019+. 2018. 167 s. ISBN 978-80-7144-296-7.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Pozitívny výhľad a hroziaca obchodná vojna. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Positive Economic Outlook and Impending Trade War.*] 2018. 324 s. ISBN 978-80-7144-294-3.

HOŠOFF, B. a kol.: Inštitucionálna pripravenosť na digitalizáciu a zmeny vonkajšieho prostredia. [*Institutional Preparedness for Digitalization and Changes in the External Environment.*] 2018. 238 s. ISBN 978-80-7144-292-9.

PAUHOFOVÁ, I. a kol.: Súvislosti príjmovej polarizácie na Slovensku III. [*The Context of Income Polarization in Slovakia III.*] 2018. 158 s. e-ISBN 978-80-7144-291-2.

MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2017 and Outlook up to 2019. 2018. 115 s. e-ISBN 978-80-7144-289-9.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2017 a výhľad do roku 2019. [*Economic Development of Slovakia in 2017 and Outlook up to 2019.*] 2018. 114 s. ISBN 978-80-7144-287-5.

ONDROVIČ, A.: Inštitucionálne príčiny globálnej ekonomickej krízy. [*Institutional Causes of the Global Economic Crisis.*] 2017. 112 s. ISBN 978-80-7144-286-8.

BRZICA, D. – KAČÍRKOVÁ, M. – VOKOUN, J.: Vytváranie a zhodnocovanie potenciálu znalostnej spoločnosti. [*Creation and Evaluation of Potential of Knowledge Society.*] 2017. 135 s. ISBN 978-80-7144-283-7.

PAUHOFOVÁ, I. (ed.): Paradigmy zmien v 21. storočí: externé a interné determinanty polarizácie spoločnosti. Zborník statí. [*Paradigms of the Changes in the 21st Century: External and Internal Determinants of Society Polarization.*] 2017. 287 s. ISBN 978-80-7144-281-3.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Krehký posun z oblasti rizika do rastovej trajektórie. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Fragile Shift from Areas of Risk to Growth Trajectory.*] 2017. 382 s. ISBN 978-80-7144-279-0.

MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2016 and Outlook up to 2018. 2017. 160 s. e-ISBN 978-80-7144-278-3.

PETRÍK, B.: Lexikón slovenských ekonómov. [*Lexicon of Slovak Economists.*] 2017. 135 s. ISBN 978-80-7144-277-6.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2016 a výhľad do roku 2018. [*Economic Development of Slovakia in 2016 and Outlook up to 2018.*] 2017. 155 s. ISBN 978-80-7144-275-2.

PAUHOFOVÁ, I. a kol.: Súvislosti príjmovej polarizácie na Slovensku II. [*The Context of Income Polarization in Slovakia II.*] 2017. 230 s. ISBN 978-80-7144-273-8.

LUBYOVÁ, M. – ŠTEFÁNIK, M. et al.: Labour Market in Slovakia 2017+. 2016. 226 s. ISBN 978-80-970850-4-9.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Vysoké riziká a väčšie neistoty. [*The Development and Perspectives of the World Economy: High Risks and Larger Uncertainties.*] 2016. 344 s. ISBN 978-80-7144-271-4.

MORVAY, K. et al.: Economic Development of Slovakia in 2015 and Outlook up to 2017. 2016. 140 s. ISBN 978-80-7144-270-7.

PAUHOFOVÁ, I. – STANĚK, P.: Adaptačné procesy a pulzujúca ekonomika: v cykle Paradigmy zmien v 21. storočí. [*Adaptation Processes and Pulsating Economy: Paradigms in the Cycle of Changes in the 21st Century.*] 2016. 160 s. ISBN 978-80-7144-267-7.

PAUHOFOVÁ, I. (ed.): Paradigmy zmien v 21. storočí: adaptačné procesy a pulzujúca ekonomika. Zborník statí. [*Paradigms of the Changes in the 21st Century: Adaptation Processes and Pulsating Economy.*] 2016. 373 s. ISBN 978-80-7144-265-3.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2015 a výhľad do roku 2017. [*Economic Development of Slovakia in 2015 and Outlook up to 2017.*] 2016. 129 s. ISBN 978-80-7144-261-5.

PAUHOFOVÁ, I. a kol.: Súvislosti príjmovej polarizácie na Slovensku. [*The Context of Income Polarization in Slovakia.*] 2016. 229 s. ISBN 978-80-7144-259-2.

RADVANSKÝ, M. et al.: Impact of Cohesion Policy on Regional Development of Slovakia. Ex-post Assessment of National Strategic Reference Framework 2007 – 2013. 2016. 107 s. ISBN 978-80-7144-257-8.

LUBYOVÁ, M. – ŠTEFÁNIK, M. a kol.: Trh práce na Slovensku 2016+. 2015. 239 s. ISBN 978-80-7144-255-4.

PÁLENÍK, V. et al.: Potential of the Silver Economy: in an Ageing Europe Dealing with an Ongoing Debt Crisis and Problems in the Labour Market. Bački Petrovac, 2015. 135 s. ISBN 978-86-80394-00-8.

MORVAY, K. a kol.: Pohľady na štruktúrne problémy slovenskej ekonomiky III. [*Insights into the Structural Problems of the Slovak Economy III.*] 2015. 199 s. ISBN 978-80-7144-253-0.

DOMONKOS, T. (ed.): Inclusive Growth and Employment in Europe. Peer reviewed international conference proceedings Bratislava, Slovakia 3rd – 4th November 2015. 2015. 158 s. ISBN 978-80-7144-252-3.

PÁLENÍK, V. a kol.: Inkluzívny rast v stratégii Európa 2020 – Naivita alebo genialita? [*Inclusive Growth in the Europe 2020 Strategy – Naivety or Geniality?*] 2015. 341 s. ISBN 978-80-7144-250-9.

PAUHOFOVÁ, I. (ed.): Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí: adaptačné procesy – budúcnosť Európy a Slovenska. Zborník statí. [*Paradigms of the Future Changes in the 21st Century: Adaptation Processes – the Future of Europe and Slovakia.*] 2015. 320 s. ISBN 978-80-7144-248-6.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: krehké oživenie globálnej ekonomiky v čase relatívne nízkych cien ropy a pretrvávajúcich geopolitických rizík. [*The Development and Perspectives of the World Economy: Fragile Recovery of the Global Economy in the Time of Relatively Low Crude Oil Prices and the Persisting Geopolitical Risks.*] 2015. 336 s. ISBN 978-80-7144-245-5.

PAUHOFOVÁ, I. – SVOCÁKOVÁ, S.: Investičné stratégie Číny v podmienkach krízy. [*China's Investment Strategies in Terms of Crisis.*] 2015. 131 s. ISBN 978-80-7144-243-1.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2014 a výhľad do roku 2016. [*Economic Development of Slovakia in 2014 and Outlook up to 2016.*] 2015. 130 s. ISBN 978-80-7144-241-7.

HOŠOFF, B. a kol.: Determinanty dlhovej krízy a jej vplyv na ekonomiku a spoločnosť. [*Determinants of the debt crisis and its influence on economy and society.*] 2015. 148 s. ISBN 978-80-89608-25-6.

BRZICA, D. a kol.: Motivácia aktérov pri smerovaní k znalostnej spoločnosti. [*Motivation of Actors in Transition Towards Knowledge-Based Society.*] 2014. 282 s. ISBN 978-80-7144-240-0.

HOŠOFF, B. (ed.): Finančné a sociálne aspekty dlhovej krízy z pohľadu ekonómie a práva. [*Financial and Social Aspects of Debt Crisis from the Perspective of Economics and Law.*] 2014. 258 s. ISBN 978-80-89608-18-8.

KOŠTA, J. a kol.: Aktuálne problémy (ne)zamestnanosti nízkokvalifikovaných pracovných síl. [*Actual Problems of (Un)employment of Low-skilled Labour Force.*] 2014. 150 s. ISBN 978-80-89608-16-4.

OBADI, S. M. (ed.): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Oživenie globálnej ekonomiky: reálne trendy a rizikové faktory. [Zborník z konferencie.] [*The Development and Perspectives of the World Economy. Recovery of Global Economy: Real Trends and Risks.*] 2014. 141 s. ISBN 978-80-7144-238-7.

PÁLENÍK, V. a kol.: Strieborná ekonomika – potenciál na Slovensku. [*Silver Economy – Potential in Slovakia.*] 2014. 359 s. ISBN 978-80-7144-234-9.

WORKIE TIRUNEH, M. – ŠTEFÁNIK, M. a kol.: Trh práce na Slovensku: Analýzy a prognózy. [*Slovak Labour Market: Analyses and Prognoses.*] 2014. 222 s. ISBN 978-80-7144-232-5.

ŠIKULOVÁ, I. a kol.: Slovenská ekonomika: desať rokov členstva v Európskej únii. Vybrané témy a problémy. [*The Slovak Economy: Ten Years in the European Union. Selected Topics and Issues.*] 2014. 242 s. ISBN 978-80-7144-228-8.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2013 a výhľad do roku 2015. [*Economic Development of Slovakia in 2013 and Outlook up to 2015.*] 2014. 128 s. ISBN 978-80-7144-224-0.

Publikácie, ako aj jednotlivé čísla Ekonomického časopisu, ktorý vydáva Ekonomický ústav SAV, si možno objednať alebo kúpiť v knižnici EÚ SAV a v kníhkupectvách PARTNER TECHNIC, spol. s r. o., Námestie slobody 17, 811 06 Bratislava; a VEDA, vydavateľstvo SAV, Štefánikova 3, 811 06 Bratislava; ako aj v internetovom kníhkupectve Martinus, s. r. o., www.martinus.sk.

VÝVOJ A PERSPEKTÍVY SVETOVEJ EKONOMIKY
Environmentálne a sociálne východiská konjunktúry

THE DEVELOPMENT AND PERSPECTIVES OF THE WORLD ECONOMY
Environmental and Social Background of the Economy

BORIS HOŠOFF A KOLEKTÍV

1. vydanie

Náklad: 120 ks

Tlač: EQUILIBRIA, s. r. o., Košice

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied
Šancová 56, 811 05 Bratislava 1

Telefón: 00 421 2 52 49 82 14, Fax: 00 421 2 52 49 51 06

URL: <http://www.ekonom.sav.sk>

E-mail: boris.hosoff@savba.sk

ISBN 978-80-7144-324-7

e-ISBN 978-80-7144-325-4